

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Φάκελος Μαθήματος

**Η θρησκεία στη ζωή,
στην ιστορία και στον πολιτισμό
Πορεία και ανάπτυξη**

Έντυπο Υλικό στα Θρησκευτικά Α΄ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»

Έντυπο υλικό στα
Θρησκευτικά Α΄ Γυμνασίου

Η θρησκεία στη ζωή, στην ιστορία και στον πολιτισμό

Πορεία και ανάπτυξη

Έντυπο προσωρινό υλικό στα
Θρησκευτικά Α΄ Γυμνασίου

Η θρησκεία στη ζωή, στην ιστορία και στον πολιτισμό
Πορεία και ανάπτυξη

Το έντυπο προσωρινό υλικό στα Θρησκευτικά δημιουργήθηκε με την ευθύνη της Επιτροπής Εμπειρογνομόνων του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής στο πλαίσιο υλοποίησης του Υποέργου «*Εκπόνηση Προγραμμάτων Σπουδών Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης και Οδηγών για τον Εκπαιδευτικό «Εργαλεία Διδακτικών Προσεγγίσεων» της Πράξης «ΝΕΟ ΣΧΟΛΕΙΟ (Σχολείο 21ου αιώνα) – Νέο Πρόγραμμα Σπουδών*». Το παρόν υλικό συνοδεύει το αντίστοιχο Πρόγραμμα Σπουδών και τον Οδηγό Εκπαιδευτικού.

Για τη σύνταξη του φακέλου προσωρινού υλικού στα Θρησκευτικά Α΄ Γυμνασίου συνεργάστηκαν αμισθί τα μέλη της επιτροπής εμπειρογνομόνων **Όλγα Γριζοπούλου**, Δρ Θεολογίας και **Παναγιώτης Υφαντής**, Αναπληρωτής Καθηγητής τμήματος Θεολογίας Α.Π.Θ. και οι θεολόγοι εκπαιδευτικοί:

Βάσω Γώγου

Θεολόγος, φιλόλογος, Επιμορφώτρια στην Πιλοτική εφαρμογή των Νέων Προγραμμάτων Σπουδών για το μάθημα των Θρησκευτικών

Απόστολος Μπάρλος

Θεολόγος, ΜTh Θεολογίας, Επιμορφωτής στην Πιλοτική εφαρμογή των Νέων Προγραμμάτων Σπουδών για το μάθημα των Θρησκευτικών

Σχεδιασμός και μορφοποίηση φακέλου:

Όλγα Γριζοπούλου, Απόστολος Μπάρλος

Εικαστικά έργα και εικονογράφηση εξωφύλλου και οπισθόφυλλου:

Βάσω Γώγου

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

ΦΑΚΕΛΟΣ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

**Έντυπο υλικό στα
Θρησκευτικά Α΄ Γυμνασίου**

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»

ΑΘΗΝΑ 2017

περιεχόμενα

Θεματική Ενότητα 1
Μεγαλώνουμε κι αλλάζουμε

Θεματική ενότητα 2
Η συνάντηση του Χριστιανισμού
με τον Ελληνισμό

Θεματική ενότητα 3
Πώς ζουν οι Χριστιανοί;
Η νέα ζωή στην Εκκλησία

Θεματική ενότητα 4
Πώς παίρνονται οι αποφάσεις;

Θεματική ενότητα 5
Μονοθεϊστικές θρησκείες:
Ιουδαϊσμός και Ισλάμ

Θεματική ενότητα 6:
Θρησκευτικές αναζητήσεις και
εμπειρίες της μακρινής Ανατολής

Αγαπητοί μαθητές και αγαπητές μαθήτριες

Η σχέση σας με το μάθημα των Θρησκευτικών που ξεκίνησε στο Δημοτικό συνεχίζεται και στο Γυμνάσιο. Στόχος του φετινού μαθήματος είναι να προχωρήσετε τη γνωριμία σας κυρίως με τον Χριστιανισμό και την Ορθόδοξη παράδοση, αλλά και με θρησκείες του κόσμου. Μέσα από αυτήν τη γνωριμία θα μπορέσετε να ανακαλύψετε τον ρόλο της πίστης και της θρησκείας στον πολιτισμό του τόπου στον οποίο ζείτε (την Ελλάδα), αλλά και να καλλιεργήσετε προσωπικές ιδέες, απόψεις και στάσεις γύρω από τη θρησκευτική πίστη και τη θρησκευτική παράδοση στην οποία ανήκετε εσείς ή οι συμμαθητές σας. Το μάθημα δε θα σας δώσει έτοιμες απαντήσεις. Αντιθέτως, θα σας ενθαρρύνει κυρίως να θέτετε ερωτήματα και να χιζετε όλοι μαζί γνώση και εμπειρίες. Το μάθημα απευθύνεται σε όλους σας, ανεξάρτητα από πού κατάγεστε ή ποια σχέση έχετε με τη θρησκεία. Αποτελεί ευκαιρία για αμοιβαία γνωριμία και αποδοχή του άλλου, ειλικρινή διάλογο και συνύπαρξη με άλλα λόγια, τις πολύτιμες και απαραίτητες προϋποθέσεις για τη θρησκευτική σας μάθηση, αλλά και για το άνοιγμά σας στον μεγάλο κόσμο που σας περιμένει!

Ο τίτλος του Φακέλου Υλικού που έχετε στα χέρια σας, αλλά και του μαθήματος για τη φετινή χρονιά είναι **Πορεία και Ανάπτυξη**. Πράγματι, στις πρώτες τέσσερις θεματικές ενότητες θα ασχοληθούμε με την πορεία και την ανάπτυξη του Χριστιανισμού στους πρώτους αιώνες της ζωής του, παράλληλα με τη δική σας πορεία και ανάπτυξη, καθώς ήδη είστε μέλη μιας μεγάλης ομάδας, μαθητές ενός καινούριου σχολείου. Στις δύο τελευταίες ενότητες, θα προχωρήσουμε στη γνωριμία με τον κόσμο άλλων θρησκειών, για να ανακαλύψουμε τη δική τους πορεία και ανάπτυξη μέσα στην ιστορία και τον πολιτισμό.

Ξεφυλλίζοντας τον **Φάκελο Υλικού** θα προσέξετε πως περιέχει κείμενα πολλών συγγραφέων από διαφορετικές εποχές, εικόνες, αποφθέγματα, καθώς και ιδέες για εργασίες.

Τα **Κείμενα** ποικίλουν ως προς την προέλευση, τον χρόνο συγγραφής αλλά και το είδος τους. Δε χρειάζεται να τα αποστηθίσετε, αλλά ούτε και να τα επεξεργαστείτε όλα. Σε συνεργασία με τον δάσκαλό σας θα επιλέξετε με ποια θα ασχοληθείτε.

Οι **Εικόνες** του Φακέλου δεν έχουν ως σκοπό απλώς να διακοσμήσουν τις σελίδες. Σας προσφέρουν μια άλλη ματιά για τα θέματα που εξετάζετε, η οποία μπορεί να εμπλουτίζει τις ιδέες σας. Γι' αυτό και θα χρειαστεί να τις επεξεργαστείτε σε συνδυασμό με τα κείμενα.

Οι **Προτάσεις για Εργασίες και Δραστηριότητες** δε σας ζητούν μόνο να σκεφτείτε ή απλώς να απαντήσετε σε κάποιες ερωτήσεις. Σας προσκαλούν να φανταστείτε, να δημιουργήσετε, να συνεργαστείτε, να κουβεντιάσετε, να παίξετε. Έτσι, το μάθημα των Θρησκευτικών μπορεί να γίνει ένα περιβάλλον όπου θα μοιράζεστε εμπειρίες και ιδέες.

Στη διάρκεια της χρονιάς, μπορείτε να κάνετε τις δικές σας παρατηρήσεις για το τι σας άρεσε και τι όχι. Τι σας δυσκόλεψε ή τι άλλο θα θέλατε. Θα είναι μια πολύτιμη βοήθεια για τους δασκάλους σας και για το ίδιο το μάθημα.

Ελπίζουμε και ευχόμαστε όλα αυτά που θα μοιραστείτε και θα μάθετε φέτος να συμβάλουν πραγματικά στη δική σας προσωπική και συλλογική πορεία και ανάπτυξη.

Οι συντάκτες του φακέλου

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 1
Μεγαλώνουμε και αλλάζουμε

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ

Αρχίζοντας τη φοίτησή σας σε μια νέα σχολική κοινότητα, το Γυμνάσιο, βρίσκεστε μπροστά σε πολλές αλλαγές και νέες απαιτήσεις. Για να μεταμορφώσετε αυτήν τη νέα πραγματικότητα σε πολύτιμη εμπειρία, θα χρειαστείτε έμπνευση, δύναμη, καλή οργάνωση και, το κυριότερο, ενότητα και πνεύμα συνεργασίας. Να είστε όλοι μαζί! Ο καθένας για όλους και όλοι για τον καθένα σε αυτό το καινούριο ταξίδι που αρχίζει φέτος. «Μεγαλώνουμε και αλλάζουμε», λοιπόν, για να ανταποκριθούμε στις απαιτήσεις των καιρών καρποφόρα και δημιουργικά.

Δυο χιλιάδες χρόνια πριν η χριστιανική Εκκλησία ανοίχτηκε στον κόσμο προσκαλώντας στους κόλπους της όλους τους ανθρώπους, δίχως εξαιρέσεις και αποκλεισμούς. Με αυτόν τον τρόπο η «καλή είδηση», το Ευαγγέλιο του Χριστού εξαπλώθηκε παντού, όχι όμως χωρίς δυσκολίες και εμπόδια. Για τρεις περίπου αιώνες οι χριστιανοί αντιμετώπιστηκαν με καχυποψία, κατηγορήθηκαν και διώχθηκαν. Το Διάταγμα των Μεδιολάνων και, λίγο αργότερα, η αναγνώριση του Χριστιανισμού ως επίσημης θρησκείας του Ρωμαϊκού Κράτους έφεραν τα μέλη της Εκκλησίας μπροστά σε νέες συνθήκες και πολύπλοκες απαιτήσεις. Για να τις αντιμετωπίσουν υπεύθυνα και αποτελεσματικά, χρειάζονταν καλή οργάνωση και πολλή προσπάθεια.

Στη θεματική αυτή ενότητα, αρχικά θα μοιραστείτε τις δικές σας εμπειρίες στη νέα φάση ζωής που αρχίζετε. Αυτό θα βοηθήσει στη συνέχεια να κατανοήσετε την πορεία της Εκκλησίας στους τρεις πρώτους αιώνες της ζωής της, να μπειτε στη θέση των προσώπων της εποχής και να ανακαλύψετε τη σημασία και τις συνέπειες των γεγονότων που τη σημάδεψαν.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

I. Το πέρασμα σε μια νέα σχολική κοινότητα, ένα καινούριο κύκλο ζωής

II. Η Εκκλησία ανοίγεται και εξαπλώνεται

- Το άνοιγμα της χριστιανικής πίστης στον κόσμο
- Στους δρόμους του κόσμου: Οι περιοδείες του Αποστόλου Παύλου
- Από τους διωγμούς και το μαρτύριο στη δικαίωση των χριστιανών και τη νομιμοποίηση του Χριστιανισμού
- Οι ναοί της νέας θρησκείας: Από τις κατακόμβες και τα οικήματα στην ανέγερση των μεγαλόπρεπων βασιλικών
- Ο Χριστιανισμός ως επίσημη θρησκεία της βυζαντινής αυτοκρατορίας

III. Η Εκκλησία οργανώνεται

- Από την «Εκκλησία του Δήμου» στην «Εκκλησία του Χριστού»
- Οι χριστιανοί, πολίτες ενός άλλου κόσμου
- Κλήρος και λαός
- Κοινότητες μέσα στην έρημο: Μοναχισμός
- Κοινοβιακός μοναχισμός. Η πνευματική πολιτεία της ερήμου

Ι. Το πέρασμα σε μια νέα σχολική κοινότητα, έναν καινούριο κύκλο ζωής

Από το Ημερολόγιο της Άννας Φρανκ

Την πρώτη μέρα στο Γυμνάσιο έβρεχε πολύ. Ένα μεγάλο πλήθος από παιδιά βρίσκονταν στο σχολείο: ομάδες αγοριών και κοριτσιών στέκονταν ολόγυρα κουβεντιάζοντας. Κάποιοι περιδιάβαιναν απ' τη μια ομάδα στην άλλη αναγνωρίζοντας φίλους και γνωστούς και ρωτώντας «σε ποια τάξη πας;» Εκτός από την Λιζ, δεν ήξερα ούτε έναν που θα μπορούσε να είναι συμμαθητής μου κι αυτό δεν ήταν και πολύ ευχάριστο.

Στην τάξη μας, ο δάσκαλος φώναξε και έλεγξε τα ονόματα των μαθητών, μας ενημέρωσε για το ποια βιβλία έπρεπε να παραγγελθούν και κάποιες άλλες λεπτομέρειες.

Για να πω την αλήθεια, ήμουν βαθιά απογοητευμένη. Περίμενα τουλάχιστον να δω το πρόγραμμα και να γνωρίσω τον διευθυντή του σχολείου. Όταν επέστρεψα στο σπίτι έκανα μια συναρπαστική περιγραφή των εμπειριών μου, αλλά για να λέμε την αλήθεια, δεν ήξερα για το σχολείο, τους δασκάλους, τα παιδιά και το πρόγραμμα τίποτε περισσότερο από όσα και πριν! Το σχολείο άρχισε μια εβδομάδα αργότερα. Και πάλι έβρεχε. Μας χώρισαν σε ομάδες των είκοσι. Αυτό σήμαινε ότι θα ανήκα πια σ' αυτή την ομάδα συμμαθητών.

Πρόκειται για το ημερολόγιο που κρατούσε η Γερμανοεβραία Άννα Φρανκ στο Άμστερνταμ, όσο καιρό κρυβόταν με την οικογένειά της από τους Γερμανούς, κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Η Άννα Φρανκ και η οικογένειά της συλληφθήσαν από την Γκεστάπο. Επέζησε μόνον ο πατέρας της, Όττο Φρανκ, χάρη στον οποίο εκδόθηκε το 1947 το ημερολόγιο. Έχει μεταφραστεί σε 30 γλώσσες.

Το πέρασμα από το Δημοτικό στο Γυμνάσιο

Την πρώτη μέρα του σχολείου ανέβηκα τα σκαλιά που οδηγούν από το προαύλιο στο κτήριο του Γυμνασίου. Στη μέση της σκάλας γύρισα το κεφάλι μου και αντίκρισα το Δημοτικό. Στάθηκα μια στιγμή και μετά κοίταξα μπροστά μου, πήρα μια βαθιά ανάσα και συνέχισα να ανεβαίνω. Πριν μπω στο Γυμνάσιο, μού ήρθαν στο μυαλό τα τελευταία λόγια της αποφοίτησής μας από την έκτη Δημοτικού: «Προχωράμε με το μυαλό στο Γυμνάσιο και την καρδιά στο Δημοτικό». Έτσι κι εγώ, τις πρώτες μέρες της νέας σχολικής χρονιάς σκεφτόμουν συνέχεια το Δημοτικό. Τώρα όμως έχει περάσει ένας μήνας. Ένα κομμάτι της καρδιάς μου θα ανήκει για πάντα στο Δημοτικό μου. Το άλλο, όμως, το έχει κερδίσει ήδη το Γυμνάσιο, που έγινε μια αγκαλιά για μας, ένα δεύτερο σπίτι.

Άννα-Μαρία, περιοδικό νεογράφημα 8/11, Θεσσαλονίκη 2016

Η γιορτή, Μπάμπης Πυλαρινός

Πού πας καραβάκι με τέτοιο καιρό;

- Πού πας καραβάκι με τέτοιον καιρό;
Σε μάχεται η θάλασσα, δεν τη φοβάσαι;
Ανέμοι σφυρίζουν και πέφτει νερό,
πού πας καραβάκι με τέτοιον καιρό;

- Για χώρα πηγαίνω πολύ μακρινή
θα φέξουνε φάροι πολλοί να περάσω
βοριάδες, νοτιάδες θα βρω μα θα φτάσω
με πρίμο αγεράκι, μ' ακέριο πανί.

- Κι αν οι κάβοι σου στήσουν τη νύχτα καρτέρι;
Απάνω σου αν πέσει το κύμα θεριό
και πάρει τους ναύτες και τον τιμονιέρη;
Πού πας καραβάκι με τέτοιον καιρό;

- Ψηλά στο εκκλησάκι του βράχου που ασπρίζει
για μένα έχουν κάμει κρυφή λειτουργία
ορθός ο Χριστός το τιμόνι μου αγγίζει
στην πλώρη μου στέκει η παρθένα Μαρία.

Ποίηση: Ζ. Παπαντωνίου,
μουσική: Α. Μάνου

Προτάσεις για εργασίες και δραστηριότητες στην τάξη

1. Σε ένα χαρτάκι σημειώστε σκέψεις και συναισθήματα από την πρώτη σας μέρα στο Γυμνάσιο. Στη συνέχεια, διαβάστε για λίγα λεπτά ο καθένας μόνος του τα κείμενα της Άννας Φρανκ και της Άννα-Μαρίας. Βρίσκετε ομοιότητες με όσα γράψατε; Συζητήστε τις με τον/την διπλανό/ή σας.
2. Ακούστε το μελοποιημένο ποίημα «Πού πας караβάκι με τέτοιο καιρό» κι αφήστε τον εαυτό σας να περιπλανηθεί στους στίχους και τη μουσική του. Στη συνέχεια, χωριστείτε σε μικρές ομάδες (4-5 ατόμων). Κάθε ομάδα, αφού διαλέξει μια στροφή από το ποίημα, ας διαβάσει προσεκτικά τους στίχους. Προσπαθήστε ως ομάδα να αποδώσετε με την τεχνική «Ομαδικό Γλυπτό» το κύριο συναίσθημα που σας προκαλούν οι στίχοι της στροφής που διαλέξατε. Συζητήστε στην τάξη όλα όσα παρουσίασαν οι ομάδες και συσχετίστε τα με τα συναισθήματα που σας προκαλεί ο ερχομός σας στο Γυμνάσιο.

II. Η Εκκλησία ανοίγεται και εξαπλώνεται

Το άνοιγμα της χριστιανικής πίστης στον κόσμο

Στο κέντρο του χριστιανικού μηνύματος η Ανάσταση του Ιησού

Μετά το Σάββατο, τα ξημερώματα της επόμενης ημέρας, η Μαρία η Μαγδαληνή και η άλλη Μαρία ήρθαν να δουν τον τάφο του Ιησού. Ξαφνικά έγινε μεγάλος σεισμός, γιατί ένας άγγελος Κυρίου κατέβηκε από τον ουρανό, ήρθε, κύλησε την πέτρα από την είσοδο και καθόταν πάνω της. Η όψη του ήταν σαν αστραπή και τα ρούχα του ολόλευκα σαν το χιόνι. Τόσο τον φοβήθηκαν οι φρουροί, που άρχισαν να τρέμουν κι έγιναν σαν νεκροί. Ο άγγελος είπε στις γυναίκες: «Εσείς μη φοβάστε! Ξέρω ποιον γυρεύετε: τον Ιησού, τον σταυρωμένο. Δεν είναι εδώ· αναστήθηκε, όπως το είπε! Ελάτε να δείτε το μέρος όπου βρισκόταν το σώμα του Κυρί-

ου. Τρέξτε όμως γρήγορα και πείτε στους μαθητές του: “αναστήθηκε από τους νεκρούς και πηγαίνει πριν από σας, να σας περιμένει στη Γαλιλαία· εκεί θα τον δείτε”. Αυτά είχα να σας πω». Οι γυναίκες βγήκαν γρήγορα από το μνήμα με φόβο και με χαρά μεγάλη, κι έτρεξαν να πουν τα νέα στους μαθητές του. Καθώς όμως πήγαιναν να πουν τα νέα στους μαθητές του, τις συνάντησε ο Ιησούς, και τους λέει: «Χαίρετε!» Αυτές τον πλησίασαν, έπεσαν στα πόδια του και τον προσκύνησαν. «Μη φοβάστε!» τους λέει ο Ιησούς. «Πηγαίnete να πείτε στους αδερφούς μου να φύγουν για τη Γαλιλαία, κι εκεί θα με δουν».

Μτ 28, 1-10

Ο λευκός άγγελος, Ιερά Μονή Μιλέσεβα (13^{ος} αι.)

Η αποστολή των μαθητών του Χριστού σε όλο τον κόσμο

Οι έντεκα μαθητές έφυγαν για τη Γαλιλαία στο βουνό, όπου ο Ιησούς τους είχε παραγγείλει να πάνε. Όταν τον είδαν, τον προσκύνησαν· μερικοί όμως είχαν αμφιβολίες. Ο Ιησούς τους πλησίασε και τους είπε: «Ο Θεός μου έδωσε όλη την εξουσία στον ουρανό και στη γη. Πηγαίνετε λοιπόν και κάνετε μαθητές μου όλα τα έθνη, βαπτίζοντάς τους στο όνομα του Πατρός και του Υιού και του Αγίου Πνεύματος και διδάξτε τους να τηρούν όλες τις εντολές που σας έδωσα. Κι εγώ θα είμαι μαζί σας πάντα, ως τη συντέλεια του κόσμου».

Μτ 28, 16-20

Τα πρώτα βήματα της Εκκλησίας

Η ιστορία της χριστιανικής Εκκλησίας αρχίζει με την Πεντηκοστή, καθώς την ίδια μέρα μετά το κήρυγμα του Πέτρου πολλοί άντρες και γυναίκες βαπτίστηκαν και έτσι σχηματίστηκε η πρώτη χριστιανική κοινότητα των Ιεροσολύμων. Πριν περάσει πολύς καιρός, τα μέλη αυτής της κοινότητας διασκορπίστηκαν λόγω του διωγμού που ακολούθησε τον λιθοβολισμό του Στεφάνου. «Πορευθέντες», είχε πει ο Χριστός, «μαθητεύσατε πάντα τά έθνη» (Πηγαίνετε και

κάνετε μαθητές μου όλα τα έθνη). Υπακούοντας σ' αυτή την εντολή, κήρυξαν όπου πήγαν, πρώτα στους Ιουδαίους, και πριν περάσει πολύς καιρός και στους εθνικούς. Ο Λουκάς έχει καταγράψει στις Πράξεις των Αποστόλων κάποιες από τις ιστορίες αυτών των αποστολικών ταξιδιών· τις άλλες τις διατήρησε η παράδοση της Εκκλησίας. Σε ένα εκπληκτικά μικρό διάστημα, μικρές χριστιανικές κοινότητες ξεφύτρωσαν σ' όλα τα κύρια κέντρα της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, ακόμη και σε μέρη πέρα από τα σύνορά της.

Κάλλιστος Ware, Η Ορθόδοξη Εκκλησία

Ο Απόστολος Παύλος

Σημαντικό ρόλο στην εξάπλωση του Χριστιανισμού έπαιξε και ένας ξεχωριστός άνθρωπος, ο Απόστολος Παύλος. Όπως γράφει ο ίδιος: «Γεννήθηκα Ισραηλίτης από τη φυλή Βενιαμίν, Εβραίος γέννημα θρέμμα. Ως προς την εξήγηση του Νόμου ανήκα στους Φαρισαίους, με ζήλο κατεδίωκα την εκκλησία κι ήμουν άμεμπτος σε ό,τι αφορά την τήρηση του Νόμου» (Φιλ 3, 5-6).

Αρκετά πράγματα μαθαίνουμε γι' αυτόν από τις **Πράξεις των Αποστόλων**, το πέμπτο από τα 27 βιβλία της Καινής Διαθήκης, το οποίο γράφτηκε γύρω στο 61 μ.Χ. από τον ευαγγελιστή Λουκά. Σε αυτό περιγράφεται η ζωντανή ιστορία της πρώτης Εκκλησίας: τα βήματα των Αποστόλων που διέσχισαν τις μεγάλες στράτες της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, συναρπαστικά περιστατικά και γεγονότα, η ζωή των πρώτων χριστιανών, η οργάνωση των εκκλησιαστικών κοινοτήτων κ.ά.

Η μεταστροφή του Αποστόλου Παύλου

Την πίστη των χριστιανών την κατεδίωξα μέχρι θανάτου, συλλαμβάνοντας και κλείνοντας στις φυλακές άντρες και γυναίκες, όπως μπορεί να μαρτυρήσει και ο αρχιερέας και όλο το μέγα συνέδριο. Από αυτούς πήρα και επιστολές συστατικές για τους αδελφούς μας τους Ιουδαίους στη Δαμασκό, και πήγαινα να φέρω στην Ιερουσαλήμ δεμένους και τους εκεί χριστιανούς για να τιμωρηθούν. Καθώς πήγαινα και πλησίαζα στη Δαμασκό, ξαφνικά κατά το μεσημέρι άστραψε γύρω μου δυνατό φως από τον ουρανό. Έπεσα στη γη κι άκουσα μια φωνή που μου έλεγε: «Σαούλ, Σαούλ, γιατί με καταδιώκεις;» Κι εγώ απάντησα:

«Ποιος είσαι, Κύριε;»

Η φωνή μου είπε: «Εγώ είμαι ο Ιησούς ο Ναζωραίος, που εσύ τον καταδιώκεις». Όσοι ήταν μαζί μου είδαν το φως και φοβήθηκαν· δεν άκουσαν όμως τη φωνή εκείνου που μιλούσε. Εγώ είπα: «Τι να κάνω, Κύριε;»

Τότε ο Κύριος μου απάντησε: «Σήκω και πήγαινε στη Δαμασκό. Εκεί θα μάθεις όλα όσα σου όρισε ο Θεός να κάνεις». Καθώς δεν έβλεπα από τη λαμπρότητα του φωτός εκείνου, μ' έπιασαν από το χέρι αυτοί που ήταν μαζί μου και με οδήγησαν στη Δαμασκό. Εκεί ζούσε κάποιος

Η μεταστροφή του Απ. Παύλου, Oleg Shurkus

Ανανίας, άνθρωπος που ακολουθούσε πιστά όσα λέει ο Μωσαϊκός Νόμος, και τον τιμούσαν όλοι οι Ιουδαίοι που κατοικούσαν στη Δαμασκό. Αυτός ήρθε να με συναντήσει, στάθηκε μπροστά μου και μου είπε: «Σαούλ, αδελφέ μου, απόκτησε πάλι το φως σου». Κι εγώ την ίδια στιγμή βρήκα το φως μου και τον κοίταξα. Κι αυτός μου είπε: «Ο Θεός των πατέρων μας σε διάλεξε να γνωρίσεις το θέλημά του, να δεις εκείνον που το εκπλήρωσε και να ακούσεις τη φωνή από το ίδιο του το στόμα. Γιατί εσύ θα γίνεις μάρτυράς του, και θα μαρτυρήσεις σε όλους τους ανθρώπους αυτά που είδες και άκουσες. Και τώρα, τι καθυστερείς, σήκω και βαφτίσου και ομολόγησε ότι αυτός είναι ο Κύριος, για να καθαριστείς από τις αμαρτίες σου».

Πραξ 22, 4-16

Προτάσεις για εργασίες και δραστηριότητες στην τάξη

1. Προσπαθήστε να εξηγήσετε πώς έγινε και διαδόθηκε το μήνυμα του Ευαγγελίου τόσο γρήγορα σε τόσο πολλές και μακρινές περιοχές του κόσμου.
2. Αφού διαβάσετε το κείμενο για τη μεταστροφή του Απ. Παύλου, παρατηρήστε τον πίνακα του Oleg Shurkus. Φανταστείτε ότι είσατε ένας από τους άνδρες που είχε μαζί του ο Απ. Παύλος στην αποστολή καταδίωξης των χριστιανών και ζήσατε το περιστατικό που συνέβη στον δρόμο προς τη Δαμασκό. Ποιες είναι οι σκέψεις και τα συναισθήματά σας, καθώς οδηγείτε τον Παύλο στον Ανανία;

Στους δρόμους του κόσμου: Οι περιοδείες του Αποστόλου Παύλου

Στη διάρκεια των περιοδίων του ο Απόστολος Παύλος:

- διέσχισε χιλιάδες χιλιόμετρα, διδάσκοντας σε όλες τις σπουδαίες πόλεις της Μικράς Ασίας και της Ελλάδας
- έγραψε επιστολές προς τις κοινότητες που ίδρυσε
- χρησιμοποίησε κάθε μέσον της εποχής και συχνά κινδύνεψε
- είχε μαζί του πολλούς αφοσιωμένους συνεργάτες (Μάρκο, Βαρνάβα, Λουκά, Σίλα, Τιμόθεο)
- εργαζόταν όποτε του δινόταν η ευκαιρία
- κατηγορήθηκε, δικάστηκε, φυλακίστηκε
- καταδικάστηκε σε θάνατο και αποκεφαλίστηκε στη Ρώμη μεταξύ 66 και 68 μ.Χ.

Οι **14** επιστολές του Αποστόλου Παύλου είναι τα πρώτα γραπτά μνημεία της Καινής Διαθήκης. Ο Παύλος τις έγραψε για να απαντήσει σε διάφορα ερωτήματα που του έθεταν οι πρώτες χριστιανικές κοινότητες. Και άλλοι Απόστολοι, όπως ο Πέτρος, ο Ιωάννης, ο Ιάκωβος και ο Ιούδας έγραψαν επιστολές που συμπεριλαμβάνονται στην Καινή Διαθήκη. Έτσι, συνολικά οι επιστολές της Καινής Διαθήκης είναι **21**.

Ο Απ. Παύλος συγγράφει τις επιστολές του, Valentin de Boulogne, 1820

Ένα κήρυγμα για όλους

Καθώς ο Παύλος και ο Βαρνάβας έφευγαν από τη συναγωγή των Ιουδαίων, τους παρακαλούσαν οι εθνικοί να τους εξηγηθούν τα λόγια αυτά το επόμενο Σάββατο [...] Το επόμενο Σάββατο, ολόκληρη σχεδόν η πόλη μαζεύτηκε για ν' ακούσουν το λόγο του Κυρίου. Όταν είδαν οι Ιουδαίοι το πλήθος, τους κυρίεψε φθόνος, αντιμιλούσαν σ' αυτά που έλεγε ο Παύλος και βλαστημούσαν. Τότε ο Παύλος και ο Βαρνάβας τους μίλησαν με παρρησία και τους είπαν: «Έπρεπε να κηρύζουμε το λόγο του Θεού πρώτα σ' εσάς. Επειδή όμως τον διώχνετε [...] γι' αυτό κι εμείς στρεφόμαστε στους εθνικούς. Αυτή την εντολή άλλωστε μας έδωσε ο Κύριος: Εσένα έχω ορίσει φως για τα έθνη, για να φέρεις τη σωτηρία ως τα πέρατα της γης». Καθώς τα άκουγαν αυτά οι εθνικοί, χάρωνταν και δέχτηκαν το λόγο του Κυρίου.

Πραξ 13, 42-4

Αυτός (ο Χριστός) πραγματικά είναι για μας η ειρήνη. Αυτός έκανε τους δύο αντιμαχόμενους κόσμους ένα λαό και γκρέμισε με τον σταυρικό του θάνατο ό,τι σαν τείχος τούς χώριζε και προκαλούσε έχθρα μεταξύ τους. Κατήργησε δηλαδή τον ιουδαϊκό νόμο των εντολών και των διατάξεων, για να δημιουργήσει με το έργο του από τα δύο εχθρικά μέρη, από τους Ιουδαίους και τους εθνικούς, μία νέα ανθρωπότητα, φέρνοντας την ειρήνη.

Εφ 2, 14-15

Είστε, λοιπόν, όλοι παιδιά του Θεού, αφού πιστεύετε στον Ιησού Χριστό. Κι αυτό, γιατί όσοι βαπτιστήκατε στο όνομα του Χριστού, έχετε ντυθεί το Χριστό. Δεν υπάρχει πια Ιουδαίος και ειδωλολάτρης, δεν υπάρχει δούλος και ελεύθερος, δεν υπάρχει άντρας και γυναίκα· όλοι σας είστε ένας, χάρη στον Ιησού Χριστό.

Γαλ 3, 26-28

Προτάσεις για εργασίες και δραστηριότητες στην τάξη

1. Αφού διαβάσετε τα παραπάνω κείμενα, συζητήστε: Ποιες διακρίσεις της εποχής καταργούν οι Απόστολοι; Πού βασίζεται η στάση τους; Τι συναισθήματα και σκέψεις σας προκαλεί αυτό;
2. Χωριστείτε σε μικρές ομάδες (4-5 ατόμων). Φανταστείτε ότι είστε ειδωλολάτρες και ζείτε στη Θεσσαλονίκη τον 1ο αι. μ.Χ. Μαθαίνετε ότι στην πόλη σας θα μιλήσει κάποιος για έναν αλλιώτικο Θεό. Πηγαίνετε στη συγκέντρωση και ακούτε από τον ομιλητή να λέει: «δεν υπάρχει πια Ιουδαίος και ειδωλολάτρης, δεν υπάρχει πια δούλος και ελεύθερος, δεν υπάρχει άντρας και γυναίκα. Όλοι είστε ένας, χάρη στον Ιησού Χριστό». Πώς νιώθετε; Ποιες είναι οι πρώτες σκέψεις που κάνετε; Τι ερωτήσεις θέλετε να κάνετε στον ομιλητή; (Τεχνική: «Ανακριτική Καρέκλα»)
3. «Διακρίσεις στη γειτονιά, στο σχολείο»: Διοργάνωση εξόρμησης για καθάρισμα των τοίχων από συνθήματα που αναπαράγουν διακρίσεις.

Από τους διωγμούς και το μαρτύριο στη δικαίωση των Χριστιανών και τη νομιμοποίηση του Χριστιανισμού

Το Ρωμαϊκό κράτος απέναντι στους Χριστιανούς

Είναι γεγονός ότι το Ρωμαϊκό κράτος αρχικά έδειξε αδιαφορία για τον Χριστιανισμό, επειδή τον θεωρούσε μια ιουδαϊκή αίρεση. Σιγά – σιγά, όμως, οι αρχές άρχισαν να θορυβούνται για μια σειρά από λόγους:

- άνθρωποι που κατείχαν ανώτερες θέσεις στη ρωμαϊκή κοινωνία γίνονταν χριστιανοί
- οι χριστιανοί δε συμμετείχαν σε συνήθειες της εποχής (π.χ. ρωμαϊκά λουτρά, θεάματα και αιματηρές μονομαχίες) και αρνούνταν να λατρεύσουν οποιονδήποτε άλλο θεό εκτός από τον δικό τους
- διατυπώνονταν σε βάρος των χριστιανών σοβαρές κατηγορίες (π.χ. ότι ήταν γενικά «φαύλοι άνθρωποι» ή ότι συνωμοτούσαν κατά του κράτους).

Όλα αυτά διαμόρφωσαν ένα κλίμα προκατάληψης και καχυποψίας που ενισχύονταν από φήμες, π.χ. ότι οι χριστιανοί στα δείπνα τους θυσίαζαν και έτρωγαν μικρά παιδιά. Έτσι, για τρεις περίπου αιώνες μετά τη σταύρωση του Χριστού, οι χριστιανοί εξαιτίας του θρησκευτικού φανατισμού του λαού και της πολιτικής των αυτοκρατόρων διώκονταν ανελέητα.

Για όλα φταίνει οι χριστιανοί!

Είτε ο Τίβερης ανεβαίνει μέχρι τα τείχη, είτε ο Νείλος δεν ποτίζει τους αγρούς, είτε δεν βρέχει, είτε γίνει σεισμός, είτε πέσει πείνα ή λοιμός, αμέσως όλοι ωρύνονται: «Οι χριστιανοί στα λιοντάρια!»

Τερτυλλιανός (νομικός και χριστιανός συγγραφέας που έζησε στη Βόρεια Αφρική περίπου το 200 μ.Χ.)

Οι χριστιανοί απειλή για όλους!

Για να σβήσει λοιπόν ο Νέρων τη φήμη (ότι έκαψε ο ίδιος τη Ρώμη) διοχετεύει ύπουλα την ιδέα, ότι αίτιοι είναι αυτοί που ήταν μισητοί για τα αισχρά έργα τους και ο λαός τους αποκαλούσε «Χριστιανούς»: και τους βασανίζει με σκληρότητα βασανιστήρια [...] Πιάστηκαν λοιπόν πρώτα όσοι ομολογούσαν, κι έπειτα με την υπόδειξη εκείνων, πιάστηκε πολύ μεγάλο πλήθος, οι οποίοι θανατώθηκαν όχι πλέον με την κατηγορία τού εμπρησμού αλλά για μίσος προς το ανθρώπινο γένος.

Τάκιτος (Ρωμαίος ιστορικός που έζησε περίπου 56 μ.Χ.-120 μ.Χ.)

Το διάταγμα του Δέκιου (250 μ.Χ.)

Όλοι οι κάτοικοι της αυτοκρατορίας πρέπει να θυσιάσουν [...] «για την ασφάλεια της αυτοκρατορίας» μία συγκεκριμένη ημέρα (η ημερομηνία θα ποικίλει από τόπο σε τόπο και η σειρά μπορεί να γίνει έτσι ώστε η θυσία να ολοκληρωθεί εντός ορισμένης προθεσμίας αφότου μια κοινότητα λάβει το διάταγμα). Όταν θυσιάσουν, θα λάβουν πιστοποιητικό (*libellus*), που καταγράφει το γεγονός ότι έχουν συμμορφωθεί με την εντολή.

Οι διωγμοί κατά των Χριστιανών

Έως το 250 μ.Χ. οι διωγμοί εναντίον των χριστιανών ήταν τοπικοί και μεμονωμένοι. Παρ' όλα αυτά τα θύματα ήταν πολλά. Ο πρώτος γενικός διωγμός εξαπολύθηκε από τον αυτοκράτορα Δέκιο, με ένα διάταγμα που εξέδωσε το 250 μ.Χ. και το οποίο επέβαλλε σε όλους τους πολίτες να αποδείξουν την πίστη τους στη ρωμαϊκή θρησκεία θυσιάζοντας στα είδωλα. Ο πιο σφοδρός διωγμός (γνωστός ως «Μεγάλος Διωγμός») ήταν αυτός του Διοκλητιανού (244μ.Χ.-311 μ.Χ.), ο οποίος πίστευε ότι μόνο με την εθνική θρησκεία θα μπορούσε να αυξηθεί η δύναμη και το μεγαλείο του ρωμαϊκού κράτους. Γι' αυτό, από το 303 μ.Χ. και μετά, με σκληρά διατάγματα, οι χριστιανοί διώκονταν σε όλη την αυτοκρατορία. Χιλιάδες ήταν οι χριστιανοί που μαρτύρησαν (**μάρτυρες**).

Τα μέτρα του ρωμαϊκού κράτους εναντίον των χριστιανών ήταν τα εξής:

- χριστιανοί αξιωματούχοι υποβάλλονταν σε εξευτελισμούς ή εκτελούνταν
- οι χριστιανοί στερούνταν τα δικαιώματα, τα αξιώματα και τις θέσεις τους
- οι περιουσίες τους δημεύονταν
- τα ιερά βιβλία τους καίγονταν και τα κτίρια λατρείας τους ισοπεδώνονταν
- υποχρεώνονταν να λατρέψουν τους ρωμαϊκούς θεούς ειδάλλως φυλακίζονταν, βασανίζονταν ή θανατώνονταν
- ρίχνονταν σε στάδια για να γίνουν βορά άγριων θηρίων.

Προτάσεις για εργασίες και δραστηριότητες στην τάξη

1. Φανταστείτε ότι ζείτε την εποχή του αυτοκράτορα Δέκιου. Φτάνει η είδηση ότι αύριο το πρωί στο κέντρο της πόλης όλοι θα πρέπει να προσφέρουν θυσίες στους θεούς της Ρώμης. Σκέψεις και προβληματισμοί ενός χριστιανού. (Τεχνική: «Κύκλος συνείδησης»)
2. Μετά από όσα μάθατε για την περίοδο των διωγμών, εξηγήστε τι μπορεί να σημαίνει για έναν χριστιανό η λέξη «μάρτυρας»;

Το Διάταγμα των Μεδιολάνων (313 μ.Χ.)

Εγώ, ο Αύγουστος Κωνσταντίνος, κι εγώ, ο Αύγουστος Λικίνιος, αποφασίσαμε να δώσουμε και στους χριστιανούς και σε όλους την ελευθερία να ακολουθήσουν όποια θρησκεία θέλουν [...] Τώρα ελεύθερα και απλά μπορεί καθένας από εκείνους που πρεσβεύουν τη θρησκεία των χριστιανών να τη διατηρεί χωρίς καμιά ενόχληση [...] Έχει δοθεί η εξουσία αυτή και σε όσους άλλους θέλουν να ακολουθούν τη λατρεία και θρησκεία της αρεσκείας τους, κατά τρόπον ώστε να μπορεί καθένας να προτιμά και να υπηρετεί οποιανδήποτε θρησκεία θέλει.

Ευσέβιος, *Εκκλησιαστική Ιστορία*

Το τέλος των διωγμών

Οι άνθρωποι απαλλάχθηκαν από το φόβο των πρώην καταπιεστών τους. Τώρα πλέον τελούσαν λαμπρές και πανηγυρικές γιορτές, όλα ήταν γεμάτα από φως. Όλοι όσοι προηγουμένως θλίβονταν, έβλεπαν γύρω τους γελαστά πρόσωπα. Όλοι μαζί έψαλλαν ύμνους στις πόλεις και στην ύπαιθρο, πρώτα στον Θεό που βασιλεύει παντού και έπειτα ευγνωμονούσαν τον ευσεβή βασιλιά (Κωνσταντίνο).

Ευσέβιος, *Εκκλησιαστική Ιστορία*

ΑΠΟ ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΗΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ

Άρθρο 13

1. Η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης είναι απαραβίαστη. Η απόλαυση των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων δεν εξαρτάται από τις θρησκευτικές πεποιθήσεις καθενός.
2. Κάθε γνωστή θρησκεία είναι ελεύθερη και τα σχετικά με τη λατρεία της τελούνται ανεμπόδιστα υπό την προστασία των νόμων. Η άσκηση της λατρείας δεν επιτρέπεται να προσβάλλει τη δημόσια τάξη ή τα χρηστά ήθη. Ο προσηλυτισμός απαγορεύεται.
3. Οι λειτουργοί όλων των γνωστών θρησκειών υπόκεινται στην ίδια εποπτεία της Πολιτείας και στις ίδιες υποχρεώσεις απέναντί της, όπως και οι λειτουργοί της επικρατούσας θρησκείας.
4. Κανένας δεν μπορεί, εξαιτίας των θρησκευτικών του πεποιθήσεων, να απαλλαγεί από την εκπλήρωση των υποχρεώσεων προς το Κράτος ή να αρνηθεί να συμμορφωθεί προς τους νόμους.
5. Κανένας όρκος δεν επιβάλλεται χωρίς νόμο, που ορίζει και τον τύπο του.

Εξελίξεις μετά το διάταγμα των Μεδιολάνων

Με την έκδοση του διατάγματος αυτού όλα άλλαξαν. Οι χριστιανοί μπορούσαν πλέον να λατρεύουν χωρίς εμπόδια τον Θεό τους και χωρίς να στερούνται κανένα άλλο πολιτικό, κοινωνικό ή προσωπικό δικαίωμα (ελευθερία, περιουσία, τιμή). Στην πραγματικότητα, ο Κωνσταντίνος προσέφερε στην Εκκλησία, όχι μόνο ειρήνη κι ελευθερία, αλλά και προστασία και στενή συνεργασία. Η μεταστροφή του Κωνσταντίνου συνοδεύτηκε από μια σειρά ευνοϊκών μέτρων υπέρ των χριστιανών, όπως:

- η Εκκλησία αναγνωρίστηκε νομικά ως κοινωνικός θεσμός υπό την προστασία του αυτοκράτορα
- δόθηκαν πίσω στους κατόχους τους οι περιουσίες και τα κτήματα που είχαν κατασχεθεί την περίοδο των διωγμών
- καθιερώθηκε η Κυριακή ως αργία
- το δίκαιο άρχισε να επηρεάζεται από το χριστιανικό πνεύμα. Καταργήθηκαν ο θάνατος με σταύρωση και η πλήρης απομόνωση των φυλακισμένων, περιορίστηκαν οι σωματικές ποινές, ενώ απαγορεύτηκαν οι αγώνες των μονομάχων
- οι επίσκοποι, οι ιερείς και οι διάκονοι απολάμβαναν ιδιαίτερα προνόμια (π.χ. δε φορολογούνταν)
- με αυτοκρατορικές χορηγίες κτίστηκαν σπουδαίοι ναοί πάνω στους τάφους των μαρτύρων.

Μια άλλη σπουδαία απόφαση του Κωνσταντίνου ήταν η μεταφορά της πρωτεύουσας της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, το 330 μ.Χ., από τη Ρώμη στη **Νέα Ρώμη**, τη γνωστή μας **Κωνσταντινούπολη**. Προς το τέλος της ζωής του, όπως περιγράφει ο Ευσέβιος, βαφτίστηκε και πέθανε ντυμένος στα λευκά λέγοντας: «*Τώρα γνωρίζω ότι είμαι αληθινά μακάριος και έτοιμος να αξιωθώ την αιώνια ζωή, τώρα που έχω μεταλάβει του θείου φωτός*». Η Εκκλησία τον αναγνώρισε ως άγιο και μάλιστα τον ονόμασε «Μέγα».

Το Χριστόγραμμα ως στρατιωτικό έμβλημα του Μ. Κωνσταντίνου

Ο Κωνσταντίνος [...] ήδη από το 305, υιοθέτησε ένα νέο στρατιωτικό έμβλημα: μια μακρά χρυσή λόγχη με ένα πορφυρό ύφασμα, πάνω στο οποίο, αντί για τον παραδοσιακό αυτοκρατορικό αετό βρισκόταν Χριστόγραμμα στεφανωμένο με δάφνη. Το ύφασμα, κρεμασμένο από ένα μέρος της λόγχης, απεικόνιζε τις προσωπογραφίες του αυτοκράτορα και των διαδόχων γιων του, πράγμα που παρέπεμπε σε κληρονομική δυναστεία. Το σύμπλεγμα αποτελούσε το λάβαρο, έμβλημα νίκης που το προστάτευε μία φρουρά πενήντα ανδρών.

A. Garile, «Ο αυτοκράτορας, οι σύνοδοι και η εκκλησιαστική τάξη», στο Π. Υφαντής (επιμ.), *Χριστιανικός βίος και πολιτική εξουσία*

Κωνσταντινούπολη: η χριστιανική καρδιά της αυτοκρατορίας

Τρακόσιες θρησκείες είχε το Ρωμαϊκό Κράτος. Όλες σβήσανε, η μια ύστερ' απ' την άλλη, και βασίλεψε ο χριστιανισμός. Μητρόπολη της νέας θρησκείας καταστάθηκε η Κωνσταντινούπολη, που την έχτισε ο Μέγας Κωνσταντίνος στο μέρος που ήτανε πρωύτερα ένα χωριό, το αρχαίο Βυζάντιο. Η Κωνσταντινούπολη έγινε παραμυθένια πολιτεία. Τη λέγανε «Βασιλεύουσαν Πόλιν», «Θεοφρούρητον», «το καύχημα των ζώντων υπό την του ηλίου ανατολήν», κι άλλα πολλά ονόματα είχε η θαυμαστή αυτή πολιτεία. Όλος ο κόσμος γύριζε γύρω στην Κωνσταντινούπολη, όλοι οι άνθρωποι ονειρευόντανε να πάνε στην Πόλη.

Φ. Κόντογλου, «Η Βασιλεύουσα», Η πονεμένη Ρωμιούσση

Προτάσεις για εργασίες και δραστηριότητες στην τάξη

1. Φανταστείτε ότι ζείτε στο 313 μ.Χ. και μόλις μάθατε για το διάταγμα που υπέγραψε ο Κωνσταντίνος με τον Λικίνιο στα Μεδιόλανα. Χωριστείτε σε μικρές ομάδες (4-5 ατόμων). Κάποιες ομάδες εκπροσωπούν τους εθνικούς και κάποιες τους χριστιανούς. Αφού καταγράψετε τα συναισθήματα και τις σκέψεις που σας προκάλεσε το διάταγμα, προσπαθήστε να οργανώσετε έναν διάλογο μεταξύ χριστιανών και εθνικών.
2. «Στην Ελλάδα, όπου οι περισσότεροι πολίτες είναι Χριστιανοί Ορθόδοξοι, οι Ινδοϊστές έχουν το δικαίωμα να εκφράζουν ελεύθερα την πίστη τους και να έχουν τους δικούς τους τόπους λατρείας». Αποφασίστε με επιχειρήματα αν συμφωνείτε ή όχι με την παραπάνω πρόταση. (Τεχνική: «Θετικό – Αρνητικό»)
3. Αναγνωρίστε και αξιολογήστε τις θρησκευτικές ελευθερίες που προβλέπονται στο άρθρο 13 του Ελληνικού Συντάγματος.
4. Ιστοεξερεύνηση στο διαδίκτυο με θέμα: Τα μνημεία που σώζονται σήμερα στην Κωνσταντινούπολη από την εποχή του Μεγάλου Κωνσταντίνου και του Ιουστινιανού.

Οι ναοί της νέας θρησκείας: Από τις κατακόμβες και τα οικήματα στην ανέγερση των μεγαλόπρεπων βασιλικών

Οι πρώτοι ναοί των χριστιανών

Αρχικά οι χριστιανοί συγκεντρώνονταν σε ιδιωτικές κατοικίες των πλουσιότερων πιστών. Από το τέλος του 2ου μ.Χ. αιώνα, όμως έχουμε κτίρια που κατασκευάζονται ειδικά ως χώροι λατρείας. Ονομάζονται «ευκτήριοι οίκοι», «εκκλησίες», «οίκοι Θεού» και «οίκοι Κυρίου». Η παλαιότερη μορφή οίκου-εκκλησίας που έχει ανακαλυφθεί βρίσκεται στην ελληνιστική πόλη Δούρα Ευρωπό που βρίσκεται στη Συρία, στην όχθη του ποταμού Ευφράτη και χρονολογείται γύρω στο 230 μ.Χ.

Οι κατακόμβες

Στη διάρκεια των τριών πρώτων αιώνων οι χριστιανοί, επειδή δεν είχαν δικά τους κοιμητήρια, έθαβαν τους νεκρούς τους στις κατακόμβες. Οι κατακόμβες ήταν υπόγειοι τόποι ταφής νεκρών γύρω από τη Ρώμη αλλά και αλλού. Ήταν σήραγγες σε μορφή λαβύρινθου, που μπορούσαν να φτάνουν σε μήκος πολλών χιλιομέτρων. Στους πορώδεις τοίχους των διαδρόμων είχαν δημιουργηθεί ορθογώνια κοιλώματα για την τοποθέτηση των νεκρών. Επίσης, υπήρχαν μεγαλύτερα κοιλώματα με καμάρα στο πάνω μέρος ή και ολόκληρα δωμάτια που χρησίμευαν ως οικογενειακοί τάφοι, διακοσμημένοι με τοιχογραφίες. Καθώς ως τόποι ταφής ήταν ιεροί και απαραβίαστοι, οι χριστιανοί άρχισαν να συγκεντρώνονται εκεί και να τελούν τη Θεία Ευχαριστία πάνω στους τάφους των μαρτύρων.

Τα σύμβολα των κατακομβών

Στις κατακόμβες οι πρώτοι χριστιανοί καλλιτέχνες άρχισαν να ζωγραφίζουν παραστάσεις, επιδιώκοντας να εκφράσουν την πίστη τους και όχι απλώς να διακοσμήσουν τους υπόγειους τάφους. Σε πρώτη φάση χρησιμοποιούν συμβολικά θέματα και αλληγορίες. Τέτοια σύμβολα είναι ο ιχθύς, το παγώνι, το περιστέρι, η άγκυρα, η ναυς, το Α και το Ω, το μονόγραμμα του Χριστού (Χ και Ρ), το πτηνό φοίνικας, ο Ορφέας, η δεόμενη ψυχή. Στη συνέχεια απεικονίζονται και θέματα από την Παλαιά Διαθήκη, καθώς και από την Καινή Διαθήκη.

Κατακόμβη Αγ. Καλλίστου, Ρώμη, 2^{ος} αι.

Οι πρώτοι ναοί

Μετά το διάταγμα των Μεδιολάνων (313 μ.Χ.) άρχισαν να κτίζονται καινούριοι ναοί, μεγάλοι σε διαστάσεις και λαμπροί σε πολυτέλεια. Πολλοί έχουν τον τύπο της **βασιλικής**, δηλαδή ένα επίμηκες ορθογώνιο οικοδόμημα που χωρίζεται κατά μήκος σε κλίτη με σειρές από κίονες και έχει ξύλινη στέγη. Μία από τις μικρές πλευρές της βασιλικής βλέπει προς την ανατολή όπου σχηματίζεται η κόγχη, δηλαδή η ημικυκλική αψίδα με την Αγία Τράπεζα και τον θρόνο του επισκόπου. Στη μικρή πλευρά που βλέπει προς τη δύση υπάρχει ο νάρθηκας, ένας χώρος για τους κατηχούμενους, τους αιρετικούς και τους μετανοούντες. Στο μεσαίο κλίτος, σχεδόν στο κέντρο του ναού, υπάρχει ο άμβωνας. Ο τύπος της βασιλικής κληρονομήθηκε από τον ελληνορωμαϊκό κόσμο.

Παράλληλα με τη βασιλική υπάρχει και το **περίκεντρο** (οκταγωνικό ή κυκλικό) λατρευτικό κτίριο, και αυτό με ελληνορωμαϊκή καταγωγή (μαυσωλεία και ηρώα). Το ιδιαίτερο γνώρισμά του είναι η θολωτή στέγη του, που σε μια εξελιγμένη μορφή της λέγεται **τρούλος**. Ο τρούλος προσδίδει στο ναό εξωτερικά μια μεγαλοπρέπεια, ενώ εσωτερικά μεταφέρει άπλετο φως. Επιδιώκοντας οι αρχιτέκτονες να στεγάσουν με τρούλο και τη βασιλική, δημιούργησαν τον τύπο της **τρουλαίας βασιλικής**. Σ' αυτήν ο τρούλος στηρίζεται πάνω σε τέσσερις πεσσούς (τετράγωνους κίονες) που υψώνονται στο κέντρο της βασιλικής, μπροστά στην είσοδο του ιερού.

Λ. Τσιακτίρας-Ζ. Ορφανουδάκης-Μ. Θεοχάρη, *Ιστορία Ρωμαϊκή και Βυζαντινή*

Στη Βασιλική ("Basilica") της Τριερ (στη σημερινή Γερμανία) ήταν η αίθουσα του θρόνου του Μεγάλου Κωνσταντίνου. Η UNESCO την έχει χαρακτηρίσει "μνημείο παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς"

Προτάσεις για εργασίες και δραστηριότητες στην τάξη

1. Αφού παρατηρήσετε προσεκτικά τις εικόνες με τα σύμβολα των κατακομβών, καταγράψτε σε ένα χαρτάκι τις σκέψεις σας για τη σημασία τους. Κατόπιν, σε συνεργασία με τον/ην διπλανό/η σας συγκρίνετε τις σκέψεις σας και γράψτε ένα κοινό κείμενο. Στη συνέχεια, μοιραστείτε τα κείμενά σας με μια άλλη δυάδα και δημιουργήστε ένα κοινό κείμενο για τα σύμβολα των κατακομβών. (Τεχνική T.W.P.S.)
2. Παρατηρήστε προσεκτικά τη φωτογραφία της κατακόμβης του Αγίου Καλλίστου. Στη συνέχεια απαντήστε στις ερωτήσεις: Τι βλέπετε; Τι σκέφτεστε γι' αυτό που βλέπετε; Τι σας κάνει να αναρωτιέστε; (Τεχνική Artful Thinking: «Βλέπω-Ισχυρίζομαι-Αναρωτιέμαι»)

Ο Χριστιανισμός ως επίσημη θρησκεία της βυζαντινής αυτοκρατορίας

Ο Μέγας Θεοδόσιος και ο Χριστιανισμός

Ο Θεοδόσιος, το 380 μ.Χ., σχεδόν αμέσως μόλις ανέβηκε στον αυτοκρατορικό θρόνο, ανακήρυξε τον Χριστιανισμό επίσημη θρησκεία του κράτους, δηλώνοντας: «Επιθυμούμε όλα τα διάφορα υπήκοα έθνη να ακολουθούν την θρησκεία που παραδόθηκε στους Ρωμαίους από τον άγιο Απόστολο Πέτρο». Με μια σειρά διαταγμάτων καταπολέμησε την ειδωλολατρία:

- την όρισε ως «εθνική δεισιδαιμονία»
- απαγόρευσε τις ειδωλολατρικές θυσίες (με ποινή θανάτου) και τις επισκέψεις σε εθνικούς ναούς
- σφράγισε τους κυριότερους ειδωλολατρικούς ναούς και τα μαντεία
- έκλεισε τη Φιλοσοφική Σχολή της Αθήνας.

Μέσα σε ένα τέτοιο κλίμα έλλειψης ανεκτικότητας που διαρκώς επιτεινόνταν, παρουσιάστηκαν φαινόμενα βίας του όχλου εναντίον των μη χριστιανών και έγιναν καταστροφές ναών και ιερών των εθνικών.

Ένα διάταγμα του αυτοκράτορα Θεοδοσίου του Μεγάλου κατά των εθνικών

Κανένας απολύτως, από οποιαδήποτε τάξη ανθρώπων κι αν προέρχεται –είτε έχει κάποια εξουσία είτε κατάγεται από ισχυρό γένος είτε συμβαίνει να είναι ταπεινός στην καταγωγή και να μην ανήκει σε κάποια ευγενή οικογένεια– να μη σφάζει αθώα ζώα σε καμιά πόλη για να τα προσφέρει θυσία σε αναίσθητα είδωλα· ούτε να κάνει σπονδές με ανόθευτο κρασί, ούτε να λατρεύει τους εφέστιους θεούς με αρώματα, ούτε να τους ανάβει ιερή φωτιά και να βάζει επάνω λιθανωτά κι ούτε να κρεμάει γιορταστικά στεφάνια. Γιατί, αν κάποιος τολμήσει να θυσιάσει σφάγιο ή να κάνει μαντική με τα έντερα σφαγμένου ζώου, θα θεωρηθεί παραδειγματικά ένοχος εσχάτης προδοσίας, θα φορτωθεί με όλες τις βαριές κατηγορίες και θα καταδικαστεί ανάλογα, ακόμη κι αν δεν επιδίωξε κάτι εναντίον της ζωής των ηγεμόνων.

Ο Ιουστινιανός και ο Χριστιανισμός

Στην πραγματικότητα, αυτό που ξεκίνησε με τον Μέγα Κωνσταντίνο και συνεχίστηκε με τον Μέγα Θεοδόσιο έφτασε στην κορύφωσή του κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Ιουστινιανού (527 μ.Χ. – 565 μ.Χ.). Ο Ιουστινιανός είναι ο αυτοκράτορας που επιχείρησε να αναδείξει το μεγαλείο της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, έκανε νικηφόρους πολέμους, συστηματοποίησε τους νόμους, ενίσχυσε τα οικονομικά του κράτους και έκτισε τον ναό της Αγίας Σοφίας στην Κωνσταντινούπολη.

Ο Ιουστινιανός θεωρούσε τον εαυτό του ως χριστιανό Αυτοκράτορα. Όλοι οι νόμοι του άρχιζαν πάντα με τη φράση «Στο όνομα του Κυρίου μας Ιησού Χριστού». Κυβερνούσε με απεριόριστη εξουσία δηλώνοντας ότι «μόνον ο Θεός και ο Αυτοκράτορας που ακολουθεί τον Θεό, μπορούν να κυβερνήσουν τον κόσμο με δικαιοσύνη». Ενδιαφέρθηκε και προσπάθησε πολύ για την ενότητα της Εκκλησίας, ασχολήθηκε με θεολογικά ζητήματα και δημοσίευσε πολλούς σχετικούς νόμους. Από νωρίς έλαβε σκληρά μέτρα εναντίον όσων ειδωλολατρών είχαν απομείνει και έκλεισε την περίφημη Ακαδημία Πλάτωνος. Επίσης, περιόρισε με νομοθετικά μέτρα τα δικαιώματα των Εβραίων.

... στην εσχάτη των ποιών

Επειδή μερικοί, διακατεχόμενοι από την πλάνη των ανόσιων μισαρών Ελλήνων, συνελήφθησαν να διαπράττουν εκείνα που δικαιολογημένα εξοργίζουν τον φιλόανθρωπο Θεό, [...] αυτοί θα υποβληθούν στην αντίστοιχη τιμωρία και μάλιστα με πνεύμα επιείκειας [...] αν επιμένουν στην πλάνη των Ελλήνων (εννοεί τους ειδωλολάτρες), θα υποβληθούν στην εσχάτη των ποιών.

Ιουστινιάνειος Κώδικας 1.10

Κι αν κάποιος απ' τους αιρετικούς τολμήσει να κτίσει έναν χώρο για να στεγάσει τη λαθμενή πίστη του ή κάποιοι Ιουδαίοι τολμήσουν να κατασκευάσουν καινούρια συναγωγή, η τοπική αγία εκκλησία, κάνοντας χρήση της εξουσίας της, να επιβάλει ποινή για τα κτίσματα αυτά.

Νεαρά 131

Ο Ιουστινιάνος και η συνοδεία του, Άγιος Βιτάλιος της Ραβέννας (6^{ος} αι.)

Προτάσεις για εργασίες και δραστηριότητες στην τάξη

1. Συζήτηση μεταξύ χριστιανών και εθνικών μετά την ανακήρυξη του Χριστιανισμού ως επίσημης θρησκείας. (Τεχνική: «Συλλογικός Ρόλος»)
2. Σε συνεργασία με τον/την διπλανό/ή σας υπογραμμίστε εκείνα τα σημεία του διατάγματος των Μεδιολάνων που καταργούνται με το διάταγμα του Θεοδοσίου και τους νόμους του Ιουστινιανού. Προσπαθήστε να εξηγήσετε για ποιους λόγους οι αυτοκράτορες εξέδωσαν αυτούς τους νόμους.
3. Περιγράψτε, παρατηρήστε λεπτομέρειες και ερμηνεύστε την ψηφιδωτή παράσταση του Ιουστινιανού στον Άγιο Βιτάλιο της Ραβέννας. (Τεχνική: Artfull Thinking «Παιχνίδι Επεξεργασίας».)

III. Η Εκκλησία οργανώνεται

Από την «Εκκλησία του Δήμου» στην «Εκκλησία του Χριστού»

Εκκλησία του Χριστού με κέντρο την Ευχαριστία

Ο όρος «εκκλησία» που διάλεξε ο Χριστιανισμός για να δηλώσει την ιστορική υπόστασή του, υπενθυμίζει και πάλι την πολιτική ζωή των Ελλήνων. Η λέξη «εκκλησία» σημαίνει την επίσημη και κατά τακτά διαστήματα συνέλευση των πολιτών μιας πόλεως, για να λάβουν σοβαρές αποφάσεις. Οι χριστιανοί συμπληρώνουν: «εκκλησία του Θεού» ή «εκκλησία του Χριστού», δηλώνοντας ότι η πηγή της δικής τους Εκκλησίας δεν είναι ο δήμος, αλλά ο Θεός. Στα Ιεροσόλυμα μετά την Ανάληψη του Ιησού Χριστού, η πρώτη εκκλησία οργανώνεται με βάση τα ελληνικά πρότυπα. Η εκλογή του Ματθία στη θέση του Ιούδα ως δωδέκατου αποστόλου γίνεται με κλήρωση κατά τον ίδιο τρόπο που προβλέπει το αθηναϊκό πολίτευμα. Το κέντρο της ζωής των πρώτων χριστιανών ήταν η σύναξη, η συγκέντρωση των χριστιανών για να τελέσουν τη Θεία Ευχαριστία. Χωρίς αυτή τη σύναξη της Ευχαριστίας δεν μπορούσε να λειτουργεί η Εκκλησία.

Μητροπολίτης Περγάμου Ιωάννης Ζηζιούλας, *Ελληνισμός και Χριστιανισμός. Η συνάντηση των δύο κόσμων*

Περιγραφή της πρωινής ευχαριστιακής σύναξης

Και κατά την λεγόμενη ημέρα του ηλίου –Κυριακή– συγκεντρώνονται όλοι, όσοι κατοικούν στις πόλεις ή στην ύπαιθρο, και διαβάζονται τα απομνημονεύματα των αποστόλων ή τα συγγράμματα των προφητών, μέχρις ότου είναι δυνατό. Έπειτα, όταν σταματήσει εκείνος που διαβάζει, ο προϊστάμενος με λόγια συμβουλεύει και προσκαλεί να μιμηθούν όλοι αυτά τα καλά. Έπειτα σηκωνόμαστε όλοι μαζί και προσευχόμαστε και όπως προαναφέραμε, όταν σταματήσουμε την προσευχή, προσφέρεται ψωμί και κρασί με νερό και ο προϊστάμενος και πάλι απευθύνει προσευχές και ευχαριστίες, με όση δύναμη έχει, και ο λαός συμμετέχει λέγοντας «Αμήν» και ακολουθεί η διάδοση και η μετάληψη στον καθένα αυτών για τα οποία ευχαριστήσαμε και σε αυτούς που δεν ήταν παρόντες στέλνονται μέσω των διακόνων.

Ιουστίνος, *Α΄ Απολογία*

Εικόνες για την Εκκλησία

Πολλές φορές η Εκκλησία, όταν χρειάστηκε να περιγράψει εμπειρίες ή έννοιες δυσνόητες για τους απλούς ανθρώπους, αλλά σημαντικές για όλους τους πιστούς, κατέφυγε στη γλώσσα της τέχνης, και ιδιαίτερα της εικόνας. Άλλωστε, και ο ίδιος ο Χριστός συνήθιζε, όταν μιλούσε στους ανθρώπους, να χρησιμοποιεί εικόνες ή παραβολές (καθημερινές παραστατικές ιστορίες).

Χριστός η Άμπελος, Θεοφάνης ο Κρης (1550)

Από την Καινή Διαθήκη

Μείνετε ενωμένοι μαζί μου. Τότε θα είμαι κι εγώ ενωμένος μαζί σας. Όπως η κληματόβεργα δεν μπορεί να καρποφορήσει από μόνη της αν δεν είναι ενωμένη με το κλήμα, το ίδιο κι εσείς αν δεν μείνετε ενωμένοι μαζί μου. Εγώ είμαι το κλήμα, εσείς οι κληματόβεργες.

Ιω 15, 4-5

Ο Χριστός μοιάζει με το σώμα, που ενώ είναι ένα έχει πολλά μέλη. Και όλα τα μέλη του σώματος, αν και είναι πολλά, αποτελούν ένα σώμα. Κι εμείς όλοι, είτε Ιουδαίοι, είτε μη Ιουδαίοι, είτε δούλοι είτε ελεύθεροι, γίναμε με το βάπτισμα δια του ενός Πνεύματος ένα σώμα και όλοι ποτιστήκαμε από ένα και το αυτό Πνεύμα.

A Κορ 12, 12-13

Προτάσεις για εργασίες και δραστηριότητες στην τάξη

1. Εξηγήστε τη φράση: «χωρίς τη σύναξη της Ευχαριστίας δεν μπορεί να λειτουργεί η Εκκλησία».
2. Περιγράψτε με μια φράση το στοιχείο της Εκκλησίας που εκφράζουν οι εικόνες των κειμένων της Καινής Διαθήκης.

Οι χριστιανοί, πολίτες ενός άλλου κόσμου

Η ζωή στις πρώτες κοινότητες

Όλοι όσοι πίστεψαν είχαν μια καρδιά και μια ψυχή. Κανείς δεν θεωρούσε ότι κάτι από τα υπάρχοντά του ήταν δικό του, αλλά όλα τα είχαν κοινά. Οι απόστολοι κήρυτταν και βεβαίωναν με μεγάλη πειστικότητα ότι ο Κύριος Ιησούς αναστήθηκε. Και ο Θεός έδινε σε όλους πλούσια τη χάρη του. Δεν υπήρχε κανείς ανάμεσά τους που να στερείται τα απαραίτητα. Γιατί όσοι είχαν χωράφια ή σπίτια τα πουλούσαν, και έφερναν το αντίτιμο αυτών που πουλούσαν και το έθεταν στη διάθεση των αποστόλων. Από αυτό δινόταν στον καθένα ανάλογα με τις ανάγκες του. Έτσι έκανε και ο Ιωσήφ, ένας λευίτης από την Κύπρο, που οι απόστολοι τον ονόμασαν Βαρνάβα, όνομα που μεταφράζεται «ο άνθρωπος της παρηγοριάς». Αυτός είχε ένα χωράφι, το πούλησε και έφερε τα χρήματα και τα έθεσε στη διάθεση των αποστόλων.

Πρ 4, 32-37

Αν μετέχετε στο ίδιο πνεύμα, αν έχετε έλεος και στοργή, τότε γεμίστε την καρδιά μου με χαρά ζώντας με ομόνοια, έχοντας την ίδια αγάπη μεταξύ σας, έχοντας όλοι μια ψυχή, ένα φρόνημα. Μην κάνετε τίποτα από ανταγωνισμό ή από ματαιοδοξία, αλλά με ταπεινοφροσύνη ως θεωρεί ο καθένας ανώτερό του τον άλλο. Ας μη φροντίζει ο καθένας μόνο για ό,τι ενδιαφέρει τον ίδιο, αλλά και για ό,τι ωφελεί τους άλλους. Να υπάρχει μεταξύ σας το ίδιο φρόνημα που είχε κι ο Ιησούς Χριστός, ο οποίος, αν και ήταν Θεός, [...] τα απαρνήθηκε όλα, πήρε μορφή δούλου κι έγινε άνθρωπος· και όντας πραγματικός άνθρωπος ταπεινώθηκε θεληματικά υπακούοντας μέχρι θανάτου, και μάλιστα θανάτου σταυρικού.

Φιλ 2, 1-8

Προτάσεις για εργασίες και δραστηριότητες στην τάξη

1. Εξηγήστε ποιος και γιατί προβάλλεται ως πρότυπο της χριστιανικής ζωής από τον Παύλο.
2. Αφού διαβάσετε το κείμενο των Πράξεων, επινοήστε σε συνεργασία με τον/την διπλανό/ή σας έναν μικρό διάλογο μεταξύ των Αποστόλων και του Βαρνάβα, καθώς αυτός παραδίδει τα χρήματά του στην τοπική εκκλησία.
3. Σε ομάδες και χρησιμοποιώντας λέξεις από τα κείμενα (π.χ. «όλοι μαζί», «ενωμένοι σαν ένα σώμα», «ομόνοια», «μια ψυχή, ένα φρόνημα», «όλα κοινά») δημιουργήστε μια μικρή ιστορία που να αναδεικνύει τη σημασία της ενότητας για τα μέλη μιας ομάδας ή κοινότητας στην οποία ανήκετε.

Κλήρος και λαός

Κείμενα από την Καινή Διαθήκη για τον κλήρο

Ο επίσκοπος, ως διαχειριστής του Θεού, πρέπει να είναι αδιάβλητος· να μην είναι υπεροπτικός, ευέξαπτος, μέθυσος, φιλόνικος και να μην επιδιώκει αθέμιτα κέρδη. Αντίθετα, πρέπει να είναι φιλόξενος, να αγαπάει το καλό, να είναι συνετός, δίκαιος, ευσεβής, να κυριαρχεί στον εαυτό του· να είναι προσηλωμένος στο κήρυγμα που συμφωνεί με τη διδαχή που μας παραδόθηκε και συνεπώς είναι αξιόπιστο· έτσι θα μπορεί και να καθοδηγεί σύμφωνα με τη σωστή διδασκαλία και να ελέγχει όσους είναι αντίθετοι σε αυτήν.

Τιτ 1, 7-9

Το ίδιο και οι διάκονοι πρέπει να είναι σεμνοί, όχι διπρόσωποι, να μην έχουν το νου τους στο πολύ κρασί ούτε στο άνομο κέρδος· να κρατούν με καθαρή συνείδηση την πίστη που αποκάλυψε ο Θεός. Κι αυτοί όμως πρέπει πρώτα να δοκιμάζονται και όταν βρεθεί ότι δεν τους κατηγορεί κανείς, τότε μόνο να γίνονται διάκονοι. Το ίδιο και οι γυναίκες (εννοεί τις διακόνισσες) πρέπει να είναι σεμνές, να μην κακολογούν, να είναι προσεκτικές, άξιες εμπιστοσύνης σε όλα.

Α Τιμ 3, 8-11

Για τον επίσκοπο

Ο επίσκοπος κατά την άσκηση της εξουσίας του καθοδηγείται από τον χριστιανικό νόμο της αγάπης. Δεν είναι κάποιος τύραννος, αλλά ο πατέρας του ποιμνίου του. Το κύρος που διαθέτει είναι ουσιαστικά το κύρος που διαθέτει η Εκκλησία. Όσα μεγάλα κι αν είναι τα προνόμια του επισκόπου, δεν είναι κάποιος που έχει τοποθετηθεί πάνω από την Εκκλησία, αλλά είναι αυτός που κατέχει ένα αξίωμα μέσα στην Εκκλησία. Επίσκοπος και λαός αποτελούν μια οργανική ενότητα, και κανείς δεν μπορεί να νοηθεί χωρία από τον άλλο. Χωρίς επισκόπους δεν μπορεί να υπάρξει Ορθόδοξος λαός, αλλά και χωρίς Ορθόδοξο λαό δεν μπορεί να υπάρξει αληθινός επίσκοπος.

Κάλλιστος Ware (Ορθόδοξος Βρετανός Επίσκοπος Διοκλείας), *Η Ορθόδοξη Εκκλησία*

Χαρίσματα στην υπηρεσία της κοινότητας

Οι χριστιανικές κοινότητες οργανώθηκαν από πολύ νωρίς. Σε κάθε τοπική Εκκλησία, εκτός από τον λαό (λαϊκούς), υπήρχαν ο **επίσκοπος**, οι **πρεσβύτεροι** και οι **διάκονοι** που είχαν την ευθύνη της και αποτελούσαν τον **κλήρο**. Ο επίσκοπος εκλεγόταν από τον κλήρο. Το έργο των κληρικών ήταν να τελούν τη Θεία Ευχαριστία και τα μυστήρια (λειτουργοί), να διδάσκουν τον λόγο του Θεού (διδάσκαλοι) και να φροντίζουν την πνευματική προκοπή των πιστών (ποιμένες). Κλήρος και λαός λειτουργούσαν ως ενιαίο σώμα και το κάθε μέλος ενεργούσε σύμφωνα με το χάρισμά του. Οι κληρικοί εκλέγονταν από τις κοινότητές τους και μπορούσαν να είναι έγγαμοι.

Από τον 3^ο αι. μ.Χ., οι επίσκοποι των μεγαλύτερων πόλεων ονομάστηκαν «μητροπολίτες», επίσκοποι δηλαδή της μητροπόλεως, της πρωτεύουσας μιας ρωμαϊκής επαρχίας. Από τον 5^ο αι. μ.Χ., οι μητροπολίτες κάποιων πόλεων που ήταν σπουδαία κέντρα του Ρωμαϊκού κράτους ονομάστηκαν «πατριάρχες». Οι πόλεις αυτές που έγιναν και μεγάλα κέντρα του χριστιανισμού ήταν η **Ρώμη**, η **Κωνσταντινούπολη**, η **Αλεξάνδρεια**, η **Αντιόχεια** και τα **Ιεροσόλυμα**.

Προτάσεις για εργασίες και δραστηριότητες στην τάξη

1. Σε συνεργασία με τον/την διπλανό/ή σας, υπογραμμίστε στα παραπάνω κείμενα λέξεις ή φράσεις που παρουσιάζουν τον ρόλο των κληρικών. Ποιο χάρισμα αναδεικνύουν ως βασικό για έναν κληρικό και γιατί;
2. Σε συνεργασία με τον/τον διπλανό/ή σας, υπογραμμίστε στο κείμενο του K. Ware τη φράση που δείχνει πώς εννοείται η εξουσία του επισκόπου. Συζητήστε πάνω σε αυτό;
3. Εξηγήστε την έννοια του όρου «ποιμένας» ανατρέχοντας στην παραβολή του Καλού Ποιμένα (Λκ 15, 3-7).

Κοινότητες μέσα στην έρημο: Μοναχισμός

Από τον 4^ο αιώνα, όταν άρχισε να εξαπλώνεται ραγδαία ο Χριστιανισμός σε ολόκληρη την αυτοκρατορία, μεγάλες ομάδες πληθυσμού βαπτίζονται, χωρίς όμως να συμμερίζονται πλήρως το χριστιανικό πνεύμα και τον τρόπο ζωής των πρώτων χριστιανών. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα πολλοί πιστοί να εγκαταλείπουν τον κόσμο και να αναχωρούν σε ερημικούς τόπους, για να αφιερωθούν στην προσευχή και να ζήσουν την αυθεντική χριστιανική ζωή. Αυτοί ονομάστηκαν **αναχωρητές** ή **ερημίτες**. Έτσι γεννήθηκε ο μοναχισμός, ως κίνημα διαμαρτυρίας προς το κοσμικό φρόνημα που φαινόταν ότι άρχισε να εισβάλλει στην Εκκλησία μετά την αναγνώριση του Χριστιανισμού ως επίσημης θρησκείας.

Κοινοβιακός μοναχισμός. Η πνευματική πολιτεία της ερήμου

Από πολύ νωρίς στους κύκλους των αναχωρητών έγινε κατανοητό ότι δεν μπορεί κανείς να προσεγγίσει τον Θεό ερήμην του πλησίον. Αυτό οδήγησε στην κοινοβιακή μορφή του μοναχισμού. Ο Παχώμιος ήταν ο πρώτος που ίδρυσε στην Αίγυπτο μοναστήρια, όπως τα γνω-

Εορταστική τράπεζα Ιεράς Μονής Ιβήρων για τη γιορτή των Θεοφανείων, φωτ. Στ. Καλαφάτης

ρίζουμε σήμερα. Στη συνέχεια, ο Μέγας Βασίλειος θεμελίωσε το κοινοβιακό σύστημα και καθόρισε τις βασικές αρχές του. Μεταξύ άλλων, όρισε ως προϋποθέσεις της μοναχικής ζωής την εγκράτεια, την υπακοή και την ακτημοσύνη. Επιπλέον, παρακινούσε τα μοναστήρια να φροντίζουν τους αρρώστους και τους φτωχούς, να ιδρύουν νοσοκομεία και ορφανοτροφεία, υπηρετώντας έτσι το καλό όλης της κοινωνίας. Η αγάπη του μοναχού απευθυνόταν σε κάθε άνθρωπο, κάτι που το βλέπουμε κυρίως στους μοναστικούς κανόνες για τη φιλοξενία. Έτσι, οι γέροντες της ερήμου προσκυνούσαν τους επισκέπτες τους, αναγνωρίζοντας στο πρόσωπο κάθε ξένου και φτωχού τον ίδιο τον Θεό, ενώ οι αδελφοί του Παχώμιου έπλεναν τα πόδια των επισκεπτών.

Ο Μέγας Βασίλειος για το κοινόβιο

Ονομάζω λοιπόν εγώ το κοινόβιο τελειότατη μορφή κοινωνικής συμβίωσης, μέσα στην οποία δεν υπάρχει ο θεσμός της ιδιοκτησίας, δεν υπάρχουν διαφωνίες· επίσης κάθε αναταραχή και φιλονικία και έριδες βρίσκονται μακριά. Μέσα σ' αυτή την κοινωνία είναι όλα κοινά: κοινός είναι ο Θεός, κοινή η προσφορά και επιδίωξη της αρετής, κοινή η σωτηρία, κοινός οι πνευματικοί αγώνες, κοινός οι πόνοι, κοινός οι στέφανοι, ένας είναι οι πολλοί, και ο ένας δεν είναι μόνος αλλά μαζί με πολλούς. Ποια άλλη πολιτεία υπάρχει ισάξιά της; Τι υπάρχει περισσότερο ευτυχισμένο; Τι είναι τελειότερο από την επικοινωνία και την ένωση; Τι είναι θελκτικότερο από την ταύτιση των χαρακτήρων και των ψυχών; Άνθρωποι που ξεκίνησαν από διαφορετικά μέρη και χώρες, ταυτίστηκαν με τόση ακρίβεια, ώστε να είναι κατά κάποιο τρόπο μια ψυχή σε πολλά σώματα και τα πολλά σώματα να παρουσιάζονται ως όργανα μιας ψυχής. Ο άρρωστος σωματικά έχει πολλούς να συμπάσχουν μαζί του. Ο άρρωστος και εξαντλημένος ψυχικά έχει πολλούς που τον θεραπεύουν και με τη βοήθειά τους τον ανορθώνουν.

Μ. Βασίλειος, *Ασκητικά Διατάξεις*

Ι. Μ. Ξενοφώντος, Άγιον Όρος

Ο Άγιος Εφραίμ ο Σύρος (306 μ.Χ. – 373 μ.Χ.)

Ήταν ένας ασκητής που γεννήθηκε στη Νίσιβι και μόνασε στην Έδεσσα της Μεσοποταμίας. Παρά τη σκληρότητα της ασκητικής ζωής του, ήταν πάντοτε τρυφερός στις σχέσεις του με τους άλλους. Ακόμα και στις προτροπές του για μετάνοια δεν καταγγέλλει τους αμαρτωλούς, αλλά προσπαθεί να μαλακώσει τις καρδιές τους και να συγκινήσει τις ψυχές τους.

Για τον Εφραίμ τον Σύρο

Ενώ λοιπόν ζούσε πάντα ησυχαστικά και στήριζε όσους έρχονταν σ' αυτόν, για πολλά χρόνια, αργότερα βγήκε από το κελί του για την εξής αιτία. Όταν έπεσε μεγάλη πείνα στην Έδεσσα, επειδή συμπόνεσε την ύπαιθρο που χανόταν, πήγε στους πλούσιους και τους λέει: «Γιατί δεν ελεείτε τους ανθρώπους που πεθαίνουν, αλλά αφήνετε τα πλούτη σας να σαπίζουν προς κατάκριση των ψυχών σας;» Αφού σκέφτηκαν λοιπόν του λένε: «Δεν μπορούμε να εμπιστευτούμε κανένα να υπηρετήσει τους πεινασμένους· γιατί όλοι εκμεταλλεύονται την περίπτωση». Τους λέει: «Εγώ πώς σας φαίνομαι;» Του λένε: «Σε ξέρουμε για άνθρωπο του Θεού». «Λοιπόν», τους λέει, «εμπιστευτείτε με· ορίστε, για σας χειροτονώ τον εαυτό μου ξενοδόχο». Και αφού πήρε χρήματα και έκλεισε τις στοές, και έστησε περίπου τριακόσιες κλίνες, νοσοκομούσε τους πεινασμένους, θάβοντας όσους πέθαιναν, υπηρετώντας όσους είχαν ελπίδα ζωής, και γενικά παρέχοντας καθημερινά φιλοξενία και κάθε άλλη υπηρεσία, από αυτά που του έδιναν, σε όλους όσους έρχονταν στην πόλη λόγω της πείνας. Όταν πέρασε λοιπόν ένας χρόνος και ξαναγύρισε η αφθονία των αγαθών και όλοι γύριζαν σπίτι τους, αυτός μη έχοντας με τι να ασχοληθεί, κλείστηκε στο κελί του.

Παλλάδιος, *Λαυσαϊκή Ιστορία*

Η κοίμηση του Εφραίμ του Σύρου, Α. Παβίας (16^{ος} αι.)

Άγιος Νικόδημος ο Αγιορείτης (1748-1809)

Γεννήθηκε στη Νάξο και σπούδασε θεολογία στη Σμύρνη. Η μόρφωσή του, ωστόσο, περιλάμβανε και φιλοσοφικές, οικονομικές, ιατρικές και αστρονομικές γνώσεις. Χειριζόταν εξαιρετικά την ελληνική γλώσσα και γνώριζε γαλλικά, ιταλικά και λατινικά. Μόνασε στο Άγιο Όρος για 35 περίπου χρόνια. Αλληλογραφούσε με πολλούς λογίους της εποχής του και έγραψε πολλά βιβλία.

Από τους λόγους του Αγίου Νικοδήμου του Αγιορείτη

Ο Αγ. Νικόδημος, Φ. Κόντογλου

Άραγε, δεν είναι αξιοθρήνητο να βλέπει κανείς τόσους και τόσους αδελφούς να έχουν αφήσει τον κόσμο και να κατοικούν σε βουνά και σε σπηλιές για να σώσουν την ψυχή τους, να χύνουν ματωμένους ιδρώτες, να αγωνίζονται εντατικά με νηστείες, αγρυπνίες, κακοπάθειες, βαρυφορτωμένοι για να μεταφέρουν τις προμήθειες και το νερό τους, να πεζοπορούν σε δύσβατους τόπους και σε μονοπάτια σύρριζα σε γκρεμούς και, παρ' όλα αυτά, να τους βλέπει κανείς να τρέφουν στην καρδιά τους ένα φαρμακερό φίδι, δηλαδή το μίσος κατά των αδελφών τους; [...] Αδελφοί και πατέρες, αν δεν ξεριζώσετε το μίσος από την καρδιά σας και δεν φυτέψετε εκεί την αγάπη, και αν δεν πάψετε να δυσφημείτε τους αδελφούς σας, να το ξέρετε –και συγχωρήστε μου την τόλμη– ότι μάταια κατοικείτε στα όρη και στα βουνά. Μάταιοι είναι όλοι οι ασκητικοί αγώνες, οι κόποι και οι ιδρώτες σας.

Νικόδημος ο Αγιορείτης, Ομολογία πίστεως, ήτοι απολογία δικαιοσύνης

Το πραγματικό χάρισμα του μοναχού

[...] δεν χωρίζουν δικαίους από αδίκους. Όλους τους θεωρούν δικαίους και καθαρούς. Δεν θεωρούν άλλους δικούς τους, καλούς, και άλλους ξένους. Πιο πολύ θεωρούν δικούς τους και οικείους τους ξένους, τους χαμένους και βασανισμένους, γιατί και τον ίδιο τον εαυτό τους τον θεωρούν χαμένο και ανάξιο. Μιμούνται αληθινά τον καλό ποιμένα, που «ήρθε να ζητήσει και να σώσει το χαμένο πρόβατο» (Λκ 19, 10).

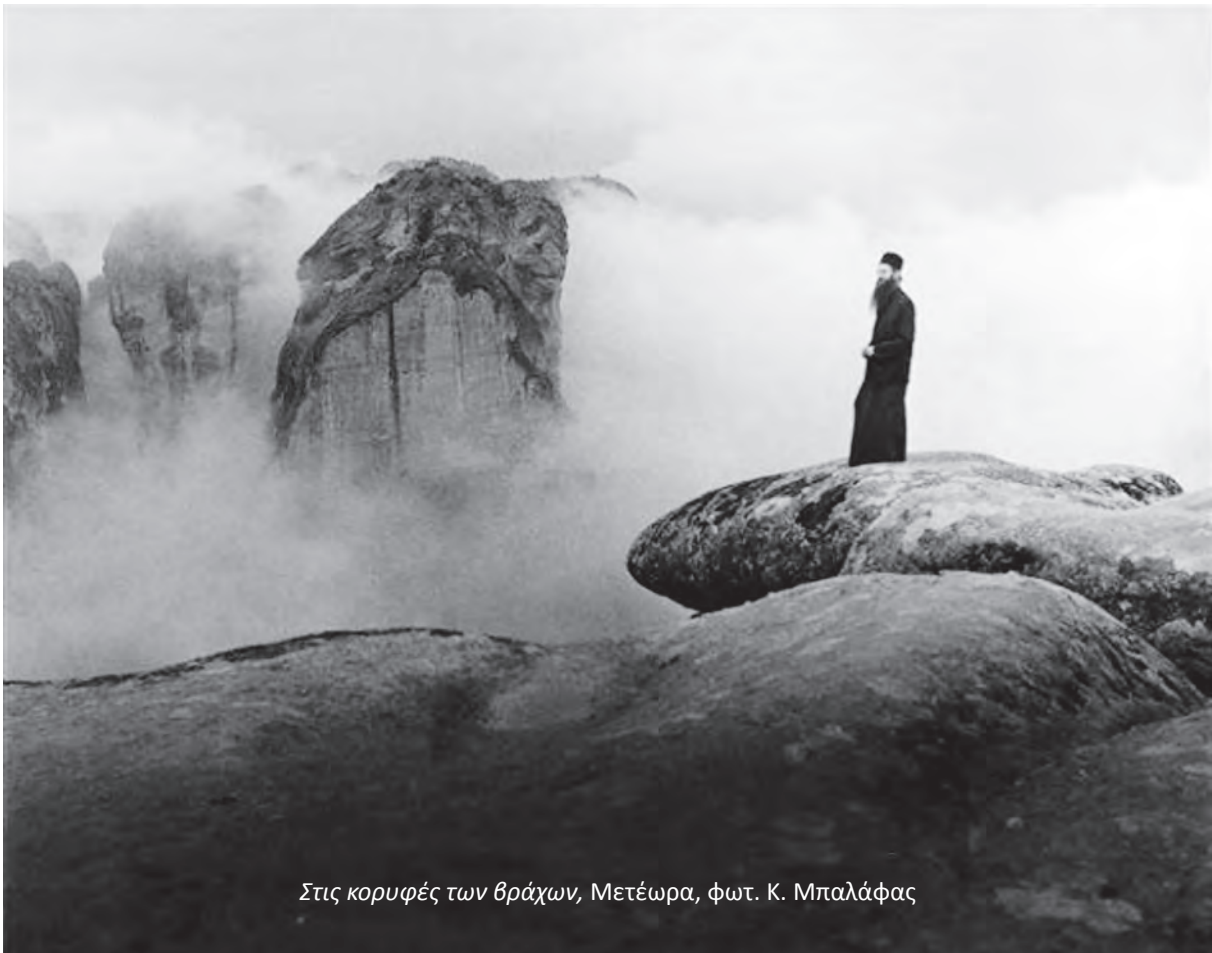
Αρχιμ. Βασίλειος Γοντικάκης, Φως Χριστού φαίνει πάσι

Αθως, Τα χρώματα της πίστης,
φωτ. Σταύρος Καλαφάτης

Προτάσεις για εργασίες και δραστηριότητες στην τάξη

1. Μετά από όσα διαβάσατε και συζητήσατε για τις εξελίξεις μετά την επισημοποίηση του Χριστιανισμού. Ποια χαρακτηριστικά της ζωής της πρώτης Εκκλησίας προσπαθούν να διασώσουν οι μοναχοί;
2. Χωριστείτε σε μικρές ομάδες και προσπαθήστε να δραματοποιήσετε τη σκηνή της συνάντησης του Εφραίμ του Σύρου με τους πλούσιους της Έδεσσας, στηριζόμενοι στο κείμενο από τη Λαυσαϊκή ιστορία. Εμπλουτίστε τη σκηνή και με άλλα στοιχεία που θα επινοήσετε ως ομάδα. Στην ολομέλεια μετά την παρουσίαση των σκηνών, συζητήστε για την προσφορά αγάπης προς τον συνάνθρωπο, όπως την είδατε να φανερώνεται στις δραματοποιημένες σκηνές. (Τεχνική: «Δραματοποίηση»)
3. Διαβάστε προσεκτικά το κείμενο του Αρχιμ. Βασιλείου και συσχετίστε το με τα λόγια του Αποστόλου Παύλου: «*κι αν έχω της προφητείας το χάρισμα κι όλα κατέχω τα μυστήρια και όλη τη γνώση, κι αν έχω όλη την πίστη, έτσι ώστε να μετακινώ βουνά, αλλά δεν έχω αγάπη, είμαι ένα τίποτα*» (Α Κορ. 13,2). Σε συνεργασία με τον/την διπλανό/ή σας προσπαθήστε να εξηγήσετε γιατί η χωρίς όρια αγάπη είναι η σπουδαιότερη αρετή για έναν μοναχό.

Στις κορυφές των βράχων, Μετέωρα, φωτ. Κ. Μπαλάφας

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 2
Η συνάντηση του Χριστιανισμού με τον Ελληνισμό

εισαγωγικό

Σε κάθε φάση της πορείας της ζωής μας συναντιόμαστε με ανθρώπους που έχουν διαφορετικές εμπειρίες, ιδέες και πεποιθήσεις από τις δικές μας. Για να συναναστραφούμε και να επικοινωνήσουμε μαζί τους χρειάζεται να είμαστε ανοιχτοί στον διάλογο. Να ακούσουμε ο ένας τον άλλο, να γνωριστούμε σε βάθος, να συνεργαστούμε, να μοιραστούμε εμπειρίες. Αυτές οι «συναντήσεις» συχνά δεν είναι εύκολες και αυτονόητες. Ωστόσο, πάντα φέρνουν εκπλήξεις, μας εμπλουτίζουν, μας μεγαλώνουν και μας ωριμάζουν.

Και η Εκκλησία, ξεπερνώντας τα σύνορα της Παλαιστίνης, βγήκε στον κόσμο και συναντήθηκε με «διαφορετικούς» ανθρώπους. Ανθρώπους, δηλαδή, που είχαν μεγαλώσει σε ένα διαφορετικό πολιτισμικό περιβάλλον, είχαν λάβει ελληνική παιδεία, ακολουθούσαν έναν άλλον τρόπο ζωής καθώς και άλλες θρησκευτικές παραδόσεις. Χρησιμοποιώντας την ελληνική ευρέως διαδεδομένη γλώσσα της εποχής, την «ελληνιστική κοινή», η Εκκλησία επικοινωνήσε και συνομίλησε μαζί τους. Αν και αυτή η συνάντηση δεν ήταν πάντα εύκολη, βαθμιαία οδήγησε σε σπουδαίες συνθέσεις. Κι αυτές εκφράστηκαν παντού: στη θεσμική οργάνωση της κοινωνίας, στις ιδέες, στα έργα τέχνης, στα γράμματα και στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων.

Στη θεματική αυτή ενότητα, αρχικά θα διερευνήσετε τις δικές σας εμπειρίες συναντήσεων, διαλόγου και επιρροών. Στη συνέχεια θα προσπαθήσετε να κατανοήσετε και να αποτιμήσετε τη συνάντηση της Εκκλησίας με τον Ελληνισμό. Πιο συγκεκριμένα, να αναγνωρίσετε τον ρόλο της ελληνικής γλώσσας στη διάδοση και ανάπτυξη της νέας πίστης, να ανακαλύψετε τα προβλήματα που προέκυψαν από αυτήν τη συνάντηση, να εξετάσετε πόσο ο ένας κόσμος επηρέασε τον άλλο και να αξιολογήσετε τη σημασία αυτής της σύνθεσης που κληροδοτήθηκε στις επόμενες γενιές.

περιεχόμενα

I. Η δυναμική των συναντήσεων

II. Ελληνισμός και Χριστιανισμός. Η συνάντηση δύο κόσμων

- Η ελληνική ως γλώσσα του ελληνορωμαϊκού κόσμου
- Ο ρόλος του Απόστολου Παύλου στη σύνδεση Χριστιανισμού και Ελληνισμού
- Η ελληνική ως γλώσσα της Εκκλησίας
- Διάλογος με την ελληνική σοφία
- Οι Απολογητές
- Αντιθέσεις και βία
- Ιουλιανός: Ένας αυτοκράτορας που νοσταλγεί την εθνική θρησκεία
- Το τέλος ενός κόσμου
- Η ελληνική παιδεία σφραγίζει τον πολιτισμό της βυζαντινής αυτοκρατορίας

III. Η σύνθεση Ελληνισμού και Χριστιανισμού στην τέχνη

- Από τον περίπτερο αρχαιοελληνικό ναό στη χριστιανική βασιλική
- Από τα Φαγιούμ στη χριστιανική εικόνα
- Μακεδονική και κρητική σχολή ζωγραφικής

I. Η δυναμική των συναντήσεων

Η ζωή είναι συνάντηση: οικογένεια, φίλίες, παρέες, ομάδες, χώροι, δικτυακές κοινότητες... Θετικές και αρνητικές επιρροές στη ζωή μας – Μεγαλώνουμε μέσα από συνθέσεις.

Αντουάν ντε Σαιντ-Εξυπερύ, Ο Μικρός Πρίγκιπας

- Σε παρακαλώ, εξημέρωσέ με! είπε.
- Το θέλω, απάντησε ο μικρός πρίγκιπας, αλλά δεν έχω πολύ χρόνο. Έχω να ανακαλύψω φίλους και πολλά πράγματα να γνωρίσω.
- Γνωρίζουμε μονάχα τα πράγματα που εξημερώνουμε, είπε η αλεπού. Οι άνθρωποι δεν έχουν πια καιρό να γνωρίζουν τίποτα. Τ' αγοράζουν όλα έτοιμα απ' τους εμπόρους. Επειδή όμως δεν υπάρχουν έμποροι που να πουλάνε φίλους, οι άνθρωποι δεν έχουν πια φίλους. Αν θέλεις ένα φίλο, εξημέρωσέ με.

Ο μικρός πρίγκιπας και η αλεπού,
Αντουάν ντε Σαιντ Εξυπερύ

Οι φιλενάδες, Θ. Τριανταφυλλίδη (1881-1955)

*Δεν μπορώ να σου δώσω λύσεις,
για όλα τα προβλήματα της ζωής,
ούτε έχω απαντήσεις
στις αμφιβολίες ή τους φόβους
σου,
αλλά μπορώ να σε ακούσω
και να τα μοιραστώ μαζί σου [...]*

*Δεν μπορώ να αποτρέψω τον
πόνο σου
όταν κάποια λύπη σου σχίζει την
καρδιά,
αλλά μπορώ να κλάψω μαζί σου
και να μαζέψω τα κομμάτια,
για να τη φτιάξω από την
αρχή [...]*

*... ούτε διεκδικώ να 'μαι πρώτος,
δεύτερος ή ο τρίτος στη δική σου.
Φτάνει που με θες για φίλο...*

Χόρχε Λούις Μπόρχες

Κατερίνα Μουρίκη, *Ο Γκασμέντ με τη φλογέρα*

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ο Γκασμέντ είναι ένα δεκαπεντάχρονο Αλβανόπουλο που φτάνει ως πρόσφυγας στην Ελλάδα. Στον συνοικισμό που ζει, αντιμετωπίζει τόσο δυσπιστία, φόβο και απόρριψη, όσο και αγάπη και προστασία. Με τη στάμπα του λαθρομετανάστη γίνεται αντικείμενο εκμετάλλευσης και βιώνει την απόγνωση. Η φλογέρα του είναι η σταθερή του παρηγοριά. Κυρίαρχο ρόλο στη ζωή του παίζει και η φιλία. Ένας μικρός Έλληνας, ο Στέλιος, με το παρατσούκλι «Τσάκαλος», ένα αγόρι παρατημένο, με παραβατική συμπεριφορά, όχι μόνο γίνεται φίλος με τον Γκασμέντ, αλλά καταφέρνει και ο ίδιος να αλλάξει, να υποστηρίξει τον φίλο του στα δύσκολα, να ωριμάσει.

Κάθε πρωί ο Γκασμέντ ξυπνούσε απ' τα χαράματα για να προλάβει τις δουλειές του. Κατέβαινε τη ράχη παίζοντας πάντα τη φλογέρα του και γύριζε όταν ο ήλιος έγερνε βαριεστημένος κατά το βουνό. Βαριεστημένος ποτέ δεν ένιωθε ο Γκασμέντ. Όχι γιατί οι αντοχές του ήταν μεγαλύτερες από του ήλιου, μα γιατί εκείνος είχε έναν αλλιώτικο ήλιο μέσα του. Την αισιόδοξη διάθεση να χαίρεται κάθε στιγμή της ζωής του και να παλεύει να την κάνει καλύτερη, κόντρα στις φουρτούνες και στα κάθε είδους δόκανα που του έστηνε εκείνη [...]

Εκείνο το βράδυ είχε έρθει απρόσμενα ο Τσάκαλος στο σπίτι τους. Θά 'μενε μαζί τους, γιατί ο πατέρας του χρειάστηκε να μείνει στο Λουτράκι για δουλειές. Κάθισαν στην αυλή [...]

- Ξέρεις, Γκασμέντ, του είπε, σου έχω μια έκπληξη.
- Σαν τι έκπληξη;
- Να, αποφάσισα να πάω του χρόνου σε μια σχολή στο Λουτράκι και να πάρω το δίπλωμα του κηπουρού.

Ξαφνιάστηκε ο Γκασμέντ.

- Μπράβο! Πώς σου ήρθε η ιδέα;
- Μου μίλησε η γιαγιά Μαριγώ. Μου είπε, μάλιστα, άμα θέλω, να έρθει κι εκείνη μαζί μου τον πρώτο καιρό, να με φροντίζει.
- Μπράβο στην κυρα-Μαριγώ! Μονολόγησε ο Γκασμέντ κι ο Τσάκαλος φρόντισε να εξηγήσει:
- Θέλει να προκόψω. Με βλέπει σαν εγγόνι της από τότε που ήρθε σπίτι μας και με έκανε καλά από το τσίμπημα μιας ...
- Ξέρω, μου το έχει πει. Όμως εσύ την αγαπάς το ίδιο; Ρώτησε πονηρά ο Γκασμέντ.
- Το ίδιο και περισσότερο. Και για να ξέρεις, εγώ θέλω να πάρω το χαρτί πρώτα για κείνη. Θέλω να καμαρώνει για μένα. Και κείνη κι ο πατέρας μου κι η μαμά σου κι εσύ! [...]
- Τα όνειρα και οι στόχοι στη ζωή μας είναι σαν τα αστέρια που μας φωτίζουν και μας οδηγούν
- Δεν ξέρω αν θα τα καταφέρω, είπε κομπιάζοντας ο Στέλιος, αλλά θα προσπαθήσω να πάρω αυτό το χαρτί.
- Αν το θέλεις πραγματικά, θα το καταφέρεις. Αν πάλι όχι, η προσπάθεια και μόνο αξίζει. Λέγε πάντα μέσα σου ... «Ο Στέλιος ο Τσάκαλος θα τα καταφέρει!» ...
- Ξέρεις κάτι, Γκασμέντ;
- Τι Τσάκαλε;
- Σ' αγαπώ.
- Κι εγώ σ' αγαπώ, Τσάκαλε. Έλα τώρα πάμε για ύπνο.

Προτάσεις για εργασίες και δραστηριότητες στην τάξη

1. Παρατηρήστε προσεκτικά το έργο του Θ. Τριανταφυλλίδη, *Οι φιλενάδες*. Χωριστείτε σε μικρές ομάδες. Στη συνέχεια, κάθε ομάδα, αφού επιλέξει μια από τις παρακάτω ερωτήσεις, ας επινοήσει μια ιστορία, την οποία θα καταγράψει σε ένα σύντομο κείμενο.
 - Αν το έργο είναι η αρχή μιας ιστορίας, τι μπορεί να ακολουθήσει;
 - Αν το έργο είναι το μέσον μιας ιστορίας, τι θα μπορούσε να έχει συμβεί προηγουμένως; Τι θα μπορούσε να συμβεί στη συνέχεια;
 - Αν το συγκεκριμένο έργο τέχνης είναι το τέλος μιας ιστορίας, ποια θα μπορούσε να είναι αυτή η ιστορία;
2. Εργασία σε ομάδες: «Σχέσεις και συναντήσεις που μας επηρεάζουν θετικά ή αρνητικά». Συζητήστε το θέμα στις ομάδες σας και δημιουργήστε σχετικά σενάρια που να εκφράζουν τις ιδέες σας. Στη συνέχεια παρουσιάστε είτε μια σχετική σκηνή με τη μέθοδο του αυτοσχεδιασμού.
3. Χωριστείτε σε δύο ομάδες και αποδώστε με τα σώματά σας τη φράση «όλη η ζωή είναι συνάντηση, διάλογος και συνύπαρξη». (Τεχνική: «Ομαδικό Γλυπτό»).

II. Ελληνισμός και Χριστιανισμός. Η συνάντηση δύο κόσμων

Η ελληνική ως γλώσσα του ελληνορωμαϊκού κόσμου

Η Κοινή Ελληνιστική

Ο Χριστός κήρυξε το Ευαγγέλιό του στην αραμαϊκή γλώσσα. Οι Απόστολοί του, όμως, για να εκπληρώσουν την οικουμενικότητα της αποστολής τους, χρειαζόταν να απευθυνθούν στους ανθρώπους στη γλώσσα που μπορούσαν να καταλάβουν. Έτσι, χρησιμοποίησαν την Ελληνιστική Κοινή ή Αλεξανδρινή κοινή, τη γλώσσα δηλαδή που μιλούσαν σε μεγάλο μέρος του τότε γνωστού κόσμου, από την Αίγυπτο έως την Ινδία. Η «Κοινή» αυτή ήταν εξέλιξη της αρχαίας ελληνικής γλώσσας που, χάρη στις κατακτήσεις του Μ. Αλεξάνδρου, διαδόθηκε και χρησιμοποιήθηκε ευρέως και έγινε μια σχεδόν παγκόσμια γλώσσα της εποχής.

Κ. Π. Καβάφης, Στα 200 π.Χ.

*... Κι απ' την Θαυμάσια πανελλήνιαν εκστρατεία,
την νικηφόρα, την περίλαμπρη,
την περιλάλητη, την δοξασμένη
ως άλλη δεν δοξάσθηκε καμιά,
την απaráμιλλη: βγήκαμ' εμείς
ελληνικός καινούριος κόσμος, μέγας.*

*Εμείς οι Αλεξανδρείς, οι Αντιοχείς,
οι Σελευκείς, κ' οι πολυάριθμοι
επίλοιποι Έλληνες Αιγύπτου και Συρίας,
κ' οι εν Μηδία, κ' οι εν Περσίδι, κι όσοι άλλοι ...
Και την Κοινήν Ελληνική Λαλιά
ώς μέσα στην Βακτριανή την πήγαμεν, ως τους Ινδούς ...*

Ο ρόλος του Αποστόλου Παύλου στη σύνδεση Χριστιανισμού και Ελληνισμού

Όπως ήδη γνωρίσαμε, ο Απόστολος Παύλος ήταν Ιουδαίος με αυστηρά εβραϊκή εκπαίδευση και ανατροφή και με την εβραϊκή γλώσσα να μιλιέται στο σπίτι του. Εκείνη όμως την εποχή, η πατρίδα του, η Ταρσός, ήταν έδρα πολλών φιλοσόφων, ανώτερη από την Αθήνα και την Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου στα γράμματα. Στην πόλη αυτή ο Παύλος διδάχτηκε την ελληνική γλώσσα και ήρθε σε επαφή με την παιδεία, τη σκέψη και τη ζωή του ελληνισμού. Έτσι, όταν ήρθε η ώρα να απευθυνθεί στον εθνικό κόσμο πέρα από τα όρια της Παλαιστίνης, ο Παύλος χρησιμοποιώντας την Ελληνική γλώσσα μπόρεσε να μιλήσει στην καρδιά και στο μυαλό των ανθρώπων της εποχής και να ιδρύσει εκκλησιαστικές κοινότητες ως στις τέσσερις γωνιές του τότε κόσμου.

Ο Απόστολος Παύλος κηρύττει στον Άρειο Πάγο, Σπύρος Βασιλείου, Ι. Ν. Αγίου Διονυσίου, Αθήνα

Ο Απόστολος Παύλος στην Αθήνα

Ο Παύλος πήγε και στην Αθήνα. Περιπάτησε στην Αγορά της πρωτεύουσας της φιλοσοφίας. Και λένε ότι απογοητεύτηκε πολύ βλέποντας ότι η πόλη «ήταν παραδομένη στην ειδωλολατρία». Επισκέφτηκε την εβραϊκή συναγωγή στην Αθήνα και μίλησε με στωικούς και επικούρειους φιλόσοφους. Εκείνοι τον οδήγησαν στον Άρειο Πάγο και του ζήτησαν να τους μιλήσει: «Δεν μπορούμε να μάθουμε κι εμείς ποια είναι αυτή η καινούρια διδασκαλία που κηρύσσει σε όλο τον κόσμο; Κάτι καινούριο έχεις να μας πεις. Θέλουμε, λοιπόν, να μάθουμε τι είναι!». Μπορείς να τη φανταστείς εκείνη τη στιγμή, Σοφία; Ένας Εβραίος, στην Αγορά της Αθήνας, να μιλάει για κάποιο Σωτήρα, που πέθανε στο σταυρό κι αναστήθηκε τρεις μέρες αργότερα! Από τότε κιόλας, από την πρώτη επίσκεψη του Παύλου στην Αθήνα, διαισθανόμαστε το χάος που χωρίζει την ελληνική φιλοσοφία από τη χριστιανική διδασκαλία περί λύτρωσης. Φαίνεται, όμως, ότι ο Παύλος έχει καταλάβει καλά τους Αθηναίους. Ανεβασμένος στον Άρειο Πάγο – ανάμεσα στους περήφανους ναούς της Ακρόπολης – τους απευθύνει το λόγο και τους λέει: «Ἄνδρες Αθηναίοι... αναστήσας αὐτόν ἐκ νεκρῶν» (Πραξ 17,22-31).

Ο Παύλος στην Αθήνα, Σοφία! Έτσι άρχισε να σταλάζει σιγά σιγά μέσα στον ελληνορωμαϊκό κόσμο ο χριστιανισμός. Σαν κάτι διαφορετικό – πολύ διαφορετικό από τη φιλοσοφία των επικούρειων, των στωικών ή των νεοπλατωνικών. Παρ' όλες τις διαφορές, όμως, ο Παύλος βρίσκει ένα γερό στήριγμα σ' όλες αυτές τις φιλοσοφίες. Διαπιστώνει ότι η αναζήτηση του Θεού είναι ριζωμένη μέσα σε όλους τους ανθρώπους. Αυτό δεν ήταν κάτι καινούριο για τους Έλληνες. Το καινούριο στο κήρυγμα του Παύλου είναι πως ο Θεός αποκαλύφθηκε στους ανθρώπους και συναντήθηκε πραγματικά μαζί τους. Δεν είναι, λοιπόν, ένας «φιλοσοφικός» θεός, που οι άνθρωποι καλούνται να γνωρίσουν με τη διάνοια και με τη λογική τους. Και δε μοιάζει καθόλου με τα αγάλματα των θεών, «τα καμωμένα από πέτρα, χρυσάφι ή ασήμι» - απ' αυτά

είχαν ένα σωρό στην Ακρόπολη και στην Αγορά. «Ο Θεός, όμως, δεν κατοικεί σε ναούς χτισμένους από τα ανθρώπινα χέρια». Είναι ένας προσωπικός Θεός, που επεμβαίνει στην ιστορία και πεθαίνει στο σταυρό για χάρη των ανθρώπων.

Όταν ο Παύλος τέλειωσε την ομιλία του στον Άρειο Πάγο, αρκετοί από τους ακροατές του τον κορόιδεψαν, επειδή είχε πει ότι ο Χριστός είχε αναστηθεί εκ νεκρών. Έτσι μας λένε οι Πράξεις των Αποστόλων. Αλλά κάποιοι άλλοι είπαν: «Θα μας ξαναμιλήσεις γι' αυτό, γιατί θέλουμε να μάθουμε περισσότερα». Κι άλλοι, τέλος, τον ακολούθησαν κι έγιναν χριστιανοί.

Γ. Γκάρντερ, Ο κόσμος της Σοφίας

Ο Παύλος στη σχολή του Τυράννου στην Έφεσο

Από κει κι έπειτα μιλούσε κάθε μέρα στη σχολή κάποιου που τον έλεγαν Τύραννο. Αυτό γινόταν δύο χρόνια συνέχεια. Έτσι, μπόρεσαν να ακούσουν το λόγο του Κυρίου Ιησού όλοι όσοι κατοικούσαν στην επαρχία της Ασίας, Ιουδαίοι και Έλληνες.

Πραξ 19, 9-10

Έλληνες στην ηγεσία της Εκκλησίας

Κατά τη δεκαετία 50-60 μ.Χ. [...] η αναλογία των Ελλήνων στις χριστιανικές κοινότητες σε σχέση με τους Ιουδαίους αυξάνει διαρκώς ωςότου, από μειονότητα που ήταν αρχικά, να γίνει τελικά η πλειονότητα των μελών των κοινοτήτων. Ο Τιμόθεος, ο Τίτος, ο Λουκάς είναι οι πρώτοι Έλληνες που ασκούν ηγετικό ρόλο στην Εκκλησία. Υπάρχουν επίσης πολλοί απόστολοι, όπως ο Ανδρόνικος και η Ιουνία, ο Ακύλλας και η Πρίσκιλλα που εργάζονται στην Κόρινθο (Πραξ 18, 2), ο αλεξανδρινός λόγιος Απολλώς, που κηρύττει στην Έφεσο (Πραξ 28, 24), ο Φίλιππος, ο Αριστίων που κηρύττουν στη Μικρά Ασία.

Μητρ. Περγάμου, Ιωάννης Ζηζιούλας, Ελληνισμός και Χριστιανισμός. Η συνάντηση των δύο κόσμων

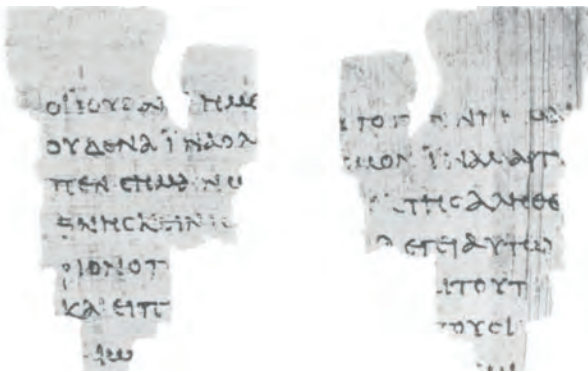
Προτάσεις για εργασίες και δραστηριότητες στην τάξη

1. Παρατηρήστε προσεκτικά το έργο του Σπύρου Βασιλείου. Περιγράψτε: τι βλέπετε, τι σκέφτεστε γι' αυτό που βλέπετε, τι σας κάνει να αναρωτιέστε αυτό που βλέπετε; (Τεχνική Artful Thinking: «Βλέπω-Ισχυρίζομαι-Αναρωτιέμαι»)
2. Μελετήστε το κείμενο του Γ. Γκάρντερ «Ο Απ. Παύλος στην Αθήνα». Σε δυάδες εντοπίστε ποια θετικά στοιχεία αναγνώρισε ο Παύλος στην ελληνική φιλοσοφία και περιγράψτε ποιο καινούριο στοιχείο κόμισε στους Αθηναίους.
3. Σήμερα όλοι ακούμε και διαβάζουμε για το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης. Αφού συζητήστε για λίγο με τον καθηγητή σας γι' αυτό, χωριστείτε σε ομάδες και φανταστείτε μικρές καθημερινές σκηνές και εμπειρίες, κοινές για όλους τους Ευρωπαίους εφήβους. Παρουσιάστε τις σκηνές στην τάξη με την τεχνική του αυτοσχεδιασμού. Στη συνέχεια συζητήστε για τα θετικά και τα τυχόν αρνητικά αυτής της πτυχής της παγκοσμιοποίησης.

Ο Κανόνας της Αγίας Γραφής

Μιλώντας για τον «χριστιανικό κανόνα» της Αγίας Γραφής, εννοούμε το σύνολο των βιβλίων που συγκροτεί την **Παλαιά Διαθήκη** (το πρώτο δηλαδή μέρος της Αγίας Γραφής) και την **Καινή Διαθήκη** (το δεύτερο μέρος της Αγίας Γραφής). Ο Κανόνας προέκυψε από την ανάγκη να καθοριστούν τα βιβλία εκείνα που εκφράζουν την αυθεντική πίστη της Εκκλησίας, ώστε να αποκλειστούν μεταγενέστερα έργα που είτε ήταν ψευδεπίγραφα είτε περιείχαν μη αποδεκτές ή και λαθεμένες διδασκαλίες.

Η αρχαία ελληνική λέξη **κανών** δηλώνει κάθε ευθεία ράβδος που χρησιμεύει για ευθυγράμμιση, το όργανο που χρησιμοποιείται για τη χάραξη γραμμών (χάρακας). Μεταφορικά η λέξη κανών σημαίνει καθετί που χρησιμεύει ως μέτρο, πρότυπο, κριτήριο ή μια γενική αρχή. Έτσι, τα βιβλία του Κανόνα, εφόσον θεωρείται ότι περιέχουν τον θείο λόγο που αποκαλύφθηκε στους ανθρώπους, αποτελούν το μέτρο και τον γνώμονα της πίστης και της ζωής του χριστιανού. Η διαμόρφωση, ωστόσο, του κανόνα της Αγίας Γραφής πέρασε από πολλά στάδια.

Ο πάπυρος P52

Θεωρείται το **αρχαιότερο σωζόμενο χειρόγραφο** με κείμενο από την Καινή Διαθήκη. Χρονολογείται περίπου στο 100 – 125 μ.Χ. Ανακαλύφθηκε στην Αίγυπτο το 1920. Το μέγεθός του είναι 8,9 X 6 εκ. και είναι γραμμένο και στις δύο όψεις. Κάθε όψη περιέχει 7 γραμμές από το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο (18, 31-33 και 18, 37-38).

Η ελληνική ως γλώσσα της Εκκλησίας

Όταν [...] το μήνυμα του Χριστιανισμού ως νέας θρησκείας άρχισε να εξαπλώνεται και να διεκδικεί μια θέση στις ανώτερες κοινωνικές τάξεις, προέκυψε η ανάγκη να διαφοροποιήσει το γλωσσικό του όργανο, προκειμένου να διεισδύσει και στις τάξεις των μορφωμένων. Η ανάγκη υπεράσπισης της νέας θρησκείας έναντι των λογίων εθνικών, έργο που είχαν αναλάβει οι Απολογητές, οδήγησε στη χρήση μιας γλώσσας υψηλότερης με φιλοσοφική επιχειρηματολογία προκειμένου να πεισθούν οι μορφωμένοι. Αυτή ήταν η **κλασική αττικίζουσα**. [...]

ήταν η **κλασική αττικίζουσα**. [...]

Συμπερασματικά, η ελληνική χριστιανική γραμματεία χρησιμοποίησε τόσο την δημώδη ελληνιστική όσο και την αττικίζουσα γλώσσα με την ίδια άνεση και ευκολία. Αξιοποίησε με τον καλύτερο και αποτελεσματικότερο τρόπο όλα τα μέσα που της παρείχε η ελληνική γλώσσα και όλα τα γλωσσικά επίπεδα, δίχως στεγανά και προκαταλήψεις.

Άννα Κόλτσιου, «Η γλώσσα της χριστιανικής γραμματείας»

Χριστιανοί και γλώσσα

Τη γλώσσα μας, αφού πρώτα την εκπαιδεύσαμε με τους έξωθεν λόγους, έπειτα την εξευγενίσαμε με τους θείους λόγους.

Γρηγόριος Ναζιανζηνός, *Εις εαυτόν*

Διάλογος με την ελληνική σοφία

Συνάντηση της χριστιανικής πίστης με την ελληνική σκέψη

Κατά την εποχή της εμφάνισης του Χριστιανισμού [...] από θρησκευτική άποψη, η κοινωνία της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας ήταν μια κατεξοχήν πλουραλιστική κοινωνία. Ανάμεσα στις διάφορες ειδωλολατρικές θρησκείες επικρατούσε ένα καθεστώς συναλλαγής και αλληλεπίδρασης. [...] Ο θρησκευόμενος άνθρωπος είχε τη δυνατότητα και την τάση να δοκιμάζει διάφορες θρησκείες και λατρείες: διεκατείχετο από την επιθυμία της σωτηρίας κι επιζητούσε το θεϊκό εκείνο πρόσωπο που θα μπορούσε να δώσει απάντηση στα αγωνιώδη ερωτήματά του και στην επιθυμία του για σωτηρία. [...] Ο Χριστιανισμός από νωρίς επιτίθεται με δριμύτητα εναντίον των ειδωλολατρικών θεοτήτων και μύθων, εναντίον της λατρείας και ηθικής, εναντίον και αυτών ακόμη των εθνικών φιλοσοφικών συστημάτων. «Τι κοινόν μεταξύ Αθηνών και Ιερουσαλήμ;», ρωτάει ο Τερτυλλιανός. [...] Αυτοί όμως που, κατά τον Γρηγόριο Ναζιανζηνό, «φοβούνται την ελληνική φιλοσοφία, όπως τα παιδιά φοβούνται τα φαντάσματα», που υιοθετούν μια απόλυτα αρνητική στάση, αποτελούν εξαίρεση. Γιατί όλοι σχεδόν οι Διδάσκαλοι και Πατέρες της Εκκλησίας, αυτοί που προέρχονται από το ελληνιστικό πνευματικό και θρησκευτικό περιβάλλον και που γνωρίζουν πολύ καλά την ελληνική σκέψη και τις παγανιστικές θρησκείες, θα κρατήσουν απέναντί τους στάση μάλλον εκλεκτική.

Αστ. Αργυρίου, «Εκκλησία, Οικουμένη, Πολιτική»

Οι Απολογητές

Υπερασπιζόμενοι τη χριστιανική πίστη

Στα μέσα του 2^{ου} μ.Χ. αι. μια ομάδα συγγραφέων με ελληνική παιδεία και φιλοσοφική κατάρτιση ανέλαβε να υπερασπιστεί την χριστιανική πίστη απέναντι στις κατηγορίες που αποτελούσαν και βασική αιτία των αμείλικτων διωγμών εναντίον των χριστιανών. Αυτοί ήταν οι **Απολογητές**.

Μέσα από τις «Απολογίες» τους οι συγγραφείς αυτοί εκφράζουν τη διαμαρτυρία τους έναντι της κρατικής και δικαστικής ρωμαϊκής εξουσίας ως προς τις αποδιδόμενες στους χριστιανούς κατηγορίες (αθεΐα, εθνική προδοσία, συνωμοσία κατά του κράτους, θυέστεια δείπνα, ανηθικότητες) και αποδεικνύουν ότι πρόκειται για οργανωμένη θρησκευτικοπολιτική προπαγάνδα της εποχής. Ταυτόχρονα όμως στα έργα τους βρίσκουν την ευκαιρία να απευθυνθούν προς τον διανοούμενο ειδωλολατρικό κόσμο για να του παρουσιάσουν τον Χριστιανισμό ως μια θρησκεία με πολύ παλιές ρίζες που μάλιστα υπερέχει της δικής τους, καθώς κηρύττει την πίστη σε έναν Θεό και την ηθική ως καλλιέργεια των αρετών, όπως είχαν ήδη διδάξει οι μεγάλοι σοφοί της Αρχαίας Ελλάδας. Με αυτόν τον τρόπο οι Απολογητές κάνουν ένα πολύ τολμηρό βήμα προσέγγισης προς τον Ελληνισμό.

Σάββας Αγουρίδης, *Ο Χριστιανισμός έναντι Ιουδαϊσμού και Ελληνισμού κατά τον Β' αι. μ.Χ.*

Ο Απολογητής Ιουστίνος και ο σπερματικός λόγος

Ο Ιουστίνος γεννήθηκε στη Σαμάρεια της Παλαιστίνης από ειδωλολατρική ελληνική οικογένεια. Σπούδασε φιλοσοφία και έγινε χριστιανός στην Αίγυπτο. Από τότε και μετά, φορώντας πάντοτε την τήβεννο του φιλοσόφου, επιδόθηκε στη φιλοσοφική υπεράσπιση της χριστιανικής πίστης. Άνοιξε φιλοσοφική σχολή στη Ρώμη με πολλούς μαθητές. Η σχολή του, μάλιστα, λειτουργούσε και ως ναός όπου τελούνταν λατρευτικές πράξεις. Συχνά, ωστόσο, το έργο του διακοπτόταν καθώς υπήρχαν διάφορες καταγγελίες στις κρατικές αρχές σε βάρος του. Το 165 τελικά συνελήφθη και αποκεφαλίστηκε

μαζί με ομάδα μαθητών του, όπως επιβεβαιώνει επίσημο δικαστικό έγγραφο της εποχής. Ο Ιουστίνος ήταν αυτός που περισσότερο από όλους τους χριστιανούς θεολόγους της εποχής εκείνης ενθάρρυνε τη συνάντηση και τον εναρμονισμό μεταξύ ελληνικής φιλοσοφίας και Χριστιανισμού. Σύμφωνα με τον Ιουστίνο, μέσα σε όλους τους ανθρώπους υπάρχει ως δώρο του Θεού μια έμφυτη έλξη προς το θείο και την ηθική ζωή. Είναι μια δύναμη που φωτίζει και καθοδηγεί τον άνθρωπο στην αναζήτηση και ανεύρεση της αλήθειας. Στο πλαίσιο αυτό, τα μεγάλα πνεύματα της αρχαιότητας (φιλόσοφοι, ποιητές, τραγωδοί κ.ά.) είχαν ήδη αποκαλύψει την πλάνη της λατρείας των ειδώλων, εκφράζοντας σπουδαίες αλήθειες και ηθικές – θρησκευτικές ιδέες για τον Θεό. Αυτά τα φωτεινά πνεύματα, αποκάλυψαν σπέρματα (δηλαδή τμήματα) της αλήθειας, γι' αυτό και ο λόγος τους ονομάστηκε **σπερματικός λόγος**. Με αυτόν τον τρόπο συνέβαλαν στην προετοιμασία της ανθρωπότητας για τον ερχομό του Χριστού.

Ο Σωκράτης για την αναζήτηση του Θεού

[...] Και ο Σωκράτης, ο οποίος μίλησε για τα παραπάνω με μεγαλύτερη από όλους ευγλωττία, κατηγορήθηκε για τα ίδια πράγματα, για τα οποία κατηγορούν και εμάς τους χριστιανούς. Γιατί είπαν, ότι και αυτός φέρνει νέους θεούς και δε θεωρεί ως θεούς αυτούς που παραδέχεται η πόλη. Αλλά εκείνος που έδωσε από την πολιτεία τους κακούς ως δαίμονες και [...] δίδαξε τους ανθρώπους να παραιτούνται από την αναζήτηση των πραγμάτων και τους παραινούν να αποδεχτούν τον άγνωστο σ' αυτούς Θεό, αναζητώντας τον [...] έλεγε: «Δεν είναι εύκολο να βρει κανείς τον Πατέρα και δημιουργό όλων, ούτε είναι ασφαλές, αν Τον βρει, να μιλήσει γι' αυτόν σε όλους».

Ιουστίνος, Απολογία Β'

Πόσο σημαντική είναι η μάθηση για την πίστη;

Δεχόμαστε, ακόμη, ότι η φιλοσοφία προετοιμάζει για τη γαλήνη του Χριστού, γυμνάζει το πνεύμα, ξυπνά τη νοημοσύνη και την καθιστά ικανή να εξακολουθήσει την αναζήτηση της αληθινής φιλοσοφίας.

Όπως είναι δυνατό να είναι κανείς πιστός, ακόμη κι αν είναι αγράμματος, με τον ίδιο τρόπο υποστηρίζουμε ότι είναι αδύνατο χωρίς τη μάθηση να καταλάβει κάποιος ολόκληρο το περιεχόμενο της πίστης.

Κλήμης Αλεξανδρείας, Στρωματείς

Το άνοιγμα των Πατέρων της Εκκλησίας στην ελληνική παιδεία

Οι μεγάλοι Πατέρες της Εκκλησίας μιλούσαν και έγραφαν στη γλώσσα της εποχής, δηλαδή την ελληνική. Πέρα όμως από αυτό, χρησιμοποίησαν τη βαθιά ελληνική τους παιδεία για να απευθυνθούν όχι μόνο στους απλούς ανθρώπους, αλλά και στα μεγαλύτερα και πιο ανοιχτά και προοδευτικά πνεύματα της εποχής τους. Έτσι, για να διατυπώσουν τις χριστιανικές αλήθειες, χρησιμοποίησαν την ελληνική φιλοσοφία και ορολογία, αξιοποίησαν τους αρχαίους Έλληνες συγγραφείς και την αρχαιοελληνική τέχνη, εκπαιδεύτηκαν στην ελληνική ρητορική και διέπρεψαν ως εκκλησιαστικοί ρήτορες. Επιπλέον, υπογράμμισαν τη σημασία της ελληνικής παιδείας για όλους.

Οι τρεις Ιεράρχες

Μέγας Βασίλειος, ο Ιεράρχης της κοινωνικής προσφοράς

Ο Βασίλειος γεννήθηκε το 330 στην Καισάρεια της Καππαδοκίας. Οι γονείς του Βασίλειος και Εμμέλεια κατάγονταν και οι δύο από οικογένειες μαρτύρων και ήταν πολύ πλούσιοι. Τα πρώτα γράμματα ο γιος Βασίλειος τα διδάχτηκε από τον πατέρα του, ο οποίος ασκούσε το επάγγελμα του δικηγόρου. Συμπλήρωσε την εγκυκλοπαιδική του μόρφωση στην Καισάρεια, όπου γνωρίστηκε με τον συνομήλικό του Γρηγόριο τον Ναζιανζηνό και πήγε για ανώτερες σπουδές στην Κωνσταντινούπολη και στην Αθήνα, όπου συναντήθηκε ξανά με τον Γρηγόριο. Στην Αθήνα ο Βασίλειος σπούδασε επί τέσσερα χρόνια φιλολογία, φιλοσοφία, νομικά, ρητορική, γεωμετρία, αριθμητική, αστρονομία, μουσική, ιατρική [...]

Επιστρέφοντας στην πατρίδα του άσκησε το επάγγελμα του συνηγόρου με τόση επιτυχία, που ανακηρύχτηκε δάσκαλος της ρητορικής. Ο δρόμος για

τις ανώτατες κοινωνικές διακρίσεις ήταν ανοιχτός μπροστά του. Όμως ο νεαρός Βασίλειος ποθούσε κάτι το βαθύτερο και ουσιαστικότερο [...] όπως ο ίδιος αναφέρει, διαβάζοντας το Ευαγγέλιο διαπίστωσε ότι ύψιστη μορφή τελειότητας είναι το να μοιράσει κανείς τα υπάρχοντά του στους φτωχούς και να επιδοθεί απερίσπαστος στον αγώνα της ηθικής και πνευματικής προκοπής. Αυτό το ιδανικό ποθούσε να πραγματοποιήσει. Για τον σκοπό αυτό επισκέπτεται τα μοναστικά κέντρα της Αιγύπτου, της Παλαιστίνης, της Συρίας και της Μεσοποταμίας. Μετά την επιστροφή του στην Καισάρεια, μοιράζει στους φτωχούς το μεγαλύτερο μέρος της οικογενειακής του περιουσίας και αποσύρεται σε ερημική τοποθεσία μαζί με τον φίλο του Γρηγόριο. Προσεύχονται, μελετούν, συγγράφουν, εργάζονται χειρονακτικά για να εξυπηρετούν τις στοιχειώδεις ανάγκες τους. Το 363 χειροτονείται πρεσβύτερος στην Καισάρεια και από τότε αρχίζει η καταπληκτική δημόσια δράση του [...] Το 370 ανεβαίνει στον αρχιεπισκοπικό θρόνο της Καισάρειας της Καππαδοκίας. Η δράση και η ακτινοβολία του κορυφώνονται. Αλλά μόνο

για εννιά ακόμα χρόνια. Φιλάσθενος από παιδί, λιτοδίαιτος και ασκητικός δεν μπόρεσε να σηκώσει περισσότερο το βάρος της καταπληκτικά δραστήριας ζωής του. Πέθανε την 1^η Ιανουαρίου του 379, σε ηλικία σαρανταεννέα ετών.

Α. Καριώτογλου – Γ. Ροδίτης, Εκκλησία, μια νέα κοινωνία σε πορεία (Γ' Γυμνασίου)

Στην περιοχή της Καισάρειας κάποτε έπεσε φοβερή πείνα. Αιτία η ξηρασία. Ο τόπος γέμισε πεινασμένους, που μάταια ζητούσαν τροφές. Οι πλούσιοι εμπάρωσαν τις αποθήκες τους και οι έμποροι πουλούσαν τα τρόφιμα σε υπερβολικές τιμές. Ο θάνατος θέριζε ζωές.

Ο Μ. Βασίλειος, με φλογερά κηρύγματα, άρχισε έναν αγώνα κατά της πλεονεξίας και ασπλαχνίας. Αποκαλούσε τους πλεονέκτες και άσπλαχνους αυτούς ανθρώπους αγριότερους των θηρίων, γιατί δε λυπούνταν τους ομοφύλους τους, ενώ τα θηρία σέβονται τα όμοιά τους.[...] Με το κήρυγμά του κατάφερε να λυγίσει κάθε αντίσταση και να ανοίξει τις καρδιές και τις αποθήκες των συμπατριωτών του. Το αποτέλεσμα ήταν η σωτηρία πολλών ανθρώπων.

Ένα έργο μεγαλεπήβολο που απαιτήσε κόπους, αγώνες και θυσίες για να πραγματοποιηθεί ήταν αναμφίβολα η Βασιλειάδα. Έξω από την Καισάρεια, ο Μ. Βασίλειος έχτισε μια μικρή πόλη με νοσοκομείο, ορφανοτροφείο, ξενώνες, σχολεία, εργαστήρια, ιδιαίτερα οικήματα για τους εκεί εργαζόμενους και εργοστάσια για τις ανάγκες της πόλης.

ΥΠΕΠΘ/ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ, Με τον Χριστό στον αγώνα (Ε' Δημοτικού)

Γρηγόριος ο Θεολόγος, ένας ποιητής επίσκοπος

Ο Γρηγόριος γεννήθηκε στο χωριό Αριανζό κοντά στη Ναζιανζό της Καππαδοκίας. [...] σπούδασε ρητορική και φιλοσοφία στη Ναζιανζό, στην Καισάρεια, στην Αλεξάνδρεια και στην Αθήνα. Στην Αθήνα συναντήθηκε και έγινε φίλος με το Βασίλειο. [...] Τότε ο Γρηγόριος, γνώρισε και τον λίγο νεότερό του (μετέπειτα αυτοκράτορα) Ιουλιανό. Το 361, επέστρεψε στη Ναζιανζό όπου για μικρό χρονικό διάστημα δικηγόρησε και δίδαξε ρητορική. Επειδή όμως αγαπούσε τη μοναχική ζωή, συνάντησε τον Βασίλειο και έζησαν μαζί ως ασκητές, κάτι που είχαν υποσχεθεί ο ένας στον άλλο από την εποχή των σπουδών τους στην Αθήνα. Μετά από πιέσεις του πατέρα του χειροτονήθηκε πρεσβύτερος. Και πάλι όμως κατέφυγε κοντά στον Βασίλειο, στο ασκητήριο του Πόντου. Ο Βασίλειος τον προέτρεπε να επιστρέψει στην πατρίδα του κάτι που ο Γρηγόριος τελικά έκανε. Στη Ναζιανζό ο Γρηγόριος χάρη στις διπλωματικές και τις ρητορικές του ικανότητες, κατάφερε να ενώσει τους Χριστιανούς που είχαν θεολογικές διαφορές. Το 372

χειροτονήθηκε από τον Βασίλειο επίσκοπος στα Σάσιμα της Καππαδοκίας, χωρίς όμως σ' αλήθεια να το επιθυμεί ο ίδιος καθώς προτιμούσε τη ζωή του ασκητή. [...] Στα τέλη του 372, ο Γρηγόριος έφυγε από τα Σάσιμα και επέστρεψε στη Ναζιανζό, όπου και εργάστηκε ως βοηθός του επισκόπου πατέρα του. Μετά το θάνατο των γονιών του και αφού έδωσε την περιουσία του στους φτωχούς, έζησε σε μοναστήρι.

Το 379, ο Γρηγόριος βρέθηκε στην Κωνσταντινούπολη μετά από αίτημα της Εκκλησίας. Όταν έγινε αυτοκράτορας ο Θεοδόσιος (380), ο Γρηγόριος χειροτονήθηκε πατριάρχης Κωνσταντι-

νουπόλεως. Στη διάρκεια των εργασιών της Β΄ Οικουμενικής Συνόδου που συγκάλεσε ο Θεοδόσιος στην Κωνσταντινούπολη, ο Γρηγόριος αν και πρόεδρος της Συνόδου, πικραμένος από την αντιπολίτευση μερίδας επισκόπων και φοβούμενος πώς θα γινόταν αφορμή για περαιτέρω διαμάχες, αποφάσισε να παραιτηθεί [...] Επιστρέφοντας στην Καππαδοκία, ο Γρηγόριος έγινε και πάλι επίσκοπος της Ναζιανζού. Πέρασε τα επόμενα χρόνια παλεύοντας με τους αιρετικούς του Αρειανισμού και με τα προβλήματα της υγείας του. Στα τέλη του 383, επειδή χειροτέρευσε η υγεία του παραιτήθηκε από τη θέση του. Στις 25 Ιανουαρίου 390 πέθανε στο οικογενειακό του κτήμα.

Σ. Παπαδόπουλος, Γρηγόριος ο Θεολόγος. Σπουδή του βίου και του έργου του

Εκτός από το θεολογικά του συγγράμματα, πολύ μεγάλο είναι και το ποιητικό έργο του Γρηγορίου. Έχουν σωθεί 407 ποιήματά του (περίπου 17.000 στίχοι), σχεδόν όλα τους γραμμένα προς το τέλος της ζωής του.

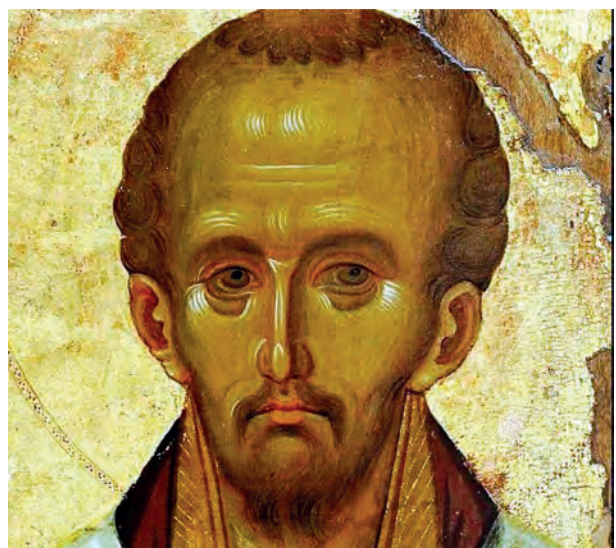
Από ένα επίγραμμα για τον φίλο του Βασίλειο:

Ένας είναι ο Θεός που από ψηλά κυβερνά. Έναν άξιο αρχιερέα γνώρισε η γενιά μας: εσένα Βασίλειε, βροντόφωνο αγγελιοφόρο της αλήθειας, φωτεινό οφθαλμό των Χριστιανών, που λάμπει με τα κάλλη της ψυχής, δόξα μεγάλη του Πόντου και της Καππαδοκίας. Σε ικετεύω ακόμη και τώρα, να σταθείς για χάρη του κόσμου, φέρνοντας τα δώρα σου.

Αχ κουβέντες, αχ κοινό σπίτι φιλίας, αχ αγαπημένη Αθήνα, αχ συμφωνίες του θεάρεστου βίου στα ξένα ! Μάθετε πως ο Βασίλειος πήγε στον ουρανό, όπως επιθυμούσε, ενώ ο Γρηγόριος παραμένει στη γη κρατώντας το στόμα του φιμωμένο.

Ιωάννης ο Χρυσόστομος, η ρητορική στην υπηρεσία της αλήθειας

Ο Ιωάννης γεννήθηκε στην Αντιόχεια της Συρίας. Μαθήτευσε κοντά στον φημισμένο εθνικό ρητοροδιδάσκαλο Λιβάνιο και αφού συμπλήρωσε τις φιλολογικές και τις νομικές του σπουδές, εξάσκησε για λίγο το δικηγορικό επάγγελμα με τόση επιτυχία, ώστε έγινε περιζήτητος στους κοσμικούς κύκλους της Αντιόχειας. Αναζητώντας κάτι ουσιαστικότερο από μια πετυχημένη καριέρα εγκατέλειψε την δικηγορία, βαπτίστηκε Χριστιανός και μετά το θάνατο της μητέρας του, το 372, έγινε μοναχός. Το 380 επανήλθε στην Αντιόχεια, όπου χειροτονείται διάκονος και μετά από πενταετία

πρεσβύτερος. Σαν πρεσβύτερος ο Ιωάννης έδρασε έντεκα χρόνια στην Αντιόχεια. Εκείνο που χαρακτηρίζει τον Ιωάννη δεν είναι αυτή καθαυτή η ευγλωττία του. Είναι πρώτα και κύρια η αγάπη του στον Θεό, η αγάπη του στον φτωχό λαό και η αγωνιστικότητά του. Στην υπηρεσία αυτής της διπλής αγάπης βάζει και την καταπληκτική πραγματικά ευγλωττία του. Δε μιλάει για να εντυπωσιάσει, αλλά για να ερμηνεύσει τη χριστιανική πίστη και για να στηρίξει και καθοδηγήσει τον λαό του Θεού. Το δράμα της φτωχολογιάς κυριολεκτικά τον συγκλονίζει. Από τη μια υπάρχει η ολιγάριθμη, σχετικά με το κοινωνικό σύνολο τάξη των πλουσίων που ξοδεύουν τεράστια ποσά για τις πιο εξεζητημένες απολαύσεις και από την άλλη το ανώνυμο πλήθος των φτωχών –χωριστά το πλήθος των δούλων– που κυριολεκτικά πεθαίνουν στους δρόμους από την πείνα και την εγκατάλειψη. Η συνείδησή του εξεγείρεται. Διαμαρτύρεται, καταγγέλλει, δραστηριοποιείται για να ανακουφίσει τους πάσχοντες. Στις μέρες του η Εκκλησία της Αντιόχειας έτρεφε τρεις χιλιάδες φτωχούς [...]

Κατά τον Χρυσόστομο η άγρια διαμάχη γύρω από το «δικό μου» και το «δικό σου» αποτελεί τη ρίζα όλων των κοινωνικών κακών που αναστατώνουν και δηλητηριάζουν τη ζωή των ανθρώπων: «Όπου γαρ χρήματα, εκεί έχθρας υπόθεσις και μυρίων πολέμων» [...]

Η ιδεώδης μορφή κοινωνικής συμβίωσης που ταιριάζει σε χριστιανούς είναι κατά τον Χρυσόστομο η αδερφική κοινοκτημοσύνη που εφάρμοσε η πρώτη χριστιανική κοινότητα των Ιεροσολύμων [...]

Η φήμη του ξεπέρασε γρήγορα τα όρια της Αντιόχειας και το 398 ανυψώθηκε, παρά τη θέλησή του, στον πατριαρχικό θρόνο της Κωνσταντινουπόλεως [...] Βλέποντας το πνεύμα της μάταιης επίδειξης πλούτου να έχει εισχωρήσει και μέσα στην Εκκλησία, κραυγάζει: «χρυσοχοείο και αργυροκοπέιο είναι η Εκκλησία ή εργαστήριο αγιότητας;» Διατάζει αυστηρές οικονομίες στα έξοδα της Αρχιεπισκοπής ώστε να εξοικονομηθούν χρήματα για τα φιλανθρωπικά καθήκοντα της Εκκλησίας. Στις μέρες του η Εκκλησία της Κωνσταντινουπόλεως τρέφει εφτά χιλιάδες φτωχούς. Ο ίδιος ζει ασκητικότερα. Ο λαός τον λατρεύει και συρρέει γοητευμένος να παρακολουθήσει τα συναρπαστικά κηρύγματά του. Πολλές φορές τον διακόπτει με ενθουσιώδη χειροκροτήματα. [...] Όμως δημιούργησε πολλούς δυσσαρεστημένους οι οποίοι συμμαχούσαν και με κύριο μοχλό τη φιλόδοξη αυτοκράτειρα Ευδοξία πέτυχαν να εξοριστεί στα βόρεια της Αρμενίας. Ο λαός στασιάζει. [...] Οι εχθροί του με την πρόφαση ότι θα τον μεταφέρουν σε άλλον τόπο, τον αναγκάζουν να οδοιπορεί επί τρίμηνο κάτω από αφόρητο καύσωνα. Πέθανε από εξάντληση στις 14 Σεπτεμβρίου του 407 στα Κόμανα του Πόντου. Τα τελευταία του λόγια ήταν: «Δόξα των Θεώ πάντων ένεκεν».

A. Καριώτογλου – Γ. Ροδίτης, Εκκλησία, μια νέα κοινωνία σε πορεία

Η γιορτή των Τριών Ιεραρχών

Το 1842 το Πανεπιστήμιο Αθηνών καθιέρωσε για όλη την ελεύθερη Ελλάδα την εορτή των Τριών Ιεραρχών, ως ημέρα αφιερωμένη στην Παιδεία και στα Γράμματα. Από τότε ως σήμερα, οι Τρεις Ιεράρχες θεωρούνται προστάτες των μαθητών, των φοιτητών και γενικά όσων σπουδάζουν, και η μέρα της κοινής μνήμης τους (30 Ιανουαρίου) είναι σχολική γιορτή.

Οι Τρεις Ιεράρχες ως μοναχοί Θεολόγοι, Γ. Κόρδης

Απολυτικό

Τους τρεις μεγίστους φωστήρας της Τρισηλίου Θεότητας, τους την οικουμένην ακτίσι δογμάτων θείων πυρσεύσαντας, τους μελιρρύτους ποταμούς της σοφίας, τους την κτίσιν πάσαν θεογνωσίας νάμασι καταρδεύσαντας, Βασίλειον τον Μέγαν, και τον Θεολόγον Γρηγόριον, συν τω κλεινώ Ιωάννη, τω την γλώτταν χρυσορρήμονι, πάντες οι των λόγων αυτών ερασταί, συνελθόντες ύμνοις τιμήσωμεν αυτοί γαρ τη Τριάδι, υπέρ ημών αεί πρεσβεύουσιν.

Όλοι όσοι θαυμάζουμε τους λόγους των τριών μεγάλων φωστήρων της τρισυπόστατης θεότητας, δηλαδή τον Μέγα Βασίλειο, τον Γρηγόριο το θεολόγο και τον ξακουστό Ιωάννη που το στόμα του έβγαζε χρυσάφι, ας τους τιμήσουμε με ύμνους. Γιατί αυτοί φώτισαν την οικουμένη με θείες διδασκαλίες. Γιατί σαν ποταμοί σοφίας πότισαν όλη την κτίση με τα άγια νερά της θεογνωσίας, και γιατί αυτοί μεσολαβούν και παρακαλούν πάντα την Αγία Τριάδα για μας.

Και με την παιδεία προετοιμάζουμε την ψυχή μας

Και να μελετούμε τα έργα των ποιητών, των πεζογράφων και των ρητόρων, και να συναναστρεφόμαστε με όλους τους ανθρώπους, απ' όπου μπορεί να υπάρξει κάποια ωφέλεια για τη φροντίδα της ψυχής. Λοιπόν, όπως οι βαφείς, αφού προηγουμένως φροντίσουν να ετοιμάσουν καθετί που θα βάψουν, τότε ρίχνουν το χρώμα, έτσι κι εμείς, αν θέλουμε να διατηρήσουμε ανεξίτηλη τη δόξα του καλού για πάντα, πρέπει να προετοιμαστούμε πρώτα με τη μελέτη των έργων της εξωχριστιανικής παιδείας, και κατόπιν να ακούσουμε τις ιερές και μυστικές αλήθειες του Ευαγγελίου.

Οφείλουμε να εξασκήσουμε το μάτι της ψυχής μας πάνω σε άλλα βιβλία, που δεν διαφέρουν ριζικά από τις Θείες Γραφές, σα να είχαμε να κάνουμε με σκιές και με καθρέφτες [...] Και όταν το μάτι μας θα συνηθίσει να βλέπει τον ήλιο μέσα στο νερό, θα μπορέσει ίσως να τον κοιτάξει και κατευθείαν [...] Στον αγώνα μας να κερδίσουμε την ουράνια βασιλεία, μας χρειάζεται μια μεγάλη προετοιμασία για την οποία έχουμε την ανάγκη όλων των ανθρώπων, ανάγκη κοινω-

νίας με όλους τους ανθρώπους του πνεύματος: τους λογοποιοούς, τους ρήτορες, τους ποιητές. Η θύραθεν γραμματεία και σοφία θα μας προσφέρουν την προετοιμασία που χρειαζόμαστε για να κατανοήσουμε τη διδασκαλία των θείων μυστηρίων.

Μ. Βασίλειος, *Προς τους νέους όπως αν εξ ελληνικών ωφελούντο λόγων*

Οι χριστιανοί για την εξωχριστιανική παιδεία

Νομίζω πως έχει γίνει παραδεκτό από όλους τους συνετούς ανθρώπους ότι η παιδεία είναι το πρώτο από τα αγαθά που έχουμε· και όχι μόνο η χριστιανική μας παιδεία, που είναι η πιο εκλεκτή και επιδιώκει τη σωτηρία και την ομορφιά των θείων πραγμάτων, αλλά και η εξωχριστιανική παιδεία, την οποία πολλοί χριστιανοί, επειδή έχουν σχηματίσει λανθασμένη αντίληψη γι' αυτήν, την περιφρονούν, γιατί, όπως ισχυρίζονται, κρύβει δόλιους σκοπούς, είναι επικίνδυνη και απομακρύνει από τον Θεό. Γιατί όπως ακριβώς δεν πρέπει να περιφρονούμε τον ουρανό, τη γη και τον αέρα και όσα υπάρχουν σ' αυτά, επειδή μερικοί έχουν σχηματίσει λάθος αντιλήψεις και αντί να λατρεύουν τον Θεό λατρεύουν τα δημιουργήματά του· αλλά αφού παίρνουμε από αυτά ό,τι είναι χρήσιμο για τη ζωή και την απόλαυσή μας, αποφεύγουμε ό,τι είναι επικίνδυνο [...] κατά τον ίδιο τρόπο και από αυτά που μας προσφέρει η εξωχριστιανική παιδεία αποδεχτήκαμε ό,τι είναι χρήσιμο στην έρευνα και στις θεωρητικές αναζητήσεις, ενώ αποκρούσαμε καθετί που οδηγεί στην ειδωλολατρία, στην πλάνη και στην καταστροφή.

Γρηγόριος ο Θεολόγος, *Επιτάφιος εις Μέγαν Βασίλειον*

Αντιθέσεις και βία

Όλα αυτά δε σημαίνουν ότι τα πράγματα κυλούσαν χωρίς προβλήματα. Και οι δύο πλευρές, χριστιανοί και εθνικοί, κατέφευγαν στη βία. Οι εθνικοί χειροδικούσαν, πρόσβαλλαν και παρεμπόδιζαν τις θρησκευτικές συνάξεις των αντιπάλων τους. Μα και οι χριστιανοί εχθρεύονταν τους εθνικούς και κατέστρεφαν τα ιερά τους, διότι εκείνη την εποχή το γκρέμισμα του ναού σήμαινε ήττα, εκθρόνιση, εκδίωξη ή κατάργηση του θεού που λατρευόταν σε αυτόν. Ο Χρυσόστομος θεωρεί καύχημα των χριστιανών ότι έσωσαν πολλά εθνικά βιβλία από τον αφανισμό. Επίσης, παρά τις ύβρεις των χριστιανών κατά της θύραθεν παιδείας, τα βυζαντινά μοναστήρια διέσωσαν τα έργα την αρχαία γραμματεία.

Επιτρέπεται να χρησιμοποιούν βία οι χριστιανοί;

Οι χριστιανοί δεν είναι σωστό να καταστρέφουν την πλάνη με τον εξαναγκασμό και τη βία, αλλά να απεργάζονται τη σωτηρία των ανθρώπων με την πειθώ, το λόγο και την ηπιότητα.

Ιωάννης Χρυσόστομος, *Λόγος εις τον μακάριον Βαβύλαν*

[Σε μια εποχή σφοδρών συγκρούσεων ο Χρυσόστομος διακηρύσσει ότι] ... είναι ύβρις προς τον Θεό να του ζητάμε πράγματα εναντίον των εχθρών μας.

Ιωάννης Χρυσόστομος, *Περί του μη δημοσιεύειν τα αμαρτήματα των αδελφών...*

Έλληνες φιλόσοφοι, Μπάντσκοβο Βουλγαρίας (17^{ος} αι.)

Προτάσεις για εργασίες και δραστηριότητες στην τάξη

1. Αντιγνωμία δύο πολιτών της Καισάρειας του 4^{ου} αιώνα: να σπουδάζουν ή όχι οι χριστιανοί νέοι τα ελληνικά γράμματα;
2. Φανταστείτε ότι είστε ένας χριστιανός έφηβος του 4^{ου} αιώνα και θέλετε να σπουδάσετε ελληνική φιλοσοφία. Οι γονείς σας όμως έχουν αντιρρήσεις, καθώς θεωρούν ότι η ελληνική φιλοσοφία είναι επικίνδυνη και μπορεί να επηρεάσει την πίστη σας. Τι θα τους απαντούσατε;
3. Ένας επίσκοπος του 11^{ου} αιώνα, ο Ιωάννης Μαυρόπους Ευχαϊτών, γράφει: «Αν ήθελες Χριστέ μου, να εξαιρέσεις από τη δίκαιη κρίση σου κάποιους από τους ειδωλολάτρες, ας εξαιρέσεις για χάρη μου τον Πλάτωνα και τον Πλούταρχο· γιατί κι οι δυο αυτοί, με τα έργα τους και τη ζωή τους, βρέθηκαν πολύ κοντά στους δικούς σου νόμους». Σε δυάδες προσπαθήστε να εξηγήσετε τα λόγια του επισκόπου συσχετίζοντάς τα με το γεγονός ότι σε πολλούς ορθόδοξους ναούς εικονίζονται Έλληνες φιλόσοφοι.
4. Προετοιμάστε και παρουσιάστε τη γιορτή των τριών Ιεραρχών στο σχολείο σας.

Ιουλιανός: Ένας αυτοκράτορας που νοσταλγεί την εθνική θρησκεία

Όταν ο Ιουλιανός ανέβηκε στο θρόνο, ο παλιός κόσμος και η ειδωλολατρία δεν είχαν ακόμα πεθάνει. Ο αυτοκράτορας ήταν γοητευμένος από την τέχνη, την παιδεία και τη σοφία του αρχαίου κόσμου. Πιστεύοντας ότι ο Χριστιανισμός δε συμβιβάζεται με την ελληνική φιλοσοφία, στράφηκε με πάθος κατά της νέας πίστης και το 362 μ.Χ. κήρυξε την αποκατάσταση της εθνικής θρησκείας. Ο Ιουλιανός ονόμαζε τους χριστιανούς περιφρονητικά «Γαλλαίους» και δεν τους αναγνώριζε το δικαίωμα να χρησιμοποιούν την ελληνική γλώσσα. Με διάταγμά του προσπάθησε να απομακρύνει τους χριστιανούς δασκάλους από την εκπαίδευση, γιατί θεωρούσε ότι κάθε εκπαιδευτικός ήταν υποχρεωμένος να σέβεται τους εθνικούς θεούς. Όμως, τόσο η πολιτική όσο και οι στρατιωτικές επιχειρήσεις του Ιουλιανού δεν είχαν επιτυχία. Επιχειρώντας να εισβάλλει στην Περσία, σκοτώθηκε σε μια φοβερή υποχώρηση το καλοκαίρι του 363 μ.Χ.

... να ανοίξουν οι ειδωλολατρικοί ναοί!

Αν και ο Ιουλιανός από τα μικρά του χρόνια έκλινε περισσότερο προς τη λατρεία των εθνικών θεών και, καθώς σιγά σιγά μεγάλωνε, φλεγόταν από την επιθυμία να την ασκήσει, όμως, επειδή είχε πολλούς λόγους να φοβάται, ό,τι σχετικό έκανε το έκανε με τη μεγαλύτερη δυνατή μυστικότητα. Αλλά όταν έλειψαν οι φόβοι του και είδε ότι είχε φτάσει ο καιρός να πραγματοποιήσει ελεύθερα την επιθυμία του, φανέρωσε τα μυστικά της καρδιάς του και με σαφή και ρητά διατάγματα έδωσε εντολή να ανοίξουν οι ειδωλολατρικοί ναοί, να γίνονται θυσίες στους βωμούς και γενικά να ξαναγυρίσει η ειδωλολατρία.

Αμμιανός Μαρκελλίνος, *Ιστορία*

Στο όνομα των θεών ...

Εμείς οι εθνικοί έχουμε πάρει από την Ελλάδα την ευχέρεια του λόγου και τις τέχνες και τη λατρεία των Θεών της, ενώ εσείς οι χριστιανοί το μόνο που έχετε είναι η αμάθεια και η χοντροκοπιά. Αυτά μόνον ξέρετε.

Στο όνομα των θεών, δεν επιθυμώ καθόλου να θανατωθούν οι οπαδοί του Ιησού, ούτε να τιμωρούνται άδικα, ούτε να έχουν οποιαδήποτε κακομεταχείριση. Δηλώνω, ωστόσο, ότι όσοι λατρεύουν τους θεούς πρέπει να έχουν απόλυτη προτεραιότητα. Επειδή, εξαιτίας της τρέλας των οπαδών του Ιησού, παραλίγο να τυναχτούν τα πάντα στον αέρα, ενώ η ευμένεια των θεών μάς έχει σώσει όλους. Πρέπει λοιπόν να τιμούμε τους θεούς καθώς και τους ανθρώπους και τις πόλεις που τους σέβονται.

Τι λέτε, λοιπόν; Για τον Όμηρο, τον Ησίοδο, το Δημοσθένη, τον Ηρόδοτο, το Θουκυδίδη, τον Ισοκράτη και το Λυσία, δεν ήσαν οι θεοί κεφαλές της παιδείας; Μήπως δεν θεωρούσαν προστάτες τους, άλλοι τον Ερμή και άλλοι τις Μούσες; Είναι λοιπόν παράλογο, έτσι νομίζω, κάποιιοι που δουλειά τους είναι να ερμηνεύουν τα έργα όλων αυτών, συγχρόνως να καταφρονούν τους θεούς που εκείνοι τίμησαν.

(Από επιστολές του Ιουλιανού)

Η απάντηση του Γρηγορίου του Ναζιανζηνού στον Ιουλιανό

Όταν [...] ο Ιουλιανός ο Παραβάτης, που είχε μεγαλώσει με τις μυστικές θρησκείες και τα ελληνικά, φώναζε ότι το ελληνίζει δεν είναι χριστιανικό, του απαντάει ο περίφημος Γρηγόριος ο Ναζιανζηνός, ο συμμαθητής του, στη διατριβή του με τον περίφημο τίτλο: "Τίνος το ελληνίζει", εξηγώντας του ότι ο ελληνικός τρόπος δεν είναι μόνον η γλώσσα, αλλά και να έχεις την τεχνολογική ικανότητα, την καπατσοσύνη, να έχεις τον τρόπο να αντιμετωπίζεις τις αντιξοότητες με τον ελληνικό τρόπο.

Ε. Γλύκατση-Αρβελέρ, Πόσο ελληνικό είναι το Βυζάντιο;

Σε ποιους ανήκει η γλώσσα;

Η γλώσσα δεν ανήκει μόνο σ' εκείνους που τη βρήκαν, αλλά σε όλους όσους τη χρησιμοποιούν, όπως συμβαίνει και με τις τέχνες.

Γρηγόριος Ναζιανζηνός, Α' Κατά Ιουλιανού

Ερείπια του αρχαίου ναού του Δία στην Ολυμπία

Το τέλος ενός κόσμου

Ο Φοίβος δεν έχει πια χώρο να μείνει!

Είπατε τω βασιλεί, χαμαί πέσε
δαίδαλος αυλά·
ουκέτι Φοίβος έχει καλύβην,
ου μάντιδα δάφνην
ου παγάν λαλέουσας,
απέσβετο και λάλον ύδωρ».

Να πείτε στον βασιλιά πως το καλοφτιαγμένο
ιερό γκρεμίστηκε·
Ο Φοίβος δεν έχει πια χώρο να μείνει,
ούτε δάφνη που μπορεί να προφητεύει
ούτε πηγή που έχει μιλήσει,
και το νερό που μιλάει έχει στερέψει κι αυτό.

Θρυλούμενη απάντηση της Πυθίας του Μαντείου των Δελφών προς τον απεσταλμένο του Ιουλιανού

Προτάσεις για εργασίες και δραστηριότητες στην τάξη

1. Ο Ιουλιανός χαρακτηρίστηκε από τους λάτρεις της αρχαίας ελληνικής θρησκείας ως «Μέγας» και «Οραματιστής», ενώ από την Εκκλησία ως «παραβάτης» και «αποστάτης». Εξηγήστε γιατί.
2. Εργασία σε ομάδες: Αν και αντίπαλοι, ο Ιουλιανός και ο Γρηγόριος ο Ναζιανζηνός έτρεφαν μεγάλο σεβασμό για την ελληνική γλώσσα. Αξιολογήστε τη σημασία αυτής της στάσης. Στη συνέχεια, σκεφτείτε παραδείγματα και διατυπώστε κρίσεις, σκέψεις και προβληματισμούς για τη στάση των σημερινών εφήβων στην Ελλάδα απέναντι στην ελληνική γλώσσα.

Η ελληνική παιδεία σφραγίζει τον πολιτισμό της βυζαντινής αυτοκρατορίας

Η ελληνική ως γλώσσα της βυζαντινής αυτοκρατορίας

Η ελληνική γλώσσα σταδιακά κυριάρχησε στον βυζαντινό κόσμο, ο οποίος σιγά-σιγά απομακρύνθηκε από τη ρωμαϊκή παράδοση. Η ελληνική ήταν η γλώσσα την οποία μιλούσαν κυρίως στις ανατολικές και νότιες περιοχές του κράτους, ενώ η λατινική ήταν η επίσημη γλώσσα της διοίκησης. Ωστόσο, η Εκκλησία, ήδη από την εμφάνισή της στην Ανατολή, χρησιμοποιούσε την ελληνική σε κάθε έκφραση της πίστης, της λατρείας και της ζωής της. Οι αποφάσεις των Οικουμενικών Συνόδων συντάχθηκαν επίσης στα ελληνικά.

Η χρήση της ελληνικής γλώσσας σε δικαστικές αποφάσεις άρχισε να επιτρέπεται από τα τέλη του 4^{ου} αιώνα. Ο Ιουστινιανός, ο οποίος θεωρείται «ο τελευταίος ρωμαίος αυτοκράτορας στον βυζαντινό θρόνο», με μητρική γλώσσα τη λατινική, συγκέντρωσε, κωδικοποίησε, συστηματοποίησε και αναθεώρησε το ρωμαϊκό δίκαιο. Ενώ όμως το πρώτο μέρος του νομοθετικού του έργου είναι γραμμένο στα λατινικά (*Ιουστινιάνειος Κώδικας, Πανδέκτης και Εισηγήσεις*), τα περισσότερα από τα νέα αυτοκρατορικά διατάγματα που εκδόθηκαν μετά το 534 μ.Χ. και ονομάστηκαν **Νεαράι** συντάχθηκαν στην ελληνική γλώσσα. Το γεγονός αυτό, που σύμφωνα με τον ίδιο ήταν αναπόφευκτο, αποτέλεσε καινοτομία και σημαντικό σταθμό προς τον εξελληνισμό της νομοθεσίας και της διοίκησης γενικότερα.

Έναν αιώνα μετά, ο Ηράκλειος καθιέρωσε την ελληνική ως **επίσημη γλώσσα του κράτους**. Μάλιστα, υιοθέτησε τον τίτλο «βασιλεύς» με την προσθήκη «πιστός εν Χριστώ» αντί του «*Imperator Caesar Augustus*».

Από τη Νεαρά VII, I του Ιουστινιανού

[...] Και δε γράψαμε το νόμο στην πατροπαράδοτη γλώσσα (λατινική) αλλά σ' αυτή την κοινή, την ελληνική, ώστε να γίνει γνωστός σε όλους, αφού θα μπορούν να τον καταλάβουν εύκολα [...]

Η ελληνικότητα του Βυζαντίου

Θα πρέπει να περιμένουμε ως τη βασιλεία του Ηρακλείου (610-641) για να γίνουν τα Ελληνικά η αναμφισβήτητη επίσημη γλώσσα του κράτους. Ωστόσο η εποχή του Ιουστινιανού αποτελεί σταθμό σ' αυτή την εξέλιξη. Να θυμίσω ότι ενώ όλη η κωδικοποιημένη Ιουστινιάνειος νομοθεσία είναι λατινική, οι νόμοι του Ιουστινιανού με τον τίτλο «Νεαράι» είναι γραμμένοι στα ελληνικά. [...]

Ελληνική λοιπόν η χριστιανική οργάνωση, λειτουργία και παιδεία, ελληνόφωνοι και ελληνομαθημένοι οι διανοούμενοι της αυτοκρατορίας, της Κωνσταντινούπολης, της Αλεξάνδρειας, της Αντιόχειας, της Βηρυτού.

Ε. Γλύκατζη-Αρβελέρ, *Πόσο ελληνικό είναι το Βυζάντιο;*

Η εκπαίδευση στο Βυζάντιο

Η καλή μόρφωση ήταν το ιδανικό κάθε Βυζαντινού. Την απαιτούσαν και την έλλειψη πνευματικής καλλιέργειας, τη θεωρούσαν ατύχημα και συμφορά και κορόιδευαν τους αμαθείς. Η εκπαίδευση δεν ήταν δωρεάν. Γι' αυτό, μόνο τα παιδιά των μεσαίων και ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων μπορούσαν να μορφώνονται, ενώ η εκπαίδευση των παιδιών από αγροτικές ή φτωχές οικογένειες φαίνεται πως ήταν από υποτυπώδους έως ανύπαρκτη —πολλοί δεν γνώριζαν ούτε καν ανάγνωση ή γραφή. Παρόλα αυτά η Βυζαντινή Αυτοκρατορία φέρεται να είχε μεγαλύτερο ποσοστό εγγράμματων ακόμη και από τις ελληνικές πόλεις-κράτη της αρχαιότητας!

Σπουδαίες ανώτερες σχολές λειτουργούσαν στην Κωνσταντινούπολη, όπως το **Πανδιδακτήριο**, η **Πατριαρχική Σχολή**, το **Πανεπιστήμιο της Μαγναύρας**, καθώς και εκκλησιαστικές σχολές.

Βίβλος και Όμηρος,/ θρησκευτική και επιστημονική μόρφωση

Το πρώτο πράγμα που διδασκόταν ένα παιδί, όταν γινόταν έξι χρονών, ήταν η γραμματική ή «το ελληνίζειν την γλώσσαν». Εκτός από το διάβασμα και το γράψιμο, τη γραμματική και το συντακτικό, γνώριζαν τους αρχαίους κλασικούς και ιδίως τον Όμηρο, που τα έργα του τα μάθαιναν απέξω. Το αποτέλεσμα ήταν όλοι οι Βυζαντινοί να είναι σε θέση να αναγνωρίσουν στίχους του Ομήρου. Σε ηλικία δεκατεσσάρων περίπου χρονών ο μαθητής περνούσε στη ρητορική, μάθαινε δηλαδή ορθή προφορά και μελετούσε συγγραφείς, όπως τον Δημοσθένη και πολλούς άλλους. Μετά τη ρητορική έπρεπε να σπουδάσει την τρίτη επιστήμη, τη φιλοσοφία, και τις τέσσερις τέχνες, την αριθμητική, τη γεωμετρία, τη μουσική και την αστρονομία. Μπορούσε επίσης να διδαχτεί νομικά, ιατρική και φυσική. Παράλληλα με τα μαθήματα αυτά έδιναν στο παιδί και θρησκευτική μόρφωση. Τα θρησκευτικά όμως τα δίδασκαν χωριστά, και οι διδάσκαλοι ήταν κληρικοί. Τα παιδιά μάθαιναν ολόκληρη τη Βίβλο. Μετά τον Όμηρο, η Βίβλος είναι η κυριότερη πηγή νύξεων και παραπομπών στη βυζαντινή λογοτεχνία.

Σ. Ράνσιμαν, *Βυζαντινός Πολιτισμός*

Από ένα βυζαντινό «σχολείο»

Το εκπαιδευτήριο το διευθύνει ένας δάσκαλος· γύρω του στέκονται τα παιδιά, απασχολημένα σοβαρά άλλα με ερωτήσεις γραμματικές κι άλλα με τη συγγραφή των λεγομένων σχεδών (από τη λέξη σχέδη, δηλαδή πινακίδα από ξύλο στην επιφάνεια της οποίας έγραφαν οι μαθητές. Εκεί μπορείς να δεις και Λατίνο να εκπαιδεύεται και Σκύθη να μαθαίνει ελληνικά και Ρωμαίο να μελετά τα συγγράμματα των Ελλήνων και τον αγράμματο Έλληνα να μαθαίνει τα σωστά ελληνικά.

Άννα Κομνηνή, *Αλεξιάς*

Μαθητές και δάσκαλοι

Ποια είναι, λοιπόν, τα δικά μας νέα; Ο ανιψιός σου ασχολείται με εκείνα που εξυψώνουν τον μαθητή· έτσι, δύο φορές την εβδομάδα εξετάζεται μπροστά μας σε ό,τι του έχουμε βάλει για διάβασμα· το κείμενο της γραμματικής το λέει προφορικά σχεδόν χωρίς προβλήματα· κλίνει την τρίτη συζυγία των βαρυτόνων ρημάτων. Όλα αυτά τα εμποδώνει με τις ερωτήσεις και τα διδάσκει, ώστε να είναι σε θέση να τα μεταδώσει σε άλλους.

Ανώνυμος καθηγητής του 10^{ου} αιώνα

Βιβλία, βιβλιοθήκες, υλικά γραφής

Τα βιβλία ήταν πολύ ακριβά -τα θεωρούσαν, μάλιστα, είδος πολυτελείας. Κάθε δάσκαλος προσπαθούσε να δημιουργήσει τη δική του μικρή προσωπική βιβλιοθήκη, με βιβλία που χρησιμοποιούσε για τη διδασκαλία, καθώς και με όσα θεωρούσε αναγκαία για τη δική του πνευματική καλλιέργεια. Αλλά οι δάσκαλοι δυσκολεύονταν να προμηθευτούν καινούργια βιβλία, καθώς ένας τόμος μεσαίου μεγέθους μπορούσε να κοστίζει όσο το μισό του ετήσιου εισοδήματος ενός πολύ καλά αμειβόμενου δημοσίου υπαλλήλου. Έτσι οι περισσότεροι δεν αποκτούσαν σε ολόκληρη τη ζωή τους πάνω από είκοσι βιβλία. Γι' αυτό, συνήθιζαν να δανείζονται τακτικά ο ένας από τον άλλον. Υπήρχαν όμως και μερικοί που είχαν καταφέρει με πολλές θυσίες, να συγκροτήσουν μεγάλες προσωπικές βιβλιοθήκες.

Τρία υλικά γραφικής ύλης χρησιμοποιούνταν στο Βυζάντιο: ο **πάπυρος** (από το ομώνυμο φυτό που ευδοκίμωσε στις όχθες του Νείλου, αλλά και στη Συρία και την Παλαιστίνη) η **περγαμνή** (από δέρματα μικρών ζώων) και το **χαρτί**, που άρχισε να χρησιμοποιείται ευρύτερα στο Βυζάντιο μόλις τον 11^ο αιώνα.

Θ. Μαρκόπουλος, στο σχολείο με ... χαρτί και καλαμάρι

Σπουδαίοι βυζαντινοί διανοούμενοι

Ο **Φώτιος**, Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως από το 858 έως το 867 και από το 877 έως το 886, με πλούσιο συγγραφικό έργο, ήταν ένθερμος υποστηρικτής των γραμμάτων και πρόδρομος του λεγόμενου *βυζαντινού ανθρωπισμού*, ο οποίος συνδύαζε την κλασική παιδεία με τη χριστιανική πίστη. Ο Φώτιος κατόρθωσε να δημιουργήσει μια από τις πιο μεγάλες και γνωστές βιβλιοθήκες της εποχής του και χάρη στο έργο του *Μυριόβιβλος* διαθέτουμε πολύτιμες πληροφορίες για έργα αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων που ο ίδιος διάβασε αλλά αργότερα χάθηκαν.

Ο **Λέων ο Φιλόσοφος** ή **Μαθηματικός** ήταν περίφημος βυζαντινός λόγιος του 9ου αιώνα, με ευρεία φιλολογική μόρφωση, μαθηματικός, γεωμέτρης, αστρονόμος και φιλόσοφος. Για τρία χρόνια διετέλεσε επίσκοπος στη Θεσσαλονίκη. Η φήμη του ήταν τόσο μεγάλη που ο χαλίφης της Βαγδάτης, Αλ-Μαμούν, ζήτησε από τον αυτοκράτορα Θεόφιλο να τον στείλει να ζήσει στην αυλή του για να του μεταδώσει τις γνώσεις του.

Η **Άννα Κομνηνή** ήταν το πρωτότοκο παιδί του Βυζαντινού αυτοκράτορα Αλεξίου Α' Κομνηνού και σύζυγος του Νικηφόρου Βρυέννιου. Είχε ευρεία μόρφωση. Μεταξύ άλλων διδάχτηκε ρητορική, φιλοσοφία, ιστορία, μαθηματικά, μουσική και ιατρική. Η αρχαιομάθειά της αποτυπώνεται στο σημαντικό ιστορικό της έργο «*Αλεξιάς*» στο οποίο εξιστορεί το έργο του πατέρα της, συμπληρώνοντας το έργο του συζύγου της «*Ύλη ιστορίας*».

Για τον Φώτιο

Ο Φώτιος δεν καταγόταν από κάποια άσημη και άγνωστη οικογένεια, αλλά από ευγενική και σπουδαία γενιά· τον θεωρούσαν τον πιο σημαντικό ανάμεσα σε όλους εκείνους που υπηρέτουσαν την πολιτεία, τόσο για τη σύνεσή του όσο και για τη γενικότερη μόρφωσή του· άλλωστε, η γραμματική και η ποίηση, η ρητορική και η φιλοσοφία, ακόμη και η ιατρική, όπως και όλες σχεδόν οι κοσμικές επιστήμες τού ήσαν τόσο οικείες, ώστε να λέγεται ότι όχι μόνο υπερίσχυε όλων των συγχρόνων του, αλλά και ότι μπορούσε να συγκριθεί με τους παλαιούς [σοφούς]. Κι όλα τον ευνοούσαν, οι φυσικές ικανότητες, η μόρφωση, τα πλούτη, που του επέτρεπαν να μαζεύει κάθε λογής βιβλία [...] και νύχτες ολόκληρες, άγρυπνος, μελετούσε με ιδιαίτερη επιμονή. Κι όταν έφτασε η στιγμή να καταλάβει εκκλησιαστικά αξιώματα [...], φρόντισε ιδιαίτερα να διαβάσει και βιβλία που ανήκαν σε αυτόν τον χώρο.

Βίος του Πατριάρχη Ιγνατίου

Το αίτημα του Αλ-Μαμούν για τον Λέοντα τον Μαθηματικό

Ήθελα εγώ ο ίδιος να έρθω σε σένα [τον Θεόφιλο ...]· επειδή όμως ούτε η θρησκεία μου ούτε και ο πολύς λαός που βρίσκεται υπό την εξουσία μου επιτρέπουν κάτι τέτοιο, σε παρακαλώ να μου στείλεις για λίγο αυτόν τον άνδρα, που είναι πασίγνωστος για την επίδοσή του στη φιλοσοφία και τις άλλες επιστήμες, και να τον πείσεις να μείνει μαζί μου και να μου μεταδώσει, με τη διδασκαλία του και την αρετή του, την ίδια την επιστήμη, για την οποία άλλωστε ενδιαφέρομαι κι εγώ ιδιαίτερα [...] Θα σου προσφέρω κι ένα ποσό, ως δωρεά για τον άνθρωπο αυτό, που θα φτάνει τα 20 κεντηνάρια χρυσού [μονάδα μέτρησης ίση με 100 λίτρα χρυσού], καθώς και σύναψη συνθήκης αιώνιας ειρήνης.

Θεοφάνης, Συνέχεια

Εγώ η Άννα Κομνηνή ...

Εγώ, η Άννα, [...] δεν είμαι αγράμματη, αλλά σπούδασα τα ελληνικά, χωρίς να έχω παραμελήσει τη ρητορική, και μελέτησα προσεκτικά τόσο τα έργα του Αριστοτέλη όσο και τους διαλόγους του Πλάτωνος, και κόσμησα το πνεύμα μου με τα μαθηματικά, την αστρονομία και τη μουσική.

Άννα Κομνηνή, Αλεξιάς

Προτάσεις για εργασίες και δραστηριότητες στην τάξη

1. Δημιουργήστε έναν πίνακα στον οποίο θα συγκεντρώσετε φράσεις από όλα τα παραπάνω κείμενα που να αιτιολογούν τον τίτλο της υποενότητας: «Η ελληνική παιδεία σφραγίζει τον πολιτισμό της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας».
2. Έρευνα (γνώμες μαθητών και καθηγητών): Στο σύγχρονο ελληνικό σχολείο, συνδυάζονται η επιστημονική και τεχνολογική μάθηση με την καλλιέργεια πνευματικών και ηθικών αξιών;
3. Έρευνα γύρω από τις συνθήκες και τις συνήθειες του σχολείου των γονιών, παππούδων και συγγενών σας.

III. Η σύνθεση Ελληνισμού και Χριστιανισμού στην τέχνη

Από τον περίπτερο αρχαιοελληνικό ναό στη χριστιανική βασιλική

Ναός του Ηφαίστου, Αθήνα (5^{ος} αι. π.Χ.)

Άγιος Δημήτριος, Θεσσαλονίκη (7^{ος} αι. μ.Χ.)

Κάθε αρχιτεκτονικό έργο εκφράζει με τη μορφή του τις ανάγκες των ανθρώπων που το δημιουργούν. Ο αρχαιοελληνικός ναός δημιουργήθηκε για να στεγάζει το άγαλμα του Θεού και να προστατεύει το θησαυρό της πόλης. Στο εσωτερικό του έμπαιναν μόνον οι ιερείς και όσοι πρόσφεραν δώρα και αναίμακτες θυσίες στο άγαλμα του Θεού, ενώ το πλήθος των προσκυνητών έμενε απ' έξω, γύρω από το βωμό για τις αιματηρές θυσίες. από εκεί έβλεπε μέσα από την ανοιχτή θύρα το πελώριο άγαλμα του Θεού. Ο χριστιανικός ναός διαφοροποιήθηκε γιατί είναι «εκκλησία» δηλαδή το κτίριο και συνάμα η σύναξη των πιστών, οι οποίοι δεν παρακολουθούν από έξω σαν θεατές, αλλά συμμετέχουν στο τελούμενο μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας. Η έμφαση λοιπόν της καλλιτεχνικής διαμόρφωσης δόθηκε στον εσωτερικό χώρο, ο οποίος δεν είναι απλά το μαρμαροχτισμένο μέγαρο, η κατοικία ενός θεού, αλλά η μικρογραφία του Σύμπαντος, γιατί εδώ γίνεται η συνάντηση του ενός και μοναδικού Θεού με τον άνθρωπο.

Ναοί στο σχήμα τ' ουρανού (Ο. Ελύτης)

Η Αγία Σοφία της Κωνσταντινούπολης

Ο Ιουστινιανός, όταν αποφάσισε να ανοικοδομήσει τον ναό της Αγίας Σοφίας, ανέθεσε το έργο σε δύο διάσημους μικρασιάτες αρχιτέκτονες, τον Ανθέμιο από τις Τράλλεις και τον Ισίδωρο από τη Μίλητο, διαθέτοντας τεράστια χρηματικά ποσά και επιβλέποντας ο ίδιος την εκτέλεση του έργου. Η κατασκευή ολοκληρώθηκε σε πέντε χρόνια και δέκα μήνες (532 μ.Χ. - 537 μ.Χ.). Οι δύο αρχιτέκτονες, αξιοποιώντας την παράδοση της ελληνιστικής τέχνης, καθώς και αυτόχθονα στοιχεία της Ανατολής (συριακά, περσικά, αιγυπτιακά), δημιούργησαν έναν πρωτότυπο τύπο ναού. Έτσι, η Αγία Σοφία είναι καρπός γόνιμης σύζευξης ελληνικής τέχνης και ανατολικών στοιχείων με τη χριστιανική πνοή. Για το χτίσιμο του ναού εργάστηκαν εντατικά 10.000 ειδικευμένοι τεχνίτες και εργάτες και μεταφέρθηκαν τα καλύτερα υλικά από ολόκληρη την αυτοκρατορία. Στα εγκαίνια της Αγίας Σοφίας ο Ιουστινιανός ευχαρίστησε τον Θεό που τον αξίωσε να καταφέρει ένα τόσο λαμπρό έργο και είπε, κατά την παράδοση, τη φράση: «Νενίκηκά σε Σολομών!»

Ο αρχιτεκτονικός της τύπος προέκυψε από τον συνδυασμό της βασιλικής και του περικεντρου ναού με τρούλο. Πρόκειται για ένα πολύ μεγάλο ορθογώνιο οικοδόμημα, του οποίου το μέγιστο μήκος φτάνει τα 78,16 μέτρα και το πλάτος τα 71,82. Το τεράστιο κεντρικό κλίτος, που απολήγει στην αψίδα του ιερού στέφεται από γιγάντιο τρούλο, που μοιάζει να αιωρείται σε ύψος 54 μέτρων.

Η Αγία Σοφία έγινε συνώνυμο της ακμής του βυζαντινού πολιτισμού. Όλες οι κρατικές μεγάλες τελετές γίνονταν στην Αγία Σοφία: στέψη αυτοκρατόρων, βάφτιση πορφυρογέννητων, γάμοι και κηδείες αυτοκρατόρων, χειροτονίες Πατριαρχών, υποδοχές αρχηγών ορθοδόξων κρατών και αρχηγών χριστιανικών εκκλησιών, δοξολογίες και επίσημες προς τον Θεό ευχαριστίες και άλλες πατριαρχικές και αυτοκρατορικές γιορτές. Στην Αγία Σοφία υπήρχε ειδική εξέδρα (θρόνος), για τον αυτοκράτορα.

Από την Αγία Σοφία ξεκινούσαν για τους μεγάλους πολέμους και σε αυτήν γιόρταζαν τις μεγάλες νίκες. Σε αυτήν κατέφευγε ο λαός σε ώρες δύσκολες. Σε αυτήν προσεύχονταν οι πιστοί με αγωνία μέχρι τα ξημερώματα της 29ης Μαΐου του 1453 να σωθεί η Πόλη από την πολιορκία των Οθωμανών. Για τον Μωάμεθ Β', η κατάληψη της Αγία Σοφίας συμβόλιζε την επικράτηση του Ισλάμ έναντι του Χριστιανισμού.

Για την Αγία Σοφία

Και όλα τα τζαμιά, προσπαθώντας είτε να την ξεπεράσουν σε μέγεθος είτε να την μιμηθούν σε χάρη, δείχνουν ότι σε καμιά περίπτωση δεν μένουν αδιάφορα μπροστά σ' αυτή την ανεπμήνευτη μεγαλοπρέπεια του θεϊκού Κάλλους της ταπεινώσεως.

Και η Αγια-Σοφιά μένει σιωπηλή. Δεν ενοχλείται. Δεν ενοχλεί. Μόνο φωτίζει, παρηγορεί, ανέχεται και περιμένει.

Αρχιμ. Βασίλειος (Γοντικάκης), *Το Κάλλος θα σώση τον κόσμο*

Το εσωτερικό του ναού της Αγίας Σοφίας

Μπαίνοντας στην Αγία Σοφία, βλέπουμε να χύνεται στο κέντρο του ναού το φως που τα εκατό περίπου παράθυρά της στέλνουν από ψηλά. Στρέφοντας το βλέμμα μας προς τα επάνω αντικρίζουμε τον τρούλο που μοιάζει να αιωρείται, καθώς το φως διαχέεται από τα σαράντα παράθυρά του, το ένα δίπλα στο άλλο. Θαρρείς και αναδύεται ο τρούλος μέσα από το φως, και, καθώς τον αισθανόμαστε να κρέμεται ανάλαφρος μέσα στις χρυσές ακτίνες του ήλιου, είναι αυτό το φως που μετατρέπει τον τρούλο σε ουρανό.

Από το Χρονικό του Νέστορος (τέλη 11^{ου} – αρχές 12^{ου} αι.)

Το Χρονικό αφηγείται την επίσκεψη απεσταλμένων του Ρώσου ηγεμόνα Βλαδίμηρου στην Κωνσταντινούπολη. Σύμφωνα με το Χρονικό, ο βυζαντινός αυτοκράτορας ευθύς κανόνισε ώστε οι επισκέπτες να παρευρεθούν σε λειτουργία στην Αγία Σοφία. Οι απεσταλμένοι κατόπιν ανέφεραν στον ηγεμόνα τους:

«Μας οδήγησαν σε κτήρια όπου λάτρευαν το Θεό τους και δε γνωρίζαμε αν βρισκόμασταν στον ουρανό ή στη γη [...]. Στη γη δεν υπάρχει τέτοια λαμπρότητα και τέτοια ομορφιά, και είμαστε σε αμηχανία πώς να την περιγράψουμε. Γνωρίζουμε μόνο ότι εκεί ο Θεός κατοικεί ανάμεσα στους ανθρώπους».

Ψηφιδωτά

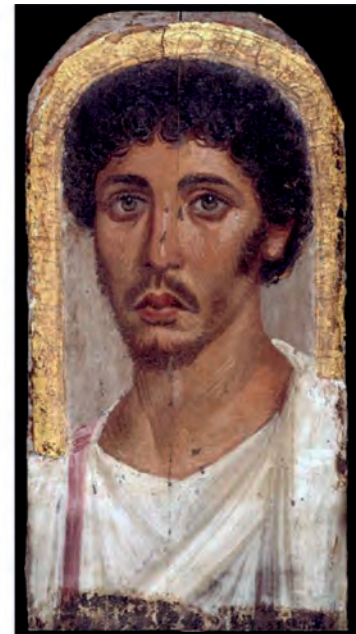
Οι Βυζαντινοί διακοσμούσαν συνήθως με τοιχογραφίες και ψηφιδωτά τους τοίχους και τα δάπεδα των εκκλησιών, όχι μόνο για να τις ομορφύνουν, αλλά και για να μη φαίνονται τα οικοδομικά υλικά της κατασκευής. Τα περισσότερα ψηφιδωτά έγιναν τους πρώτους αιώνες της αυτοκρατορίας, και μέχρι το 10^ο αιώνα, τότε που η αυτοκρατορία βρισκόταν στην ακμή της. Αργότερα, επειδή κόστιζαν ακριβά, αντικαταστάθηκαν από τις τοιχογραφίες. Περίφημα είναι τα ψηφιδωτά στις εκκλησίες της Ραβέννας στην Ιταλία, όπως επίσης και αυτά της Κωνσταντινούπολης, της Θεσσαλονίκης, της Μονής Δαφνίου στην Αττική, της Νέας Μονής της Χίου, του Οσίου Λουκά στη Βοιωτία και αλλού.

Μαρίζα Ντεκάστρο, Βυζαντινή Τέχνη. Οδηγός για παιδιά

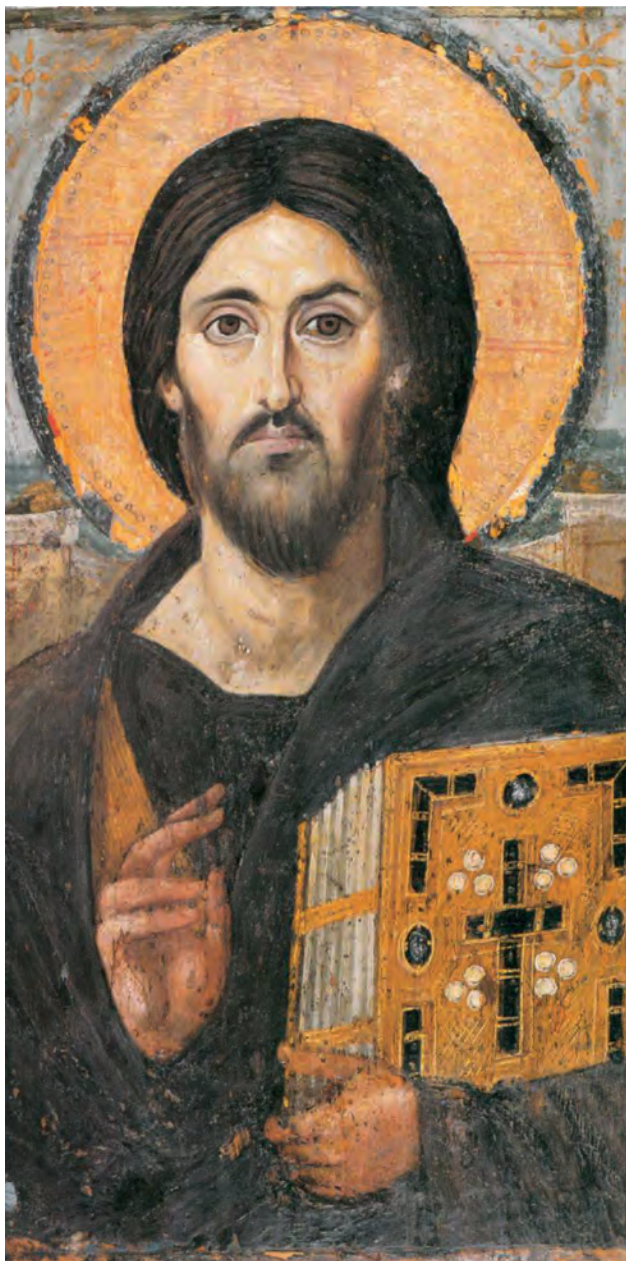
Από τα Φαγιούμ στη χριστιανική εικόνα

Τα φαγιούμ

Η περιοχή του **Φαγιούμ** είναι μια κοιλάδα πλούσια σε βλάστηση, 60 χιλ. νότια του Καΐρου, στη δυτική όχθη του Νείλου. Εκεί βρέθηκε μεγάλος αριθμός έγχρωμων πορτρέτων, όπως και σε άλλες περιοχές της Αιγύπτου, αλλά η περιοχή του Φαγιούμ έδωσε το όνομά της σε όλα. Πρόκειται για νεκρικά πορτρέτα, που τα περισσότερα ζωγραφίζονταν, όταν ακόμη τα πρόσωπα βρίσκονταν στη ζωή και, μάλιστα, αφού προηγουμένως έκαναν τη σχετική προετοιμασία (χτενίσματα, κόμμωση, κοσμήματα, ένδυση), για να στηθούν μπροστά στον ζωγράφο και να αποθανατιστούν στην καλύτερή τους ώρα. Στη συνέχεια έμπαινε σε κάδρο και στόλιζε κάποιο δωμάτιο του σπιτιού τους. Μερικά είναι ζωγραφισμένα μετά θάνατο, κατά τη διάρκεια της ταρίχευσης, η οποία κρατούσε 70 μέρες. Κατά τη φάση της ταρίχευσης, το τοποθετούσαν στο ύψος του προσώπου της μούμιας. Τα πορτρέτα του Φαγιούμ καλύπτουν το χρονικό διάστημα των τριών πρώτων μεταχριστιανικών αιώνων, είναι μικρών διαστάσεων (περίπου 0,30 Χ 0,20 εκ.) και ζωγραφίζονταν πάνω σε ξύλινες επιφάνειες ή σε λινό ύφασμα.

"Στο βλέμμα των προσώπων που εικονίζονται στα πορτρέτα Φαγιούμ μοιάζει να καίει ένα καντήλι αιώνιας ζωής" (Αντρέ Μαλρώ)

Ο Χριστός, Ι.Μ. Αγ. Αικατερίνης του Σινά (6^{ος} αι.)

Είναι φυσικό λοιπόν, οι πρώτοι χριστιανοί ζωγράφοι των πρώτων αιώνων στην Αίγυπτο και γενικότερα στο χώρο της Ανατολής να συμπεριλαμβάνονται ανάμεσα σ' αυτούς, που πριν γίνουν χριστιανοί, ιστορούσαν παρόμοια "νεκρικά πορτρέτα". Έτσι εξηγείται το πέρασμα από τα πορτρέτα Φαγιούμ στις αρχαιότερες χριστιανικές εικόνες.

Οι χριστιανικές εικόνες ζωγραφίζονται, αφού γίνει η προεργασία πάνω σε ξύλινες επιφάνειες ή σε λινό ύφασμα και χρησιμοποιείται η εγκαυστική ή κηρόχυτη τεχνική. Ζωγραφίζεται κατ' ενώπιον και τονίζονται τα χαρακτηριστικά του προσώπου με ιδιαίτερη προτίμηση στα μεγάλα, εκφραστικά μάτια. Οι αρχαιότερες εγκαυστικές εικόνες είναι αυτές του μοναστηριού της Αγίας Αικατερίνης στο Σινά, χρονολογούνται από τους περισσότερους ιστορικούς της τέχνης στον 6^ο αιώνα και διατηρούνται σε άριστη κατάσταση [...]

Η ειδιοποιός διαφορά ανάμεσα στα πορτρέτα του Φαγιούμ και στις κηρόχυτες εικόνες του Σινά είναι ότι τα πρώτα χρησιμοποιούν μοντέλο, ενώ οι εικόνες ακολουθούν την παράδοση και διαμορφώνουν την τυπολογία που θα σεβαστούν όλοι οι καλλιτέχνες στους μετέπειτα αιώνες. Η εικόνα, ως λατρευτικό αντικείμενο, είναι καλλιτεχνικό προϊόν προσευχής, υπηρετεί τη λατρεία, εκφράζει την πίστη και ερμηνεύει το δόγμα.

Α. Παλιούρας, Εισαγωγή στη Βυζαντινή Αρχαιολογία

Οι φορητές εικόνες

Οι φορητές εικόνες βρίσκονταν παντού: στις εκκλησίες, στους τάφους, στα σπίτια. Στα πρωτοχριστιανικά χρόνια οι εικόνες ήταν οι προσωπογραφίες των αγίων, οι οποίες τοποθετούνταν πάνω στον τάφο τους, ώστε οι πιστοί να τους βλέπουν. Αργότερα αυτές οι εικόνες έγιναν αντικείμενο λατρείας.

Αν παρατηρήσουμε τις εικόνες ενός αγίου που έχουν κατασκευαστεί σε διαφορετικές εποχές, θα διαπιστώσουμε ότι, παρ' όλη την πάροδο του χρόνου, ο άγιος είναι ζωγραφισμένος σχεδόν με τον ίδιο τρόπο. Έτσι, βλέπουμε αγίους να είναι ζωγραφισμένοι πάντοτε νέοι, όπως

για παράδειγμα ο Άγιος Γεώργιος· άλλοι ζωγραφίζονται πάντα ηλικιωμένοι, όπως οι Τρεις Ιεράρχες. Ο Άγιος Δημήτριος φοράει πολεμική εξάρτηση. Συχνά κάποιο σύμβολο ζωγραφίζεται δίπλα στον άγιο. Δίπλα στην Αγία Ελένη υπάρχει πάντα ο Σταυρός, γιατί εκείνη τον βρήκε· ο Άγιος Γεώργιος εικονίζεται μαζί με το δράκο που σκότωσε· στις εικόνες του Αγίου Νικολάου, προστάτη των θαλασσινών, υπάρχει πάντα κάποιο ναυτικό θέμα. Αυτή η σταθερότητα στην αναπαράσταση των αγίων προσώπων βοηθούσε και τον πλέον αγράμματο πιστό να καταλάβει ποιος άγιος εικονιζόταν.

Μαρίζα Ντεκάστρο, Βυζαντινή Τέχνη. Οδηγός για παιδιά

Παναγία Βρεφοκρατούσα (λεπτομέρεια),
Ι.Μ. Βατοπαιδίου (14^{ος} αι.)

Άγιος Γεώργιος,
Ι.Μ. Βατοπαιδίου (14^{ος} αι.)

Μακεδονική και Κρητική σχολή ζωγραφικής

Προς το τέλος της βυζαντινής αυτοκρατορίας, στην εποχή των Παλαιολόγων, έχουν κατά κάποιο τρόπο διαμορφωθεί δύο σχολές στη ζωγραφική: η **Μακεδονική** και η **Κρητική**.

Το κέντρο δημιουργίας της Μακεδονικής σχολής βρίσκεται στην Κωνσταντινούπολη και δείγματα της υπάρχουν σε όλη τη Μακεδονία. Το χαρακτηριστικό της είναι ότι τη συναντάμε κυρίως σε τοιχογραφίες. Τα χρώματά της είναι φωτεινά και οι ζωγράφοι προσπαθούν να αποδώσουν τις μορφές με φυσικότητα.

Η Κρητική σχολή κατασκευάζει κυρίως φορητές εικόνες και όχι τοιχογραφίες. Έργα της συναντάμε σε όλη την Ελλάδα. Αυτή η σχολή χαρακτηρίζεται από μια λιτότητα και προσήλωση στην παλαιότερη βυζαντινή παράδοση, ενώ άνθισε στα μεταβυζαντινά χρόνια.

Μαρίζα Ντεκάστρο, Βυζαντινή Τέχνη. Οδηγός για παιδιά

Η προδοσία (λεπτομέρεια),
Ι.Μ. Βατοπαιδίου (14^{ος} αι.)

Η προδοσία (λεπτομέρεια),
Θεοφάνης ο Κρης, Ι.Μ. Ιβήρων (16^{ος} αι.)

Ο αγιογράφος, ένας καλλιτέχνης με πίστη

Ο αγιογράφος ήταν καλλιτέχνης με βαθιά πίστη. Ακολουθούσε πιστά τους κανόνες που είχε θεσπίσει η Εκκλησία για τη ζωγραφική, ποτίζοντας ταυτόχρονα τα έργα του με όλο του το συναίσθημα και τη συγκίνηση προς τα θεία. Έτσι, το έργο του κάθε αγιογράφου είναι μοναδικό και πρωτότυπο. Οι Βυζαντινοί πίστευαν ότι το ταλέντο ήταν σταλμένο από το Θεό και το αφιέρωναν σ' αυτόν. Σκοπός του αγιογράφου δεν ήταν να φτιάξει έναν ωραίο πίνακα, μια ωραία εικόνα. Με το ταλέντο του προσπαθούσε να μιλήσει κατευθείαν στην ψυχή του πιστού και να τον παροτρύνει να ακολουθήσει το παράδειγμα των αγίων μορφών, για να φτάσει κι αυτός στην τελειότητα. Οι αγιογράφοι τότε, όπως και σήμερα, μάθαιναν την τέχνη τους κοντά σε κάποιον δάσκαλο. Ο αγιογράφος Διονύσιος ο εκ Φουρνά, σε ένα βιβλίο-οδηγό που έγραψε στις αρχές του 18ου αιώνα, συστήνει στα παιδιά που έχουν ταλέντο και θέλουν να ακολουθήσουν αυτή την τέχνη να ασκηθούν μόνα τους στην αρχή κι έπειτα να μαθητεύσουν κοντά σε ένα δάσκαλο.

Η μαθητεία κρατούσε χρόνια. Ο νεαρός μαθητευόμενος, πριν πιάσει στα χέρια του πινέλο και χρώμα, περνούσε από όλα τα στάδια της δουλειάς, αρχίζοντας από τις πιο απλές εργασίες, όπως είναι το πλύσιμο των πινέλων, έως και τις πιο πολύπλοκες, όπως είναι η παρασκευή των χρωμάτων. Δουλεύοντας έτσι στο εργαστήριο του δασκάλου του, ο νεαρός μάθαινε τα μυστικά της τέχνης. Όταν ο δάσκαλος τον έκρινε πλέον ικανό, του έδινε την άδεια να εργαστεί μόνος του.

Μαρίζα Ντεκάστρο, Βυζαντινή Τέχνη. Οδηγός για παιδιά

Φώτης Κόντογλου, Γ. Κόρδης

«Όταν πρόκειται να αρχίσεις μια εικόνα, κατά πρώτον κάνε την προσευχή σου εις τον Κύριον να σε φωτίσει εις το έργον σου...»

(Φώτης Κόντογλου)

Προτάσεις για εργασίες και δραστηριότητες στην τάξη

1. Παρατηρήστε προσεκτικά τον ναό του Θησείου και τον ναό του Αγ. Δημητρίου, διαβάζοντας παράλληλα και το πληροφοριακό κείμενο. Σε δυάδες καταγράψτε τις διαφορές ειδωλολατρικού και χριστιανικού ναού.
2. Φανταστείτε ότι ένας φίλος σας θέλει να γίνει αγιογράφος και να ασχοληθεί σοβαρά με τη βυζαντινή ζωγραφική. Μετά από όσα μάθατε στην ενότητα αυτή, τι θα είχατε να του επισημάνετε;
3. Φωτοτυπήστε μεγεθύνοντας σε ασπρόμαυρο Α4 μια εικόνα από τα Φαγιούμ και την εικόνα του Χριστού από το Σινά. Επιζωγραφίστε τις με τις ξυλομπογιές σας προσπαθώντας να αποδώσετε όσο πιο πιστά γίνεται τα χρώματα των εικόνων.
4. Παρατηρήστε τις δύο εικόνες της Προδοσίας. Επισημάνετε και περιγράψτε τις διαφορές στα χρώματα, στο σχέδιο, στις εκφράσεις.
5. Εξερεύνηση στο διαδίκτυο με θέμα: Περιήγηση στα ψηφιδωτά της Ραβέννας, της Μονής Δαφνίου, της Νέας Μονής Χίου και της Μονής Οσίου Λουκά Βοιωτίας.

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 3
Πώς ζουν οι Χριστιανοί; Η νέα ζωή στην Εκκλησία

Εισαγωγικό

Καθώς μεγαλώνετε και πλουτίζετε σε εμπειρίες, σχέσεις και γνώσεις, όλο και περισσότερα ερωτήματα και προβληματισμοί προβάλλουν και σας κυκλώνουν. Τα ερωτήματα αυτά δεν αφορούν αποκλειστικά και μόνο τη δική σας ζωή και πορεία. Οι απαντήσεις δεν είναι ούτε εύκολες ούτε σίγουρες. Σημασία έχει να αναγνωρίσετε με ευθύνη και τόλμη όσα σας απασχολούν και να αναζητήσετε απαντήσεις που δίνουν νόημα και προοπτική στη ζωή. Τη δική σας και των άλλων.

Η Εκκλησία προσέγγισε όλες τις πλευρές της ζωής του ανθρώπου και κατανόησε σε βάθος τα μεγάλα ερωτήματα που προκύπτουν από τη σχέση του με τον Θεό, τους άλλους ανθρώπους, τον εαυτό του και τη φύση. Στις απαντήσεις που έδωσε δεν περιορίστηκε σε ηθικούς κανόνες και «πρέπει»· πρότεινε στον άνθρωπο μια ριζικά νέα ζωή που πηγάζει από την πίστη στον τριαδικό Θεό. Πρόκειται για μια νέα ζωή που δεν στηρίζεται σε αφηρημένες ιδέες και θεωρίες αλλά θεμελιώνεται σε αξίες, όπως η ευθύνη, η ελευθερία, η κοινωνία, η ευχαριστία, η αγάπη, οι οποίες αγκαλιάζουν και δίνουν νόημα σε όλες τις πτυχές της ατομικής και κοινωνικής ζωής.

Στη θεματική ενότητα αυτή, αρχικά θα στοχαστείτε και θα συζητήσετε δικά σας διλήμματα, προβληματισμούς και ερωτήματα. Αυτό θα σας διευκολύνει στη συνέχεια να στοχαστείτε, να ερμηνεύσετε και να κρίνετε τις αξίες της χριστιανικής πρότασης ζωής, όπως αυτή αποτυπώνεται στη Βίβλο, στη λατρεία, σε μνημεία λόγου και τέχνης· αλλά και σε συγκεκριμένες επιλογές, στάσεις και συμπεριφορές των ανθρώπων.

Περιεχόμενα

I. Μπροστά στα ερωτήματα για τη ζωή

II. Ερμηνεύοντας την πρόταση ζωής της χριστιανικής Εκκλησίας

- Συνάντηση με τον προσωπικό Θεό της Βίβλου
 - Η πίστη ως φιλοξενία του Θεού
 - Η πίστη σε ένα Θεό σχέσης και αγάπης / Ο Θεός ως Τριάδα
 - Η πίστη ως ελεύθερη ανταπόκριση στην πρόσκληση του Θεού
 - Η πίστη ως συνεχής ευλογία του Θεού
- Ζώντας με νόημα στον κόσμο
 - Είσοδος στην εκκλησιαστική κοινότητα με το Βάπτισμα
 - Ζωή ευχαριστίας στην εκκλησιαστική κοινότητα
 - Μίμηση του Χριστού
 - Ζωή με ευθύνη για την κτίση

I. Μπροστά στα ερωτήματα για τη ζωή

Ο άνθρωπος ζει μόνο με ψωμί; Η ζωή είναι ατομική πορεία ή σχέση; Η ζωή είναι κτήμα που κατέχουμε ή δώρο που μας δόθηκε; Είναι εύκολος ή δύσκολος ο δρόμος της ζωής; Η φύση είναι ιδιοκτησία μας;

Ζωρζ Σαρή, Ε.Π.

Η Ζωρζ διάβασε το σημείωμα κι έβαλε τα κλάματα. Η Άλκη την αγκάλιασε κι έκλαψαν μαζί. Η δεσποινίς Κλάρα ρώτησε γιατί κλαίνει, και η Ζωρζ τής απάντησε πως ο Παπαδιαμάντης με τη «Φόνισσα» του είναι πολύ λυπητερός. Έτσι έληξε η ιστορία της 25ης Μαρτίου. Η Ζωρζ ζήτησε συγγνώμη από την Άλκη, η Άλκη είπε όχι, εγώ πρέπει να σου ζητήσω συγγνώμη, κι από δίπλα η Αθηνά και η Αννούλα πανηγύριζαν: Ε.Π.! Ε.Π.! Ε.Π.! (Ενωμένες για Πάντα). Οι τέσσερις σωματοφύλακες ξανάσμιξαν, κι όλα μπήκαν πάλι στη θέση τους.

«Το δέντρο της φιλίας δε φυτρώνει από μόνο του. Με τα δάκρυα πετάει κλαδιά, φύλλα κι ανθίζει. Με τα δάκρυα της αγάπης σας ποτίζονται βαθιά οι ρίζες του. Ο μόνος εχθρός της φιλίας είναι τα στεγνά μάτια, η αδιάφορη καρδιά, η ψυχρή λογική που μ' ένα κουτσουρεμένο μολύβι γράφει στο μπακαλοτέφετρό της: τόσα δίνω, τόσα παίρνω. Λες και η φιλία είναι φέτα, να τη ζυγιάζεις και να την πουλάς ...». Αυτά και άλλα πολλά τούς είπε τότε η δεσποινίς Αλεξάνδρα Κλάρα [...]

Η Ζωρζ γελούσε, έκλαιγε, έτρεχε η μύτη της, δεν είχε μαντίλι, τη σκούπιζε με την άκρη του σεντονιού, δε βαριέσαι, το Κούλι ήταν εδώ, κοντά της. Παναγίτσα μου, σ' ευχαριστώ! Ας πάει στο διάβολο η Γαλανοπούλου και τα γαλάζια συντριβάνια της, τις ανθισμένες απιδιές της, στο διάβολο το κήτος με την ψαλίδα του που κόβει μπουκλες και ξηλώνει γαλόνια, κι ας φυτρώσουν φτερά, μεγάλα φτερά! Η Ζωρζ θ' αρπάξει το χέρι της Άλκης και θ' αρχίσουν να πετάνε ψηλά, πάνω από τα σχολεία, με βροχή ή με ήλιο, με χιόνια ή μ' ανεμοστρόβιλους, οι φίλες δε χαμπερίζουν από κρύα και ζέστες. Πετάνε. Πετάνε ... Ο κόσμος κάτω από τα φτερά τους πολύχρωμες κουκκίδες ...

Ν. Καζαντζάκης, Ο Χριστός ξανασταυρώνεται

Ο Μανολιός άπλωσε το χέρι, άγγιξε το γόνατο του παπα-Φώτη που 'χε βυθιστεί σε συλλογισμούς και δε μιλούσε:

- Πώς πρέπει ν' αγαπούμε το Θεό, γέροντά μου, ρώτησε.
- Αγαπώντας τους ανθρώπους, παιδί μου.
- Και πώς πρέπει ν' αγαπούμε τους ανθρώπους;
- Μοχτώντας να τους φέρουμε στο σωστό δρόμο.
- Και ποιος είναι ο σωστός δρόμος;
- Ο ανήφορος.

Οδυσσέας Ελύτης, Ήλιος ο πρώτος

Πάμε μαζί κι ας μας λιθοβολούν
Κι ας μας φωνάζουν αεροβάτες
Φίλε μου όσοι δεν ένιωσαν ποτέ με τι
Σίδερο με τι πέτρες τι αίμα τι φωτιά
Χτίζουμε ονειρευόμαστε και τραγουδούμε!

Φωτογραφία, Don Mc Cullin, (1970)

Αυτόν τον κόσμο τον καλό
τον χλιομπαλωμένο
βρε ράβε ξήλωνε ράβε ξήλωνε
δουλειά δουλειά δουλειά να μη σου λείπει

Αυτόν τον κόσμο τον καλό
άλλοι τον είχαν πρώτα
βρε γέλα φίλε μου γέλα φίλε μου
δεν είναι δεν είναι δεν είναι και για λύπη

Αυτόν τον κόσμο τον καλό
σ' εμάς τον παραδώσανε
βρε τρέχα φίλε μου τρέχα φίλε μου
και μη και μη και μη βαριά το παίρνεις

Αυτόν τον κόσμο τον καλό
άλλοι τον καρτεράνε
βρε σκέψου φίλε μου σκέψου φίλε μου
την ώρα την ώρα την ώρα που θα φεύγεις.

Μουσική: Στ. Ξαρχάκος, στίχοι: Β. Ανδρεόπουλος

Προτάσεις για εργασίες και δραστηριότητες στην τάξη

1. Θυμηθείτε ένα περιστατικό με έναν φίλο σας, σχετικό με αυτό του κειμένου της Ζ. Σαρή, και γράψτε του ένα γράμμα.
2. Εργασία σε ομάδες: Από την εμπειρία σας καταγράψτε παραδείγματα που δείχνουν ποιες προτεραιότητες βάζουν οι σύγχρονοι άνθρωποι στη ζωή τους.
3. Αφού ακούσετε προσεκτικά το τραγούδι «Αυτόν τον κόσμο τον καλό», καταγράψτε σκέψεις και συναισθήματα που σας προκάλεσε. Σε δυάδες ανταλλάξτε τις ιδέες σας.
4. Δουλεύοντας σε ομάδες: καθεμία ασχολείται με ένα από τα κείμενα ερευνώντας σε ποιο από τα εισαγωγικά ερωτήματα για τη ζωή απαντάει και εξετάζοντας την «απάντηση» που δίνει. Μετά την παρουσίαση της δουλειάς των ομάδων στην τάξη, στη συζήτηση στην ολομέλεια ανακαλύψτε σχέσεις ανάμεσα στις απαντήσεις σας.
5. Έρευνα στο περιβάλλον σας (γονείς, παππούδες, συγγενείς): Δυσκολίες που χρειάστηκε να αντιμετωπίσουν στην παιδική και νεανική τους ζωή και πώς τις ξεπέρασαν

II. Ερμηνεύοντας την πρόταση ζωής της χριστιανικής Εκκλησίας

Συνάντηση με τον προσωπικό Θεό της Βίβλου

Η πίστη ως φιλοξενία του Θεού

Η φιλοξενία του Αβραάμ, Βάσω Γώγου

Αμέσως έτρεξε να τους προϋπαντήσει ...

Ο Κύριος παρουσιάστηκε στον Αβραάμ, κοντά στη Δρυ Μαμβρή, ενώ αυτός καθόταν στο άνοιγμα της σκηνής του κατά το μεσημέρι. Σήκωσε τα μάτια του και είδε τρεις άντρες να στέκονται απέναντί του. Αμέσως έτρεξε να τους προϋπαντήσει και τους προσκύνησε ως τη γη. «Κυριέ μου», είπε, «αν έχω την εύνοιά σου, μην προσπεράσεις το δούλο σου. Ας φέρουν λίγο νερό να πλύνετε τα πόδια σας και μετά μπορείτε ν' αναπαυθείτε κάτω από το δέντρο. Θα φέρω και λίγο ψωμί να πάρετε δύναμη και μετά μπορείτε να πηγαίνετε ...».

Τότε ο Αβραάμ έτρεξε στη σκηνή και είπε στη Σάρρα: «Πάρε γρήγορα τρεις γαβάδες αλεύρι εκλεκτό, ζύμωσε το και κάνε πίττες». Μετά έτρεξε στα βόδια, πήρε ένα μοσχάρι τρυφερό και καλό, το έδωσε στον υπηρέτη κι εκείνος το ετοίμασε στα γρήγορα. Πήρε ακόμα βούτυρο, γάλα και το μοσχάρι που είχε ετοιμάσει και τα έβαλε μπροστά στους άντρες. Αυτός στεκόταν απέναντί τους κάτω από τα δέντρα κι εκείνοι έτρωγαν. Τότε ρώτησαν τον Αβραάμ: «Πού είναι η Σάρρα η γυναίκα σου;» Αυτός απάντησε: «Εκεί, στη σκηνή». Κι ο Κύριος είπε: «Του χρόνου τέτοια εποχή θα ξανάρθω, και η γυναίκα σου η Σάρρα θα έχει γιο». Η Σάρρα τα άκουγε όλα αυτά, γιατί στεκόταν από πίσω του, στο άνοιγμα της σκηνής. Ο Αβραάμ και η Σάρρα ήταν γέροντες προχωρημένης ηλικίας. Η Σάρρα, λοιπόν, γέλασε κρυφά [...] Αλλά ο Κύριος είπε στον Αβραάμ: «Γιατί γέλασε η Σάρρα; Γιατί αμφιβάλλει ότι θ' αποκτήσει γιο τώρα που γέρασε; Τίποτα δεν είναι αδύνατο για τον Κύριο! Όταν την ίδια εποχή ύστερα από ένα χρόνο θα ξανάρθω σπίτι σου, η Σάρρα θα έχει γιο» [...] Από κει οι άντρες έφυγαν [...] Ο Αβραάμ βάδιζε μαζί τους για να τους κατευοδώσει. Τότε ο Κύριος είπε: «... Ένα μεγάλο και ισχυρό έθνος θα προέλθει από τον Αβραάμ και στο πρόσωπό του θα ευλογηθούν όλα τα έθνη της γης». (Γεν 18, 1-18)

Η Τριάδα ως αγάπη

Φτιαγμένοι κατ' εικόνα του Τριαδικού Θεού, οι άνθρωποι καλούνται να αναπαράγουν στη γη το μυστήριο της αμοιβαίας αγάπης που η Τριάδα βιώνει στον ουρανό... Κάθε κοινωνική μονάδα, η οικογένεια, το σχολείο, το εργοστάσιο, η ενορία, πρέπει να γίνει μια εικόνα της Τριάδος. Επειδή ξέρουμε ότι ο Θεός είναι τρεις σε ένα, ο καθένας μας είναι ταγμένος να ζει με θυσία μέσα στον άλλο και για τον άλλο. Ο καθένας είναι ταγμένος αμετάκλητα σε μια ζωή πρακτικής υπηρεσίας, ενεργητικής συμπάθειας. Η πίστη μας στην Τριάδα μάς υποχρεώνει να παλεύουμε σε κάθε επίπεδο, από το αυστηρό προσωπικό ως το καλύτερα οργανωμένο, αντίθετα σ' όλες τις μορφές καταπίεσης, αδικίας και εκμετάλλευσης.

Κάλλιστος Ware, Ο ορθόδοξος δρόμος

Η Αγία Τριάς, Γ. Κόρδης

Η χάρη του Κυρίου μας Ιησού Χριστού και η αγάπη του Θεού και Πατέρα και η κοινωνία του αγίου Πνεύματος ας είναι με όλους σας.

Ευχή της Αγίας Αναφοράς από τη Θ. Λειτουργία του Ιωάννη του Χρυσοστόμου

Ν. Καρούζος, Απολέυσαι της ασθενείας σου

[...] Κύριε, ανήκα στους εχθρούς σου.
Συ είσαι, όμως, τώρα που δροσίζεις
το μέτωπό μου ως γλυκύτατη αύρα.
Έβαλες μέσα μου πένθος χαρωπό
και γύρω μου όλα πια ζουν και λάμπουν.
Σηκώνεις την πέτρα και το φίδι
φεύγει και χάνεται.
Απ' την ανατολή ως το βασίλεμα του ήλιου
θυμάμαι πως είχες κάποτε σάρκα και οστά για μένα. [...]

Η πίστη ως ελεύθερη ανταπόκριση στην πρόσκληση του Θεού

Ο Ευαγγελισμός της Θεοτόκου

Κατά τον έκτο μήνα της εγκυμοσύνης της Ελισάβετ, ο Θεός έστειλε τον άγγελο Γαβριήλ στην πόλη της Γαλιλαίας Ναζαρέτ σε μια παρθένο, που ήταν αρραβωνιασμένη με κάποιον που τον έλεγαν Ιωσήφ και καταγόταν από τη γενιά του Δαβίδ. Την παρθένο την έλεγαν Μαριάμ. Παρουσιάστηκε σ' αυτήν ο άγγελος και της είπε: «Χαίρε εσύ, προικισμένη με τη χάρη του Θεού. Ο Κύριος είναι μαζί σου. Ευλογημένη απ' το Θεό είσαι εσύ, περισσότερο από όλες τις γυναίκες». Εκείνη μόλις τον είδε ταράχτηκε με τα λόγια του και προσπαθούσε να εξηγήσει τι σήμαινε ο χαιρετισμός αυτό. Ο άγγελος της είπε: «Μη φοβάσαι, Μαριάμ, ο Θεός σου έδωσε

Ο Ευαγγελισμός, Sorin Dimitrescu

τη χάρη του· και να, θα μείνεις έγκυος, θα γεννήσεις γιο και θα τον ονομάσεις Ιησού. Αυτός θα γίνει μέγας και θα ονομαστεί Υιός του Υψίστου. Σ' αυτόν θα δώσει ο Κύριος ο Θεός το θρόνο του Δαβίδ, του προπάτορά του. Θα βασιλέψει για πάντα στους απογόνους του Ιακώβ και η βασιλεία του δε θα έχει τέλος». Η Μαριάμ τότε ρώτησε τον άγγελο: «Πώς θα μου συμβεί αυτό, αφού δεν έχω συζυγικές σχέσεις με άνδρα;» Και ο άγγελος της απάντησε: «Το Άγιο Πνεύμα θα έρθει επάνω σου και η δύναμη του Θεού θα σε καλύψει· γι' αυτό και το άγιο παιδί που θα γεννήσεις θα ονομαστεί Υιός Θεού. Μάθε ακόμη ότι η συγγενής σου Ελισάβετ συνέλαβε γιο στα γηρατειά της, κι έτσι, αυτή που την αποκαλούσαν στείρα βρίσκεται τώρα στον έκτο μήνα της εγκυμοσύνης. Για τον Θεό τίποτα δεν είναι ακατόρθωτο». Η Μαριάμ τότε είπε: «Είμαι μια δούλη του Κυρίου· ας γίνει το θέλημά του σ' εμένα όπως μου το είπες». Κι έφυγε από αυτήν ο άγγελος.

Λκ 1, 26-38

Η ελευθερία του ανθρώπου

Ο Θεός δεν αγαπά αυτό που γίνεται αναγκαστικά, αλλά αυτό που κατορθώνεται με την αρετή. Η δε αρετή επιτυγχάνεται με την ελεύθερη προαίρεση κι όχι με τον εξαναγκασμό.

Μ. Βασίλειος, Ότι ουκ εστιν αίτιος των κακών ο Θεός

Η πίστη ως συνεχής ευλογία του Θεού

Ευλόγει, η ψυχή μου, τον Κύριον

Ευλόγησε τον Κύριο, ψυχή μου,
και όλο μου το είναι
το όνομά του το άγιο!
Ευλόγησε τον Κύριο, ψυχή μου,
και μην ξεχνάς καμιά
απ' τις καλοσύνες του!
Αυτός σου συγχωρεί όλες τις ανομίες σου,
και θεραπεύει τις αρρώστιες σου όλες.
Αυτός από το θάνατο γλιτώνει τη ζωή σου,
σε πλημμυρίζει με έλεος κι αγάπη.
Σου δίνει όσα πόθησες αγαθά,
η νιότη σου καθώς του αητού θ' ανανεώνεται.
Έργα δικαιοσύνης κάνει ο Κύριος
και δίκαιη κρίση σ' όλους τους κατατρεγμένους...

(Ψλ 103, 1-6)

Από τη Μονή Φιλανθρωπητών (16^{ος} αι.)

Προτάσεις για εργασίες και δραστηριότητες στην τάξη

1. Μελετώντας παράλληλα τα δυο βιβλικά κείμενα (Φιλοξενία Αβραάμ – Ευαγγελισμός Θεοτόκου), υπογραμμίστε τα σημεία εκείνα που δείχνουν την κίνηση του Θεού προς τον άνθρωπο, καθώς και την απάντηση του ανθρώπου στην κίνηση αυτή. Στη συνέχεια εξηγήστε γιατί, όταν οι χριστιανοί μιλούν για πίστη, εννοούν μια σχέση αγάπης και εμπιστοσύνης ανάμεσα στον άνθρωπο και τον Θεό.
2. Εξηγήστε με επιχειρήματα γιατί η πίστη στον Θεό προϋποθέτει την ελευθερία;
3. Υπογραμμίστε στο κείμενο του ψαλμού 103 λέξεις και φράσεις που δείχνουν τη στάση του Θεού προς τον κόσμο. Εξηγήστε πώς αισθάνεται ο πιστός. Διαλέξτε έναν στίχο ως τίτλο για την εικόνα της Μονής Φιλανθρωπηνών.

Ζώντας με νόημα στον κόσμο

Είσοδος στην εκκλησιαστική κοινότητα με το Βάπτισμα

Παλιοχριστιανικό Βαπτιστήριο Στόβων, Π.Γ.Δ.Μ.

Δεν ξέρω τι είναι

*Δεν ξέρω τι είναι,
Ούτε πώς φτάνει,
Ούτε τι χρώμα έχουν οι μέρες όταν έρχεται
Δεν είμαι ο μόνος
το είδανε κι άλλοι
Να μπαίνει μέσα στα νερά και να μη βρέχεται.*

*Μην το μαλώσεις,
Μην το ζορίσεις,
Σήκω απ' το πιάνο, βγες μια βόλτα, αναστέναξε
Σαν περιστέρι*

Είχε καθίσει
Απάνω σου όταν σε βαφτίζαν, αλλά πέταξε.

Το πλήθος βλέπει
Μόνο τον χρόνο
Που τα μωρά του βγαίνουν βόλτα με τον διάβολο
Με πιάνει ζάλη
Μα βλέπω μόνο
Να 'ρχεσαι απλά και να μου ξαναφεύγεις αύριο.

Δεν ξέρω τι είσαι,
Ούτε ως πού φτάνεις,
Ούτε τι χρώμα έχουν οι μέρες όταν έρχεσαι
Δεν είμαι ο μόνος
σε είδανε κι άλλοι
Να μπαίνεις μέσα στα νερά και να μη βρέχεσαι.

Μουσική, σίχοι: Φοίβος Δεληβοριάς

Πάρος, 1971. Φωτ. Ζαχαρίας Στέλλας,

Από το Μυστήριο του Βαπτίσματος και το Μυστήριο του Χρίσματος

ΧΡΙΣΗ ΜΕ ΕΛΑΙΟ

Χρίεται ο δούλος του Θεού έλαιον αγαλλιάσεως εις το όνομα του Πατρός και του Υιού και του αγίου Πνεύματος. Αμήν (για το στήθος) εις ίασιν ψυχής και σώματος (για τα αυτιά) εις ακοήν πίστεως (για τα πόδια) του πορεύεσθαι τα διαθήματά σου (για τα χέρια) αι χείρες σου εποίησάν με και έπλασάν με.

Χρίεται το παιδί του Θεού (λέει το όνομά του) λάδι αγαλλίασης στο όνομα του Πατέρα και του Υιού και Αγίου Πνεύματος. Αμήν. για τη θεραπεία ψυχής και σώματος για αποδοχή της πίστης για να ακολουθεί τα βήματά σου τα χέρια σου με δημιούργησαν και με έπλασαν

ΒΑΠΤΙΣΗ

Βαπτίζεται ο δούλος του Θεού ... εις το όνομα του Πατρός, Αμήν· και του Υιού, Αμήν· και του αγίου Πνεύματος, Αμήν.

Βαπτίζεται το παιδί του Θεού (το όνομά του παιδιού) στο όνομα του Πατέρα, Αμήν· και του Υιού, Αμήν· και του αγίου Πνεύματος, Αμήν.

ΧΡΙΣΜΑ - ΧΡΙΣΗ ΜΕ ΤΟ ΑΓΙΟ ΜΥΡΟ

Σφραγίς δωρεάς Πνεύματος αγίου. Αμήν.

Σφραγίδα του δώρου του αγίου Πνεύματος. Αμήν.

ΕΝΔΥΣΗ

Ενδύεται ο δούλος του Θεού ... χιτώνα δικαιοσύνης, εις το όνομα του Πατρός και του Υιού και του αγίου Πνεύματος. Αμήν.

Ντύνεται το παιδί του Θεού (το όνομα του παιδιού) ένδυμα αρετής, στο όνομα του Πατέρα και του Υιού και του αγίου Πνεύματος. Αμήν.

ΕΠΙΔΟΣΗ ΣΤΑΥΡΟΥ ΚΑΙ ΛΑΜΠΑΔΑΣ

Όστις θέλει οπίσω μου ακολουθείν, απαρνησάσθω εαυτόν και αράτω τον σταυρόν αυτού και ακολουθείτω μοι.

Όποιος θέλει να με ακολουθήσει, ας απαρνηθεί τον εαυτό του και ας σηκώσει το σταυρό του και ας με ακολουθήσει.

ΚΥΚΛΟΣ ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΟΛΥΜΒΗΘΡΑ

Όσοι εις Χριστόν εβαπτίσθητε, Χριστόν ενεδύσασθε, Αλληλούϊα.

Όσοι βαπτιστήκατε στο όνομα του Χριστού, τον Χριστό ντυθήκατε. Αλληλούϊα.

Η χάρη του Βαπτίσματος

Το βάπτισμα, φυτεύει μέσα μας κρυμμένο σπόρο τελειότητας, ο οποίος, με την αδιάλειπτη χάρη του Θεού, βλασταίνει και φέρει καρπούς που διακρίνουμε και γευόμαστε στη ζωή μας.

Κάλλιστος Ware, Πώς να εισέλθω στην καρδιά;

Ευχαριστία θα πει αγάπη

Κάθε κύτταρο του ορατού Σώματος του Χριστού, της Εκκλησίας, κάθε πιστός, έχει κληθεί με το βάπτισμά του και τη συμμετοχή του στη Θεία Ευχαριστία, να εκφράζει, να φανερώνει, να «ενσαρκώνει» με το είναι και με το έργο του την αγάπη του Θεού στις όποιες συνθήκες κι αν ζει. Όποιος μένει εν τω Θεώ δεν μπορεί παρά να αγαπά όπως εκείνος, με μια αγάπη που παίρνει τολμηρές πρωτοβουλίες, που δεν γνωρίζει σύνορα, προκαταλήψεις, που αγκαλιάζει τα πάντα.

Η διαβεβαίωση ότι «ο Θεός αγάπη εστί» μας παρηγορεί, και μας απελευθερώνει από τον πολύμορφο φόβο, τον φόβο του άλλου, του διαφορετικού, του αγνώστου, των εξελίξεων της ανθρωπότητας που συχνά προσιωνίζονται απειλητικές. Τον φόβο από τις αποτυχίες μας και κάποτε από την άβυσσο της ψυχής μας. «Ο φόβος δεν υπάρχει στην αγάπη, αλλά η τέλεια αγάπη διώχνει τον φόβο» (Α΄ Ιω 4, 18). Ακόμα και πολλοί, που αρνούνται ή δεν θέλουν να δεχθούν το όνομα «Θεός», αποδέχονται έμμεσα το άλλο του όνομα: «αγάπη».

Αρχιεπίσκοπος Τυράνων Αναστάσιος (Γιαννουλάτος), Θεός εφανερώθη εν σαρκί...

Η Θεία Ευχαριστία ως Θεία Κοινωνία

Δεν είναι τυχαίο ότι η Εκκλησία έχει δώσει στην Ευχαριστία την ονομασία «Κοινωνία», διότι στην Ευχαριστία βρίσκουμε όλες τις διαστάσεις της κοινωνίας: ο Θεός κοινωνεί τον εαυτό του σε μας, εμείς, εισερχόμεστε σε κοινωνία μαζί του, οι μετέχοντες στο μυστήριο εισέρχονται σε κοινωνία μεταξύ τους και η κτίση ως σύνολο εισέρχεται μέσω του ανθρώπου σε κοινωνία με τον Θεό.

Μητροπολίτης Περγάμου Ιωάννης (Ζηζιούλας)

Υπέρ όλου του κόσμου

Ο ιερέυς προσκομίζει, προσφέρει τα τίμια δώρα και όλο τον πιστό λαό στη θεία βουλή.

Την ιεροτάτη στιγμή της επικλήσεως παρακαλεί τον Θεό Πατέρα να καταπέμψει το Πνεύμα το Άγιο εφ' ημάς και επί τα προκείμενα δώρα. Και να ποιήσει τον άρτον τίμιον Σώμα. Και τον οίνον τίμιον Αίμα του Κυρίου.

Είναι παρούσα εν ενεργεία όλη η αγία Τριάς.

Προσφέρονται οι πιστοί και τα τίμια δώρα.

Προσφέρεται ο ιερέυς ως άνθρωπος ζωντανός, με τα προβλήματα, τους πόνους, τις ελπίδες και τους αγώνες του.

Προσφέρει και όλα τα μέλη της οικογενείας του ο εφημέριος, που συνήθως είναι έγγαμος [...]

Προσφέρει και όλα τα μέλη της ευρυτέρας οικογενείας του, που είναι η ενορία.

Προσφέρεται η θεία Λειτουργία και υπέρ της Οικουμένης.

Αρχιμανδρίτης Βασίλειος (Γοντικάκης), Λειτουργικός τρόπος

Ο άνθρωπος ευχαριστεί τον Θεό

Νεκρή φύση με σύκα, Louis Melendez

Ο άνθρωπος είναι ένα ον που πεινάει. Πεινάει όμως για Θεό. Πίσω από όλες τις πείνες της ζωής μας βρίσκεται ο Θεός. Κάθε πόθος είναι τελικά πόθος για Εκείνον. Βέβαια δεν είναι μονάχα ο άνθρωπος ένα ον που πεινάει. Όλα όσα υπάρχουν ζούνε «τρώγοντας». Η δημιουργία ολόκληρη εξαρτάται από την τροφή. Η μοναδική όμως θέση του ανθρώπου μέσα στο σύμπαν βρίσκεται στο ότι μονάχα αυτός ευλογάει το Θεό για την τροφή και για τη ζωή που λαβαίνει από Εκείνον. Μονάχα αυτός αποκρίνεται στην ευλογία του Θεού με τη δική του ευλογία.

Αλ. Σμέμαν, Για να ζήσει ο κόσμος

Θυμήσου, Κύριε

Χέρια, Χρήστος Μποκόρος

(Γίνεται από τον ιερέα μετά την Επίκληση και τον Καθαγιασμό των Τιμίων Δώρων)
Θυμήσου, Κύριε, το λαό που στέκεται ολόγυρα, και εκείνους που δικαιολογημένα απουσίασαν, και ελέησε αυτούς και εμάς σύμφωνα με το πλούσιο έλεός σου. Γέμισε τις αποθήκες τους με κάθε αγαθό· διατήρησε τους συζυγικούς δεσμούς τους με ειρήνη και ομόνοια· ανάθρεψε τα νήπια· διαπαιδαγώγησε τη νεότητα· στήριξε τα γηρατειά· παρηγόρησε τους μικρόψυχους· μάζεψε τους διασκορπισμένους· φέρε πίσω τους πλανημένους και ένωσέ τους με την Αγία σου Καθολική και Αποστολική Εκκλησία. Ελευθέρωσε όσους μαστίζονται από πονηρά πνεύματα· συντρόφεψε αυτούς που ταξιδεύουν στη θάλασσα· συνόδευσε αυτούς

που οδοιπορούν· προστάτευσε τις χήρες· υπεράσπισε τα ορφανά· ελευθέρωσε τους αιχμαλώτους· θεράπευσε τους ασθενείς. Θυμήσου, Κύριε, ο Θεός μας, εκείνους που βρίσκονται στα δικαστήρια και στα καταναγκαστικά έργα και στις εξορίες και σε πικρές σκλαβιές και σε κάθε θλίψη και ανάγκη και δύσκολη περίσταση, καθώς και όλους όσους έχουν ανάγκη από τη μεγάλη σου ευσπλαχνία· και αυτούς που μας αγαπούν, και εκείνους που μας μισούν, και αυτούς οι οποίοι παράγγειλαν σ' εμάς τους ανάξιους να προσευχόμαστε γι' αυτούς. Θυμήσου, Κύριε ο Θεός μας, και όλο το λαό σου και να σκορπίσεις σε όλους μας το πλούσιο έλεός σου, προσφέροντας σε όλους την εκπλήρωση των αιτημάτων που αποβλέπουν στη σωτηρία. Επίσης και εκείνους, τους οποίους δεν αναφέραμε, γιατί δεν τους ξέρουμε ή γιατί τους ξεχάσαμε ή γιατί είναι πάρα πολλά τα ονόματα, θυμήσου τους εσύ, ο Θεός, ο οποίος γνωρίζεις την ηλικία και το όνομα

καθενός, γνωρίζεις τον καθένα από τότε που ήταν στην κοιλιά της μητέρας του. Γιατί εσύ, Κύριε, είσαι η βοήθεια των αβοήθητων, η ελπίδα των απελπισμένων, ο σωτήρας όσων υποφέρουν, το λιμάνι όσων ταξιδεύουν στη θάλασσα, ο γιατρός των ασθενών. Εσύ ο ίδιος να γίνεις τα πάντα για όλους· εσύ που γνωρίζεις τον καθένα και το αίτημά του, την οικογένεια και τις ανάγκες του. Σώσε, Κύριε, την πόλη αυτή και κάθε πόλη και χώρα από πείνα, επιδημία, σεισμό, καταποντισμό, πυρκαγιά, σφαγή, επιδρομή αλλοφύλων και εμφύλιο πόλεμο.

Ικετήρια δέηση από τη Θεία Λειτουργία του Μ. Βασιλείου

Μίμηση του Χριστού

Τα γνωρίσματα του καινούριου ανθρώπου στην Καινή Διαθήκη

Βλέποντας ο Ιησούς τους καλεσμένους με ποιον τρόπο διάλεγαν τις πρώτες θέσεις στο τραπέζι, τους είπε μια παραβολή. «Όταν σε καλέσει κάποιος σε γάμο, μην πας να καθίσεις στην πρώτη θέση, γιατί μπορεί κάποιος άλλος καλεσμένος του, να είναι πιο σπουδαίος από σένα. Όταν έρθει αυτός που κάλεσε κι εσένα κι εκείνον, θα σου πει: “δώσε σ’ αυτόν τη θέση”. Τότε εσύ ντροπιασμένος θα πάς και θα καθίσεις στην τελευταία θέση, ώστε όταν έρθει αυτός που σε κάλεσε, να σου πει: “φίλε μου, πήγαινε σε καλύτερη θέση”. Τότε αυτό θα είναι τιμή για σένα μπροστά στους συνδαιτυμόνες σου. Γιατί όποιος υψώνει τον εαυτό του θα ταπεινωθεί, κι αυτός που ταπεινώνει τον εαυτό του θα υψωθεί».

Λκ 14, 7-11

Σας τα είπα αυτά, ώστε η χαρά η δική μου να είναι μέσα σας, κι η χαρά σας να είναι ολοκληρωμένη. Αυτή είναι η δική μου εντολή: να αγαπάτε ο ένας τον άλλο, όπως εγώ σας αγάπησα. Κανείς δεν έχει μεγαλύτερη αγάπη, από εκείνον που θυσιάζει τη ζωή του για χάρη των φίλων του. Εσείς είστε φίλοι μου, αν κάνετε αυτά που εγώ σας παραγγέλλω. Δε σας ονομάζω πια δούλους, γιατί ο δούλος δεν ξέρει τι κάνει ο κύριός του. Σας ονομάζω φίλους, γιατί σας έκανα γνωστά όλα όσα άκουσα από τον Πατέρα μου.

Ιω 1, 11-15

Πετάξτε από πάνω σας το ψέμα και ο καθένας ας λέει την αλήθεια στο διπλανό του, γιατί είμαστε μέλη του ίδιου σώματος [...] Κανένας βλαβερός λόγος ας μη βγαίνει από το στόμα σας παρά μόνο ωφέλιμος, που να μπορεί να οικοδομήσει, όταν χρειάζεται, και να κάνει καλό σ’ αυτούς που τον ακούνε... Διώξτε μακριά σας κάθε δυσαρέσκεια, θυμό, οργή, κραυγή, κατηγορία, καθώς και άλλη κακότητα. Να φέρεστε μεταξύ σας με καλοσύνη κι ευσπλαχνία, και να συγχωρείτε ο ένας τον άλλο, όπως κι ο Θεός σας συγχώρησε διά του Χριστού.

Εφ 4, 25-32

Μιμηθείτε λοιπόν το Θεό, αφού είστε αγαπητά του παιδιά· να συμπεριφέρεστε με αγάπη κατά το πρότυπο του Χριστού, που σας αγάπησε...

Εφ 5, 1-2

Ο χριστιανός μιμούμενος τον Χριστό

Αν λοιπόν κανείς παρουσιάζεται να φορεί σαν προσωπίο το όνομα του Χριστού, αλλά δε δείχνει στη ζωή του όσα έχουν σχέση με το όνομα τούτο, δημιουργεί ψεύτικη εντύπωση για το όνομα του Χριστού, γιατί, σύμφωνα με το παράδειγμα, φόρεσε στον πίθηκό του μια μάσκα, που παριστάνει τον άνθρωπο. Γιατί ο Χριστός δεν υπάρχει περίπτωση να μην ενσαρκώνει τη δικαιοσύνη, την καθαρότητα, την αλήθεια και την αποξένωση από κάθε κακία· ούτε είναι δυνατόν ο χριστιανός (ο αληθινός βέβαια χριστιανός) να μην φαίνεται πως συμμετέχει έμπρακτα σε όλα αυτά. Λοιπόν, αν θα μπορούσε κάποιος να ορίσει το νόημα του Χριστιανισμού, θα πούμε ότι Χριστιανισμός είναι η μίμηση της θείας φύσεως.

Γρηγόριος Νύσσης, *Τι των Χριστιανών όνομα ή επάγγελμα*

Ο πλούτος ως έλλειψη αγάπης

Όσο όμως πλεονάζουν τα πλούτη σου, τόσο σου λείπει η αγάπη.[...] Όταν μπαίνω στο σπίτι νεόπλουτου που μεγαλοπιάνεται και το βλέπω γανωμένο παντού με λουλούδια, ξέρω πως δεν κατέχει τίποτα πολυτιμότερο απ' όσα φαίνονται, αλλά στολίζει τα άψυχα και έχει αστόλιστη την ψυχή. Πες μου, τόσο πια απαραίτητα είναι τα αργυρά κρεβάτια και τα αργυρά τραπέζια, τα ελεφάντινα καθίσματα και τα ελεφάντινα αμάξια. ώστε για χάρη τους τα πλούτη να μην περνούν στους φτωχούς, μολονότι χιλιάδες στέκουν έξω απ' την πόρτα σου και κάθε εξαθλιωμένου ακούς τη φωνή; Όμως εσύ αρνείσαι να δώσεις, γιατί λες πως ποτέ δεν θα έφτανε για όλους όσοι ζητούν. Και με τη γλώσσα ορκίζεσαι, αλλά σ' ελέγχει το χέρι σου. [...]

Μέγας Βασίλειος, *Προς πλουτούνας*

Ενότητα και ισότητα

Ας μη γίνουμε, αγαπητοί μου φίλοι και αδελφοί, κακοί διαχειριστές των αγαθών που μας δόθηκαν. Ας μην κοπιάζουμε για να θησαυρίζουμε και να αποταμιεύουμε, ενώ άλλοι υποφέρουν από την πείνα. Ας μιμηθούμε τον ανώτατο και κορυφαίο νόμο του Θεού, που στέλνει τη βροχή σε δικαίους και αδίκους και ανατέλλει τον ήλιο επίσης για όλους. Αυτός έκανε τη γη ευρύχωρη για όλα τα χερσαία ζώα, δημιούργησε πηγές, ποτάμια, δάση, αέρα για τα φτερωτά και νερά για τα υδρόβια, και έδωσε σε όλα τα όντα άφθονα τα απαραίτητα για τη ζωή τους στοιχεία, χωρίς να τα περιορίζει καμιά εξουσία, χωρίς να τα καθορίζει κανένας γραπτός νόμος, χωρίς να τα εμποδίζουν σύνορα. [...]

Οι άνθρωποι, όμως, αφότου έβγαλαν από τη γη το χρυσάφι, το ασήμι και τα πολύτιμα πετράδια, αφότου έφτιαξαν ρούχα μαλακά και περιττά και αφότου απέκτησαν άλλα παρόμοια πράγματα που αποτελούν αιτίες πολέμων και επαναστάσεων και τυραννικών καθεστώτων, κυριεύθηκαν από παράλογη υπεροψία. Έτσι, δεν δείχνουν ευσπλαχνία στους δυστυχημένους συνανθρώπους τους και δεν θέλουν ούτε με τα περίσσια τους να δώσουν στους άλλους τα αναγκαία. Τι θαναυσότητα! Τι σκληρότητα! [...]

Εσύ, όμως, να κοιτάς την αρχική ενότητα και ισότητα, όχι την τελική διαίρεση· όχι το νόμο που επικράτησε, αλλά το νόμο του Δημιουργού.

Γρηγόριος ο Θεολόγος, *Περί φιλοπρωχίας λόγος*

Ζωή ενάντια στο άδικο

Σε κάποιο σημείο του έργου του ο άγιος Διάδοχος Φωτικής (5^{ος} αι.) παρατηρεί ότι η στάση ζωής του Χριστιανού νοηματοδοτείται όχι από την οργή, αλλά από την αγάπη, ακόμα και προς αυτούς οι οποίοι τον αδικούν. [...] ο Διάδοχος όμως συνεχίζει σε κάτι πολύ ενδιαφέρον: Είναι λάθος να νομίζουμε πως η οργή οφείλει να λείψει ολότελα από τη ζωή του Χριστιανού. Αυτό το οποίο ξεριζώνει ο πιστός, είναι ο στρεβλός προσανατολισμός της, δηλαδή η χρήση της για την ικανοποίηση του εγωισμού του. Αν η οργή φανερώνει έγνοια για τον άλλον, είναι θεμιτή. Αυτό, συνεπώς, που οφείλει να κάνει ο Χριστιανός, είναι να οργίζεται εναντίον εκείνων που καταδυναστεύουν τους φτωχούς ή «κατά του Θεού λαλούσιν αδικίαν» ή ζουν πονηρά. Παρόμοια, ο Χρυσόστομος το λέει ρητά ότι η οργή είναι φυσική δύναμη που εμφυτεύθηκε μέσα μας από τον Θεό για να βοηθούμε τους αδικουμένους, ενώ, αντιθέτως, ο πόθος των χρημάτων δεν αποτελεί καθόλου φυσική δύναμη.

Θ. Παπαθανασίου, Κοινωνική δικαιοσύνη και Ορθόδοξη Θεολογία

Ζώντας σαν φίλοι του Χριστού

Αυτός είναι ο τρόπος με τον οποίο πρέπει να δούμε τον Χριστό. Αυτός είναι ο φίλος μας, ο αδελφός μας. Είναι ό,τι πιο καλό και όμορφο. Αυτός είναι το παν. ...Ωστόσο, εξακολουθεί να είναι φίλος και θέλει να μας φωνάζει "Είστε φίλοι μου, δεν το καταλαβαίνετε αυτό; Είμαστε αδέρφια. Δεν σας απειλώ. Σας αγαπώ. Θέλω να απολαμβάνετε τη ζωή μαζί μου".

(από τους λόγους του Οσίου Πορφυρίου του Κουσοκαλυβίτη)

Μυστικός Δείπνος (λεπτομέρεια),
Ι.Μ. Βατοπαιδίου (14^{ος} αι.)

Ο Ισαάκ ο Σύρος για την καρδιά που αγαπά

Τι είναι η καρδιά που αγαπά; Είναι η καρδιά που φλέγεται από αγάπη για ολόκληρη την κτίση, τους ανθρώπους, τα πουλιά, τα θηρία, τα πονηρά πνεύματα. Κινούμενη από άμετρη ευσπλαχνία προσεύχεται ακόμη και για τα ερπετά.

Η Κιβωτός του Κόσμου

Η Κιβωτός του Κόσμου είναι μια φωλιά στοργής και φροντίδας για το παιδί, το νέο και το γονιό που βρίσκονται σε ανάγκη. Την ίδρυσε το 1998 στην Αθήνα ο εικοσιεξάχρονος ιερέας, πατέρας Αντώνιος Παπανικολάου, με όπλα την αγάπη του για τα παιδιά.

Η Κιβωτός καλύπτει εξ ολοκλήρου και φροντίζει τα απροστάτευτα παιδιά. Σε συνεργασία με άλλους φορείς προστασίας και υπηρεσίες για τα δικαιώματα των παιδιών, αναλαμβάνει το μέγιστο των ανηλίκων –Ελληνόπουλων αλλά και από άλλες χώρες– σε σπίτια φιλοξενίας. Τα παιδιά ζουν σε ένα περιβάλλον στοργής και ειρήνης μακριά από την φτώχεια, την πείνα και τον ρατσισμό.

Προτάσεις για εργασίες και δραστηριότητες στην τάξη

1. Ακούγοντας το τραγούδι του Φοίβου Δεληβοριά γράψτε πέντε λέξεις που σας έρχονται στο νου. Αφού ξανακούσετε το τραγούδι, γράψτε άλλες πέντε λέξεις. Στη συνέχεια, δημιουργήστε ένα μικρό κείμενο χρησιμοποιώντας τις λέξεις σας. (Τεχνική: Artful Thinning «Ακούγοντας 5X2»)
2. Εντοπίστε τα υλικά στοιχεία και τα αντικείμενα που χρησιμοποιούνται στο Μυστήριο της Βάπτισης και του Χρίσματος.
3. Σε συνεργασία με τον/την διπλανό/ή σας και με βάση το κείμενο από τη Θεία Λειτουργία του Μ. Βασιλείου φτιάξτε έναν πίνακα με όλες τις κατηγορίες των ανθρώπων για τις οποίες ο ιερέας ζητάει το έλεος του Θεού. Τι σχόλια και παρατηρήσεις θα κάνατε βλέποντάς τον;
4. Χωριστείτε σε μικρές ομάδες και επιλέξτε δύο κείμενα (από την Κ. Διαθήκη ή την εκκλησιαστική παράδοση) που αναφέρονται στα γνωρίσματα του καινούριου ανθρώπου. Αναγνωρίστε σ' αυτά αξίες ζωής και ανακοινώστε τις στην ολομέλεια. Στη συνέχεια, συζητήστε στις ομάδες σας ποιες από αυτές τις αξίες σχετίζονται με τις ανάγκες των σύγχρονων ανθρώπων.
5. Καταγράψτε ερωτήσεις που θα θέλατε να υποβάλετε στον π. Αντώνιο της Κιβωτού του Κόσμου.

Ζωή με ευθύνη για την κτίση

Πώς να σωπάσω

*Πώς να σωπάσω μέσα μου
την ομορφιά του κόσμου;
Ο ουρανός δικός μου
η θάλασσα στα μέτρα μου*

*Πώς να με κάνουν να τον δω
τον ήλιο μ' άλλα μάτια;
Στα ηλιοσκαλοπάτια
Μ' έμαθε η μάνα μου να ζω...*

*Στου βούρκου μέσα τα νερά
ποια γλώσσα μου μιλάνε
αυτοί που μου ζητάνε
να χαμηλώσω τα φτερά;*

Μουσική: Στ. Ξαρχάκος, στίχοι: Κ. Κινδύνης

Από την Παλαιά Διαθήκη για την κτίση

Η γη δεν πρέπει να πωλείται οριστικά, γιατί ανήκει σ' εμένα κι εσείς είστε σαν ξένοι που τους δόθηκε η άδεια να την κατοικούν.

Λευ 25, 23

*Τη γη επισκέπτεσαι και της χαρίζεις αφθονία,
την πλημμυρίζεις αγαθά·
με νερό, Θεέ, γεμίζεις το ποτάμι σου,
φροντίζεις την καρποφορία της,
έτσι καθώς την προετοιμάζεις.
Δίνεις σ' αυλάκια της να πιουν,
το σβολιασμένο της το χώμα ισιώνεις,
την απαλαίνεις με την ήρεμη βροχή
και ευλογείς το κάθε της βλαστάρι.*

Όλο τον κύκλο της χρονιάς
 τονε στολίζεις με τις καλοσύνες σου·
 όπου περάσεις χύνεται η αφθονία.
 Στις στέπες τα λιβάδια θάλλουν
 κι οι λόφοι περιζώνονται χαρά.
 Γεμίζουν πρόβατα τα βοσκοτόπια,
 οι κάμποι μες στις θημωνιές τυλίγονται·
 τραγούδια και κραυγές χαρά ηχούν!

Ψλ 65, 10-14

Βίνσεντ Βαν Γκογκ

Κοιτώ τους ουρανούς, τα δημιουργήματά σου,
 τη σελήνη και τ' αστέρια, πούχεις στεριώσει εσύ:
 Τι είν' ο άνθρωπος, ώστε να νοιάζεσαι γι' αυτόν,
 ο κάθε άνθρωπος ώστε να τον φροντίζεις;
 Λίγο πιο κάτω απ' τους αγγέλους τον κατέταξες,
 με δόξα τον στεφάνωσες και με τιμή·
 κυρίαρχο τον έβαλες σ' ό,τι τα χέρια σου δημιουργήσαν,
 τα πάντα υπέταξες κάτω απ' την εξουσία του·
 τα πρόβατα, τα βόδια όλα,
 ακόμα και τ' άγρια θηριά·
 τα πετεινά του ουρανού, της θάλασσας τα ψάρια,
 που μέσα από τους δρόμους τους θαλάσσιους
 πορεύονται.

Ψλ 8, 4-8

Πάουλ Κλέε

Τότε θα βόσκει ο λύκος με το αρνί μαζί,
 κι η λεοπάρδαλη θα ξεκουράζεται με το κατσίκι αντάμα·
 το μοσχάρι, ο ταύρος και το λιοντάρι μαζί θα βόσκουν,
 κι ένα μικρό παιδί θα τα οδηγεί·
 το βόδι κι η αρκούδα θα βόσκουνε μαζί,
 μαζί θάνατι και τα μικρά τους·
 και το λιοντάρι και το βόδι άχυρα θα 'χουν για τροφή.
 Το νήπιο στην τρύπα της οχιάς,
 και στων μικρών της τη φωλιά
 το χέρι του θ' απλώνει.
 Κανένας δεν θα προξενεί κακό στον άλλο,
 ούτε κανέναν θα μπορούν να εξολοθρέψουν
 στο όρος μου το άγιο,
 γιατί η γνώση του Κυρίου θα γεμίσει ολόκληρη τη γη,
 καθώς σκεπάζουν τ' άφθονα νερά τις θάλασσες.

Ησ 11, 6-9

Πάουλ Κλέε

Ευχές για την κτίση

Από τα ειρηνικά:

Για ευνοϊκές καιρικές συνθήκες, για πλούσια καρποφορία της γης και χρόνια ειρηνικά ως παρακαλέσουμε τον Κύριο. Κύριε ελέησον.

Από την Αγία Αναφορά:

[...] αφού πήρε το ψωμί στα άγια και αμόλυντα και αγνά του χέρια, ευχαρίστησε και ευλόγησε, το αγίασε, το κομμάτιασε, το έδωσε στους αγίους μαθητές του και αποστόλους και είπε: «Λάβετε και φάγετε, αυτό είναι το σώμα μου που για χάρη σας κομματιάζεται, για τη συγχώρεση των αμαρτιών σας». Το ίδιο έκανε και με το ποτήριο μετά το δείπνο λέγοντας: «Πιείτε απ' αυτό όλοι, αυτό είναι το αίμα μου» [...]

Από τη Θ. Λειτουργία του Χρυσοστόμου

Η σχέση του Οσίου Σιλουανού του Αθωνίτη με την κτίση

Ο Γέροντας φρόντιζε ακόμα και για τα φυτά. Πίστευε πως κάθε κακομεταχείριση που τα βλάπτει είναι αντίθετη με τη διδαχή της χάρης. Θυμάμαι μια φορά που βάδιζα μαζί του το μονοπάτι που οδηγούσε από τη Μονή στο καλύβι, όπου πέρασα ένα έτος. Αυτή η καλύβα απέχει περίπου ένα χιλιόμετρο από το μοναστήρι. Ο Γέροντας ερχόταν να δει την κατοικία μου. Κρατούσαμε ραβδιά, όπως συνηθίζεται στις ορεινές περιοχές. Και στις δυο πλευρές από το μονοπάτι φύτεωναν αραιά ψηλά αγριόχορτα. Με τη σκέψη να μην αφήσω τα χόρτα να κλείσουν το μονοπάτι, χτύπησα με το ραβδί ένα βλαστό στην κορφή του, ώστε να εμποδίσω την ωρίμανση των σπόρων. Η χειρονομία μου φάνηκε θάναυση στον Γέροντα και κούνησε

ελαφρά με αμηχανία το κεφάλι του. Κατάλαβα τι σήμαινε αυτό και ντράπηκα. Ο Γέροντας έλεγε πως το Πνεύμα του Θεού διδάσκει τη συμπόνια για όλη την κτίση, ώστε να μην κόβουμε ούτε τα φύλλα του δέντρου χωρίς ανάγκη. «Να, ένα πράσινο φύλλο πάνω στο δέντρο, και συ το έκοψες χωρίς ανάγκη. Αν και δεν είναι αμαρτία, πώς να το πω, προκαλεί οίκτο. Η καρδιά που έμαθε ν' αγαπά, λυπάται όλη την κτίση».

Αρχ. Σωφρόνιος του Έσσεξ, Ο Γέροντας Σιλουανός του Άθω

Συνάντηση με ένα αηδονάκι

Μια μέρα, ένα πρωινό προχώρησα μόνος μου στο παρθένο δάσος. Όλα, δροσισμένα από την πρωινή δροσιά, λαμπύριζαν στον ήλιο. Βρέθηκα σε μια χαράδρα. Την πέρασα. Κάθισα σ' ένα βράχο. Δίπλα μου κρύα νερά κυλούσαν ήσυχα κι έλεγα την ευχή. Ησυχία απόλυτη. Τίποτα δεν ακουγόταν. Σε λίγο, μέσα στην ησυχία ακούω μια γλυκιά φωνή, μεθυστική, να ψάλλει, να υμνεί τον Πλάστη. Κοιτάζω, δεν διακρίνω τίποτα. Τελικά, απέναντι σ' ένα κλαδί βλέπω ένα πουλάκι· ήταν αηδόνη. Κι ακούω το αηδονάκι να κελαηδάει, να σχίζεται· μάλλιασε, που λέμε, η γλώσσα του, φούσκωσε απ' τους λαρυγγισμούς ο λαιμός του. Αυτό το πουλάκι το μικροσκοπικό να κάνει κατά πίσω τα φτερά του, για να έχει δύναμη και να βγάζει αυτούς τους γλυκύτατους τόνους, αυτή την ωραία φωνή και να φουσκώνει ο λάρυγγάς του! Πω, πω, πω! Να 'χα ένα ποτηράκι με νερό, για να πηγαίνει να πίνει και να ξεδιψάει!

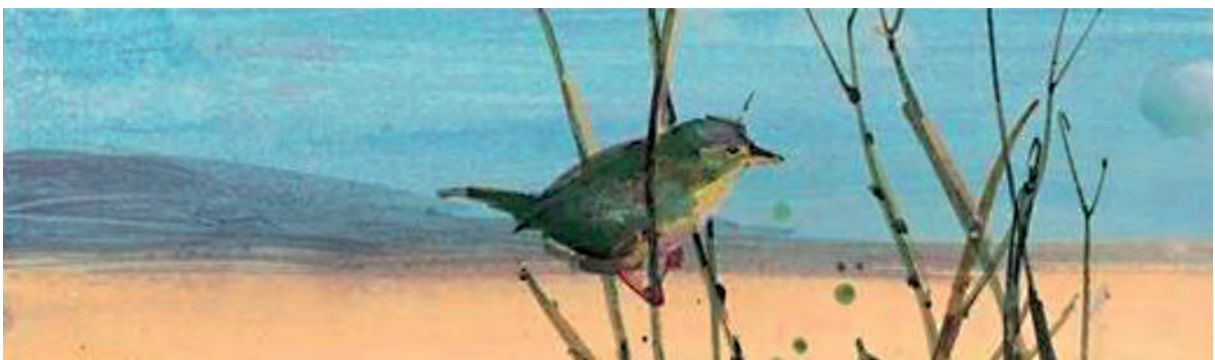
Μου ήρθαν δάκρυα στα μάτια. [...]

Δεν μπορώ να σας μεταφέρω αυτά που ένιωσα. Αυτά που αισθάνθηκα. Σας φανέρωσα, όμως, το μυστήριο. Και σκεπτόμουν. «Γιατί το αηδονάκι να βγάζει αυτούς τους λαρυγγισμούς; Γιατί να κάνει αυτές τις τρίλιες; Γιατί να ψάλλει αυτό το υπέροχο άσμα; Γιατί, γιατί, γιατί... γιατί να ξελαρυγγιάζεται; Γιατί, γιατί, για ποιο σκοπό; Μήπως περιμένει να το επαινέσει κανείς; Όχι, βέβαια, εκεί κανείς δεν θα το κάνει αυτό». Μόνος μου φιλοσοφούσα. [...] Πόσα δεν μου είπε το αηδονάκι! Και πόσα του είπα μες στη σιωπή: «Αηδονάκι μου, ποιος σου είπε ότι εγώ θα περνούσα από δω; Εδώ κανείς δεν πλησιάζει. Είναι τόσο απρόσιτο το μέρος. Πόσο ωραία κάνεις χωρίς διακοπή το καθήκον σου, την προσευχή σου στον Θεό! Πόσα μου λες, αηδονάκι μου, πόσα με διδάσκεις! Θεέ μου, συγκινούμαι. Αηδόνι μου, μου δείχνεις με το κελάηδημά σου πως να υμνώ τον Θεό, μου λες χίλια, πολλά, πάρα πολλά...

Δεν είμαι καλά από υγεία, να τα πω όπως τα νιώθω. Θα μπορούσε να γραφεί ένα ολόκληρο πεζογράφημα. Το αγάπησα πολύ το αηδόνι. Το αγάπησα και μ' ενέπνευσε. Σκέφτηκα: «Γιατί εκείνο κι όχι κι εγώ; Γιατί εκείνο να κρύβεται κι όχι κι εγώ;». Και μου ήρθε στο νου ότι πρέπει να φύγω, πρέπει να χαθώ, πρέπει να μην υπάρχω. Είπα: «Γιατί; Είχε αυτό κόσμος μπροστά του; Ήξερε ότι ήμουν εγώ και τ' άκουγα; Ποιος τ' άκουγε που ξελαρυγγιάζονταν; Γιατί πήγαινε σε τέτοια κρυφά μέρη; Αλλά κι εκείνα τ' αηδόνια μες στο λόγγο, μες στη ρεματιά που βρισκό-ντουσαν τη νύκτα και την ημέρα, το βράδυ και το πρωί, ποιος τ' άκουγε που ξελαρυγγιαζό-ντουσαν όλα; Και γιατί το κάνανε αυτό το πράγμα; Και γιατί πηγαίνανε σε τέτοια κρυφά μέρη; Γιατί σπάζανε το λάρυγγά τους; Ο σκοπός ήταν η λατρεία, το ψάλλισμο στον Δημιουργό τους, η λατρεία στον Θεό». Έτσι τα εξηγούσα.

Όλα αυτά τα θεώρησα ότι ήταν του Θεού άγγελοι, δηλαδή πουλάκια που δοξάζανε τον Θεό, τον Πλάστη των πάντων και δεν τ' άκουγε κανείς. Ναι, κρύβονταν, να μην τ' ακούει κανείς, πιστέψτε με! Δεν τα ενδιέφερε να τ' ακούνε, αλλά ποθούσαν μες στη μοναξιά, μες στην ησυχία, μες στην ερημιά, μες στην σιωπή να τ' ακούει ποιος άλλος; Ο Πλάστης των πάντων, ο Δημιουργός του παντός. Αυτός που τους χάριζε ζωή και πνοή και φωνή. Θα ρωτήσετε: «Είχανε μυαλό;». Τι να πω, δεν ξέρω αν το έκαναν συνειδητά ή όχι. Δεν ξέρω. Γιατί αυτά είναι που-λάκια. Μπορεί τώρα να είναι στη ζωή και μετά να μην υπάρχουν, όπως λέει η Αγία Γραφή. Δεν πρέπει εμείς να σκεπτόμαστε διαφορετικά απ' ό,τι λέει η Αγία Γραφή. Ο Θεός μπορεί να μας παρουσιάσει ότι όλοι αυτοί ήταν άγγελοι του Θεού. Εμείς δεν τα ξέρουμε αυτά. Πάντως κρύβονταν, να μην ακούσει κανείς τη δοξολογία τους.

Όσιος Πορφύριος ο Κουσοκαλυβίτης

Φωτεινή Στεφανίδη, εικονογράφηση από το βιβλίο Λ. Λαμπρέλη, *Το κρυμμένο νερό*

«Να αγαπάτε τα δέντρα»

Ελαιόδεντρα στη Μυτιλήνη,
Κωνσταντίνος Μαλέας

Θυμάμαι τώρα, πως στη δεκαετία του 1960, όταν ήμουν διάκονος στη Μονή Αγίου Ιωάννου Θεολόγου στην Πάτμο, ο γέροντάς μας, ο πατήρ Αμφιλόχιος, συνήθιζε να μας λέει: «Γνωρίζετε πως ο Θεός μας έδωσε μία ακόμη εντολή, που δεν αναφέρεται στην Αγία Γραφή; Είναι η εντολή να αγαπάτε τα δέντρα». Πίστευε, πως όποιος δεν αγαπούσε τα δέντρα δεν αγαπούσε τον Χριστό. «Όταν φυτεύετε ένα δέντρο», μας έλεγε, «φυτεύετε ελπίδα, φυτεύετε ειρήνη, φυτεύετε αγάπη και θα λάβετε τη χάρη του Θεού». Ήταν ένας οικολόγος πολύ πριν η οικολογία έρθει στην επικαιρότητα. Ακούγοντας τις εξομολογήσεις των χωρικών, τους έβαζε ως επιτίμιο ή ποινή, να φυτέψουν ένα δέντρο. Και δεν ήταν μόνο αυτό: ο ίδιος περιφερόταν στο νησί για να δει πώς πηγαίνουν τα επιτίμια των χωρικών, να δει αν πότιζαν τακτικά το δέντρο που είχαν φυτέψει και αν το φρόντιζαν να μην το φάνε οι κατσίκες. Το παράδειγμα και η επίδρασή του μεταμόρφωσαν το νησί: εκεί που πριν ογδόντα χρόνια το νησί ήταν γεμάτο ξερές και γυμνές πλαγιές, σήμερα φύονται πεύκα και ευκάλυπτοι.

Κάλλιστος Ware, «Δια της Δημιουργίας στον Δημιουργό»

Ο Άγιος Μόδεστος και τα ζώα

Ο Άγιος Μόδεστος φέρεται να προστατεύει τα ζώα, ιδιαίτερα αυτά που σέρνουν άροτρο. Στη γιορτή του δε «γιορτάζουν» μόνο τα βόδια αλλά και όλα τα οικόσιτα ζώα. Σε πολλά μέρη της Ελλάδας γίνονται αγιασμοί και τα ζώα «ευλογούνται» από τον ιερέα. Στη Λέσβο, στην γιορτή του Αγίου Μόδεστου, παίρνουν αγιασμό και ραντίζουν με αυτόν τα χωράφια τους, για να γλυτώσουν από τις ακρίδες και όλα τα άλλα κακά.

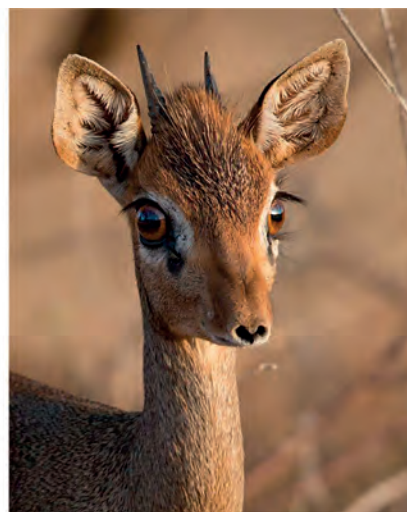
Η Εκκλησία γιορτάζει τον προσάτη των ζώων, Άγιο Μόδεστο, στις 18 Δεκεμβρίου.

Η ευχή του Αγίου Μόδεστου για τα ζώα

Κύριε Ιησού Χριστέ, Εσύ που είσαι ο Θεός μου, γεμάτος ελεημοσύνη και Πανάγαθος, Εσύ που με σοφία δημιούργησες ολόκληρο τον κόσμο, που μπορούμε να συλλάβουμε με τον νου και τις αισθήσεις μας. Εσύ που όλα τα δημιουργήματά Σου τα πλημμυρίζεις με τα ελέη Σου.

Εσύ που με την πανάγαθη Πρόνοιά Σου για όλα προνοείς και για όλα σου τα κτίσματα, άυλα ή υλικά, λογικά ή άλογα, έμψυχα ή άψυχα, από το πρώτο μέχρι το τελευταίο φροντίζεις [...] Σε Σένα λοιπόν δέομαι, Δέσποτα Πανάγαθε και Ποιητή του παντός, και Σε , που είσαι ο αίτιος της ζωής, ικετεύω. Άκουσε με ευμένεια την προσευχή μου αυτή και διώξε κάθε θανατηφόρα ασθένεια και κακό από τα βόδια, τα άλογα, τα γαϊδούρια, τα μουλάρια, τα πρόβατα, τις κατσίκες, τις μέλισσες και τα υπόλοιπα ζώα, όσα χρειάζονται στη ζωή τους οι δούλοι Σου, που επικαλούνται Εσένα, που δίνεις όλα τα καλά και το όνομά μου. [...]

Ναι, Κύριε Ιησού Χριστέ, λυπήσου τα σπλάχνα Σου τα ίδια και ελέησε τα ζώα που πάσχουν, καθώς θερίζονται από το δρεπάνι του θανάτου. Και επειδή δεν μπορούν να μιλήσουν, μόνο με τα μουγκανίσματα και τις γοερές και άναρθρες φωνές μιλούν για τα βάσανα και τον πόνο τους, ώστε να τραβήξουν την συμπάθεια όσων έχουν λόγο [...]

Για τη σχέση του Αγ. Φραγκίσκου της Ασίζης με την κτίση

Όπως γράφει ο πρώτος βιογράφος του Αγ. Φραγκίσκου Thomasso da Celano (περ. 1190 - 1260), «ο Φραγκίσκος απαγόρευε στους αδελφούς, όταν έκοβαν ξύλα να τα ξεριζώνουν για να μπορούν να πετάξουν νέους βλαστούς, συνέλεγε από το δρόμο τα μικρά σκουλήκια, για να μην ποδοπατηθούν, και ήθελε να δίδεται στις μέλισσες το καλύτερο μέλι και το καλύτερο κρασί για να μην πεθαίνουν από την πείνα κατά τη διάρκεια του κρύου χειμώνα». Και για την ημέρα των Χριστουγέννων, ήθελε να ζητήσει από τον άρχοντα να εκδώσει ένα διάταγμα, δια του οποίου όλοι εκείνοι που έχουν τη δυνατότητα, να σκορπίσουν στους δρόμους στάρι και δημητριακά, έτσι ώστε σε μια τέτοια λαμπρή μέρα τα πουλιά και ιδιαίτερα οι αδελφοί κορυδαλλοί να έχουν άφθονη τροφή».

Ο Αγ. Bonaventura da Balneoregio (1218-1274) περιγράφει τον Αγ. Φραγκίσκο περιτριγυρισμένο από πουλάκια, που, «κάνοντας χειρονομίες με θαυμαστό τρόπο, τέντωναν το λαιμό τους, άπλωναν τα φτερά, άνοιγαν το ράμφος τους, κοιτάζοντάς τον σταθερά. Και αυτός περνούσε ανάμεσά τους, με θαυμαστό πνευματικό ζήλο, και τα ακουμπούσε με το ράσο του, και κανένα δεν κουνιόταν από τη θέση του».

Είναι χαρακτηριστική η συνομιλία του Φραγκίσκου με τον τρομερό λύκο που είχε τρομοκρατήσει τους κατοίκους του Γκούμπιο, μιας κωμόπολης στην επαρχία της Ούμπρια. Ο Φτωχούλης, ενώ όλοι οι κάτοικοι ήταν εγκλωβισμένοι από το φόβο τους μέσα στα τείχη της πόλης,

βγήκε με τους συντρόφους του για να συναντήσει τον λύκο. Αφού τον μάλωσε για τις ζημιές που είχε προκαλέσει, του είπε: «Όλοι παραπονιούνται και κραυγάζουν εναντίον σου και ολόκληρη η περιοχή είναι εχθρική απέναντί σου· μα εγώ θέλω, αδελφέ λύκε, να κάνω ειρήνη ανάμεσα σ' εσένα και σ' αυτούς. Εσύ δεν θα τους επιτεθείς ποτέ ξανά, και εκείνοι θα σε συγχωρήσουν για τις προηγούμενες επιθέσεις, και ούτε οι άνθρωποι, ούτε τα σκυλιά δεν θα σε κατατρέχουν πλέον». Και μετά απ' αυτά τα λόγια, ο λύκος, με κινήσεις του σώματος και της ουράς και των αυτιών και κατεβάζοντας το κεφάλι, έδειχνε ότι συμφωνούσε με αυτά που έλεγε ο άγιος Φραγκίσκος και ότι δεχόταν να τα τηρήσει. Τότε ο άγιος Φραγκίσκος είπε: «Αδελφέ λύκε, επειδή ευαρεστείσαι να συμφωνήσεις και να τηρήσεις αυτή την ειρήνη, εγώ σου υπόσχομαι ότι, όσο ζεις, οι κάτοικοι αυτής της περιοχής θα φροντίζουν πάντα να μην υποφέρεις πια από την πείνα. Επειδή –εγώ το ξέρω καλά– εξαιτίας της πείνας έκανες όλες τις ζημιές. Αλλά επειδή εγώ σου εγγυώμαι κάτι τέτοιο, αδελφέ λύκε, θέλω κι εσύ να μου υποσχεθείς ότι δεν θα βλάψεις πια ούτε άνθρωπο, ούτε ζώο. Μου το υπόσχεσαι;». Και ο λύκος, κατεβάζοντας το κεφάλι, έδωσε φανερό σημάδι ότι το υποσχόταν».

Με την ίδια τρυφερότητα και αγάπη μίλησε σ' ένα σμάρι άγριες τρυγόνες που ένας νέος είχε πιάσει και ετοιμαζόταν να τις πουλήσει. Ο Φραγκίσκος, αφού παρακάλεσε τον νεαρό να του δώσει τα πουλιά, τα «πήρε στην αγκαλιά του και άρχισε να τους μιλάει γλυκά: «Αδελφές μου, άδολες τρυγόνες, αθώες και αγνές, γιατί αφήσατε να σας πιάσουν; Να τώρα, εγώ θέλω να σας γλιτώσω από τον θάνατο και να σας φτιάξω φωλιές, για να καρπίσετε και να πληθύνετε, σύμφωνα με την εντολή του Δημιουργού μας».

Π. Αρ. Υφαντής (επιμ.), Τα Μικρά Άνθη του αγίου Φραγκίσκου

Κήρυγμα του Αγ. Φραγκίσκου στα πουλιά, Τζιότο, (1296)

Ο Οικουμενικός Πατριάρχης Δημήτριος για την κτίση

Ας θεωρήσουμε τους εαυτούς μας, ο καθένας ανάλογα με τη θέση του ή τη θέση της, ως προσωπικά υπεύθυνους για τον κόσμο, που μας εμπιστεύτηκε ο Θεός. Ό,τι προσέλαβε ο Υιός του Θεού και το έκανε σάρκα Του μέσα από την Ενσάρκωσή Του, δεν θα έπρεπε [να επιτρέψουμε] να χαθεί. Αντίθετα, θα έπρεπε να γίνει ευχαριστιακή προσφορά στον Δημιουργό ένας ζωοποιός άρτος, από τον οποίο θα μεταλαμβάνουν εν δικαιοσύνη και αγάπη όλοι· ένας δοξαστικός ύμνος για όλα τα πλάσματα του Θεού.

Κάθε πουλί
που βουτάει στο γαλάζιο
κάθε χορταράκι
που φυτρώνει στην άκρη του δρόμου
μάς φέρνει το μήνυμα του Θεού.

Ο άνθρωποι
περνούν πλάι μας
ωραίοι αγαπημένοι
ντυμένοι
τ' όνειρό μας τη νιότη μας
και την αγάπη μας.

Αγαπούμε
τον ουρανό και τη γη
τους ανθρώπους και τα ζώα
τα ερπετά και τα έντομα.
Είμαστε κι εμείς
όλα μαζί
κι ο ουρανός κι η γη.

Το κορμί μας περήφανο
απ' της χαράς την ομορφιά.
Το χέρι μας παντοδύναμο
απ' την ορμή της αγάπης.

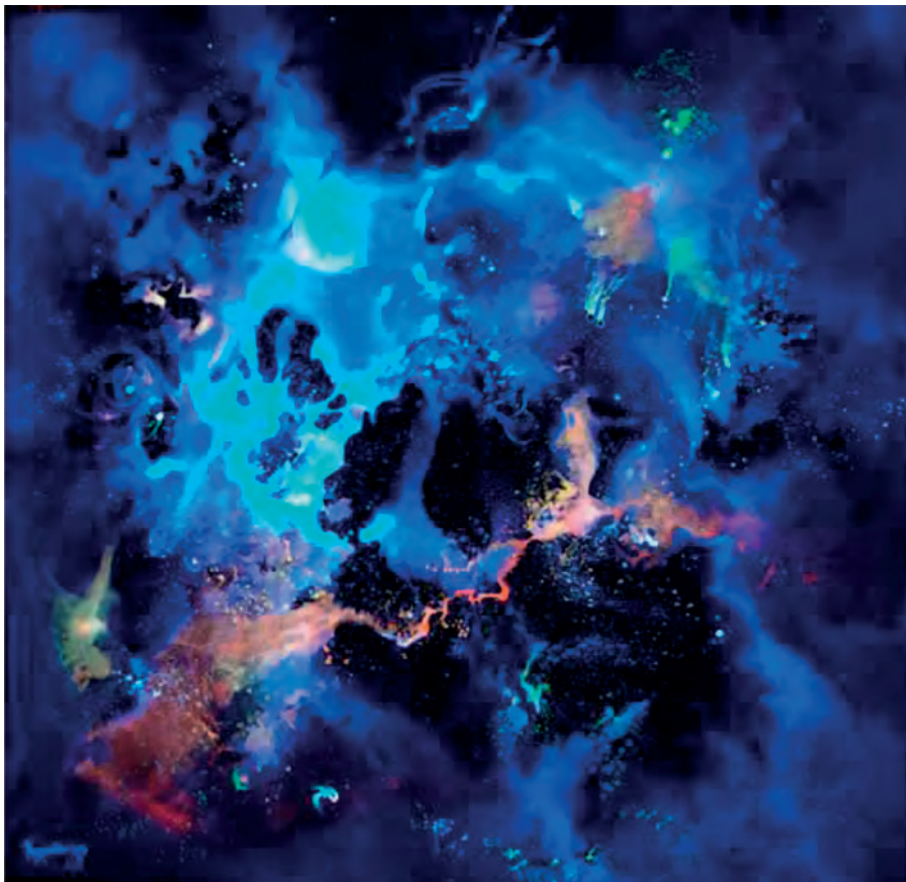
Μέσα στη φούχτα της αγάπης
χωράει το σύμπαν.

Ο χορός της άνοιξης,
Κ. Παρθένης

Προτάσεις για εργασίες και δραστηριότητες στην τάξη

1. Υπογραμμίστε στα κείμενα των Ψαλμών τα ρήματα που φανερώνουν πώς ενεργεί ο Θεός μέσα στην κτίση. Τι δείχνουν για τη σχέση Θεού - κτίσης;
2. Εξηγήστε την αξία που δίνει ο Χριστός στα υλικά στοιχεία της φύσης στην ευχή της Αναφοράς.
3. Ποια απάντηση δίνουν με τη ζωή τους ο Άγ. Μόδεστος, ο Γέροντας Σιλουανός και ο Άγ. Φραγκίσκος της Ασίζης στα ερωτήματα: «Είναι η φύση ιδιοκτησία μας; Ποια είναι η ευθύνη μας γι' αυτήν;»
4. Πώς περιγράφει ο Γέροντας Πορφύριος μέσα από τη συνάντησή του με το αηδονάκι τη σχέση της κτίσης με το Θεό;
5. «Ατελιέ»: Δημιουργήστε μια ζωγραφιά ή κολλάζ εμπνευσμένο από τα κείμενα της θεματικής ενότητας για τη σχέση του ανθρώπου με την κτίση, αλλά και από δικούς σας προβληματισμούς για το σύγχρονο οικολογικό πρόβλημα.
6. Έρευνα: Η στάση του δυτικού «πολιτισμένου» κόσμου προς τη φύση.
7. Δημιουργήστε ένα φυλλάδιο με οδηγίες για τη φροντίδα και την προστασία των αδέσποτων ζώων της γειτονιάς σας.
8. Εργασία σε ομάδες: Διαλέξτε μια στροφή από το ποίημα του Ρίτσου και προσπαθήστε να την αποδώσετε με την τεχνική «ομαδικό γλυπτό».

Α. Κιλεσσόπουλος

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 4
Πώς παίρνονται οι αποφάσεις;

Εισαγωγικό

Μέσα στη δίνη των αλλαγών που συμβαίνουν σε όλη τη διάρκεια της εφηβείας, ένα θέμα που συχνά δημιουργεί δυσκολίες και συγκρούσεις στις σχέσεις των παιδιών με τους γονείς και τους δασκάλους τους είναι η τήρηση ορίων και κανόνων. Συχνά κι εσείς νιώθετε αυτούς τους κανόνες σαν περιορισμό της ελευθερίας σας και αναρωτιέστε ποια είναι η αναγκαιότητά τους, ποιος και με ποια κριτήρια τους ορίζει και ποια είναι η αξία που μπορεί να έχουν για τη ζωή σας.

Η Εκκλησία από πολύ νωρίς χρειάστηκε να δείξει τα όρια ανάμεσα στην αλήθεια και το ψέμα ή την πίστη και την πλάνη για τον Θεό και τον άνθρωπο, για να αντιμετωπίσει τα σοβαρά προβλήματα που δημιουργούνταν στη ζωή των πιστών.

Η χάραξη ορίων δεν ήταν πάντα εύκολη υπόθεση και ποτέ δεν την αποφάσιζε ένας άνθρωπος. Χρειάστηκαν ομόφωνες αποφάσεις που λήφθηκαν μέσα σε πολύ δύσκολες συνθήκες από πολλά μέλη της Εκκλησίας που εργάστηκαν σκληρά και υπεύθυνα γι' αυτό. Έτσι προέκυψε και η ανάγκη δημιουργίας θεσμών, όπως είναι οι Σύνοδοι, για να καταγράψουν τις αρχές της πίστης, τα λεγόμενα «δόγματα». Αυτό που επιδίωκαν τόσο τα πρόσωπα όσο και οι θεσμοί ήταν να διαφυλάξουν την αποστολικότητα, την καθολικότητα και την ενότητα της Εκκλησίας. Γιατί θεωρούσαν πως έτσι διασώζεται η πίστη και η ζωή των χριστιανών. Οι Σύνοδοι λειτουργούσαν δίνοντας λόγο και ψήφο σε όσο το δυνατόν περισσότερα μέλη της Εκκλησίας. Ωστόσο, οι αποφάσεις δε λαμβάνονταν μόνο με βάση την αρχή της πλειοψηφίας, αλλά και με βάση την πνευματική ωριμότητα και τον θείο φωτισμό των μελών της συνόδου.

Σε αυτήν τη θεματική ενότητα αρχικά θα αναγνωρίσετε και θα προβληματιστείτε για το ρόλο και τη σημασία των ορίων και των αποφάσεων για τη δική σας ζωή. Στη συνέχεια, θα αξιολογήσετε τον τρόπο με τον οποίο η Εκκλησία πήρε αποφάσεις και έθεσε όρια για τα ζητήματα πίστης, θα εξετάσετε τη λειτουργία των θεσμών της και θα διερευνήσετε τις συνέπειες που είχαν αυτές για τη ζωή των ανθρώπων.

Περιεχόμενα

I. Συζητώντας για τα όριά μας

II. Η Χριστιανική Εκκλησία αποφασίζει και ορίζει την πίστη

- Όλοι μαζί βρίσκουν τη λύση: Μια σύνοδος από τα χρόνια των Αποστόλων
- Από τις τοπικές στις Οικουμενικές Συνόδους
- Οι Πατέρες της Εκκλησίας υπερασπίζονται την πίστη
- Δόγματα / Όροι: Η ζωή και η πίστη της Εκκλησίας με λόγια
- Τα θεμέλια της πίστης: Ο Θεός ως Τριάδα και ο Θεάνθρωπος Χριστός

Ι. Συζητώντας για τα όριά μας

Όλα επιτρέπονται; Ποιος ξέρει και ποιος καθορίζει το σωστό; Γιατί να υπάρχουν τόσοι περιορισμοί στη ζωή μας; Ποιος αποφασίζει για μας; Γιατί πάντα οι μεγαλύτεροι; Τι μπορεί να συμβαίνει όταν δεν υπάρχουν όρια;

Βεατρίκη Κάζζολα-Σαμπατάκου, *Δε θέλω να μου λένε τι να κάνω*

Η Ζένια παίρνει τις καραμέλες. Περιμένει να τον ακούσει να της βγάξει κανένα λογύδριο για «τις βλαβερές συνέπειες του καπνού», αλλά ο θείος της έχει ήδη απομακρυνθεί. Βρίσκεται κιόλας στην πόρτα.

«Λεωνίδα! Στάσου ένα λεπτό». Κοντοστέκεται απορημένος.

«Να ... θέλω να σου πω ότι είσαι πολύ εντάξει, να πούμε».

«Και βέβαια είμαι εντάξει. Αλλά ... πώς σου ήρθε ξαφνικά αυτό;»

«Είσαι ο μόνος που δε με πνίγει στις συμβουλές ... τα “πρέπει” και τα “κάνε αυτό” και “μην κάνεις εκείνο” ... Λες τη γνώμη σου, αλλά δεν το παίζεις μονοπώλιο. Δεν είσαι σαν το μπαμπά και τη μαμά, που μ’ έχουν ταράξει στις απαγορεύσεις και στις προστακτικές ... Με σέβεσαι εσύ!»

«Φυσικά σε σέβομαι. Άλλωστε, δε θα ’σαι πάντα δεκαεφτά χρόνων! Απ’ το τοπίο της εφηβείας περαστική είσαι κι εσύ, όπως όλοι μας. Μήπως όμως είσαι λίγο αυστηρή με τους καημένους τους γονείς σου;»

«Δε με καταλαβαίνουν. Οι κουβέντες μαζί τους δε βγάζουν πουθενά».

«Μα γιατί;»

«Γιατί όλο “μη” και “πρόσεχε” είναι. Κι εγώ ... Εγώ δε θέλω να μου λένε τι να κάνω!»

Ζωρζ Σαρή, Ο κύριός μου

Ο δάσκαλος κρατούσε στο κάθε χέρι από μια μεγάλη φουσκωμένη σακούλα, ανέβηκε στο βάντρο και τις ακούμπησε κάτω από το μαυροπίνακα.

Τι 'ναι τούτες οι σακούλες; Παραξευέτηκαν οι μαθητές κι έτριξαν τα θρανία. Ο Πασχάλης ψιθύρισε στο Λευτέρη:

- Αλλού γι' αλλού ο άνθρωπος ...

Ο δάσκαλος κάθισε στην έδρα του, έκανε να μιλήσει, δε μίλησε, σηκώθηκε, προχώρησε ώς την άκρη του βάντρου και τότε είπε:

- Παιδιά μου, σήμερα θα κλέψω λίγη ώρα από το μάθημα ιστορίας γιατί έχω να σας πω κάτι σημαντικό.

Οι μαθητές τέντωσαν τ' αυτιά τους. Ούτε ένα κιχ.

- Σας έφερα βιβλία. Όχι σχολικά. Βιβλία που έγραψαν συγγραφείς για παιδιά, παραμύθια και μυθιστορήματα. Τα διάβαζα όταν ήμουν μαθητής του δημοτικού και του γυμνασίου. Θα σας τα μοιράσω κι αν θέλετε τα διαβάζετε. Λέω ΑΝ ΘΕΛΕΤΕ, γιατί τα εξωσχολικά βιβλία δεν πρέπει αναγκαστικά να τα διαβάσετε. Όλη σας η μέρα είναι γεμάτη ΠΡΕΠΕΙ. ΠΡΕΠΕΙ να σηκωθείτε νωρίς το πρωί για να πάτε σχολείο, ΠΡΕΠΕΙ να διαβάσετε ιστορία, γεωγραφία, συντακτικό, ΠΡΕΠΕΙ να λύσετε τις ασκήσεις των μαθηματικών, ΠΡΕΠΕΙ να είστε υπάκουοι, φρόνιμοι, προσεκτικοί την ώρα του μαθήματος, ΠΡΕΠΕΙ, ΠΡΕΠΕΙ, ΠΡΕΠΕΙ ... Αμάν!

Β. Τασιόπουλος, Γιατί απέναντι;

Γεωργία Στύλου, από την εικονογράφηση του βιβλίου

Εκείνο που υποστήριζε ο καθηγητής στην εκπομπή για το νόμο της σιωπής, ήταν το τελειωτικό χτύπημα για τη συνείδηση της Κατρίν. Πότε μίλησαν οι μεγάλοι στα παιδιά, πότε τα ρώτησαν οι επιστήμονες, πότε ενδιαφέρθηκαν πραγματικά για το τι συμβαίνει στα σχολεία; [...]

- Όλο μεγάλα λόγια είστε εσείς οι μεγάλοι. Διαπιστώσαμε τούτο, διαπιστώσαμε το άλλο. Αριθμοί, χαρτιά, και το πώς το είπε εκείνος με τα γυαλιά, «επίπεδα βίας» ή κάπως έτσι; Ζείτε αλλού, έκανε η Κατρίν. Ούτε περνάει από το μυαλό σας τι είναι ο νόμος της σιωπής. Ποιοι φτιάχνουν νόμους, μου λέτε; Εσύ γιατί δε ρώτησες εκείνον από το υπουργείο τι ξέρει από βία.

Οι δυο γονείς είχαν παγώσει. Την άκουγαν ανήμποροι να αντιδράσουν.

(την επόμενη μέρα)

Η Κατρίν ανέβηκε στο πεζούλι για να τη βλέπουν και να τους βλέπει όλους [...] και πιάστηκε από τη σιδεριά.

- Λοιπόν, ξέρουμε τι έχει συμβεί. Τα πολλά λόγια είναι φτώχεια, είπε κι η φωνή της έγινε πιο τραχιά.

Προτείνω να το λύσουμε μόνοι μας. Η κάθε τάξη, το κάθε τμήμα να κάνει συνέλευση και να αποφασίσει το τέλος του νόμου της σιωπής. Να μιλήσουμε πρέπει. Τι καθόμαστε και μιζοκλαίμε; Τι νομίζετε πως θα μας πούνε ... πάλι σε εμάς θα τα ρίξουν. Ναι, είμαστε ζωηροί, ε, και; Οι μεγάλοι δεν ήταν ποτέ παιδιά; Να πάρουμε την υπόθεση στα χέρια μας. Δε χρειάζεται ούτε βία ούτε τιμωρίες.

- Πες τα, Κατρίν, ακούστηκε από κάτω [...] κι αμέσως τα παιδιά ξέσπασαν σε χειροκροτήματα και φωνές.

Σε λίγο, έξι μεγάλες ομάδες συζητούσαν στην αυλή του σχολείου, ενώ στη μεγάλη αίθουσα οι γονείς και οι δάσκαλοι προσπαθούσαν να βρουν λύσεις. Οι αποφάσεις των παιδιών ήταν γρήγορες: επιστράτευσαν τη φαντασία και το χιούμορ τους κι έβγαλαν τις ευαισθησίες και τους προβληματισμούς τους. Οι μαρκαδόροι πήραν φωτιά και τα συνθήματα συναγωνίζονταν με τις ατάκες: ΜΙΛΑ, ΝΑ ΜΙΛΗΣΟΥΜΕ, ΟΣΟ ΜΙΛΑΣ ΕΛΕΥΘΕΡΩΝΕΣΑΙ, ΟΛΟΙ ΕΙΜΑΣΤΕ ΙΣΟΙ, ΟΛΟΙ ΕΙΜΑΣΤΕ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΟΙ, ΔΩΣΤΕ ΤΑ ΧΕΡΙΑ, ΤΕΛΟΣ ΤΑ ΜΙΣΗ ΓΙΑ ΛΥΣΗ, ΟΠΟΙΟΣ ΦΟΒΑΤΑΙ ΠΗΓΑΙΝΕΙ ΚΑΙ ΚΟΙΜΑΤΑΙ, ΑΛΛΑΞΤΕ, ΜΙΑ ΑΓΚΑΛΙΑ ΚΙ ΕΝΑ ΛΟΥΛΟΥΔΙ ΚΑΝΟΥΝ Τ' ΟΝΕΙΡΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ, Η ΑΓΑΠΗ ΣΕ ΟΜΟΡΦΑΙΝΕΙ ...

Τα πολύχρωμα χαρτιά κολλήθηκαν στα κάγκελα του μαντρότοιχου και ένα πανηγύρι στήθηκε στην αυλή. Τα γέλια, τα τραγούδια κι οι χαρές περίσσεψαν, ενώ οι γονείς με τους δασκάλους ακόμη συζητούσαν.

Προτάσεις για εργασίες και δραστηριότητες στην τάξη

1. Σκεφτείτε και γράψτε τρία όρια που βάζουν στη ζωή σας η οικογένεια και το σχολείο. Κατόπιν, σε συνεργασία με τον/την διπλανό/ή σας, εντοπίστε τα κοινά και τα διαφορετικά. Στη συνέχεια συνεργαστείτε με μια άλλη δυάδα για να διερευνήσετε τα κριτήρια αυτών των ορίων. (Τεχνική: «T.W.P.S.»)
2. Σε μικρές ομάδες σκεφτείτε ένα ομαδικό σας παιχνίδι (π.χ. ποδόσφαιρο, μπάσκετ, επιτραπέζιο) και φανταστείτε ότι αποφασίζετε να το παίξετε, χωρίς να ισχύει κανένας κανόνας του παιχνιδιού. Καταγράψτε τα προβλήματα που πιστεύετε ότι θα δημιουργηθούν στην ομάδα και εξηγήστε γιατί.
3. Χωριστείτε σε ομάδες και δημιουργήστε σενάρια με θέμα: «Στιγμιότυπα από μια χωρίς όρια σχολική καθημερινότητα». Παρουσιάστε σχετικές σκηνές στην τάξη.

II. Η Χριστιανική Εκκλησία αποφασίζει και ορίζει την πίστη

Πότε και γιατί χρειάζονται οι αποφάσεις; Πώς παίρνονται οι αποφάσεις; Ποιος ορίζει τι είναι σωστό και λάθος; Ποια είναι η σημασία των αποφάσεων για τη ζωή των πιστών;

Το πρόβλημα που είχε να αντιμετωπίσει η Αποστολική Σύνοδος

Την πρώτη Σύνοδο στην ιστορία της Εκκλησίας τη συγκάλεσαν οι ίδιοι οι Απόστολοι στην Ιερουσαλήμ το 49 μ.Χ., για να αντιμετωπίσουν ένα σοβαρό ζήτημα που είχε προκύψει. Ποιο ήταν αυτό; Στις χριστιανικές κοινότητες που είχαν δημιουργηθεί υπήρχαν δύο ομάδες Χριστιανών: οι **Ιουδαιοχριστιανοί**, δηλαδή εκείνοι που πριν βαφτιστούν ήταν Ιουδαίοι, γι' αυτό και εξακολουθούσαν να τηρούν τα ιουδαϊκά ήθη και έθιμα, και οι **Ελληνιστές**, οι οποίοι προέρχονταν από άλλα έθνη, γι' αυτό και είχαν ειδωλολατρικά ήθη και έθιμα. Οι Ιουδαιοχριστιανοί όμως αντιδρούσαν με την είσοδο των Ελληνιστών στην εκκλησία, επειδή τους θεωρούσαν ηθικά κατώτερους. Μάλιστα, απαιτούσαν από αυτούς να τηρούν τον Μωσαϊκό Νόμο. Με τη σειρά τους, οι Ελληνιστές αντιδρούσαν και ένιωθαν υποτιμημένοι. Το αποτέλεσμα ήταν να δημιουργούνται στη ζωή των χριστιανικών κοινοτήτων διακρίσεις και προβλήματα, που κάθε μέρα αυξάνονταν και απειλούσαν την ενότητά τους. Στη Σύνοδο αυτή, εκτός από τους Αποστόλους, συμμετείχαν οι πρεσβύτεροι αλλά και πλήθος λαού. Όλα όσα σπουδαία έγιναν σε αυτή την πρώτη Σύνοδο της Εκκλησίας την ανέδειξαν σε πρότυπο για όλες τις μετέπειτα συνόδους.

Όλοι μαζί βρίσκουν τη λύση: Μια σύνοδος από τα χρόνια των Αποστόλων

Συγκεντρώθηκαν οι Απόστολοι και οι πρεσβύτεροι...

Μερικοί χριστιανοί που ήρθαν από την Ιουδαία δίδασκαν τους αδελφούς: «Αν δεν περιτέμνεσθε όπως προστάζει ο νόμος του Μωυσή, δεν μπορείτε να σωθείτε». Επειδή έγινε αναστάτωση και συζήτηση μεγάλη ανάμεσα στον Παύλο και τον Βαρνάβα από τη μια, και σ' αυτούς από την άλλη, αποφασίστηκε να ανέβουν ο Παύλος και ο Βαρνάβας και μερικοί άλλοι από τους χριστιανούς της Αντιόχειας στα Ιεροσόλυμα, για να λύσουν εκεί το ζήτημα αυτό με τους αποστόλους και τους πρεσβυτέρους. Η εκκλησία τους κατεύδωσε, κι αυτοί διέσχισαν τη Φοινίκη και τη Σαμάρεια, μιλώντας παντού για την επιστροφή των εθνικών στον Χριστό, κι έδιναν έτσι μεγάλη χαρά σ' όλους τους αδελφούς. Όταν έφτασαν στην Ιερουσαλήμ, τους έγινε υποδοχή από τα μέλη της εκκλησίας, από τους αποστόλους και από τους πρεσβυτέρους. Αυτοί τους διηγήθηκαν όσα ο Θεός έκανε μ' αυτούς, και ότι άνοιξε τη θύρα της πίστεως στους εθνικούς. Σηκώθηκαν όμως μερικοί από την παράταξη των Φαρισαίων που είχαν πιστέψει, κι έλεγαν ότι πρέπει τους εθνικούς να τους περιτέμνουν και να απαιτούν να τηρούν το νόμο του Μωυσή. Συγκεντρώθηκαν, λοιπόν, οι απόστολοι και οι πρεσβύτεροι για να εξετάσουν το θέμα αυτό. Αφού έγινε πολλή συζήτηση, έλαβε το λόγο ο Πέτρος και τους είπε: «Αδελφοί, εσείς ξέρετε καλά ότι ο Θεός από παλιά με διάλεξε από όλους μας εμένα, για ν' ακούσουν οι εθνικοί από το στόμα μου το λόγο του ευαγγελίου και να πιστέψουν. Και ο Θεός, που γνωρίζει τις καρδιές των ανθρώπων, έδωσε σημάδι ότι κι αυτοί μπορούν να σωθούν, χορηγώντας τους το Άγιο Πνεύμα όπως και σ' εμάς. Δεν έκανε καμιά διάκριση ανάμεσα σ' εμάς και σ' αυτούς, αλλά καθάρισε με την πίστη τις καρδιές τους. Τώρα, λοιπόν, γιατί προκαλείτε τον Θεό, θέλοντας να φορτώσετε στον τράχηλο των χριστιανών ένα βάρος, που ούτε οι πρόγονοί μας ούτε εμείς μπορούσαμε να σηκώσουμε; Αντίθετα, πιστεύουμε ότι θα μας σώσει η χάρη του Κυρίου Ιησού,

με τον ίδιο τρόπο που θα σώσει κι εκείνους». Όλο το πλήθος σώπασε, και όλοι άκουγαν τον Βαρνάβα και τον Παύλο να διηγούνται τα θαύματα που έκανε ο Θεός μέσω αυτών στους εθνικούς. Κι όταν τελείωσαν, μίλησε ο Ιάκωβος: «Ακούστε με, αγαπητοί αδερφοί. Ο Συμεών-Πέτρος διηγήθηκε πως ο Θεός για πρώτη φορά φρόντισε να φτιάξει από τους εθνικούς ένα λαό δικό του. Μ' αυτό συμφωνούν και τα λόγια των προφητών [...] Γι' αυτό εγώ έχω τη γνώμη να μην επιβαρύνουμε τους εθνικούς που επιστρέφουν στο Θεό, αλλά να τους στείλουμε μια επιστολή και να τους καθορίσουμε να φυλάγονται από τους μολυσμούς των ειδωλοθύτων, από την πορνεία, από τη βρώση πνιγμένου ζώου και από την πόση αίματος ζώου. Αυτές οι διατάξεις του Μωυσή είναι πασιγνώστες, γιατί από τα παλιά χρόνια διαβάζονται σε κάθε πόλη στις συναγωγές κάθε Σάββατο».

(Πραξ 15, 1-23)

Η απόφαση της Αποστολικής Συνόδου

Τότε αποφάσισαν οι απόστολοι και οι πρεσβύτεροι μαζί με όλη την εκκλησία να εκλέξουν από ανάμεσά τους μερικούς που να τους στείλουν στην Αντιόχεια μαζί με τον Παύλο και τον Βαρνάβα. Έτσι εξέλεξαν τον Ιούδα, που λεγόταν και Βαρσαββάς, και τον Σίλα, ανθρώπους με εξέχουσα θέση ανάμεσα στους χριστιανούς, και τους έδωσαν να μεταφέρουν την ακόλουθη επιστολή:

Οι απόστολοι και οι πρεσβύτεροι και οι αδελφοί, χαιρετούν τους αδελφούς που προέρχονται από τους εθνικούς στην Αντιόχεια, στη Συρία και στην Κιλικία. Επειδή ακούσαμε ότι μερικοί από μας ήρθαν και σας τάραξαν με τα λόγια τους και κλόνισαν τις ψυχές σας, χωρίς να τους έχουμε δώσει εντολή εμείς, αποφασίσαμε ομόφωνα να εκλέξουμε μερικούς άντρες και να τους στείλουμε σ' εσάς, μαζί με τους αγαπητούς μας Βαρνάβα και Παύλο, που έχουν αφιερώσει τη ζωή τους στο έργο του Κυρίου μας Ιησού Χριστού. Στείλαμε λοιπόν τον Ιούδα και το Σίλα, που θα σας πουν και προφορικά τα ίδια πράγματα. Δηλαδή: αποφασίστηκε ως σωστό από το Άγιο Πνεύμα και από μας να μη σας επιβάλλουμε κανένα πρόσθετο βάρος, εκτός από αυτά τα αναγκαία: να απέχετε από τα ειδωλόθυτα, το αίμα, το κρέας από πνιγμένα ζώα και την πορνεία. Αν φυλάγεστε από αυτά θα κάνετε το σωστό. Υγιαίνετε.

(Πραξ 15, 23-29)

Προτάσεις για εργασίες και δραστηριότητες στην τάξη

1. Αναγνωρίστε και αξιολογήστε τα επιχειρήματα των Αποστόλων Πέτρου και Ιακώβου με τα οποία υπερασπίστηκαν τις απόψεις τους. Στη συνέχεια, προσπαθήστε να διακρίνετε τι ήταν αυτό που τους ενδιέφερε περισσότερο.
2. Φανταστείτε ότι συμμετείχατε στην Α' Αποστολική Σύνοδο και μετά το τέλος της επιστρέφετε στον τόπο σας. Οι χριστιανοί της κοινότητάς σας θέλουν να μάθουν για τη σύνοδο και την απόφαση που πήρε. (Τεχνική: «Ανακριτική Καρέκλα»)
3. Εργασία σε ομάδες (με κοινό θέμα): «Αποφασίστηκε από το Άγιο Πνεύμα και από μας...»: Προσπαθήστε να εξηγήσετε τι είναι αυτό που κάνει τους Αποστόλους να μιλούν με τόση σιγουριά.
4. Φανταστείτε τη ζωή των Χριστιανών πριν και μετά την Αποστολική Σύνοδο. Στη συνέχεια συντάξτε μια επιστολή που στέλνει ένας Ελληνιστής ή ένας Ιουδαίοχριστιανός σε έναν φίλο του μόλις πληροφορήθηκε την απόφαση.

Από τις τοπικές στις Οικουμενικές συνόδους

Από τον 2^ο αι. μ.Χ. οι επίσκοποι γειτονικών περιοχών συνήθιζαν να επικοινωνούν μεταξύ τους, για να αντιμετωπίζουν ποιμαντικά ζητήματα, να συζητούν θεολογικά θέματα και να λύνουν διάφορα προβλήματα που ανέκυπταν. Αυτή η επικοινωνία γινόταν με τη σύγκληση **τοπικών συνόδων** στην πρωτεύουσα της επαρχίας, υπό την προεδρία του επισκόπου της πρωτεύουσας. Με το πέρασμα των χρόνων οι σύνοδοι διευρύνονταν, καθώς άρχισαν να συμμετέχουν σε αυτές μέλη όχι μόνο μίας, αλλά και περισσότερων περιφερειών.

Τα πράγματα άλλαξαν τον 4^ο αι. μ.Χ. με τον Μ. Κωνσταντίνο. Με την καινούρια σχέση μεταξύ Εκκλησίας και πολιτείας που διαμορφώθηκε και καθώς η Εκκλησία γινόταν πια «θρησκεία της αυτοκρατορίας» άρχισαν να συγκαλούνται **Οικουμενικές Σύνοδοι**, σύνοδοι δηλαδή στις οποίες συμμετείχαν περισσότερα μέλη της Εκκλησίας και από όλο τον κόσμο, με καθήκον τους να διευκρινίσουν την πίστη και να την προστατεύσουν από λάθη και αποκλίσεις.

Η αντιμετώπιση των αιρέσεων: βασικός στόχος των Συνόδων

Από τους πρώτες αιώνες της ζωής της Εκκλησίας, κάποιοι χριστιανοί, προσπαθώντας να εξηγήσουν την πίστη τους αποκλειστικά με τη λογική, άρχισαν να υιοθετούν απόψεις διαφορετικές από αυτές που πίστευε μέχρι τότε όλη η εκκλησιαστική κοινότητα και αντίθετες με όσα είχαν παραδώσει οι μαθητές του Χριστού. Αυτό δημιούργησε αναστάτωση στους χριστιανούς, που μάλιστα εντεινόνταν περισσότερο εξαιτίας των επεμβάσεων πολλών αυτοκρατόρων.

Η Εκκλησία διαπίστωσε ότι όλο αυτό το κλίμα απειλούσε να πληγώσει καθοριστικά τη ζωή και την ενότητα των μελών της. Αποφάσισε να διαχωρίσει την αλήθεια από την πλάνη (αίρεση), καθορίζοντας μια για πάντα τη διδασκαλία της πάνω στα βασικά σημεία της πίστης. Γι' αυτό τον λόγο συγκλήθηκαν οι **Οικουμενικές Σύνοδοι**. Όσοι χριστιανοί συνέχισαν και μετά τις αποφάσεις των Συνόδων να υποστηρίζουν τις δικές τους απόψεις ονομάστηκαν **αιρετικοί**, γιατί με αυτόν τον τρόπο ξεχώρισαν και απομακρύνθηκαν από την πίστη της Εκκλησίας. Η Ορθόδοξη εκκλησία αναγνωρίζει επτά Οικουμενικές Συνόδους, η τελευταία, μάλιστα από τις οποίες πραγματοποιήθηκε το 787 μ.Χ. για την υπεράσπιση των ιερών εικόνων.

Η Εκκλησία των Συνόδων

Οι Σύνοδοι καθόρισαν μια για πάντα τη διδασκαλία της Εκκλησίας πάνω στα **βασικά δόγματα** της Χριστιανικής πίστης –περί της Αγίας Τριάδος και της Σάρκωσης. Όλοι οι Χριστιανοί θεωρούν αυτά τα πράγματα ως «μυστήρια» που βρίσκονται πέρα από την ανθρώπινη κατανόηση.

ση και γλώσσα. Οι επίσκοποι, όταν εξέθεται τους όρους των Συνόδων, δεν θεωρούσαν πως είχαν εξηγήσει το μυστήριο· απλώς προσπαθούσαν ν' αποκλείσουν ορισμένους ψεύτικους τρόπους αναφοράς σ' αυτό. Περι-όρισαν το μυστήριο για να εμποδίσουν τους ανθρώπους να παρεκκλίνουν στο λάθος και στην αίρεση. Αυτό ήταν όλο [...].

Οι συζητήσεις στις Συνόδους κάποιες φορές φαίνονταν αφηρημένες και απόμακρες, τις ενέπνεε όμως ένας πολύ συγκεκριμένος σκοπός: η ανθρωπίνη σωτηρία [...].

Πίσω από τις αποφάσεις των Συνόδων βρίσκεται η δουλειά θεολόγων, που καθόρισαν με ακρίβεια το περιεχόμενο των όρων που υιοθέτησαν οι Σύνοδοι.

Κάλλιστος Ware, Η Ορθόδοξη Εκκλησία

Το ενδιαφέρον των πιστών για τις συνόδους

Ο Γρηγόριος Νύσσης, περιγράφοντας τις ατελείωτες θεολογικές συζητήσεις στην Κωνσταντινούπολη την εποχή της Δεύτερης Οικουμενικής Συνόδου (381 μ.Χ.), μας λέει:

(Αυτή η συζήτηση) γεμίζει ολόκληρη την πόλη, τις πλατείες, τις αγορές, τα σταυροδρόμια, τα σοκάκια· κουρελήδες, αργυραμοιβοί, παντοπώλες: όλοι συζητούν μετά μανίας. Αν ζητήσεις από κάποιον τα ρέστα σου, αυτός φιλοσοφεί περί του Γεννητού και του Αγεννήτου· αν ρωτήσεις για την τιμή του ψωμιού, η απάντηση θα είναι πως ο Πατήρ είναι ανώτερος και ο Υιός κατώτερος· αν ρωτήσεις «είναι το μπάνιο μου έτοιμο;» ο θαλαμηπόλος θα σου απαντήσει πως ο Υιός δημιουργήθηκε εκ του μηδενός [...]

Γρηγόριος Νύσσης, Περί θεότητας Υιού και Πνεύματος λόγος

Ποιος αποφασίζει αν μια σύνοδος είναι οικουμενική;

Πέταγμα, Goran Stamenkovic

Είναι πολύ δύσκολο να δοθεί άμεση απάντηση σ' αυτό το ερώτημα [...] δεν μπορεί μια σύνοδος να θεωρηθεί οικουμενική, αν οι αποφάσεις της δεν γίνουν δεκτές από ολόκληρη την Εκκλησία [...]

Αυτή η πράξη αποδοχής των συνόδων από ολόκληρη την Εκκλησία δεν πρέπει να γίνει κατανοητή μ' ένα νομικίστικο τρόπο: «Δε σημαίνει πως οι αποφάσεις των συνόδων θα πρέπει να επικυρωθούν από ένα γενικό δημοψήφισμα, και πως χωρίς ένα τέτοιο δημοψήφισμα δεν έχουν κύρος. Δεν υπάρχει τέτοιο δημοψήφισμα. Αλλά από την ιστορική εμπειρία γίνεται σαφές πως η φωνή μιας δεδομένης συνόδου είτε εκφράζει την αληθινή φωνή της Εκκλησίας είτε όχι: αυτό είναι όλο» (Σ. Μπουλγκάκωφ).

Κάλλιστος Ware, Η Ορθόδοξη Εκκλησία

Η Α΄ Οικουμενική Σύνοδος

Συγκλήθηκε από τον αυτοκράτορα Μ. Κωνσταντίνο στη Νίκαια της Βιθυνίας, τον Μάιο του έτους 325 μ.Χ. Ο Κωνσταντίνος ήθελε να κατευνάσει τον σάλο που είχε προκαλέσει στην Εκκλησία ο Άρειος με τη διδασκαλία του. Όσο κι αν είχε προσπαθήσει ο επίσκοπος Αλεξανδρείας Αλέξανδρος να αντιμετωπίσει τις απόψεις του Αρείου σε μια τοπική σύνοδο, δεν τα κατάφερε. Έτσι χρειάστηκε η οργάνωση μιας συνόδου στην οποία να συμμετέχουν μέλη από όλη την Εκκλησία (Οικουμενική). Στη σύνοδο, όλοι είχαν τη δυνατότητα να εκφέρουν τη γνώμη τους. Κατά την παράδοση, στη σύνοδο συμμετείχαν 318 Πατέρες της Εκκλησίας. Όσα λέγονταν προκαλούσαν αντιδράσεις και διάλογο. Ο ίδιος μάλιστα ο Μ. Κωνσταντίνος που τιμητικά ήταν πρόεδρος της Α΄ Οικουμενικής Συνόδου παρενέβαινε συχνά. Αφού έγιναν πολλές συζητήσεις (η Σύνοδος διήρκεσε τρεισήμισι χρόνια!) και διαβάστηκαν σχετικά κείμενα, μια επιτροπή συνέταξε το **Σύμβολο της Πίστεως**. Επιπλέον, στην Α΄ Οικουμενική Σύνοδο αποφασίστηκε ποια είναι τα ιερά βιβλία των Χριστιανών (ο Κανόνας της Καινής Διαθήκης) και καθορίστηκε η ημέρα εορτασμού του Πάσχα.

Γιατί ήταν επικίνδυνες οι απόψεις του Αρείου;

Το κύριο έργο της Συνόδου της Νικαίας το 325 ήταν η καταδίκη του Αρειανισμού. Ο Αρειος, ένας ιερέας της Αλεξανδρείας, υποστήριζε πως ο Υιός είναι κατώτερος από τον Πατέρα, και τραβώντας έτσι μια διαχωριστική γραμμή μεταξύ Θεού και δημιουργίας, τοποθετούσε τον Υιό μεταξύ των κτισμάτων: ένα ανώτερο βεβαίως κτίσμα, είναι αλήθεια, αλλά πάντως όχι τίποτε άλλο από κτίσμα. Χωρίς αμφιβολία το κίνητρό του ήταν να προστατέψει τη μοναδικότητα και υπερβατικότητα του Θεού, αλλά αποτέλεσμα της διδασκαλίας του, κάνοντας τον Χριστό κατώτερο του Θεού, ήταν πως η θέωση του ανθρώπου καθίσταται αδύνατη. Μόνον αν ο Χριστός είναι τέλειος Θεός, ήταν η απάντηση της Συνόδου, μπορεί να μας ενώσει με τον Θεό, γιατί κανείς άλλος εκτός του Θεού δεν μπορεί να ανοίξει το δρόμο γι' αυτή την ένωση.

K. Ware, Η Ορθόδοξη Εκκλησία

Α΄ Οικουμενική Σύνοδος, Μ. Δαμασκηνός (1591)

Οι Πατέρες της Εκκλησίας υπερασπίζονται τη χριστιανική πίστη

Ποιους εννοούμε μιλώντας για «Πατέρες της Εκκλησίας»;

Πατέρες της Εκκλησίας είναι εκείνα τα μέλη της που αναγνωρίστηκαν ως αυθεντικοί ερμηνευτές της Αγίας Γραφής και καθοδηγητές των πιστών στην εν Χριστώ ζωή και οι οποίοι συνέβαλαν δραστικά στον καθορισμό, στη διατύπωση και, κυρίως στη διαφύλαξη και υπεράσπιση της εκκλησιαστικής πίστης. Για τον λόγο αυτό, συχνά ο όρος Πατέρας της Εκκλησίας εναλλάσσεται ή συμπληρώνεται με τον τιμητικό προσδιορισμό **Διδάσκαλος**. Επιπλέον, ανάλογα με την συμβολή του σε κομβικές ιστορικές περιόδους, ένας Πατέρας αναγνωρίζεται ως **Μέγας** ή **Οικουμενικός διδάσκαλος**.

Σπουδαίοι Πατέρες της Εκκλησίας είναι οι Μέγας Αθανάσιος, Μέγας Βασίλειος, Γρηγόριος ο Θεολόγος ή Ναζιανζηνός, Ιωάννης ο Χρυσόστομος, Ιερώνυμος, Αμβρόσιος Μεδιολάνων, Αυγουστίνος Ιππώνος, Συμεών ο Νέος Θεολόγος, Γρηγόριος Παλαμάς.

Οι Ορθόδοξοι και οι Ρωμαιοκαθολικοί ακολουθούν την αρχή της «συμφωνίας» των Πατέρων, όπως τη διατύπωσε με σαφή τρόπο ο Βικέντιος Λερίνου (5ος αι. μ.Χ.). Σύμφωνα με αυτή την αρχή, η Εκκλησία οφείλει να ακολουθεί εκείνη τη διδασκαλία που διακηρύχθηκε από όλους τους Πατέρες ή, έστω, από την πλειονότητά τους με σαφήνεια, ομόνοια και σταθερότητα.

Η Εκκλησία των Πατέρων

Η Ορθόδοξη Εκκλησία συχνά αυτοπροσδιορίζεται ως Εκκλησία των Πατέρων. Η Εκκλησία δεν παύει να γεννά Πατέρες, δηλαδή φωτισμένους πιστούς που κατορθώνουν με τη βοήθεια του Αγίου Πνεύματος και της δικής τους αρετής και σοφίας να ανακεφαλαιώνουν, να διατυπώνουν ξανά ή να μεταφράζουν στη γλώσσα κάθε εποχής τον κοινό και διαχρονικό στόχο: τον αγιασμό του ανθρώπου και όλης της ανθρωπότητας.

Μια Σύνοδος δεν μεταμορφώνει μαγικά τα μέλη της σε Πατέρες. Αντιθέτως, οι Πατέρες είναι αυτοί που αναδεικνύουν μια σύνοδο σε Οικουμενική και τις αποφάσεις της πολύτιμες για την πνευματική πορεία όλων των μελών της Εκκλησίας.

Π. Υφαντής, Κλήση, Πορεία, Μετοχή

Άγ. Γρηγόριος Νύσσης και Άγ. Γρηγόριος ο Παλαμάς (Μονή της Χώρας)

Μέγας Αθανάσιος (295 μ.Χ.-373 μ.Χ.), ένας αγωνιστής ιεράρχης

Γεννήθηκε στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου από μια ελληνική χριστιανική οικογένεια. Από μικρός ήθελε τόσο πολύ να γίνει κληρικός, που έφτανε να παριστάνει τον ιερέα και να «βαφτίζει» τους φίλους του. Καθώς ο επίσκοπος Αλεξανδρείας Αλέξανδρος πρόσεξε την κλίση και τα χαρίσματα του Αθανασίου, τον πήρε κοντά του ως γραμματέα του και τον χειροτόνησε διάκονο.

Πριν ακόμη χειροτονηθεί, καταπολεμούσε τις ιδέες που διέδιδε ο ιερέας Άρειος στην Αλεξάνδρεια, ότι δηλαδή ο Χριστός δεν ήταν Θεός αλλά άνθρωπος. Στην Α΄ Οικουμενική Σύνοδο που οργάνωσε η Εκκλησία, για να αντιμετωπιστεί το ζήτημα του Αρείου, ο Αθανάσιος συνόδευσε τον Αλέξανδρο και συμμετείχε στις εργασίες της. Εκεί, αν και πολύ νέος, υπερασπίστηκε με πάθος την αλήθεια ότι ο Χριστός ήταν τέλειος Θεός και τέλειος άνθρωπος.

Μετά τον θάνατο του επισκόπου Αλεξάνδρου, ο Αθανάσιος, μόλις σε ηλικία 33 ετών, εκλέχτηκε επίσκοπος Αλεξανδρείας με τη σύμφωνη γνώμη κλήρου και λαού. Όμως από τα 47 χρόνια που ήταν επίσκοπος, τα 15 τα πέρασε στην εξορία. Κι αυτό γιατί οι οπαδοί του Άρειου τον συκοφάντησαν στον αυτοκράτορα. Στην έρημο που αναγκάστηκε να αποσυρθεί για χρόνια γνώρισε και τον Μέγα Αντώνιο που τον επηρέασε πολύ. Σε όλο το διάστημα της ζωής του -ακόμη και στην εξορία- δεν έπαυε να γράφει συγγράμματα όπου υπερασπιζόταν την αληθινή πίστη. Για τους αγώνες του υπέρ της αλήθειας της πίστης ονομάστηκε «**στήλος της Ορθοδοξίας**». Πέθανε, αφότου είχε επιστρέψει από την τελευταία εξορία στον θρόνο του, στην Αλεξάνδρεια.

Ο Άγιος Αθανάσιος, Φ. Κόντογλου

Ο Μέγας Αθανάσιος και ο Βίος του Μεγάλου Αντωνίου

Ένα σπουδαίο έργο για τον μοναχισμό του Μ. Αθανασίου είναι η βιογραφία του Μεγάλου Αντωνίου που γράφτηκε μάλλον το 357 μ.Χ., ένα χρόνο δηλαδή μετά το θάνατο του ασκητή. Το κείμενο αποτελεί μια λεπτομερή πνευματική προσωπογραφία του Μεγάλου Αντωνίου, η φήμη του οποίου είχε ήδη διαδοθεί και οι πιστοί ζητούσαν να μάθουν περισσότερα πράγματα γι' αυτόν. Ο βιογράφος αναφέρεται εκτενώς στην καταγωγή και την χριστιανική ανατροφή του Αντωνίου, στην επιλογή του να ακολουθήσει τον ασκητικό βίο αφού μοίρασε όλη την περιουσία του στους φτωχούς, στις δυσκολίες που αντιμετώπισε στην έρημο, στους πειρασμούς και στον ισόβιο ασκητικό του αγώνα, και κυρίως στην ακλόνητη αγάπη του για τον Θεό και τους ανθρώπους. Το κείμενο γράφτηκε στα ελληνικά όμως είχε μια τεράστια και διαχρονική απήχηση σε όλο τον χριστιανικό κόσμο, μέσα από τις πολλές μεταφράσεις του.

Ο Αυγουστίνος Ιππώνος, ο θεολόγος της καρδιάς

Γεννήθηκε το 354 μ.Χ. στη Νουμιδία της Β. Αφρικής (σημερινή Αλγερία). Τα πρώτα του γράμματα τα έμαθε στην πατρίδα του. Ο ίδιος περιγράφει τον εαυτό του με τα ακόλουθα λόγια: «Δεν ήμουν από τα παιδιά τα ήρεμα και ήσυχα... Δεν ήθελα να πηγαίνω σχολείο. Με το ζόρι με έστειλαν οι γονείς μου». Αργότερα όμως αναφέρει ότι αυτός ο εξαναγκασμός εκ μέρους των γονιών και δασκάλων του τελικά τον ωφέλησε. Στη συνέχεια πήγε στην Καρχηδόνα, όπου σπούδασε φιλοσοφία και ρητορική. Ως νεαρός φοιτητής ζούσε άστατη ζωή. Πολύ νέος, μάλιστα, απέκτησε και ένα εξώγαμο παιδί. Αργότερα πήγε στη Ρώμη, για να εργαστεί ως ρήτορας και να διδάξει και απέκτησε σπουδαία φήμη για τις ρητορικές του ικανότητες. Κάποια στιγμή πήγε στα Μεδιόλανα (σημερινό Μιλάνο), όπου επίσκοπος ήταν ο Αμβρόσιος. Η γνωριμία του με τον Αμβρόσιο τον θάμπωσε. Παρακολούθησε τα κηρύγματά του, διάβασε τις επιστολές του Αποστόλου Παύλου και άρχισε σιγά - σιγά να μεταμορφώνεται. Μετά τον θάνατο της μητέρας του επέστρεψε στην Αφρική, όπου πέθανε το παιδί του. Τότε ίδρυσε μια μοναστική αδελφότητα με μερικούς φίλους του. Το 391 μ.Χ. ο επίσκοπος της Ιππώνας (στα παράλια της Νουμιδίας), εκτιμώντας τα πλούσια χαρίσματά του τον χειροτόνησε επίσκοπο. Ως επίσκοπος ξεχώρισε για την ποιμαντική του δραστηριότητα αλλά και την έντονη αντιαρειτική του δράση. Έγραψε πάρα πολλά έργα, τα οποία είχαν πολύ μεγάλη επιρροή στην ανάπτυξη του Δυτικού Χριστιανισμού και της Δυτικής φιλοσοφίας. Οι **Εξομολογήσεις**, έργο κλασικό που γνώρισε τεράστια απήχηση στον δυτικό πολιτισμό, είναι η ιστορία της νεότητας του Αυγουστίνου και η μαρτυρία της πνευματικής του περιπλάνησης και της μεταμόρφωσης του. Πέθανε τον Αύγουστο του 430 μ. Χ.

Ο Άγιος Αυγουστίνος δεχόμενος το βάπτισμα από τον Άγ. Αμβρόσιο

Για τους Πατέρες

Οι Πατέρες [...] μπορούν να δώσουν σωστή αγωγή στον νέο άνθρωπο. Κοντά τους νιώθει άνετα. Δεν σε υποτιμούν. Δεν σε εκμεταλλεύονται. Δεν σε εξουθενώνουν. Δεν σου λένε ψέματα. Γιατί δεν έχουν κανένα πρόβλημα δικό τους να καλύψουν. Πιστεύουν, ζουν και ξέρουν ότι ο Θεός αγαπά κάθε πλάσμα του. Αγαπά όλο τον άνθρωπο και την ελευθερία του. Και έχει σημασία να πλησιάσει κάποιος τον Θεό εν ελευθερία, όταν έλθει η ώρα του. Έχει σημασία να διακινδυνεύσει στο να κάμει κάποτε το προσωπικό του βήμα. Να τολμήσει να εκφράσει τις αντιρρήσεις ή την αμφιβολία του, όπως ο Απόστολος Θωμάς. Να εξομολογηθεί την αλήθεια. Να ακούσει τον Καλό Ποιμένα να τον καλεί κατ' όνομα. Να διασχίσει το κατώφλι της δειλίας. Να σχίσει το χειρόγραφο της δουλείας. Να προχωρήσει εν ελευθερία. Να κάμει και το επόμενο βήμα: «Θεέ μου, δεν έχω εμπιστοσύνη στον εαυτό μου. Ο αληθινός εαυτός μου είσαι Εσύ, που με έπλασες, με αγαπάς και με καλείς στην επικίνδυνη περιπέτεια της ελευθερίας, για να βρω την ψυχή μου, χάνοντάς την συνειδητά. Γι' αυτό, ζητώ και θέλω να γίνει το θέλημά σου, όχι το δικό μου».

Αρχιμ. Βασίλειος [Γοντικάκης], Φως Χριστού φαίνει πάσι

Από τον λόγο των Πατέρων για τον Χριστό και τον τριαδικό Θεό

Ο Πατέρας είναι Θεός και ο Υιός Θεός, διότι αυτός που γεννιέται από τον Θεό είναι Θεός.

Ειρηναίος Λυών (2^{ος} αι.)

Ο Θεός έγινε άνθρωπος για να γίνουμε εμείς Θεοί.

Μ. Αθανάσιος (4^{ος} αι.)

Όταν θέλεις να τιμήσεις τον Χριστό, κάνε το όταν τον βλέπεις γυμνό στο πρόσωπο των φτωχών. Δεν έχει καμιά αξία, αν φέρεις μεταξύ και πολύτιμα μέταλλα στο ναό και αφήσεις έξω τον Χριστό να υποφέρει από το κρύο και τη γύμνια... ο Χριστός, ως ένας άστεγος ξένος περιφέρεται έξω και ζητιανεύει και αντί να τον δεχθείτε, σεις κάνετε διακοσμήσεις.

Ιωάννης ο Χρυσόστομος (4^{ος} αι.)

*Χαίρε, Πατέρα, πηγή του Υιού,
Υιέ, εικόνα του Πατέρα.
Πατέρα, το έδαφος όπου στέκεται ο Υιός,
Υιέ, η σφραγίδα του Πατέρα.
Πατέρα, η δύναμη του Υιού,
Υιέ, η ομορφιά του Πατέρα.
Πανάγιο Πνεύμα, σύνδεσμο ανάμεσα
στον Πατέρα και τον Υιό.
Στείλε, ω Χριστέ, το Πνεύμα, στείλε
τον Πατέρα στην ψυχή μου.
Πότισε τη στεγνή μου καρδιά μ' αυτή τη δροσιά,
το πιο καλό απ' όλα τα δώρα σου.*

Συνέσιος Κυρηναίας (5^{ος} αι.)

Όταν φτάσουμε στην αγάπη φτάσαμε στον Θεό και το ταξίδι μας τελειώνει. Έχουμε περάσει αντίπερα στο νησί που βρίσκεται πέρα από τον κόσμο, εκεί όπου είναι ο Πατέρας, ο Υιός και το Άγιο Πνεύμα.

Άγ. Ισαάκ ο Σύρος (7^{ος} αι.)

Εκείνος που βλέπει και ίχνος μόνο μίσους μέσα στην καρδιά του, προς οποιονδήποτε άνθρωπο για οποιοδήποτε φταίξιμό του, είναι εντελώς ξένος από την αγάπη προς τον Θεό. Γιατί η αγάπη προς τον Θεό δεν ανέχεται διόλου το μίσος κατά του ανθρώπου.

Μάξιμος ο Ομολογητής (7^{ος} αι.)

Όταν βλέπεις την αγάπη, βλέπεις την Τριάδα. Ο Πατέρας δωρίζεται δίχως όρια, ο Υιός δέχεται με προθυμία το δώρο, το Πνεύμα είναι η τέλεια ενότητα ανάμεσα σε αυτόν που προσφέρει και σε αυτόν που δέχεται. Τρεις είναι: Αυτός που Αγαπά, Εκείνος που Αγαπιέται και η μεταξύ τους Αγάπη.

Έχοντας ένα μονογενή Υιό, ο Θεός τον έκανε υιό του ανθρώπου, κι έτσι έκανε τον υιό του ανθρώπου Υιό του Θεού.

Αυγουστίνος (4^{ος} - 5^{ος} αι.)

Η επιστροφή του άσωτου υιού,
Soichi Watanabe (1949)

Δόγματα / Όροι: Η ζωή και η πίστη της Εκκλησίας με λόγια

Οι αποφάσεις των Οικουμενικών Συνόδων

Οι αποφάσεις των Οικουμενικών Συνόδων σε θέματα πίστης ονομάζονται **Δόγματα**, **Σύμβολα**, **Όροι** ή **Τόμοι**. Όπως καταλαβαίνει κανείς, για να διατυπωθούν με ακρίβεια τα δόγματα χρειαζόταν πολλή δουλειά και μελέτη. Μέσα στα δόγματα εμπεριέχεται όλη η διδασκαλία της Εκκλησίας, γι' αυτό και κανείς δεν μπορεί να τα τροποποιήσει. Εκτός από τα δόγματα, οι Οικουμενικές Σύνοδοι θέσπιζαν και **Κανόνες** πάνω σε ζητήματα λατρείας, διοίκησης και χριστιανικής ζωής.

Το **Σύμβολο της Πίστεως**, το γνωστό **Πιστεύω**, αποτελείται από 12 άρθρα (στίχους). Τα 7 πρώτα συντάχθηκαν στην Α' Οικουμενική Σύνοδο και τα υπόλοιπα 5 προστέθηκαν στη Β' Οικουμενική Σύνοδο το 381 μ.Χ. Η Γ' Οικουμενική Σύνοδος, που έγινε στην Έφεσο το 431 μ.Χ. επιβεβαίωσε τη μορφή που είχε το **Σύμβολο της Πίστεως** το 381 μ.Χ. και διευκρίνισε ότι δε θα γίνονταν άλλες αλλαγές και προσθήκες, καθώς και ότι δε θα υιοθετούνταν άλλα Σύμβολα.

Το Σύμβολο της Πίστεως

Το Σύμβολο της Πίστεως περιέχει τις θεμελιώδεις αλήθειες που μοιράζονται τα μέλη της Εκκλησίας γύρω από τον Θεό και τη σχέση του ανθρώπου με Αυτόν, γύρω από τη σωτηρία και την προσδοκία της Ανάστασης. Στη Θεία Λειτουργία οι πιστοί το λένε όλοι μαζί, για να δείξουν τη μεταξύ τους κοινωνία και ενότητα, η οποία οδηγεί και κορυφώνεται στην ενότητά τους με τον Χριστό, στη θεία κοινωνία.

Αλ. Σμέμαν, Πιστεύω

1. Πιστεύω εἰς ἕνα Θεόν, Πατέρα, Παντοκράτορα, ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀοράτων.
2. Καὶ εἰς ἕνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν μονογενῆ, τὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθέντα πρὸ πάντων τῶν αἰώνων φῶς ἐκ φωτός, Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, γεννηθέντα οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ Πατρί, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο.
3. Τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντα ἐκ τῶν οὐρανῶν καὶ σαρκωθέντα ἐκ Πνεύματος Ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς Παρθένου καὶ ἐνανθρωπήσαντα.
4. Σταυρωθέντα τε ὑπὲρ ἡμῶν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου, καὶ παθόντα καὶ ταφέντα.
5. Καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατὰ τὰς Γραφάς.
6. Καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς καὶ καθεζόμενον ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς.
7. Καὶ πάλιν ἐρχόμενον μετὰ δόξης κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς, οὗ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος.
8. Καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον, τὸ κύριον, τὸ ζωοποιόν, τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, τὸ σὺν Πατρὶ καὶ Υἱῷ συμπροσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον, τὸ λαλῆσαν διὰ τῶν προφητῶν.
9. Εἰς μίαν, Ἁγίαν, Καθολικὴν καὶ Ἀποστολικὴν Ἐκκλησίαν.
10. Ὁμολογῶ ἓν βάπτισμα εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν.
11. Προσδοκῶ ἀνάστασιν νεκρῶν.
12. Καὶ ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος.
Ἀμήν.

Τα θεμέλια της πίστης: Ο Θεός ως Τριάδα και ο Θεάνθρωπος Χριστός

Ημείς δε κηρύσσομεν Χριστόν εσταυρωμένον

(Α Κορ 1, 23)

Σταύρωση, (14^{ος} αι.)

Ο Σταυρός συμβολίζει με τον πιο τέλειο και απόλυτο τρόπο ότι [...] ο ενσαρκωμένος Θεός εισχωρεί σε όλες μας τις εμπειρίες. Ο Ιησούς Χριστός, ο σύντροφός μας, δεν μετέχει μόνο σε ολόκληρη την ανθρώπινη ζωή, αλλά και σε ολόκληρο τον ανθρώπινο θάνατο, σε όλες τις θλίψεις μας, όλες τις λύπες μας [...]

Αυτό είναι το μήνυμα του Σταυρού στον καθένα μας. Όσο μακριά κι αν πρέπει να ταξιδέψω μέσα από την κοιλάδα της σκιάς του θανάτου, δεν είμαι ποτέ μόνος. Έχω ένα σύντροφο. Κι αυτός ο σύντροφος δεν είναι μόνο ένας αληθινός άνθρωπος όπως εγώ, αλλά και Θεός αληθινός εκ Θεού αληθινού. Τη στιγμή της πιο βαθιάς ταπείνωσής του πάνω στο Σταυρό, ο Χριστός είναι ο ίδιος αιώνιος και ζωντανός Θεός όπως στη Μεταμόρφωσή του [...] Ατενίζοντας τον σταυρωμένο Χριστό δεν βλέπω μόνο έναν οδυνόμενο άνθρωπο, αλλά έναν Θεό οδυνόμενο.

K. Ware, Ο Ορθόδοξος Δρόμος

Η ελπίς μου ο Πατήρ, καταφυγή μου ο Υιός, σκέπη μου το Πνεύμα το άγιον, Τριάς αγία δόξα σοι

(Προσευχή του αγ. Ιωαννικίου)

Η Φιλοξενία του Αβραάμ, Αν. Ρουμπλιώφ (14^{ος} αι.).

Η ορθόδοξη εικόνα για την Αγία Τριάδα

Ο Θεός το μόνο που ζητά είναι οι δικές μας καρδιές να είναι ανοιχτές στον διάλογο· ποτέ δεν ζητά να ανοίγουμε τις καρδιές των άλλων στον διάλογο μαζί Του. ... Οι μονοθεϊστικές θρησκείες του κόσμου το οφείλουν στην κοινή τους κληρονομιά να μιμηθούν τον προπάτορα Πατριάρχη Αβραάμ. Καθισμένος στη σκιά της βελανιδιάς του Μαμβρή, ο Αβραάμ δέχθηκε την επίσκεψη τριών ξένων [...] Δεν τους θεώρησε ως κίνδυνο ή απειλή κατά της περιουσίας και της ζωής του. Αντιθέτως, αυθόρμητα και ανοικτά μοιράστηκε μαζί τους το φαγητό και τη φιλία του, επεκτεινόμενος σε μια τόσο γενναιόδωρη φιλοξενία ώστε, στην Ορθόδοξη πνευματική παράδοση, η σκηνή αυτή να θεωρείται ως υποδοχή τριών αγγέλων, οι οποίοι κατ' επέκτασιν συμβολίζουν την Αγία Τριάδα.

Οικουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαίος

Προτάσεις για εργασίες και δραστηριότητες στην τάξη

1. Εξηγήστε για ποιο λόγο η Εκκλησία χρειάστηκε να καθορίσει τη διδασκαλία της με τις αποφάσεις των τοπικών και Οικουμενικών συνόδων. Τι θεωρούσε επικίνδυνο και από τι ήθελε να διαφυλάξει τους πιστούς;
2. Αφού χωριστείτε σε μικρές ομάδες, παρατηρήστε την εικόνα της Α΄ Οικουμενικής Συνόδου και απαντήστε στα ερωτήματα: Τι βλέπετε; Τι σκέφτεστε; Τι σας κάνει να αναρωτιέστε; (Τεχνική: «Artful Thinking»)
3. Ας υποθέσουμε ότι υπερίσχυε η άποψη του ιερέα Άρειου, ότι δηλαδή ο Χριστός δεν είναι Θεός αλλά άνθρωπος, και γινόταν αποδεκτή από όλη την πρωτοχριστιανική Εκκλησία. Αφού χωριστείτε σε ομάδες, φανταστείτε και περιγράψτε ποιες θα ήταν οι συνέπειες μιας τέτοιας πίστης στη ζωή των χριστιανών. Πώς αντιλαμβάνεστε τώρα τη σημασία των όρων «αίρεση» και «αιρετικός»;
4. Αφού διαβάσετε το κείμενο του Κ. Ware και παρατηρήσετε προσεκτικά την εικόνα της Σταύρωσης, συζητήστε τι μπορεί να σημαίνει για έναν σύγχρονο άνθρωπο η πίστη σε έναν Θεό «οδυνόμενο»; Πώς τον εμπνέει η εικόνα να βλέπει τα προσωπικά του προβλήματα, τις δυσκολίες της ζωής, τους άλλους ανθρώπους κ.ά.;
5. Υπογραμμίστε τα ρήματα που χρησιμοποιούν σε πρώτο πρόσωπο οι χριστιανοί λέγοντας το «Πιστεύω». Τι σκέψεις σας προκαλούν;
6. Εξηγήστε γιατί τα δόγματα ονομάζονται Όροι, δηλαδή «όρια», «σύνορα» της αλήθειας της χριστιανικής πίστης.
7. Αναστοχαστείτε: Τα όσα μάθατε στην ενότητα αυτή, διευρύνουν τις ιδέες σας για το πνεύμα που χρειάζεται να επικρατεί στις συνελεύσεις της τάξης ή του σχολείου σας όταν προσπαθείτε να αντιμετωπίσετε ζητήματα και κρίσεις;

Οι κανόνες και οι νόμοι που αποβλέπουν στην πρόληψη και επίλυση προβλημάτων καθώς και στη βελτίωση των σχέσεων μεταξύ των ανθρώπων και των κρατών, αποφασίζονται με βάση την αρχή της πλειοψηφίας. Είναι άραγε αυτή η αρχή αρκετή; Πώς εμπλουτίζουν τους προβληματισμούς σας όσα επεξεργαστήκατε στην ενότητα για την προσπάθεια των Οικουμενικών Συνόδων για ομόφωνη απόφαση;

Επάνω: από την Αγία και Μεγάλη Σύνοδο της Ορθοδοξίας που πραγματοποιήθηκε στην Κρήτη τον Ιούλιο του 2016.

Κάτω: άποψη του Ευρωκοινοβουλίου στο Στρασβούργο.

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 5

Μονοθεϊστικές θρησκείες: Ιουδαϊσμός και Ισλάμ

Όλοι μας έχουμε έναν Πατέρα, έναν Δημιουργό, ο οποίος μας δημιούργησε. Σκοπός εντούτοις δεν είναι να δημιουργηθεί μια παγκόσμια ανθρωπότητα και έτσι να αμαυρωθεί η ατομική ιδιοτυπία ... Όπως μας λέει ο προφήτης Μιχαίας στη Βίβλο: “Άφησε όλους τους λαούς να βαδίζουν, ο καθένας στο όνομα του Θεού του, και εμείς θα βαδίσουμε στο όνομα του Κυρίου”.

Αρχιεπίσκοπος του Ισραήλ Meir Lau

*Έλα έλα όποιος κι αν είσαι, περιπλανώμενος, ειδωλολάτρης, πυρολάτρης,
Έλα ακόμη κι αν έσπασες χιλιάδες φορές τους όρκους σου,
Έλα και πάλι έλα, το δικό μας караβάνι δεν είναι караβάνι της απόγνωσης.*

Από επιγραφή που βρίσκεται στην είσοδο του μαυσωλείου του Ρουμί στο Ικόνιο

εισαγωγικό

Όλοι μας θέλουμε να ξέρουμε πώς άλλες ομάδες ανθρώπων αντιλαμβάνονται τον κόσμο και βρίσκουν νόημα και χαρά στην καθημερινή τους ζωή. Απαντήσεις, βέβαια, σε αυτά τα ερωτήματα προσπαθούν να δώσουν και οι θρησκείες. Στον κόσμο, λοιπόν, των θρησκειών θα ταξιδέψουμε στις δύο τελευταίες θεματικές ενότητες, μετά την ενασχόλησή μας με τον Χριστιανισμό, για να ανακαλύψουμε τα πιστεύω, τις αξίες και τον τρόπο ζωής ανθρώπων που έχουν διαφορετική καταγωγή, πολιτισμό και θρησκεία. Στην εποχή μας, άλλωστε, συχνά ζούμε πλάι και μαζί με «διαφορετικούς» ανθρώπους: στο σχολείο, στη γειτονιά, στο διαδίκτυο. Χρειάζεται, επομένως να γνωρίσουμε τον «διαφορετικό» άνθρωπο και να συνομιλήσουμε μαζί του. Αυτή η γνωριμία, η επικοινωνία και ο διάλογος με τον «διαφορετικό» είναι όχι μόνο ένας από τους βασικούς στόχους του μαθήματος των Θρησκευτικών, αλλά και στόχος όλων όσοι επιδιώκουν την ειρήνη σήμερα.

Ο **Ιουδαϊσμός** και το **Ισλάμ** είναι δύο από τις μονοθεϊστικές θρησκείες που ονομάζονται –μαζί με τον Χριστιανισμό– **αβραμικές θρησκείες**. Ονομάζονται έτσι γιατί σύμφωνα με τις γραφές τους έχουν την πηγή τους στην παράδοση του Αβραάμ. Υπολογίζεται πως πάνω από τον μισό πληθυσμό της γης πιστεύει σε μία από αυτές τις τρεις θρησκείες. Και οι τρεις γεννήθηκαν σε κοινό γεωγραφικό χώρο, την Ανατολή και συνυπήρξαν για αιώνες άλλοτε ειρηνικά και άλλοτε όχι.

Ο Ιουδαϊσμός και το Ισλάμ για 13 αιώνες μοιράζονται πολλά με τον Χριστιανισμό. Έχουν σημαντική παρουσία στην Ευρώπη είναι ένας κρίκος στην αλυσίδα της ιστορίας και του πολιτισμού της Ελλάδας. Σήμερα γινόμαστε μάρτυρες εκδηλώσεων βίας και σύγκρουσης μεταξύ τους. Γι' αυτό και «οφείλουμε» προσοχή, σεβασμό και ευαισθησία στην προσέγγισή τους.

Είναι αλήθεια ότι οι πληροφορίες που σας δίνονται είναι πολλές. Στόχος είναι να τις χρησιμοποιήσετε, για να περιηγηθείτε σε τόπους, να γνωρίσετε πρόσωπα, εικόνες, σύμβολα και σημασίες, να συναισθανθείτε εμπειρίες, να ανακαλύψετε αρχές και αξίες ζωής των Εβραίων και των Μουσουλμάνων. Θα είναι σαν να συνομιλείτε μαζί τους. Αυτό άλλωστε είναι μια βασική απαίτηση της εποχής μας από τον άνθρωπο που ζει στο «παγκόσμιο χωριό». Και, βέβαια, ο αμοιβαίος σεβασμός και ο διάλογος με τις άλλες θρησκευτικές παραδόσεις είναι μια βασική απαίτηση για την ειρηνική συμβίωση των ανθρώπων στον σύγχρονο κόσμο.

περιεχόμενα

I. Ιουδαϊσμός (Γιορτές μνήμης, γιορτές μετάνοιας, θεμελιακή σχέση με τις Γραφές. Πώς ζουν οι άνθρωποι, Συναγωγή, σχέση Ιουδαϊσμού – Ελληνισμού, Ολοκαύτωμα).

II. Ισλάμ (Το Ισλάμ ως πίστη: Αλλάχ, Μωάμεθ, Κοράνιο, Σουνά και Χαντίθ. Πώς ζει ο άνθρωπος: Πέντε στύλοι, Ούμμα, Σαρία, Παρασκευή των Μουσουλμάνων, Θρησκευτικοί λειτουργοί, Σουφισμός, Τζελαλεντίν Ρουμί).

Το Άστρο του
Δαβίδ (Μαγκέν
Νταβίντ): σύμβολο
του Ιουδαϊσμού

Ιουδαϊσμός

Ισραήλ, ένας περιπλανώμενος λαός μέσα στην ιστορία

Η θρησκεία βρίσκεται στο κέντρο της ιστορίας του εβραϊκού λαού. Σύμφωνα με τα ιερά κείμενα των Εβραίων, ο ίδιος ο Θεός επέλεξε τους πατριάρχες Αβραάμ, Ισαάκ και Ιακώβ, για να διδάξουν στον λαό τους τη μονοθεΐα, δηλαδή την πίστη σε έναν Θεό. Σε αυτούς υποσχέθηκε ο Θεός τη δημιουργία ενός λαού από τους απογόνους τους και την κυριαρχία στη γη. Αρχικά επρόκειτο για την ιστορία μιας οικογένειας, της οικογένειας των πατριαρχών. Στη συνέχεια, η πείνα και οι δύσκολες συνθήκες έφεραν την οικογένεια στην Αίγυπτο, όπου βρήκε τροφή και καταφύγιο. Με την πάροδο των χρόνων, όμως, η οικογένεια αυτή πλήθυνε, η κατάσταση άλλαξε και οι Εβραίοι βρέθηκαν δούλοι των Αιγυπτίων, μέχρι τη στιγμή που, με ηγέτη και καθοδηγητή τους τον Μωυσή, ελευθερώθηκαν από τον ζυγό και ξεκίνησαν την πορεία τους μέσα στην έρημο, προς τη Γη της επαγγελίας, της υπόσχεσης. Εκεί, μέσα στην έρημο, οι Εβραίοι διαμορφώθηκαν ως λαός, ήρθαν σε επαφή με τον Θεό και παρέλαβαν τις 10 εντολές κι όλο τον Νόμο, τη λεγόμενη Τορά, που διέπει τη θρησκεία τους και θέτει τα θεμέλια των κοινωνικών αρχών οι οποίες μέχρι σήμερα εμπνέουν και καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό τις σχέσεις των ανθρώπων στις οργανωμένες κοινωνίες. Εκεί στην έρημο, σύναψαν μια «Διαθήκη», δηλαδή μια συμφωνία, με τον Θεό: εκείνοι υποσχέθηκαν ότι θα υπακούν στον Θεό και θα τηρούν τον Νόμο του, και ο Θεός υποσχέθηκε ότι θα τους προστατεύει και θα τους θεωρεί λαό του. Μετά από περιπλάνηση 40 χρόνων οι Εβραίοι έφτασαν στη Γη της Επαγγελίας.

Στο πέρασμα των αιώνων, αναδείχθηκαν σπουδαίοι ηγέτες που οδήγησαν τον εβραϊκό λαό σε καιρούς ειρήνης και σε καιρούς πολέμων με τους εχθρούς του. Αναδείχθηκαν προφήτες που δίδασκαν τους Εβραίους να είναι πιστοί, όταν εκείνοι ξεχνούσαν την υπόσχεση που είχαν δώσει στον Θεό. Αναδείχθηκαν βασιλείς σοφοί και εμπνευσμένοι. Ο βασιλιάς Δαβίδ ήταν αυτός που καθιέρωσε την Ιερουσαλήμ ως πρωτεύουσα του κράτους και ο γιος του, ο βασιλιάς Σολομών, έχτισε εκεί τον φημισμένο Ναό (Ναό της Ιερουσαλήμ ή Ναό του Σολομώντα). Από τότε, οι Εβραίοι όλου του κόσμου θεωρούν την Ιερουσαλήμ ως ιερή πόλη και κοιτίδα του πολιτισμού τους.

Για τους Εβραίους, η ιστορία τους αφηγείται την αγάπη και την παρέμβαση του Θεού σε κάθε πτυχή της ζωής τους.

Γύρω από τη σύγχυση των όρων που χρησιμοποιούμε για τους Εβραίους

Αν και καθένας από τους όρους **Εβραίος**, **Ισραηλίτης**, και **Ιουδαίος** έχει τη δική του ιστορική προέλευση, σήμερα χρησιμοποιούνται με την ίδια ακριβώς σημασία. Δηλαδή, και οι τρεις χρησιμοποιούνται για να δηλώσουν αυτόν που κατά το θρήσκευμα είναι εβραίος, ανεξάρτητα από την εθνική του καταγωγή. Αντιθέτως, **Ισραηλινός** ονομάζεται ο υπήκοος του σύγχρονου κράτους του Ισραήλ, ο οποίος μπορεί να μην είναι εβραίος κατά το θρήσκευμα.

Ο επίσημος χαρακτηρισμός των εβραίων Ελλήνων είναι «Έλληνες Ισραηλίτες». Ο χαρακτηρισμός αυτός χρησιμοποιείται και από το Ελληνικό Κράτος και από τα επίσημα όργανα του Ελληνικού Εβραϊσμού. Οι όροι «Έλληνας Εβραίος» ή «Έλληνας Ισραηλίτης» είναι ταυτόσημοι, αν και ο πρώτος όρος έχει πιο ευρεία χρήση, ενώ ο δεύτερος χρησιμοποιείται σε πιο επίσημες περιστάσεις.

Γιορτές μνήμης

Οι εβραϊκές γιορτές βασίζονται στον ετήσιο κύκλο των εποχών της φύσης και στις γεωργικές και κτηνοτροφικές εργασίες κατά τη διάρκεια του έτους. Με την πάροδο των χρόνων, αυτές οι γιορτές συνδυάστηκαν με τα μεγάλα γεγονότα που σφράγισαν την ιστορική πορεία του εβραϊκού λαού. Έτσι, όταν οι Εβραίοι γιορτάζουν, ανακαλούν τα γεγονότα της ιστορίας τους και μεταφέρουν στις νεότερες γενιές τις συνήθειες και τα νοήματα της κάθε γιορτής. Οι εορτασμοί τελούνται τόσο στη Συναγωγή όσο και στο σπίτι με όμορφες τελετές. Οι τελετές αυτές επικεντρώνονται κυρίως στα παιδιά, τα οποία μέσα σε αυτές τις ευχάριστες εμπειρίες των οικογενειακών συγκεντρώσεων αντλούν το μήνυμα της πίστης και γνωρίζουν την ιστορία του λαού τους.

Πέσαχ

Γιορτάζεται την άνοιξη, διαρκεί οκτώ μέρες και θυμίζει την Έξοδο των Ισραηλιτών από τη σκλαβιά της Αιγύπτου και την εκ νέου γέννηση του λαού τους. Είναι μια γιορτή που φέρνει κοντά όλα τα μέλη της οικογένειας και είναι επικεντρωμένη γύρω από το τραπέζι του Πέσαχ, όπου τελείται το **Σέντερ (δείπνο)** τις δύο πρώτες νύχτες της γιορτής. Το Σέντερ είναι τελετουργία αυστηρά καθορισμένη. Στη διάρκειά της όλοι διαβάζουν τα κείμενα που αφηγούνται την ιστορία της Εξόδου, τους ψαλμούς που δοξάζουν τον Θεό για τις σωτήριες παρεμβάσεις και για τα θαύματά του, και τραγουδούν τα τραγούδια που αναφέρονται στην ιδιαίτερη αυτή γιορτή. Μια κομβική στιγμή στην αρχή του Σέντερ, είναι οι «τέσσερις ερωτήσεις», που τραγουδούν συνήθως στα εβραϊκά τα μικρά παιδιά της οικογένειας. Εξάλλου, όλη αυτή η τελετουργία έχει ως σκοπό να διηγηθούν οι γονείς στα παιδιά την ιστορία του εβραϊκού λαού και να τα βοηθήσουν να νιώσουν τις εμπειρίες των προγόνων που βγήκαν από την Αίγυπτο. Κάθε Εβραίος θυμάται τις ακόλουθες φράσεις που σημάδεψαν την παιδική του ηλικία μέσα στην γιορτινή και ζεστή ατμόσφαιρα της διευρυμένης οικογένειας: *«Γιατί αυτή η νύχτα είναι διαφορετική από όλες τις άλλες; Διότι όλες τις άλλες νύχτες τρώμε είτε ζυμωτό είτε άζυμο ψωμί, αυτήν τη νύχτα όμως τρώμε μόνον άζυμο. Διότι όλες τις άλλες νύχτες τρώμε όλων των ειδών τα χορταρικά – αυτήν τη νύχτα όμως τρώμε μόνο πικρά χόρτα. Διότι όλες τις άλλες νύχτες, δε βουτάμε ούτε μια φορά, [τα λαχανικά στο ξύδι] αυτήν τη νύχτα όμως τα βουτάμε δυο φορές. Διότι όλες τις άλλες νύχτες τρώμε καθισμένοι, αυτήν τη νύχτα όμως είμαστε όλοι γερμένοι*

αναπαυτικά. Και η ανάγνωση-αφήγηση συνεχίζεται από όλους όσους παρευρίσκονται στο τραπέζι.

Στο κέντρο του τραπεζιού είναι τοποθετημένος ο **δίσκος του Σέντερ**. Όλα όσα περιέχει συμβολίζουν κάτι διαφορετικό. Ένα καλά βρασμένο σφιχτό αυγό συμβολίζει τη θυσία που γινόταν στον Ναό σε κάθε γιορτή. Η κνήμη του αρνιού συμβολίζει τη θυσία του Πέσαχ, όταν θυσίαζαν αρνιά στον Ναό. Τα πικρά χόρτα παραπέμπουν στην πικρή εμπειρία της σκλαβιάς στην Αίγυπτο. Μια κρέμα από μήλα, ξηρούς καρπούς κανέλλα και κρασί θυμίζει τη λάσπη που χρησιμοποιούσαν οι Ισραηλίτες σκλάβοι στην Αίγυπτο. Το σέλινο θυμίζει ότι το Πάσχα γιορτάζεται την άνοιξη και έτσι ευλογούνται όλοι οι καρποί της γης. Αλατισμένο νερό ή ξύδι συμβολίζει τα δάκρυα των Ισραηλιτών στην Αίγυπτο ή τη δύσκολη ζωή που περνούσαν εκεί. Τα άζυμα ψωμιά (ματσά) παραπέμπουν στα άζυμα ψωμιά της Εξόδου. Τέσσερα ποτήρια με κρασί αντιστοιχούν σε τέσσερις βιβλικές φράσεις που αναφέρονται στη λύτρωση των Εβραίων. Το ποτήρι του προφήτη Ηλία συνδέεται με την προαναγγελία και τον ερχομό του Μεσσία, την εποχή δηλαδή της απόλυτης ελευθερίας και ειρήνης για τον λαό. Σε όλη τη διάρκεια του Σέντερ υπενθυμίζεται ότι όλα αυτά δεν είναι απλώς γεγονότα του παρελθόντος. Το Πάσχα δεν είναι κάτι που τελείωσε. Είναι η «εποχή της ελευθερίας μας».

Σαβουότ (Πεντηκοστή)

Γιορτάζεται στην αρχή του καλοκαιριού και υπενθυμίζει την ημέρα που έφεραν την πρώτη σοδειά της χρονιάς προσφορά στον Ναό, καθώς και τη μέρα που ο Θεός έδωσε τις Δέκα Εντολές στο Όρος Σινά ως όρο της Διαθήκης του με τον Ισραήλ.

Διαβάζεται το βιβλίο της Ρουθ, όπου περιγράφεται γλαφυρά ο καλοκαιρινός θερισμός. Έθιμο του σπιτιού είναι η κατανάλωση γαλακτερών τροφών που συμβολίζουν την Τορά (καθώς ο Νόμος παρομοιάζεται με το γάλα, που είναι θρεπτική και ωφέλιμη τροφή).

Άμος Όζ, Σούμχι

Πρόκειται για την ιστορία ενός μικρού αγοριού, του Σούμχι, που ζει στην Ιερουσαλήμ υπό αγγλική κατοχή, λίγο, δηλαδή, πριν τη δημιουργία του κράτους του Ισραήλ το 1947. Το μυθιστόρημα εκτυλίσσεται ολόκληρο σε μία μέρα και μιλάει για σκανταλιές, πρώτους έρωτες, για σκύλους που το βάζουν στα πόδια, για ηλεκτρικά τρένα και για περίεργους συγγενείς μέσα από τα μάτια ενός εντεκάχρονου ονειροπόλου παιδιού.

Στη γιορτή του Σαβουότ ο θείος Τσέμαχ ήρθε από το Τελ Αβίβ και μου έφερε δώρο ένα ποδήλατο [...] Έκανε όλο το δρόμο από το σταθμό των υπεραστικών λεωφορειών Έγκεντ –που βρίσκεται στην οδό Γιάφο- μέχρι το σπίτι μας ποδηλατώντας πάνω σ' ένα μεταχειρισμένο «Ράλι» με όλα του τα εξαρτήματα: το ποδήλατο είχε ένα κουδουνάκι κι ένα φανάρι, καθώς και μία σχάρα κι έναν ανακλαστήρα στο πίσω μέρος. Το μόνο που του έλειπε ήταν η μπάρρα που ενώνει τη σέλα με το τιμόνι. Εγώ μέσα στον ενθουσιασμό μου, δεν κατάλαβα αρχικά πόσο σοβαρό ήταν αυτό το ελάττωμα. Η μαμά είπε: «Αυτή τη φορά το παράκανες, Τσέμαχ. Το παιδί είναι μόλις έντεκα ετών. Τι θα του φέρεις, άραγε, για το μπαρ-μιτσβά του;» [...]

Στο τέρμα της οδού Τσεφάνια, στο προτελευταίο σπίτι, ζούσε ο φίλος μου, ο Άλντο Καστελνιούβο [...] Στην τραπεζαρία του σπιτιού του δέσποζε ένα τεράστιο τραπέζι από μαόνι, με τσόχινα προστατευτικά, σαν κάλτσες, στα χοντρά του πόδια. Και στον τοίχο της τραπεζαρίας, με χρυσά γράμματα, πρόβαλλε η επιγραφή: «Ποιος θα ανεβεί στο όρος του Κυρίου και ποιος θα σταθεί στον ιερό τόπο Αυτού;» (Ψαλμός 23 [24], 3). Η απάντηση σ' αυτή την ερώτηση, που ήταν άλλωστε και το οικογενειακό τους απόφθεγμα, βρισκόταν στον απέναντι τοίχο και περιστοίχιζε το οικόσημο των Καστελνιούβο, μια γαλάζια αντλόπη μ' ένα άστρο του Δαβίδ σε κάθε της κέρατο. «Εκείνος που έχει καθαρά τα χέρια και αγνή την καρδιά») (Ψαλμός 23 [24], 4).

Σουκότ (Σκηνοπηγία)

Γιορτάζεται το φθινόπωρο, διαρκεί εννέα μέρες και υπενθυμίζει τις περιπλανήσεις των Εβραίων στην έρημο, μετά την απελευθέρωσή τους από την Αίγυπτο, όταν ήταν αναγκασμένοι να ζουν σε σκηνές, καλύβες ή παραπήγματα.

Όλα τα γεύματα στη διάρκεια του Σουκότ τρώγονται μέσα στη Σουκά, μια πρόχειρη σκηνή σαν καλύβα, που στήνεται στο προαύλιο, στον κήπο ή στην ταράτσα του σπιτιού. Μέσα στη Σουκά είναι αναμμένα κεριά. Με την παραμονή όλων στις πρόχειρες αυτές σκηνές καταργούνται οι κοινωνικές διαφορές, τονίζεται η ματαιότητα των υλικών αγαθών και ενδυναμώνεται η πίστη προς τη θεϊκή προστασία.

Χανουκά

Γιορτάζεται μέσα στο χειμώνα και διαρκεί οκτώ μέρες. Αφορά στη νίκη των Μακκαβαίων (Εβραίων πολεμιστών) το 167 π.Χ. ενάντια στους εχθρούς τους, οι οποίοι βεβήλωσαν τον Ναό του Σολομώντα και δεν τους επέτρεπαν να ασκούν τα θρησκευτικά τους καθήκοντα σύμφωνα με τις παραδόσεις τους. Η λέξη «χανουκά» σημαίνει «αφιέρωση» ή εγκαίνια, καθώς γιορτάζεται η κάθαρση του Ναού και η αφιέρωσή του εκ νέου στον αληθινό Θεό. Η γιορτή επίσης ονομάζεται και **Γιορτή των Φώτων** για το φως των κεριών που ανάβουν σε ανάμνηση του λεγόμενου *θαύματος του λαδιού*: ένα μπουκαλάκι με μια ποσότητα λαδιού που επαρκούσε για το άναμμα της επτάφωτης λυχνίας του Ναού για μια μέρα κράτησε τη λυχνία αναμμένη για οχτώ μέρες μετά τη νίκη των Μακκαβαίων. Από τότε η εθιμοτυπία που επικράτησε είναι το άναμμα της Χανουκίας τόσο στη Συναγωγή όσο και στο σπίτι: ένα κεριό για κάθε βράδυ της γιορτής.

Αυτήν την εβδομάδα γίνονται στα σπίτια οικογενειακές και φιλικές συγκεντρώσεις για τα παιδιά, μοιράζονται δώρα, καθώς και το «νόμισμα» της Χανουκά. Το πιο γνωστό παιχνίδι της γιορτής είναι αυτό που παίζεται με μια μικρή σβούρα.

Πουρίμ

Γιορτάζεται η επέτειος της σωτηρίας των Εβραίων της Περσίας από τα χέρια του Αμάν, ενός αξιωματικού του βασιλιά που ήθελε να τους εξολοθρεύσει. Η λέξη σημαίνει «κλήρος» και αναφέρεται στις μηχανορραφίες του Αμάν, που έβαλε κλήρο για να αποφασίσει ποια μέρα θα διέταζε τη σφαγή των Εβραίων της Περσίας. Το σχέδιό του Αμάν δεν ευοδώθηκε και, αντί να σκοτωθούν οι Εβραίοι, ο βασιλιάς διέταξε να σκοτώσουν τον ίδιο. Στο βιβλίο της βασίλισσας Εσθήρ, εξυμνείται η ίδια, καθώς και ο θεός της ο Μαρδοχάιος με την παρέμβαση του οποίου εξοντώθηκε ο Αμάν.

Στη Συναγωγή διαβάζεται το βιβλίο της *Εσθήρ* με ένα ξεχωριστό μελωδικό σκοπό. Στο άκουσμα του ονόματος του Αμάν τα παιδιά χτυπούν τα πόδια τους στο πάτωμα ή γυρίζουν τις ροκάνες τους, για να κοροϊδέψουν τον μισητό εχθρό του Ισραήλ και να μην επιτρέψουν να ακουστεί το όνομά του. Στα σπίτια γίνονται φιλικές συγκεντρώσεις και γεύματα με άφθονο κρασί, ανταλλαγές δώρων και φιλανθρωπίες, ενώ όλοι αλλά κυρίως τα παιδιά μεταμφέζονται. Θεωρείται η πιο χαρούμενη γιορτή του εβραϊκού εορτολογίου.

Γιορτές μετάνοιας

Ρος-Ασανά

Είναι η αρχή του Νέου Έτους, μια γιορτή που δίνει την ευκαιρία στον πιστό να κάνει την αυτοκριτική του, να αναλογιστεί με σοβαρότητα τον χρόνο που πέρασε και να εξετάσει με τον ερχομό του καινούριου χρόνου τα παραπτώματα και τις αδυναμίες του.

Το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της γιορτής είναι το σαλπισμα του **σοφάρ**, ενός κέρατου από κριάρι. Ο ήχος του σοφάρ γεμίζει συγκίνηση τους πιστούς και υπενθυμίζει τα λόγια του σοφού ραβίνου Μαϊμονίδη, που εξηγεί το σκοπό του σαλπίσματος: *«Ξυπνήστε, εσείς οι κοιμισμένοι και ζυγιάστε τις πράξεις σας· θυμηθείτε τον Δημιουργό σας και επιστρέψτε μετανιωμένοι σ' αυτόν. Μην είσατε από εκείνους που χάνουν την αλήθεια κυνηγώντας τις σκιές· που χάνουν τα χρόνια τους γυρεύοντας μάταια πράγματα που ούτε θα τους ωφελήσουν ούτε θα τους λυτρώσουν. Κοιτάξτε βαθιά στις ψυχές σας και κρίνετε τις πράξεις σας· αφήστε τις κακές σας συνήθειες και αναλογιστείτε τις πράξεις σας και ο καθένας σας θα εγκαταλείψει το λάθος δρόμο και τις κακές του σκέψεις και θα γυρίσει στον Θεό. Μόνον έτσι θα μπορέσει να σας συγχωρέσει».*

Ως προς τα έθιμα στο σπίτι, στο τελετουργικό τραπέζι της γιορτής, οι Εβραίοι αποφεύγουν κάθε είδους πικρές, ξινές ή αλμυρές τροφές και τρώνε τροφές που συμβολίζουν τη γλυκύτητα, τις ευλογίες, και την αφθονία. Βουτούν το ψωμί στο μέλι αντί για το συνηθισμένο αλάτι και τρώνε γλυκό μήλο ή μήλο βουτηγμένο στο μέλι και προσεύχονται: *«Ας είναι το θέλημά Σου να δώσεις σε μας ένα καλό και γλυκό χρόνο».*

Γιομ Κιπούρ

Είναι η «Ημέρα του Εξιλασμού», η μεγαλύτερη γιορτή των Εβραίων. Είναι μέρα κρίσης των ανθρώπων από τον Θεό, μέρα που αποφασίζεται η τύχη του καθενός για την επόμενη χρονιά. Είναι η μέρα που οι πιστοί αναγνωρίζουν τα λάθη τους, τα ομολογούν και εκφράζουν τη μεταμέλειά τους γι' αυτά, μέσα από τα κείμενα των προσευχών που αναπέμπονται. Είναι μέρα προσευχής, κατάνυξης και αποχής από οτιδήποτε καθημερινό. Δεν εργάζονται, δεν τρώνε ούτε πίνουν τίποτε από το ηλιοβασίλεμα της παραμονής της γιορτής μέχρι τη νύχτα της επόμενης μέρας. Σύμφωνα με την παράδοση, την ημέρα του Εξιλασμού συγχωρούνται μόνο τα αμαρτήματα απέναντι στον Θεό. Αν ο πιστός έχει βλάψει άλλον άνθρωπο, πρέπει πρώτα να του δώσει εκείνος συχώρηση και κατόπιν να ζητήσει συγνώμη από τον Θεό.

Η θεμελιακή σχέση του Ισραήλ με τις Ιερές Γραφές

Τορά

Η Τορά είναι ο νόμος του Θεού που ο Μωυσής έδωσε στους Ισραηλίτες, όπως του παραδόθηκε, σε πέντε βιβλία, την Πεντάτευχο. Η πίστη και η αναφορά στην Τορά αποτελούν ουσιώδη στοιχεία της εβραϊκής πίστης, καθώς θεωρείται η ολοκληρωμένη αποκάλυψη των εντολών του Θεού. Ένα από τα λίγα «δόγματα» του Ιουδαϊσμού είναι η πεποίθηση ότι η πηγή της Τορά είναι ο Θεός και ότι η Τορά οριστικοποιήθηκε από τον Μωυσή. Με τη στενή της σημασία η λέξη αναφέρεται μόνο στα πέντε πρώτα βιβλία της Βίβλου, την **Πεντάτευχο**. Συνήθως, όμως, η λέξη Τορά αναφέρεται σε ολόκληρο το περιεχόμενο της Βίβλου που την αποτελούν είκοσι τέσσερα βιβλία, γνωστά από τα αρχικά τους ως ΤΑΝΑΚ, αρκτικόλεξο που σχηματίζεται – βάσει της παραδοσιακής κατηγοριοποίησης των βιβλίων σε τρεις ομάδες – από το αρχικό γράμμα κάθε ομάδας: ΤΟΡΑ - ΝΕΒΙΙΜ (ΠΡΟΦΗΤΕΣ) - ΚΕΤΟΥΜΠΙΜ (ΓΡΑΦΕΣ). Ωστόσο, η σημασία της λέξης Τορά δεν περιορίζεται στη Βίβλο. Η Τορά αντιπροσωπεύει ολόκληρη την εβραϊκή διδασκαλία από την αρχή της Βίβλου ως τις μέρες μας.

Ταλμούδ

Είναι ο λεγόμενος προφορικός νόμος και θεωρείται η ραχοκοκαλιά της εβραϊκής θρησκείας και παράδοσης. Η παράδοση διδάσκει ότι ο Μωυσής στο όρος Σινά παρέλαβε τον γραπτό Νόμο (Τορά) και τον προφορικό νόμο, τον οποίο μετέδιδε η μια γενιά στην επόμενη. Μετά την καταστροφή του Ναού και την εξορία των Εβραίων, προκειμένου να σωθεί ο προφορικός νόμος, άρχισε η καταγραφή του. Γι' αυτό, αν και αποκαλείται «προφορικός νόμος», το Ταλμούδ αποτελεί μια συλλογή και προσεκτική καταγραφή των προφορικών παραδόσεων και περιλαμβάνει κείμενα που αφορούν την ερμηνεία του μωσαϊκού νόμου, αλλά και ποικίλο άλλο υλικό.

Πώς ζουν οι άνθρωποι

Προσευχή

Οι Εβραίοι πιστεύουν ότι ο Θεός ακούει τις προσευχές των πιστών και ότι πάντα ανταποκρίνεται σε αυτές, αν και όχι πάντα με τον τρόπο που περιμένουν οι άνθρωποι. Η προσευχή θεωρείται συνομιλία με τον Θεό, έκφραση ικεσίας και ευγνωμοσύνης.

Σεμά Ισραήλ (Άκου Ισραήλ)

Αποτελεί τη βασική έκφραση πίστης και μαζί τη διακήρυξη του μονοθεϊσμού. Είναι η πιο σπουδαία εβραϊκή προσευχή, οι πρώτες λέξεις που προφέρει ο Εβραίος που προσεύχεται όταν ξυπνάει το πρωί και οι τελευταίες όταν πέφτει για ύπνο το βράδυ. Είναι η πρώτη προσευχή που διδάσκεται στα μικρά παιδιά και τα τελευταία λόγια του Εβραίου πριν πεθάνει. Είναι μια δήλωση πίστης και υπακοής στον ένα και μοναδικό Θεό. Το όνομα του Θεού δε διαβάζεται δυνατά στη Σεμά. Αντικαθίσταται με τη λέξη Αδονάι (=Κυρίέ μου).

Άκου, λαέ του Ισραήλ: Ο Κύριος είναι ο Θεός μας – μόνον ο Κύριος. Ν' αγαπάς, λοιπόν, τον Κύριο, τον Θεό σου, μ' όλη την καρδιά σου, μ' όλη την ψυχή σου και μ' όλη τη δύναμή σου. Να μείνουν στην καρδιά σου οι εντολές αυτές, που εγώ σήμερα σου δίνω. Να τις διδάσκεις στα παιδιά σου και να μιλάς γι' αυτές όταν κάθεσαι στο σπίτι σου κι όταν βαδίζεις στο δρόμο, όταν ξαπλώνεις για ύπνο κι όταν σηκώνεσαι. Να τις δέσεις σαν σημάδι στο χέρι σου και να τις έχεις σαν έμβλημα στο μέτωπό σου, ανάμεσα στα μάτια σου. Να τις γράψεις στις παραστάδες της πόρτας του σπιτιού σου και στις πύλες της πόλης σου.

Δτ 6, 4-9

Ζωή σύμφωνα με το Νόμο του Θεού

Αν υπακούσετε πραγματικά στις εντολές που εγώ σας δίνω σήμερα κι αν αγαπάτε τον Κύριο, τον Θεό σας, και τον λατρεύετε μ' όλη σας την καρδιά και μ' όλη σας την ψυχή, τότε αυτός θα στέλνει βροχή στη χώρα σας στον κατάλληλο καιρό της, τη φθινοπωρινή και την ανοιξιιάτικη, και θα έχετε καλή σοδειά στο σάρι, στο κρασί και στο λάδι σας.

Δτ 11, 13-15

Ξένον δεν πρέπει να τον καταπιέζετε ούτε να τον εκμεταλλεύεστε, γιατί κι εσείς ήσασταν κάποτε ξένοι στην Αίγυπτο. Χήρα και ορφανό δεν θα τους καταπιέζετε.

Εξ 22, 20-21

Όταν δανείζεις χρήματα σ' έναν φτωχό συμπολίτη σου, μην του φέρεσαι όπως οι άλλοι δανειστές – μην του ζητάς τόκο. Αν πάρεις το πανωφόρι κάποιου για ενέχυρο, φρόντισε να του το επιστρέψεις πριν από τη δύση του ήλιου, γιατί είναι το μοναδικό του σκέπασμα, με το οποίο προστατεύεται από το κρύο. Με τι θα κοιμηθεί;

Εξ 22, 24-26

Μη διαδίδεις φήμες ψεύτικες. Μη δίνεις για χάρη ενός ανθρώπου αδικού, μαρτυρία αναληθή. Να μην ακολουθείς τους πολλούς στο κακό, και σε περίπτωση δίκης να μην καταθέτεις παίρνοντας το μέρος των πολλών για να διαστρέψεις το δίκαιο. Να μη μεροληπτείς στη δίκη ούτε για χάρη του αδύνατου διαδίκου.

Αν συναντήσεις το βόδι του εχθρού σου ή το υποζύγιό του να περιπλανιέται, πρέπει να το οδηγήσεις στον αφέντη του. Αν δεις το υποζύγιο του εχθρού σου να γονατίζει από το φορτίο του, μην τραβήξεις το δρόμο σου, αλλά να τον βοηθήσεις πρόθυμα.

Εξ 23, 1-5

Όταν θερίζετε τα χωράφια σας, μην κόβετε τα στάχια ως την τελευταία γωνιά του χωραφιού σας· και μη γυρίζετε πίσω, μετά το θερισμό, για να μαζέψετε τα στάχια που παρέπεσαν. Ούτε να γυρνάτε πίσω στο αμπέλι σας για να μαζέψετε τα τσαμπιά που έμειναν ή τις ρώγες που έχουν πέσει· να τ' αφήνετε για τον φτωχό και για τον ξένο. Εγώ ο Κύριος, είμαι ο Θεός.

Λευ 19, 9-10

Μην κρατάς πικρία στην καρδιά σου για τον άλλο· εξηγήσου μαζί του ανοιχτά, για να μη σε βαραίνει καμιά αμαρτία εξαιτίας του. Μην είσαι εκδικητικός και μνησίκακος απέναντι στους άλλους, αλλά ν' αγαπάς τον πλησίον σου όπως τον εαυτό σου. Εγώ είμαι ο Κύριος.

Λευ 19, 17-18

Σαμπάτ

Σαμπάτ είναι η ονομασία της τελευταίας μέρας της εβδομάδας και η λέξη σημαίνει «διακόπτω την εργασία». Το Σαμπάτ όμως δεν είναι μόνο μέρα ανάπαυσης, αλλά και εξαγνισμού. Καθ' όλη τη διάρκεια της μέρας αυτής, ο άνθρωπος πρέπει να αφοσιώνεται σε πνευματικά και θρησκευτικά ενδιαφέροντα. Η ιερότητα του Σαμπάτ παραπέμπει στην έβδομη μέρα της δημιουργίας του κόσμου η οποία διήρκεσε έξι μέρες. Την έβδομη μέρα της δημιουργίας, σύμφωνα με τη Γένεση, ο Θεός αναπαύθηκε. Γι' αυτό, όποιος τηρεί το Σαμπάτ, δεν ασχολείται με τις καθημερινές του φροντίδες, απέχει από κάθε είδους εργασία, έτσι ώστε ο ίδιος, η οικογένειά του και οι άνθρωποι που δουλεύουν γι' αυτόν, ακόμη και η φύση γύρω του να αναπαυτούν και να ηρεμήσουν. Η ευχή που ακούγεται την ημέρα του Σαββάτου είναι «Σαμπάτ σαλόμ», που σημαίνει «Να έχετε ένα ειρηνικό Σαμπάτ».

Το Σαμπάτ στο σπίτι

Οι προετοιμασίες γίνονται από την Παρασκευή. Το τραπέζι αντιπροσωπεύει τον βωμό και η ιερότητά του υπογραμμίζεται από τα δύο ψωμιά που βρίσκονται επάνω του. Αυτά συμβολίζουν το διπλό μάννα που έριχνε ο Θεός στους Ισραηλίτες κάθε Παρασκευή, όταν διέσχιζαν την έρημο, ώστε να μην χρειάζεται να συλλέγουν μάννα τη μέρα του Σάμπατ. Στο τραπέζι τοποθετούνται επίσης όχι λιγότερα από δύο αναμμένα κεριά τα οποία συμβολίζουν τη διπλή εντολή «να θυμάσαι» και «να τηρείς» την ημέρα του Σαββάτου. Τέλος, πάνω στο τραπέζι του Σαμπάτ υπάρχει πάντα κρασί, σύμβολο ευλογίας και χαράς. Την Παρασκευή το βράδυ ο πατέρας βάζει τα χέρια του στο κεφάλι των παιδιών του και τα ευλογεί, ενώ συγχρόνως τους εύχεται να μεγαλώσουν σύμφωνα με τις πατρογονικές παραδόσεις του λαού του Ισραήλ. Για το Σαμπάτ έχουν καθοριστεί τρία γεύματα. Το τελευταίο, αργά το απόγευμα, έχει πιο επίσημο χαρακτήρα και διανθίζεται από περισσότερους θρησκευτικούς ύμνους και θρησκευτική συζήτηση. Οι επιτραπέζιοι ύμνοι που ψάλλονται την ώρα του φαγητού μιλούν για το θείο δώρο του Σαμπάτ.

Η Συναγωγή

Στα εβραϊκά η Συναγωγή ονομάζεται **Μπετ Κνέσσετ**, κατά κυριολεξία «Οίκος συνάθροισης». Η γένεση της συναγωγής ανάγεται στην εποχή της εξορίας στη Βαβυλώνα, το 586 π.Χ. – 537 π.Χ., διάστημα στο οποίο οι Ιουδαίοι είχαν στερηθεί τον Ναό τους. Έτσι δημιούργησαν τις συναγωγές, δηλαδή χώρους όπου συγκεντρώνονταν, για να προσεύχονται και να μελετούν τον Νόμο. Η εξέλιξη και εδραίωση της Συναγωγής σχετίζεται με την εποχή της καταστροφής του δεύτερου Ναού, το 70 μ.Χ., οπότε και οι Εβραίοι αναγκάστηκαν να προσεύχονται χωρίς την τελετουργία των θυσιών. Έκτοτε, Συναγωγές κτίζονταν στις πόλεις και στα χωριά όπου ζούσαν οι Εβραίοι, και οι θυσίες αντικαταστάθηκαν από την προσευχή: «αντί για ταύρους σου προσφέρουμε τις προσευχές μας» (Ωσ 14, 3).

Αν εξαιρέσουμε τον αρχιτεκτονικό ρυθμό και τη διακόσμηση, που ποικίλλουν ανάλογα με τον τόπο όπου βρίσκεται η κάθε Συναγωγή, όλες παρουσιάζουν περίπου την ίδια διάταξη όσον αφορά την εσωτερική διαμόρφωση του χώρου. Προσανατολισμένη προς την Ιερουσαλήμ, στηριγμένη στον τοίχο που βρίσκεται στο βάθος και καλυμμένη με κεντητό παραπέτασμα, τοποθετείται η Ιερή Κιβωτός που περιέχει τους «κυλίνδρους του Νόμου». Μπροστά στην Ιερή Κιβωτό βρίσκεται κρεμασμένη από την οροφή μια λυχνία που παραμένει διαρκώς αναμμένη. Στη βάση της Κιβωτού υψώνεται το αναλόγιο μπροστά στο οποίο στέκεται ο ψάλτης. Στη μέση του κτιρίου της Συναγωγής ορθώνεται μια εξέδρα, από όπου διαβάζεται η Τορά, ο Νόμος. Οι θέσεις για τους πιστούς βρίσκονται διατεταγμένες γύρω από την εξέδρα. Ειδικό μέρος της Συναγωγής είναι προορισμένο για τις γυναίκες, ο γυναικωνίτης.

Τα παράθυρα της Συναγωγής είναι κυρίως βιτρώ με εβραϊκές επιγραφές και ιερά σύμβολα. Τα χαρακτηριστικά σύμβολα που χρησιμοποιούνται για τη διακόσμηση του χώρου είναι οι πλάκες του Νόμου, απεικονίσεις λιονταριών (σύμβολο της φυλής του Ιούδα και χαρακτηριστικό δύναμης), το στέμμα (σύμβολο της Βασιλείας του Θεού) και το Μαγκέν Νταβίντ (το άστρο του Δαβίδ). Επίσης, στις Συναγωγές βρίσκουμε απομιμήσεις της *Μενορά*, της επτάφωτης λυχνίας που έκαιγε στην Κιβωτό της Διαθήκης, μαζί με τις πλάκες του Νόμου που δόθηκαν στην έρημο κι αργότερα μεταφέρθηκαν στον Ναό της Ιερουσαλήμ. Το φως της συμβολίζει το πνευματικό φως που θα πρέπει να φωτίζει ασταμάτητα όλη τη γη.

Στις Συναγωγές δεν υπάρχουν αγάλματα, εικόνες, απεικονίσεις παραστάσεων, προσώπων ή άλλες, λόγω της ρητής απαγόρευσης «*Ου ποιήσεις σεαυτώ είδωλον ...*» (Εξ 20, 4-5).

Ραβίνοι

Ο ραβίνος (=δάσκαλος) είναι ένας από τους κύριους λειτουργούς της εβραϊκής κοινότητας. Αρχικά, οι ραβίνοι ήταν δάσκαλοι. Οι πιο φωτισμένοι απ' αυτούς είχαν και δικαστικές αρμοδιότητες. Με το πέρασμα του χρόνου, οι ραβίνοι απέκτησαν και τις αρμοδιότητες του πνευματικού ηγέτη και του πρωτοστάτη των προσευχών. Μετά την καταστροφή του Ναού το 70 μ.Χ., το σώμα των ιερέων έπαψε να υφίσταται και υπεύθυνοι πλέον για τις θρησκευτικές ανάγκες της κοινότητας καθώς και για την επίσημη εκπροσώπησή της ήταν οι ραβίνοι.

Το παιδί με το φλάουτο

Ένας μικρός βοσκός πήγαινε κάθε μέρα τα πρόβατα του στο βουνό για να βοσκήσουν. Γράμματα δεν ήξερε, αφού δεν είχε πάει ποτέ σχολείο, ήξερε όμως και έπαιζε όλη μέρα τη φλογέρα του. Όταν έγινε πια 13 χρονών, όταν ενηλικιώθηκε δηλαδή, ο πατέρας του τον πήρε μαζί του στην πόλη, την ημέρα του Γιομ Κιπούρ, στη συναγωγή του μεγάλου δάσκαλου και ραβίνου, Μπάαλ Σεμ Τοβ. Ο μικρός βοσκός φεύγοντας από το σπίτι, έριξε μέσα στην τσέπη του και τη φλογέρα του γιατί αυτή ήταν που του κρατούσε πάντα συντροφιά και με αυτή μπορούσε να εκφράσει όσα είχε μέσα στην καρδούλα του. Τη μέρα του Γιομ Κιπούρ οι Εβραίοι δεν τρώνε και δεν πίνουν τίποτα αλλά και δεν ασχολούνται με τίποτε άλλο παρά μόνο πηγαίνουν στη συναγωγή και προσεύχονται για να συγχωρεθούν οι αμαρτίες τους.

Καθόταν ο μικρός βοσκός μαζί με τον πατέρα του στη συναγωγή, άκουγε τους ψαλμούς και τις προσευχές που έλεγαν όλοι γύρω του, αλλά ο ίδιος δεν μπορούσε να συμμετάσχει αφού

δεν ήξερε να διαβάσει. Στη μεσημεριανή προσευχή είπε στον πατέρα του: «Έχω μαζί μου τη φλογέρα μου και θέλω πολύ να παίξω μια μελωδία με αυτήν». Τρόμαξε ο πατέρας του και του είπε: «Πρόσεξε καλά κακομοίρη μου μην τυχόν και κάνεις κάτι τέτοιο, εδώ μέσα στη συναγωγή τέτοια ιερή μέρα». Στην απογευματινή προσευχή ξαναείπε ο μικρός στον πατέρα του: «Πατέρα μου, άσε με να παίξω μια μελωδία με τη φλογέρα μου». Εκείνος εκνευρισμένος τον απείλησε ότι διακινδυνεύει την ψυχή του αν συνεχίσει έτσι. Όταν τελείωσε η απογευματινή προσευχή ο μικρός βοσκός είπε στον πατέρα του: «Ό,τι και να γίνει, σε παρακαλώ, σε παρακαλώ πατέρα, άσε με να παίξω λίγο τη φλογέρα μου». Τότε ο πατέρας κράτησε το χέρι του γιου του μη τυχόν και βγάλει την φλογέρα από την τσέπη του και παίξει εκεί μπροστά σε όλους. Αυτό θα ήταν μεγάλη ντροπή και σοβαρή παραβίαση των νόμων της ημέρας.

Στη μέση όμως της τελικής προσευχής, λίγο πριν κλείσουν οι πύλες του ουρανού, στο αποκορύφωμα της κατάνυξης όλων των πιστών, ο μικρός βοσκός κατάφερε να ελευθερώσει το χέρι του από τη λαβή του πατέρα του, έπιασε τη φλογέρα του και φέρνοντας την στο στόμα του, έβγαλε έναν ήχο τόσο δυνατό όση και η ένταση της προσευχής που γέμιζε την καρδιά του.

Ταράχτηκαν όλοι αλλά όχι ο μεγάλος δάσκαλος, Μπάαλ Σεμ Τοβ. Αυτός, συντομεύοντας την προσευχή και καλώντας το αγόρι να σταθεί κοντά του, είπε στους πιστούς: «Αυτό το αγόρι, με τον ήχο της φλογέρας του εξύψωσε τις προσευχές όλων μας και με τον τρόπο του τις διευ-

κόλυνε να φτάσουν στα ουράνια. Αυτό το αγόρι που δεν ξέρει να διαβάσει καμία προσευχή, μας άκουγε όλη μέρα να προσευχόμαστε και μια ιερή σπίθα άναψε μέσα του. Η λαχτάρα του ήταν τόσο μεγάλη που σχεδόν του έτρωγε την ψυχή. Μ' αυτήν του την λαχτάρα έπαιξε τη φλογέρα του, μόνο για τον Θεό, ευλογημένο τ' όνομα Του. Κι ο Θεός δέχθηκε αυτήν του την ανάσα κι έτσι, μαζί με την δική του ξεχωριστή και ιδιαίτερη προσευχή, μπόρεσαν και οι δικές μας προσευχές να φτάσουν στον Θεό.

Διασκευή από το Σέφερ Χασιντίμ, 12^ο-13^ο αι.

Αντισημιτισμός

Ο όρος αυτός άρχισε να χρησιμοποιείται από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα και δηλώνει τη διάκριση και την εχθρότητα έναντι των Εβραίων διαχρονικά, αν και η ρίζα της λέξης παραπέμπει σε διάκριση έναντι των σημιτικών λαών γενικά. Ως φαινόμενο βασίζεται σε αρνητικά στερεότυπα και προκαταλήψεις για τους Εβραίους και θεωρείται μια μορφή ρατσισμού, καθώς εκδηλώθηκε διαχρονικά με διάφορους τρόπους, όπως άνισο τρόπο μεταχείρισης, συστηματική περιθωριοποίηση και κοινωνικό αποκλεισμό, στέρηση νομικών και πολιτικών δικαιωμάτων, περιορισμό, αλλά και μαζικές διώξεις με σκοπό την εξόντωση. Η πιο ακραία και βίαιη έκφραση του αντισημιτισμού ήταν το Ολοκαύτωμα των Εβραίων από τη ναζιστική Γερμανία του Χίτλερ.

Ορισμός εργασίας του αντισημιτισμού - διασκευή (EUMC-FRA/European Parliament Working Group on Antisemitism): «Αντισημιτισμός είναι μια συγκεκριμένη αντίληψη για τους Εβραίους που μπορεί να εκφραστεί ως μίσος προς τους Εβραίους. Οι ποικίλες εκδηλώσεις του αντισημιτισμού στρέφονται εναντίον ατόμων, Εβραίων ή μη Εβραίων, και της ιδιοκτησίας τους, αλλά και γενικά εναντίον των θεσμών και των θρησκευτικών κτιρίων της εβραϊκής κοινότητας».

Ουίλλιαμ Σαίξπηρ, Ο έμπορος της Βενετίας

(από τον μονόλογο του Σάουλοκ)

Κι ο Εβραίος μάτια δεν έχει; Δεν έχει ο Εβραίος χέρια, όργανα, μάκρος, φάρδος, μυρουδιά, χαρά, λύπη, πάθος; Τρώει ή όχι το ίδιο ψωμί; Λαβώνεται ή όχι με τα ίδια άρματα; Παθαίνει τις ίδιες αρρώστιες, γιατρεύεται με τα ίδια γιατρικά; Κρυώνει, ζεσταίνεται απ' τον ίδιο χειμώνα κι απ' το ίδιο καλοκαίρι όπως ο χριστιανός ή όχι; Σα μας τρυπάτε, δε ματώνουμε; Σα μας γαργαλάτε, δε γελούμε; Σα μας φαρμακώνετε, δεν πεθαίνουμε, και σα μας αδικάτε να μην εκδικηθούμε;

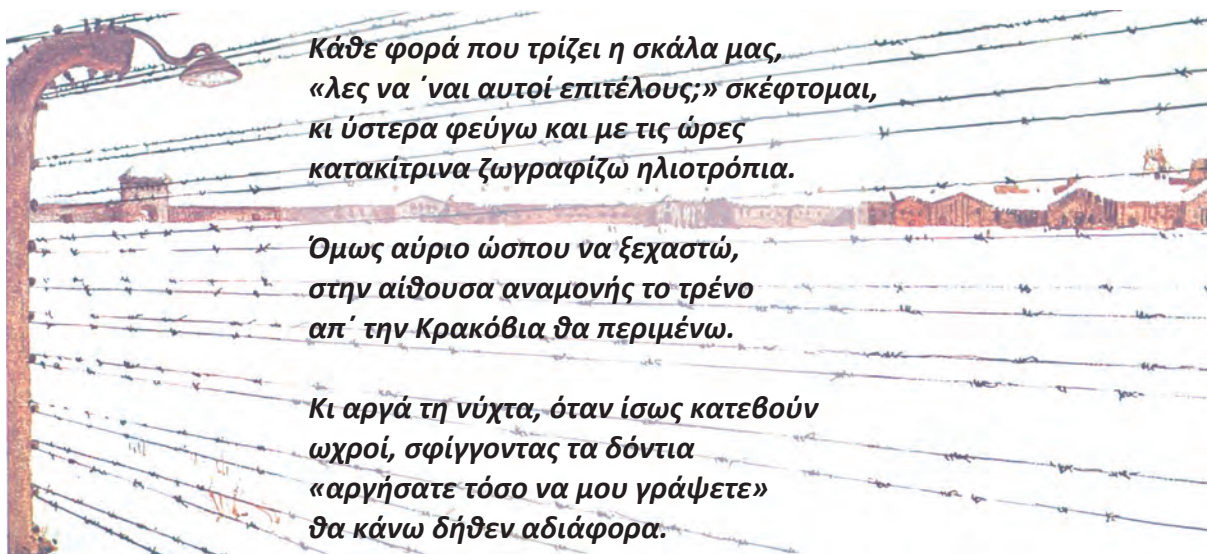
Η διαχρονική σχέση Ιουδαϊσμού και Ελληνισμού

Από τον 3^ο αι. π.Χ. μαρτυρείται η ύπαρξη Εβραίων σε διάφορες περιοχές της Ελλάδας. Ο εβραϊκός πληθυσμός στην Ελλάδα αυξήθηκε τα ρωμαϊκά χρόνια. Κατά τον 12ο αιώνα υπήρχαν εβραϊκές κοινότητες σε πολλές πόλεις και νησιά. Οι Εβραίοι αυτοί, αποκαλούμενοι αργότερα **Ρωμανιώτες**, ήταν ελληνόφωνοι και σημαντικά ενσωματωμένοι στον ελληνικό πολιτισμό. Είναι χαρακτηριστικό ότι έγραφαν στα ελληνικά, χρησιμοποιώντας όμως το εβραϊκό αλφάβητο. Από το τέλος του 14^{ου} αι., Εβραίοι πρόσφυγες από την Ισπανία και την Πορτογαλία, γνωστοί ως **Σεφαραδίμ**, εγκαταστάθηκαν σε πόλεις της Ελλάδας, κυρίως στη Θεσσαλονίκη, η οποία ήταν μία από τις μεγαλύτερες εβραϊκές κοινότητες στον κόσμο. Με την ίδρυση του σύγχρονου ελληνικού κράτους, το 1832, παραχωρήθηκαν στους Εβραίους ίσα πολιτικά δικαιώματα με τους άλλους Έλληνες.

Στις αρχές του 20ού αι. στην Ελλάδα ζούσαν 100.000 περίπου Εβραίοι. Κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, 12.898 Εβραίοι πολέμησαν στις τάξεις του ελληνικού στρατού. Στη διάρκεια της γερμανικής κατοχής, έχασαν τη ζωή τους το 86% των Ελλήνων Εβραίων. Ένα μνημειώδες κείμενο για την υποστήριξη των Εβραίων της Ελλάδας, μοναδικό στα χρονικά της κατεχόμενης Ευρώπης, ήταν η περήφανη απάντηση του τότε Αρχιεπισκόπου Δαμασκηνού

προς τον δοσίλογο Έλληνα πρωθυπουργό και τον στρατηγό των Ναζί Στροπ, ο οποίος απείλησε τον Αρχιεπίσκοπο με τουφεκισμό, εξαιτίας της διαμαρτυρίας του για τους διωγμούς των Ελλήνων Εβραίων: «Οι Ιεράρχες της Ελλάδος δεν τουφεκίζονται. Απαγχονίζονται. Σας παρακαλώ να σεβαστείτε την παράδοση».

Γιώργος Ιωάννου, Τα ηλιοτρόπια των Εβραίων

*Κάθε φορά που τρίζει η σκάλα μας,
«λες να 'ναι αυτοί επιτέλους;» σκέφτομαι,
κι ύστερα φεύγω και με τις ώρες
κατακίτρινα ζωγραφίζω ηλιοτρόπια.*

*Όμως αύριο ώσπου να ξεχαστώ,
στην αίθουσα αναμονής το τρένο
απ' την Κρακόβια θα περιμένω.*

*Κι αργά τη νύχτα, όταν ίσως κατεθούν
ωχροί, σφίγγοντας τα δόντια
«αργήσατε τόσο να μου γράψετε»
θα κάνω δήθεν αδιάφορα.*

Το Ολοκαύτωμα

Όταν ο Αδόλφος Χίτλερ έγινε καγκελάριος της Γερμανίας (1933), άρχισε μια αμείλικτη και βίαιη πολιτική εναντίον των Εβραίων. Το πρώτο βήμα ήταν η στέρηση κάθε νομικού ή πολιτικού τους δικαιώματος. Το δεύτερο ήταν ο αποκλεισμός τους από την οικονομία της χώρας. Πολλοί Εβραίοι διανοούμενοι και επιστήμονες εκδιώχθηκαν από τα πανεπιστήμια και τους αφαιρέθηκε η άδεια διδασκαλίας, ενώ τα βιβλία τους ρίχτηκαν στην πυρά. Το 1935 θεσπίστηκαν οι *Νόμοι της Νυρεμβέργης*. Σύμφωνα με αυτούς, όσοι δεν ανήκαν στην Άρια φυλή δε θεωρούνταν πολίτες, αλλά «κατώτεροι άνθρωποι» και απαγορευόταν κάθε είδους σχέση μεταξύ Γερμανών (Αρίων) και Εβραίων (Μη Αρίων). Μέχρι το 1938, 170.000 Εβραίοι της Γερμανίας εγκατέλειψαν τη χώρα, αναγκασμένοι να αφήσουν πίσω τους όλη την περιουσία τους. Από το 1938 οι Ναζί άρχισαν να εντείνουν τα μέτρα κατά των Εβραίων: Πολλές συναγωγές καταστράφηκαν, γίνονταν μαζικές συλλήψεις και πραγματοποιούνταν *πογκρόμ*, δηλαδή διώξεις με βεβηλώσεις συναγωγών, με υλικές ζημιές σε σπίτια και μαγαζιά Εβραίων αλλά συχνά και με ανθρώπινα θύματα, όπως τη λεγόμενη «Νύχτα των Κρυστάλλων» τον Νοέμβριο του 1938. Όλες οι εβραϊκές περιουσίες κατασχέθηκαν, ενώ στο τέλος του 1938 οι Εβραίοι στερήθηκαν τα διαβατήριά τους.

Η πύλη του σιδηροδρόμου στο στρατόπεδο θανάτου Άουσβιτς – Μπίρκεναου

Με την έναρξη του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου, τον Σεπτέμβριο του 1939, οι Γερμανοί έθεσαν τις βάσεις της «τελικής λύσης» για το ζήτημα των Εβραίων. Στις χώρες που κατακτούσαν,

δημιουργούσαν γκέτο, δηλαδή κλειστές γειτονιές, όπου οι Εβραίοι ήταν υποχρεωμένοι να κατοικούν χωρίς ελευθερία κινήσεων και δίχως δυνατότητα επαφής με τον έξω κόσμο. Με διάφορες προφάσεις και συκοφαντίες οι Γερμανοί Ναζί εκτόπιζαν και έστελναν τους Εβραίους στα λεγόμενα «στρατόπεδα συγκέντρωσης» που είχαν δημιουργηθεί από τις αρχές της ναζιστικής διακυβέρνησης στη Γερμανία (Νταχάου, Σάξενχαουζεν, Μπούχενβαλντ, Φλόσενμπεργκ, Μαουτχάουζεν, Ράβενσμπρικ) για τους πολιτικούς αντιπάλους του καθεστώτος. Στη διάρκεια του πολέμου, ανάμεσα στο 1941-1945, τέθηκε σε εφαρμογή η «τελική λύση», δηλαδή το σχέδιο εξόντωσης όλων των Εβραίων της Ευρώπης. Τα πάντα αποφασίστηκαν και οργανώθηκαν συστηματικά και στην παραμικρή τους λεπτομέρεια από ανθρώπους μορφωμένους, που όμως πίστευαν βαθιά πως ο κάθε Εβραίος ήταν εχθρός του γερμανικού λαού και γι' αυτό έπρεπε να εξοντωθεί. Στην αρχή, με μαζικές εκτελέσεις, με καταναγκαστική εργασία, με καυσαέρια που διοχέτευαν μέσα σε φορτηγά. Στη συνέχεια, με σκοπό την πιο συστηματική και πιο «αποτελεσματική» εξόντωση των Εβραίων δημιούργησαν τα ονομαζόμενα «στρατόπεδα εξόντωσης» ή «στρατόπεδα θανάτου» εκτός Γερμανικού εδάφους στις κατεχόμενες χώρες, κυρίως στην Πολωνία, όπως τα Μπέλζετς, Σομπιμπόρ, Τρεμπλίνκα, Άουσβιτς-Μπίρκεναου, αλλά και αλλού. Η μεταφορά των κρατουμένων γινόταν συνήθως κάτω από τρομερές συνθήκες με τη χρήση αμαξοστοιχιών για τη μεταφορά ζώων, μέσα στις οποίες πολλοί πέθαιναν από τις κακουχίες, πριν καν φτάσουν στον προορισμό τους. Περισσότεροι από τρία εκατομμύρια Εβραίοι θανατώθηκαν στα στρατόπεδα εξόντωσης, κυρίως με δηλητηριώδη αέρια στους θαλάμους αερίων, αλλά και λόγω των άθλιων συνθηκών που επικρατούσαν εκεί: πείνα, παγωνιά, σκληρή και απάνθρωπη εργασία, ανύπαρκτες συνθήκες υγιεινής, αρρώστιες, βασανιστήρια. Ο συνολικός αριθμός του εβραϊκού πληθυσμού της Ευρώπης που εξοντώθηκε από τη ναζιστική Γερμανία προσδιορίζεται στα έξι εκατομμύρια ανθρώπους.

Το παρακάτω βρέθηκε γραμμένο με μολύβι σε βαγόνι μεταφοράς Εβραίων:

Νταν Πάγκις

Εδώ, μέσα σε αυτό το μεταφορικό μέσο

Εγώ η Εύα, με τον γιο μου Άβελ

Αν δείτε τον άλλο μου γιο,

Τον Κάιν, γιο του Αδάμ

Πείτε του ότι

Άλκη Ζέη, Ο μεγάλος περίπατος του Πέτρου

Γιατί η Ρίτα δε θα ξαναβγει πια στο δρόμο, αν δε φύγουν οι Γερμανοί. Έχει κρυφτεί σε κάποιο σπίτι που το ξέρει μόνο η Αντιγόνη, που πάει και τη βλέπει μία φορά τη βδομάδα. «Όχι πολλά σούρτα φέρτα», είχε πει ο Γιάννης. Όταν έχει λιακάδα, την Αντιγόνη την πιάνει απελπισία.

- Το καημένο το Ριτάκι, ποιος ξέρει πότε θα το δει ο ήλιος.

Η Ρίτα σώθηκε γιατί άκουσε τον Γιάννη. Οι Γερμανοί έβγαλαν διαταγή πως όλοι οι Εβραίοι έπρεπε να γραφτούν σε καταλόγους. Οι δικοί της πήγαν και γράφτηκαν αμέσως. Κάθε πρωί έπρεπε να παρουσιάζονται στους Γερμανούς και να δίνουνε το «παρών».

- Εσύ δε θα πας, είτε ο Γιάννης στη Ρίτα.
- Να μην πάμε, παρακαλούσε κι η Ρίτα τους δικούς της. Να κρυφτούμε. Έχω φίλους που θα μας βοηθήσουν.

Η μαμά της ούτε που να τ' ακούσει. Συλλογιότανε πού θ' αφήσει το σπίτι και τα πράγματα. Μπορούσαν να μπουν κλέφτες, αν το 'βλεπαν μέρα νύχτα κλειστό. Έπειτα πίστευε πως δεν έχουν άλλη ταλαιπωρία να πάθουν, εκτός από το να δίνουν το «παρών». Η Ρίτα κρύφτηκε κι ας χάλασε τον κόσμο η μαμά της να μην την αφήσει. Ένα πρωί οι Εβραίοι πήγαν να παρουσιαστούν και δεν ξαναγύρισαν ποτέ πια. Τους φόρτωσαν σε κάτι τρένα με κλειστά βαγόνια και φύγανε στο άγνωστο. Χάθηκαν κι οι γονείς της Ρίτας κι ο Μορίς με το κομμένο πόδι. Στο σπίτι τους μπήκαν οι Γερμανοί και τα πήραν όλα. Πάνε και τα σαρανταοχτώ κουταλάκια του γλυκού, μέσα στο ασημένιο βάζο.

Γιώργης Λαμπρινός, Ο Γιοζέφης

Την άλλη μέρα τους σηκώσανε όλους μαζί τους Εβραίους ... Μπουλούκια μπουλούκια τους τραβούσαν στην έξοδο. Μα βάδιζαν αργά. Ο ένας κρατούσε τον άλλο. Οι νιοι σέρναν τους γερόντους, οι κοπέλες τις μανάδες τους. Νερό δεν είχανε πει ακόμα. Μέσα στη σκόνη, τα στόματα έχασκαν με τις γλώσσες κρεμαστές έξω. Και βάδιζαν αργά σα λιτανεία κι αρπάζανε τις βουρδουλιές χωρίς να τους κάνουνε πια αίσθηση.

Με τους τελευταίους πέρασε κι ο Γιοζέφης μαζί με τ' άλλα δύο μικρά. Βγήκαμε όλοι έξω. Είχε τον ώμο του δεμένο. Αλλά βάδιζε καλά. Γελούσε, όλο μας γελούσε. Του γελούσαμε κι εμείς, έτσι για να μην ιδεί δάκρυα και στενοχωρηθεί. Ξέρεις τι θα πει να βαδίζεις ζωντανός στο τελευταίο σου ταξίδι –όποιος κινάει για Γερμανία δε γυρίζει- και ν' ακούς μοιρολόγια... Γελούσαμε λοιπόν και δώστου γελούσαμε και χαιρετούσαμε κρυφά με τις γροθιές το παιδί, το Γιοζέφη μας. Και κείνος γελούσε από κάτω, γελούσε ασταμάτητα και μας χαιρετούσε με τη γροθιά του κι όλο βάδιζε, βάδιζε ...

Τζον Μπόϊν, Το αγόρι με τη ριγέ πιτζάμα

Μήνες ολόκληρους ο Μπρούνο κοιτούσε από το παράθυρο του δωματίου τον κήπο και το παγκάκι με την ταμπελίτσα, το ψηλό συρματόπλεγμα ... Και όσες φορές και να κοιτούσε τους ανθρώπους, όλους αυτούς τους κάθε λογής ανθρώπους με τις ριγέ πιτζάμες, δεν είχε αναρωτηθεί ποτέ σοβαρά τι στο καλό συνέβαινε... Βγαίνοντας από το σπίτι ο Μπρούνο ... κοίταξε δεξιά όσο έφτανε το μάτι του, και ο ψηλός φράχτης έμοιαζε να φτάνει πέρα απ' τον ορίζοντα... Θα μπορούσε να περπατήσει και να το ανακαλύψει.... Ήθελε να εξερευνήσει... το παγκάκι... Παρατηρούσε την ταμπελίτσα από μακριά και το αποκαλούσε «το παγκάκι με την ταμπελίτσα»... Αφού κοίταξε αριστερά δεξιά και βεβαιώθηκε πως δεν ερχόταν κανείς, έτρεξε προς τα κει και αλληθώρισε καθώς διάβαζε τις λέξεις. Ήταν μια μικρή μπρούτζινη ταμπελίτσα και ο Μπρούνο τη διάβασε ήρεμα από μέσα του. «Δωρίζεται επ' ευκαιρία των εγκαινίων του Στρατοπέδου του Ουτς-Βιτς. Ιούνιος χίλια εννιακόσια σαράντα»... Το μόνο που προσπάθησε να μην σκέφτεται ήταν ότι η Μητέρα και ο Πατέρας του είχαν επαναλάβει αμέτρητες φορές ότι απαγορεύεται να πλησιάζει το φράχτη ... Όλη αυτή την ώρα δεν είδε κανένα κοντά στο φράχτη. Έχοντας περπατήσει καμιά ώρα και έχοντας αρχίσει να πεινάει, σκέφτηκε ότι είχε εξερευνήσει αρκετά για μια μέρα και θα ήταν καλή ιδέα να γυρίσει πίσω. Όμως εκείνη ακριβώς τη στιγμή εμφανίστηκε στο βάθος μια τελίτσα... Καθώς ο Μπρούνο πλησίαζε είδε πως δεν ήταν ούτε τελεία, ούτε κουκκίδα, ούτε κηλίδα, ούτε μορφή, αλλά άνθρωπος. Και μάλιστα αγόρι... Συνέχιζε να περπατάει αργά και σε λίγο βρέθηκαν ο ένας απέναντι στον άλλο.

- Γεια, είπε ο Μπρούνο.

- Γεια, είπε το αγόρι.

Το αγόρι ήταν μικρότερο από τον Μπρούνο και καθόταν στο έδαφος με ύφος θλιμμένο. Φορούσε την ίδια μπλε ριγέ πιτζάμα και ένα ριγέ σκουφάκι στο κεφάλι. Δε φορούσε παπούτσια και κάλτσες και τα πόδια του ήταν αρκετά βρόμικα. Στο μπράτσο του είχε περασμένο ένα περιβραχιόνιο με ένα αστέρι.

Κάθισε στο έδαφος απ' τη δική του πλευρά του φράχτη σταυροπόδι, όπως το αγόρι...

- Εγώ μένω στο σπίτι σ' αυτή την πλευρά του φράχτη, είπε ο Μπρούνο.

- Α, ναι; Είχα δει μια φορά το σπίτι από μακριά, αλλά εσένα δεν σε είδα.

- Το δωμάτιό μου είναι στον πρώτο όροφο. Από κει βλέπω πίσω απ' το φράχτη. Με λένε Μπρούνο.

- Εμένα με λένε Σμουέλ, είπε το αγόρι...

- Έχεις φίλους; ρώτησε ο Μπρούνο.

- Ναι, είπε ο Σμουέλ... Είμαστε πολλοί απ' αυτή την πλευρά του φράχτη. Όμως συνέχεια τσακωνόμαστε. Γι' αυτό έρχομαι εδώ. Για να μείνω για λίγο μόνος μου.

- Είναι άδικο, είπε ο Μπρούνο. Δεν καταλαβαίνω γιατί εγώ πρέπει να βρίσκομαι από την άλλη πλευρά του φράχτη και να μην έχω κανένα να μιλήσω και να παίξω, και εσύ να έχεις τόσους φίλους και να παίζετε ώρες ολόκληρες κάθε μέρα.

Προτάσεις για εργασίες και δραστηριότητες στην τάξη

1. Εργασία σε ομάδες: Κάθε ομάδα αφού διαλέξει μια από τις εβραϊκές γιορτές, παρουσιάζει στην τάξη το ιστορικό γεγονός με το οποίο συνδέεται η γιορτή και εξηγεί το νόημα που έχει για την οικογένεια και την κοινότητα.
2. Εργασία σε ομάδες: Κάθε ομάδα διερευνά βιβλικά κείμενα που αναφέρονται στη ζωή των Εβραίων σύμφωνα με το Νόμο του Θεού και στη συνέχεια ανακαλύπτει και αποτιμά τις αξίες ζωής που προβάλλονται σε αυτά. Τέλος, επιλέγει ένα από τα κείμενα και προσπαθεί να αποδώσει τις ιδέες που περιέχει με την τεχνική της «Δυναμικής Εικόνας».
3. Συλλογικός ρόλος: Μια ομάδα Εβραίων παρουσιάζει σε μια ομάδα χριστιανών αντικείμενα λατρείας και λατρευτικές συνήθειες του Σαββάτου που εκφράζουν τη βαθιά και ουσιαστική σχέση τους με το Θεό. Οι χριστιανοί ζητούν πληροφορίες και υποβάλλουν ερωτήματα.
4. Εργασία σε ομάδες: Διαλέξτε ένα από τα κείμενα που σχετίζονται με το Ολοκαύτωμα και αποδώστε το με έναν από τους παρακάτω δημιουργικούς τρόπους: κολλάζ, ομαδικό γλυπτό, ζωγραφική, θεατρικό δρώμενο.
5. Παρατηρήστε προσεκτικά το κολλάζ φωτογραφιών για το Ολοκαύτωμα. Τι βλέπετε; Τι σκέφτεστε; Τι σας κάνει να αναρωτιέστε; (Τεχνική: «Artful Thinking»)
6. «Και βέβαια ένας Έλληνας μπορεί να είναι Εβραίος!». («Τεχνική: Θετικό – Αρνητικό» με παρουσίαση επιχειρημάτων)
7. Συγκεντρώστε πληροφορίες για εβραϊκές κοινότητες της περιοχής σας. Οργανώστε μια επίσκεψη στη Συναγωγή και συζητήστε με το ραβίνο.
8. Εξερεύνηση στο διαδίκτυο και στον δικτυακό τόπο (site) του Εβραϊκού Μουσείου Ελλάδας με θέμα: «Εβραϊκές κοινότητες στην Ελλάδα».

Αλλαχού ακμπάρ

(ο Θεός ο Ύψιστος)

Η φράση γραμμένη στα αραβικά μέσα σε κύκλο αποτελεί το βασικό οπτικό σύμβολο του Ισλάμ.

Ισλάμ

I. Το Ισλάμ ως θρησκευτική πίστη

Το αραβικό ουσιαστικό **Ισλάμ** σημαίνει «υποταγή στον Θεό και το θέλημά του», το οποίο αποκάλυψε με το κήρυγμά του ο Προφήτης (του Ισλάμ) Μωάμεθ. Έτσι, στο Κοράνι η λέξη **μουσλίμ** (*μουσουλμάνος*) αναφέρεται σε αυτόν που παραδίδει τον εαυτό του στον Θεό και το θέλημά του. Βαθμιαία, ο όρος Ισλάμ κατέληξε να προσδιορίζει τη συγκεκριμένη θρησκεία και τον πολιτισμό που δημιούργησε. Βασικές πηγές της μουσουλμανικής θρησκευτικότητας είναι το Κοράνιο και η Παράδοση του Προφήτη.

Ο ένας και μοναδικός θεός: ο Αλλάχ

Είναι ο παντοδύναμος και παντοκράτορας Θεός που έπλασε τον άνθρωπο, δημιούργησε τον κόσμο και προνοεί συνεχώς για το σύμπαν. Για τον Αλλάχ χρησιμοποιούνται 99 ονόματα, τα οποία περιγράφονται κυρίως στο Κοράνιο και στις παραδόσεις (*Άγιος, Δημιουργός, Ισχυρός, Πλούσιος, Σοφός, Ελεήμων, Αγαπητός κ.ά.*). Το εκατοστό θείο όνομα αγνοείται, πράγμα που σημαίνει ότι το μυστήριο του Θεού παραμένει ανεξερεύνητο.

Μωάμεθ, η σφραγίδα των προφητών

Ο Μωάμεθ γεννήθηκε στη Μέκκα και ο πατέρας του πέθανε προτού γεννηθεί. Σε ηλικία έξι ετών ορφάνεψε και από τη μητέρα του και τον φρόντισε αρχικά ο παππούς του και στη συνέχεια ο θείος του. Παιδί ακόμη, συνόδευε τον θείο του σε εμπορικά ταξίδια στη Συρία. Σε ηλικία 25 ετών παντρεύτηκε μια πλούσια χήρα, τη Χαντζίτζα, της οποίας ήταν υπάλληλος. Έζησε είκοσι χρόνια με τη γυναίκα του, αποκτώντας τέσσερις κόρες και δύο γιους. Στο οικογενειακό του περιβάλλον και στα ταξίδια του άκουγε και αφομοίωνε τις βιβλικές ιστορίες. Συνήθιζε να αποσύρεται σε ερημικούς τόπους και να στοχάζεται πάνω στα προβλήματα της ζωής, της κοινωνίας, της αδικίας κ.ά. Σε έναν τέτοιο τόπο, στον λόφο Χίρα, και σε ηλικία 40 ετών ο Μωάμεθ βίωσε μια βαθιά πνευματική εμπειρία, την οποία αισθάνθηκε ως κλήση από

τον Θεό. Οραματίστηκε, δηλαδή, μια μορφή -αργότερα ο ίδιος την ταύτισε με τον αρχάγγελο Γαβριήλ- που τον διαβεβαίωσε ότι είναι ο **απεσταλμένος του Θεού**.

Επί τρία χρόνια ο Μωάμεθ περιόρισε το προφητικό του κήρυγμα σε λίγους μόνο φίλους. Επίσημα άρχισε τη δράση του το 613 μ.Χ. στη Μέκκα, όταν άρχισε να λαμβάνει εκ νέου την αποκάλυψη, καλώντας τους ανθρώπους να τον ακολουθήσουν στο δρόμο του *Ισλάμ*, της υποταγής δηλαδή στον Αλλάχ. Αρκετοί όμως άρχισαν να δυσαρεστούνται με τη δράση του Μωάμεθ και των οπαδών του. Εξαιτίας των αλληπάλληλων διώξεων σε βάρος του, αναγκάστηκε να μεταναστεύσει από τη Μέκκα στη Μεδίνα. Αυτή είναι η ημερομηνία της **Εγίρας (16 Ιουλίου 622 μ.Χ.)**, που αργότερα θεσπίστηκε ως η αφετηρία του μουσουλμανικού χρονολογικού συστήματος.

Στη Μεδίνα ο Μωάμεθ κατόρθωσε σε ελάχιστο διάστημα όχι μόνο να συνενώσει στη μουσουλμανική κοινότητα διάφορες και συχνά αντιμαχόμενες μεταξύ τους αραβικές φυλές και φατρίες, αλλά να κερδίσει και τον σεβασμό και των άλλων θρησκευτικών κοινοτήτων της περιοχής, κυρίως των Εβραίων. Ο Μωάμεθ επέμενε αυστηρά στον *απόλυτο μονοθεϊσμό*, στην *ανάσταση των νεκρών* και στη *μέλλουσα κρίση*. Τόνιζε την *πίστη στους αγγέλους* και τη *σπουδαιότητα των προφητών*, εντάσσοντας σε αυτούς και τον Ιησού και βέβαια και τον εαυτό του. Τόνιζε τη σημασία των βιβλίων των προφητών, υψώνοντας στην κορυφή ως ιερό βιβλίο του Ισλάμ το Κοράνιο. Λειτουργώντας ως προφήτης, αλλά και θρησκευτικός, κοινωνικός και ηθικός καθοδηγητής, δημιούργησε τη μουσουλμανική κοινότητα (**ούμμα**) της Μεδίνας. Μετά από πολλές συγκρούσεις με τις τοπικές φυλές, το 630 μ.Χ. κατέλαβε τη Μέκκα, από όπου οδήγησε τη νικηφόρο πορεία του Ισλάμ. Πέθανε το 632 μ.Χ. σε ηλικία 62 ετών. Μετά το θάνατό του, οι διάδοχοί του, οι **χαλίφες**, δηλαδή οι πολιτικοί και θρησκευτικοί αρχηγοί της μουσουλμανικής κοινότητας, κατόρθωσαν με εκπληκτική ταχύτητα να βγουν εκτός των ορίων της Αραβικής Χερσονήσου κηρύττοντας το Ισλάμ. Έτσι, το θρησκευτικό κράτος που δημιούργησε ο Μωάμεθ εξαπλώθηκε σε μια τεράστια έκταση.

Το Ισλάμ δεν αρνείται ότι ο Θεός αποκαλύφθηκε μέσω των προφητών τόσο στους χριστιανούς όσο και στους ιουδαίους. Καθώς, ωστόσο, θεωρεί το Κοράνιο ως την ορθή, αρχική και τελευταία Αποκάλυψη, ο Μωάμεθ θεωρείται η **σφραγίδα των Προφητών**, ο **έσχατος των προφητών**.

Ο Μωάμεθ μπροστά στην Κάαμπα, μινιατούρα

Το Κοράνιο: ο λόγος του Αλλάχ

Το **Κοράνιο** είναι το απόλυτο θεμέλιο του Ισλάμ και οι Μουσουλμάνοι το θεωρούν αντίγραφο του ουράνιου πρωτότυπου βιβλίου, το οποίο βρίσκεται πάντοτε μπροστά στον Θεό και από το οποίο ανακοινώθηκε το θέλημα του Θεού. Η λέξη σημαίνει «*ανάγνωση*» αλλά και «*απαγγελία*». Σύμφωνα με την αραβική παράδοση, μια νύχτα του μήνα Ραμαντάν, ενώ ο Μωάμεθ βρισκόταν σε περιουλλογή στη σπηλιά Χίρα κοντά στη Μέκκα, παρουσιάστηκε μπροστά του ο άγγελος Γαβριήλ και τον διέταξε να απαγγείλει ένα κομμάτι από το ουράνιο αρχέτυπο του Κορανίου. Λέγεται ότι κατά τη νύχτα αυτή κατέβηκε ολόκληρο το Κοράνιο ως τον χαμηλότερο ουρανό, αλλά αποκαλύφθηκε αργότερα στον προφήτη, μέσω του αγγέλου Γαβριήλ, διαδοχικά και κατά μικρά τμήματα.

Αυτά τα αποσπάσματα πήραν τον 7^ο αι. μ.Χ. μια ενιαία μορφή, η οποία μέχρι και σήμερα θεωρείται ως το επίσημο κορανικό κείμενο. Είναι γραμμένο στην αραβική γλώσσα και αποτελείται από 6.236 στίχους, οι οποίοι διαιρούνται σε 114 κεφάλαια (σούρες).

Οι Μουσουλμάνοι πιστεύουν ότι στη διαδρομή της ιστορίας ο Θεός αποκάλυψε και σε άλλους προφήτες το λόγο του. Το Κοράνιο ανα-

φέρει 26 ονόματα προφητών. Τα περισσότερα από αυτά έχουν ληφθεί από την Αγία Γραφή (λ.χ. Ενώχ, Νώε, Ισμαήλ, Αβραάμ, Ισαάκ, Ιακώβ, Μωυσής, Δαβίδ, Σολομών, Ζαχαρίας, Ιωάννης ο Βαπτιστής, Ιησούς).

Το Κοράνιο, ως ο **Λόγος του Αλλάχ**, θεωρείται από τους πιστούς τόσο τέλει, ώστε «*ακόμη κι αν ενωθούν άνθρωποι και πνεύματα για να δημιουργήσουν ένα παρόμοιο ανάγνωσμα, δεν θα κατορθώσουν να το πράξουν παρά το ότι θα βοηθούν ο ένας τον άλλον*» (Σούρα 17,90). Οι μεταφράσεις του Κορανίου επιτρέπονται μόνο για να μπορούν οι μη αραβόφωνοι μουσουλμάνοι να το διδάσκονται και να το κατανοούν και όχι για τις προσευχές.

Η Σουννά και οι Χαντίθ: ο λόγος του Μωάμεθ

Αξιόπιστη πηγή θρησκευτικής γνώσης μετά το Κοράνιο είναι η **Σουννά**, δηλαδή η *συνήθεια* ή ο τρόπος με τον οποίο ενεργούσε ο προφήτης Μωάμεθ. Η Σουννά αντλεί το περιεχόμενό της από μια μεγάλη σειρά από **Χαντίθ**, σύντομες δηλαδή φράσεις που αποδίδονται στον Μωάμεθ καθώς και σε σπουδαίους συντρόφους του. Σε αυτές αντλούμε πληροφορίες για τον τρόπο με τον οποίο ο προφήτης και η πρώτη ισλαμική κοινότητα ενεργούσαν για να λύσουν διάφορα προβλήματα. Η λέξη *Χαντίθ* σημαίνει κυριολεκτικά: *αναγγελία, διήγηση, παράδοση*. Το Κοράνιο και η Σουννά του προφήτη συναποτελούν για την ισλαμική κοινότητα τον αλάνθαστο κανόνα πίστης και πράξης.

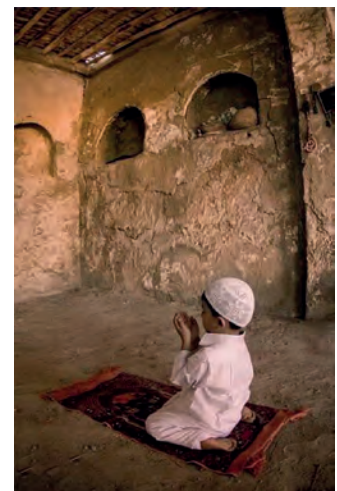
II. Πώς ζει ο άνθρωπος στο Ισλάμ;

Οι πέντε στύλοι

Οι πέντε στύλοι αποτελούν την έμπρακτη απόδειξη της απόλυτης αφοσίωσης στο νόμο του Αλλάχ και στις εντολές του. Η τήρησή τους κάνει τον πιστό τέλει Μουσουλμάνο. Επιπλέον, εκφράζουν την ισότητα και τους ισχυρούς δεσμούς μεταξύ των μελών της μουσουλμανικής κοινότητας.

1) Σαχάντα: Ομολογία πίστεως

«*Δεν υπάρχει άλλος θεός εκτός από τον Αλλάχ και ο Μωάμεθ είναι ο απόστολος του Αλλάχ*». Η ομολογία απαγγέλλεται στα αραβικά από όλους τους μουσουλμάνους σε όλο τον κόσμο. Και μόνο αυτή η απλή δήλωση αρκεί για να χαρακτηριστεί κάποιος Μουσουλμάνος.

2) Σαλάτ: Προσευχή

Είναι η βασική λατρευτική πράξη του Μουσουλμάνου και θεωρείται το «κλειδί του παραδείσου». Οι Μουσουλμάνοι προσεύχονται πέντε φορές την ημέρα: α) το πρωί, μεταξύ χαραυγής και ανατολής του ήλιου, β) το μεσημέρι, γύρω στις τρεις, γ) το απόγευμα, δ) μετά τη δύση του ηλίου και ε) το βράδυ, όταν πλέον έχει πέσει το σκοτάδι. Πριν από την προσευχή επιβάλλεται τελετουργικό πλύσιμο του προσώπου, των χεριών μέχρι τους αγκώνες και των ποδιών μέχρι τους αστραγάλους. Όταν δεν υπάρχει νερό ο πιστός μπορεί να χρησιμοποιήσει λεπτή άμμο. Η προσευχή γίνεται σε καθαρό τόπο και πάνω σε ειδικό χαλί, ο δε προσευχόμενος οφείλει να είναι νηφάλιος.

Στην καρδιά της μουσουλμανικής προσευχής βρίσκεται η **Φάτιχα**, που περιλαμβάνει την πρώτη σούρα του Κορανίου:

Εις το όνομα του Αλλάχ του Παντελεήμονα, του Πολυεύσπλαχνου

Η Δόξα ανήκει στον Αλλάχ, τον Κύριο όλων των κόσμων

Τον Παντελεήμονα, τον Πολυεύσπλαχνο

Τον Ηγεμόνα της Ημέρας της Κρίσης

Εσένα (μόνο) λατρεύουμε και Εσένα (μόνο) ικετεύουμε

για να μας παρέχεις τη βοήθεια Σου

Καθοδήγησέ μας στο ορθό μονοπάτι

Στο μονοπάτι εκείνων που τους χάρισες την χάρη σου, όχι εκείνων που προκάλεσαν την οργή σου και παραστράτησαν.

Σε καθορισμένες ώρες της μέρας ο μουεζίνης είτε από τον μιναρέ του τεμένους είτε από κάποιο βάθρο κοντά στο πλήθος καλεί μελωδικά τους πιστούς να προσευχηθούν. Οι πιστοί, ανυπόδητοι, αφού πλυθούν και ετοιμαστούν, στρέφονται προς την κατεύθυνση της Μέκκας και προσεύχονται. Η καθιερωμένη μουσουλμανική προσευχή έχει έναν αυστηρά καθορισμένο ρυθμό, στον οποίο μετέχει ολόκληρο το σώμα.

3) Ζακάτ: Ελεημοσύνη

Ογδόντα δύο σούρες αναφέρονται σε αυτήν και μάλιστα σε συνάρτηση με την προσευχή, καθώς η μία θεωρείται στοιχειώδες χρέος πίστης και αγάπης προς τον Θεό, και η άλλη προς την κοινότητα. Η ελεημοσύνη θεωρείται καθήκον κάθε ενήλικου Μουσουλμάνου και παρέχεται σε χρήμα ή σε είδος.

4) Σάουμ: Νηστεία

Το Κοράνιο επιβάλλει νηστεία 29 έως 30 ημερών το χρόνο για όλους τους σωματικά και πνευματικά υγιείς πιστούς –άντρες και γυναίκες– πάνω από τα δεκατέσσερα. Η νηστεία αυτή τελείται κατά τον μήνα **Ramadan** (Ραμαζάνι), τον ένατο μήνα του μουσουλμανικού σεληνιακού έτους και συνδέεται με το γεγονός της αποκάλυψης του Κορανίου στον Μωάμεθ. Αρχίζει και λήγει με την εμφάνιση της νέας σελήνης. Κατά τη διάρκεια της μέρας απαγορεύεται το κάπνισμα, η όσφρηση αρώματος, ακόμη και η χρήση ένεσης. Αυτό σημαίνει ότι καμιά ξένη ουσία δεν πρέπει να μπει στο σώμα του ανθρώπου που νηστεύει. Τη νύχτα, όμως, αίρονται όλοι οι περιορισμοί.

5) Χατζ: Ιερή Αποδημία

Μάστζιντ αλ-Χαράμ (Το μεγάλο Τέμενος) στη Μέκκα

Πρόκειται για το ετήσιο ιερό προσκύνημα στη Μέκκα και θεωρείται υποχρεωτικό θρησκευτικό καθήκον των Μουσουλμάνων. Σύμφωνα με το Κοράνιο, ο κάθε Μουσουλμάνος που είναι φυσικά και οικονομικά ικανός πρέπει τουλάχιστον μια φορά στη ζωή του να κάνει αυτό το ταξίδι. Η συγκέντρωση του πλήθους κατά τη διάρκεια του Χατζ θεωρείται η μεγαλύτερη ετήσια θρησκευτική συγκέντρωση ανθρώπων στον κόσμο. Το προσκύνημα γίνεται στις 8-12 του μήνα Ραμαντάν.

Οι προσκυνητές δέκα μίλια πριν από τη Μέκκα φορούν λευκό χιτώνα από δύο κομμάτια ύφασμα χωρίς ραφές, που συμβολίζει την απομάκρυνση του πιστού από την κοινωνία και την προσπάθειά του να ενωθεί με τον Θεό με απόλυτη ισότητα μεταξύ των πιστών, η οποία εκφράζεται με το κοινό απέριττο ντύσιμο. Η ιδιαίτερη πνευματική κατάσταση στην οποία βρίσκονται οι προσκυνητές ονομάζεται **Ιχράμ**.

Η κορυφαία στιγμή του προσκυνήματος συντελείται στον ιερό χώρο της **Καάμπα**. Εκεί οι προσκυνητές γυρνούν επτά φορές γύρω από τον μαύρο λίθο που είναι σκεπασμένος με πολύτιμο ύφασμα, προσπαθώντας να τον φιλήσουν ή να τον αγγίξουν και σε συγκεκριμένη στιγμή φωνάζουν: «*Παρόντες στις διαταγές Σου*».

Η Καάμπα (που σημαίνει στα αραβικά «κύβος») είναι ένα κυβοειδές οικοδόμημα επενδυμένο με γρανίτη που βρίσκεται μέσα στο τζαμί *Μάστζιντ*

αλ-Χαράμ (Το μεγάλο Τέμενος) στη Μέκκα. Θεωρείται ο ιερότερος τόπος του Ισλάμ γι' αυτό και οι Μουσουλμάνοι σε όλο τον κόσμο όταν προσεύχονται στρέφονται προς αυτόν. Σύμφωνα με το Κοράνι, το μεγάλο Τέμενος αρχικά οικοδομήθηκε από τον Ιμπράχημ (Αβραάμ) και τον γιο του Ισμαήλ.

Ο γέρος έμεινε σιωπηλός για λίγο. Μετά είπε:

- Ο προφήτης μάς χάρισε το Κοράνιο και μας άφησε μόνο πέντε εντολές που πρέπει να τηρήσουμε στη ζωή μας. Η πιο σημαντική είναι η εξής: ένας είναι ο Θεός. Οι άλλες είναι: η προσευχή, πέντε φορές τη μέρα, η νηστεία κατά το μήνα του Ραμαζανιού και η ελεημοσύνη.

Σώπασε. Τα μάτια του βούρκωσαν όταν μίλησε για τον προφήτη. Ήταν θρησκευόμενος άνθρωπος και, αν και συχνά ήταν ανυπόμονος, προσπαθούσε να ζει σύμφωνα με το μουσουλμανικό νόμο.

- Και ποια είναι η πέμπτη εντολή; Ρώτησε το αγόρι.

- Πριν από δυο μέρες μου είπες ότι ποτέ δεν είχα κάνει όνειρα για ταξίδια, απάντησε ο έμπορος. Η πέμπτη υποχρέωση του κάθε μουσουλμάνου είναι ένα ταξίδι. Πρέπει τουλάχιστον μια φορά στη ζωή μας, να πάμε στην ιερή πόλη της Μέκκας. Η Μέκκα είναι πιο μακριά από τις πυραμίδες. Στα νιάτα μου προτίμησα ν' ανοίξω αυτό το μαγαζί με τα λίγα λεφτά που είχα μαζέψει. Περίμενα να πλουτίσω μια μέρα, για να ταξιδέψω στη Μέκκα. Άρχισα να κερδίζω λεφτά, αλλά δεν μπορούσα να εμπιστευτώ τα κρύσταλλα σε κανέναν, γιατί τα κρύσταλλα είναι εύθραυστα αντικείμενα. Στο μεταξύ, μπροστά από το μαγαζί έβλεπα να περνά πολύς κόσμος με προορισμό τη Μέκκα. Μερικοί προσκυνητές ήταν πλούσιοι και ταξίδευαν μ' ένα σωρό υπηρέτες και καμήλες, οι περισσότεροι όμως ήταν πολύ φτωχότεροι από μένα[...]

- Γιατί να μην πάτε τώρα στη Μέκκα; Ρώτησε το αγόρι.

- Γιατί η Μέκκα με κρατάει ζωντανό. Μόνο αυτή με βοηθά να αντέχω όλες αυτές τις πάντα ίδιες μέρες, αυτά τα μουγκά βάζα στα ράφια, το μεσημεριανό και το βραδινό φαγητό σ' εκείνο το απαίσιο εστιατόριο. Φοβάμαι να πραγματοποιήσω το όνειρό μου και να μην έχω μετά ένα λόγο ύπαρξης. Εσύ ονειρεύεσαι πρόβατα και πυραμίδες. Είσαι διαφορετικός από μένα, γιατί θέλεις να πραγματοποιήσεις τα όνειρά σου. Εγώ το μόνο που θέλω είναι να ονειρευόμαι τη Μέκκα. Χιλιάδες φορές έχω φανταστεί το πέρασμα της ερήμου, την άφιξή μου στην πλατεία όπου βρίσκεται η ιερή πέτρα, τους εφτά γύρους που πρέπει να κάνω πριν την αγγίξω. Φαντάστηκα κιόλας ποιοι άνθρωποι θα στέκονται δίπλα μου, μπροστά μου και τις συζητήσεις και προσευχές που θα πούμε μαζί. Φοβάμαι όμως μήπως με περιμένει μια μεγάλη απογοήτευση, γι' αυτό προτιμώ να ονειρεύομαι.

Τι είναι αλήθεια μακρινό για έναν πιστό; Και τι μπορεί να του φανεί ασυνήθιστο; Παντού σ' αυτόν τον κόσμο μπορεί να βρει κανείς λίγη σκιά, όση χρειάζεται για να γονατίσει για την προσευχή. Παντού είναι γνωστό πού είναι η Ανατολή. Παντού υπάρχει λίγο νερό που έχει περάσει τουλάχιστον πάνω από σαράντα βότσαλα και επομένως είναι καθαρό για το αμπντέστ (τουρκ. Το πλύσιμο των μουσουλμάνων πριν από την προσευχή). Ακόμη και στα άνυδρα μέρη, εκείνος που ζει με αληθινή πίστη δεν είναι χαμένος ούτε δυστυχισμένος. Ακόμη και στους τόπους που βδομάδες ολόκληρες δε φαίνεται ο ήλιος –υπάρχουν και τέτοια μέρη- η καρδιά θα πει στον πιστό πού είναι η Ανατολή προς την οποία πρέπει να στραφεί για να προσευχηθεί. Και στην έρημο, όπου δεν υπάρχει σταγόνα νερό, μπορεί να κάνει κανείς το αμπντέστ με άμμο, και αν ακόμα δεν υπάρχει ούτε άμμος, ο αληθινός πιστός μπορεί να πλυθεί με τη σκέψη του, γιατί η σκέψη είναι πιο δυνατή και πιο καθαρή απ' όλα.

Ούμμα: η ισλαμική κοινότητα

Το Κοράνιο εισάγει με απόλυτο τρόπο την έννοια της **κοινότητας** και της **αδελφότητας**. Όλοι οι μουσουλμάνοι αποτελούν την **Ούμμα**, την ισλαμική κοινότητα και ο καθένας τους είναι μέλος της με πλήρη δικαιώματα: *«Ω! Άνθρωποι! Σεβαστείτε τον Κύριό σας που σας δημιούργησε από μία μόνο ψυχή (Αδάμ), και από αυτήν έπλασε τη σύντροφό της (Εύα) και από αυτούς τους δύο σκόρπισε –σαν σπόρους- αμέτρητους άντρες και γυναίκες. Να σέβεστε τον Αλλάχ που το όνομά του αναφέρεται στα αμοιβαία σας δίκαια αιτήματα, και σεβαστείτε τη μεταξύ σας συγγένεια. Γιατί ο Αλλάχ πάντοτε αγρυπνά πάνω σας»* (Σούρα 4, 1).

Η κοινότητα, είναι αυτή που καθορίζει έναν κώδικα ζωής και κοινωνικών σχέσεων, σύμφωνα με τις επιταγές του Κορανίου και της Σουννά.

Δυνατοί οικογενειακοί δεσμοί

Οι δεσμοί των μελών της μουσουλμανικής οικογένειας, της ευρύτερης και όχι μόνο των γονιών και αδερφών, είναι ιεροί και ανυπέρβλητοι. Τόσο στο Κοράνιο (Σούρα 17,23-24) όσο και στις χαντίθ τονίζεται ιδιαίτερα ο σεβασμός που πρέπει να δείχνουν οι Μουσουλμάνοι προς τους γονείς τους. Μια χαντίθ αναφέρει: *«Μεταξύ των θανασίμων αμαρτημάτων είναι να καταραστεί ο άνθρωπος τους γονείς του, είπε ο Προφήτης. Παρατήρησαν: Απόστολε του Αλλάχ, πώς μπορεί κάποιος να καταραστεί τους γονείς του; Απάντησε: Αυτός που εξυθρίζει τους γονείς κάποιου άλλου, βρίζει τον ίδιο τον πατέρα και τη μητέρα του»*. Οι νέοι πρέπει να φροντίζουν τους μεγαλύτερους και, όταν γερνούν, να τους γηροκομούν στο σπίτι και όχι να τους απομακρύνουν σε κάποιο ίδρυμα.

Σαρία: ο ηθικός και θρησκευτικός «νόμος» των μουσουλμάνων

Η λέξη σαρία σημαίνει τον *«δρόμο προς την πηγή ύδατος»*, έναν δρόμο, δηλαδή, πίστης και πρακτικής στηριγμένο στο θέλημα του Θεού. Ο ίδιος ο Μωάμεθ έθεσε τα θεμέλια της σαρία με αποκλειστικό σκοπό τη σωτηρία των πιστών. Ωστόσο, σε καμία περίπτωση ο Μωάμεθ δεν θεωρείται ότι διαθέτει καθαρά νομοθετική εξουσία, καθώς αυτό το δικαίωμα ανήκει αποκλειστικά στον Θεό.

Η σαρία περιλαμβάνει διατάξεις πάνω σε θέματα πίστης, ντυσίματος, προσωπικής υγιεινής, νηστείας κ.ά. Καθορίζει, δηλαδή, όλες τις πλευρές της ανθρώπινης ζωής τόσο στον δημόσιο όσο και στον ιδιωτικό βίο, όλες τις περιπτώσεις οικογενειακής, εμπορικής, πολιτικής, θρησκευτικής και ποινικής δραστηριότητας και συμπεριφοράς. Με αυτόν τον τρόπο, όλη η ζωή του Μουσουλμάνου βρίσκεται κάτω από τον νόμο και την εποπτεία του Θεού.

Καθώς στο Ισλάμ θρησκεία και κράτος ταυτίζονται, κατ' αναλογία, ο θρησκευτικός νόμος είναι συγχρόνως νόμος της πολιτείας και αντίστροφα.

Η Παρασκευή στο τζαμί: η Ημέρα της Προσευχής

Η κοινή προσευχή των Μουσουλμάνων πραγματοποιείται το μεσημέρι κάθε Παρασκευής στο κεντρικό τζαμί της μουσουλμανικής κοινότητας. Εκεί ο *ιμάμης* στέκεται μπροστά στη σύναξη, απαγγέλλει τους καθορισμένους στίχους του Κορανίου και οι πιστοί, στοιχισμένοι πίσω του, εκτελούν ρυθμικά τις προβλεπόμενες κινήσεις. Είναι χαρακτηριστική η εικόνα πλήθους Μου-

σουλμάνων που προσεύχονται απόλυτα συντονισμένοι, πραγματικά σαν ένα σώμα. Με την ομαδική προσευχή αναδεικνύεται η αναγνώριση όλων των Μουσουλμάνων ως αδελφών μεταξύ τους. Όλες οι απαγγελίες από το Κοράνιο γίνονται στο πρώτο ενικό, εκτός από τη *Φάτιχα* που είναι στο πρώτο πληθυντικό, για να τονιστεί η αποκλειστικά ατομική ευθύνη κάθε πιστού απέναντι στον Θεό. Η Παρασκευή είναι η ημέρα της επίσημης λατρείας, ωστόσο δεν είναι μέρα αργίας. Ο πιστός μετά την προσευχή στο τέμενος μπορεί να πάει στη δουλειά του.

Θρησκευτικοί λειτουργοί

Πρόκειται για πρόσωπα που δεν έχουν ιερατική ιδιότητα, αφού στο Ισλάμ δεν αναγνωρίζεται ιεροσύνη.

- Ο **ιμάμης**: Με τον όρο εννοείται ο καθοδηγητής, η κεφαλή της μουσουλμανικής κοινότητας, που προΐσταται στη δημόσια προσευχή.
- Ο **μουεζίνης**: καλεί τους πιστούς στην προσευχή.
- Ο **κατίμπ** είναι ο ιεροκήρυκας.
- Οι **ουλαμάδες** είναι οι γνώστες και μελετητές του νόμου, οι θεολόγοι, οι «νομικοί». Η επιρροή τους μέσα στη ζωή του ισλαμικού κόσμου είναι τεράστια.

Γιορτές του Ισλάμ

Με βάση τους Πέντε Στύλους έχουν αναπτυχθεί διάφορες γιορτές και λατρευτικές εκδηλώσεις. Καθώς το ισλαμικό ημερολόγιο στηρίζεται στο «σεληνιακό έτος», οι μουσουλμανικές γιορτές είναι κινητές.

• Εγίρα (Χίτζρα)

Το ισλαμικό έτος αρχίζει με τον εορτασμό της Εγίρας, δηλαδή της εξόδου του Μωάμεθ και των συντρόφων του το 622 μ.Χ. από τη Μέκκα στη Μεδίνα.

• Μαουλίντ

Τη 12^η μέρα του τρίτου μήνα του μουσουλμανικού έτους οι Μουσουλμάνοι γιορτάζουν τη γέννηση του Μωάμεθ.

• Ραμαντάν (Ραμαζάν)

Το *Ραμαζάν* (τουρκικά) ή *Ραμαντάν* (αραβικά) είναι μουσουλμανική γιορτή νηστείας. Ο μήνας Ραμαντάν είναι μία χρονική περίοδος κατάλληλη για προσευχή, για καλές πράξεις και για περισσότερο χρόνο με την οικογένεια και τους φίλους. Η νηστεία έχει σκοπό να βοηθήσει τους Μουσουλμάνους να ασκηθούν στην αυτοπειθαρχία, στην εγκράτεια, στη γενναιοδωρία, στη συγχώρεση, αλλά και στην υπομονή. Τους θυμίζει επίσης το πόσο υποφέρουν οι φτωχοί, εκείνοι που σπάνια τρέφονται επαρκώς ή δε βρίσκουν το κατάλληλο φαγητό.

Η περίοδος έχει δύο χαρακτηριστικές κορυφώσεις. Η πρώτη είναι η νύχτα της 23^{ης} προς την 24^η του μήνα («*νύκτα της θείας δυνάμεως*»), κατά την οποία, σύμφωνα με τη μουσουλμανική παράδοση, κατέβηκε το Κοράνιο από τον ουρανό. Τη νύχτα αυτή οι Μουσουλμάνοι αγρυπνούν, πιστεύοντας ότι οι άγγελοι επισκέπτονται τα τεμένη και πραγματοποιούν τις επιθυμίες των πιστών. Η δεύτερη κορυφή είναι η πρώτη μέρα του δέκατου μήνα κατά την οποία διακόπτεται η νηστεία. Είναι γνωστή ως **Ιντ αλ-Φιντρ** («Γιορτή του τέλους της νηστείας»). Είναι μια μέρα ιδιαίτερα ευφρόσυνη. Χιλιάδες πιστοί συγκεντρώνονται νωρίς στα τεμένη, γι' αυτό και η προσευχή τελείται στην ύπαιθρο, στα αίθρια των τεμενών ή στις πλατείες. Στη διάρκεια της γιορτής γίνονται επισκέψεις σε φίλους και τραπέζια, προσφορά δώρων και χρημάτων στα παιδιά, αποστολή γλυκών και γιορταστικών καρτών, επισκέψεις στους τάφους αγαπημένων προσώπων. Πολλοί, επίσης, δίνουν ως ελεημοσύνη ένα συγκεκριμένο ποσό, αρκετό να θρέψει έναν φτωχό της περιοχής για μία ημέρα.

- **Ιντ αλ-Καμπίρ (Κουρμπάν μπαϊράμ)**

Είναι η κορωνίδα των γιορτών και τελείται κατά τον 12^ο μήνα, στη διάρκεια του οποίου πραγματοποιείται μεγάλο προσκύνημα στη Μέκκα. Όσοι δεν καταφέρνουν να αποδημήσουν, συμμετέχουν σε αυτήν τη μεγάλη γιορτή, θυσιάζοντας ζώα σε ανάμνηση της θυσίας του Αβραάμ και με αυτόν τον τρόπο συντονίζονται με τους προσκυνητές. Το κρέας του ζώου μαγειρεύεται και τρώγεται από τα μέλη της οικογένειας, τους καλεσμένους και τους φτωχούς. Την παραμονή της γιορτής συνηθίζουν να επισκέπτονται τους τάφους των νεκρών.

Σουφισμός: Αγαπητική προσήλωση στον Αλλάχ

Πολύ νωρίς στο Ισλάμ (από το 8^ο αι. μ.Χ.) παρουσιάστηκαν οι πρώτοι μουσουλμάνοι ασκητές (μυστικοί), που δίδασκαν ότι η αληθινή ευσέβεια δε βρίσκεται στην τυπική τήρηση κανόνων λατρείας, αλλά στην ένωσή τους με τον Αλλάχ που επιτυγχάνεται μέσω της εκμηδένισης του εγώ. Η λέξη **σούφι** υιοθετήθηκε από τότε για τους μουσουλμάνους ασκητές και σημαίνει στα αραβικά αυτόν που φορεί απλό, μάλ-

λινο ρούχο. Οι Σούφι ανέπτυξαν κάποιες τεχνικές, μέσω των οποίων μπορούσαν να πετύχουν την ένωση με τον Θεό, όπως το **ντικρ** (διαλογισμός πάνω στο όνομα του Θεού) ή ο **στροβιλισμός** των δερβίσηδων γύρω από τον εαυτό τους (**περιστρεφόμενοι δερβίσηδες**).

Βαθμιαία οι Σούφι οργανώθηκαν σε διάφορα *μοναχικά τάγματα*. Τα μέλη τους ήταν γνωστά ως **δερβίσηδες** στην Τουρκία, **φακίρηδες** στην Ινδία κ.ά. Μεγάλη επιρροή άσκησε το τάγμα των **Μεβλεβή**, που ίδρυσε ο Τζελαλεντίν Ρουμί.

Ο Τζελαλεντίν Ρουμί ήταν ποιητής, νομικός, θεολόγος και σουφί. Γεννήθηκε το 1207 στο σημερινό Αφγανιστάν και στα δεκαοκτώ του εγκαταστάθηκε με την οικογένειά του στο Ικόνιο. Σε ηλικία 25 ετών ο Ρουμί πήγε στη Δαμασκό για να συμπληρώσει την εκπαίδευσή του. Στον μυστικισμό τον μύησε ένας περιπλανώμενος δερβίσης. Ο ίδιος ίδρυσε το **σουφικό τάγμα των Μεβλεβήδων**. Έγραψε στα περσικά σπουδαία έργα, όπως το Ντιβάν, μια συλλογή ποιημάτων και το Μασνεβί, ένα εξάτομο διδακτικό έπος. Το **Μασναβί** αποκαλείται κάποιες φορές «Κοράνιο στα περσικά».

Από τους συγχρόνους του, του δόθηκε το όνομα **Μεβλανά** που σημαίνει «ο δάσκαλός μας». Αναφέρεται επίσης και απλά ως **Ρουμί**. Η λέξη αυτή σημαίνει Ρωμαίος, Ρωμιός, καθώς προερχόταν από τη χώρα των Ρουμ, όπως ήταν γνωστή στους Σελτζούκους η βυζαντινή Μικρά Ασία.

Ο Μεβλανά απηύθυνε τη διδασκαλία προς όλους τους ανθρώπους από οποιαδήποτε πίστη κι αν προέρχονταν, θεωρώντας ότι ο Θεός Μουσουλμάνων, Χριστιανών και Εβραίων είναι ένας. Όταν πέθανε, το 1273, άνθρωποι από πέντε διαφορετικές πίστεις και θρησκείες ακολούθησαν τη νεκρική πομπή του. Πολλοί μελετητές θεωρούν τον Ρουμί έναν από τους μεγαλύτερους μυστικούς ποιητές της ανθρωπότητας.

Ενδεικτικό της επιρροής του Τζελαλεντίν και του σεβασμού που έτρεφαν και τρέφουν ακόμη στο πρόσωπό του οι χριστιανοί, είναι η επίσκεψη του Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Βαρθολομαίου στο Ικόνιο το Δεκέμβριο του 2004, για να λάβει μέρος στους εορτασμούς της 731ης επετείου του θανάτου του Μεβλανά.

Στίχοι του Ρουμί

Προσπάθειες

*Δέσε αντάμα δυο πουλιά.
Δεν θα μπορέσουν να πετάξουν μ' όλο που
τώρα έχουνε τέσσερα φτερά.*

Ο αγαπημένος

*Κάποιος πήγε στην πόρτα του
Αγαπημένου
και χτύπησε.
Μια φωνή ακούστηκε από μέσα:
«Ποιος είναι;»
Αυτός απάντησε: «Εγώ είμαι».
Η φωνή είπε: «Δεν υπάρχει χώρος
για σένα και για μένα»
κι η πόρτα έκλεισε γι' αυτόν.*

Μετά από ένα χρόνο μόνωσης
και στέρησης
επέστρεψε και ξαναχτύπησε.
Μια φωνή από μέσα ρώτησε:
«Ποιος είναι;»
Ο άνθρωπος απάντησε: «Είμαι εσύ!»
Τότε η πόρτα άνοιξε γι' αυτόν.

Υπάρχει ένα παράθυρο απ' την
μια καρδιά στην άλλη

Ρουμί

Αν τα μάτια σου είναι ανοιχτά
Θα δεις πράγματα που αξίζει να τα δεις

Ρουμί

Γιουνούς Εμρέ, Το Ντιβάν

Τούρκος σούφι και ποιητής (1238; - 1320;) που παράτησε το χωραφάκι που καλλιεργούσε και ακολούθησε έναν δάσκαλο δερβίσηδων. Μαθήτευσε κοντά του σαράντα χρόνια. Τα τραγούδια του έμειναν στην καρδιά και στο στόμα του τουρκικού λαού.

Όσοι έφτασαν στην αλήθεια της ζωής, πόνο δεν θα γνωρίσουν
Όσες καρδιές εξήτησαν τον λόγο του Θεού δεν θα χαθούν
Θνητό είναι το κορμί, όχι η ψυχή, για τους νεκρούς δεν έχει επιστροφή
Το σώμα φεύγει, δεν είναι μπορετό να σφάξεις την ψυχή
Χιλιάδες δρόμους παίρνει η καρδιά την αλήθεια να βρει
Χωρίς τη χάρη του Θεού δεν έχει κέρδος η ζωή.

Ε. Σβορώνου, Σκληρό καρύδι

Ευαγγελία Γουτιάνου (από την
εικονογράφηση του βιβλίου)

Η ιστορία βασίζεται σε ένα πραγματικό γεγονός. Πρόκειται για την Αϊσέ, ένα παιδί που αναγκάστηκε να αφήσει την πατρίδα του για να γλιτώσει από τον πόλεμο και άλλες δυσκολίες.

Τα βράδια φοβόμουν, ιδίως όταν έσκαγαν βόμβες. Απ' τη γωνίτσα μου στο πάτωμα της κρεβατοκάμαρας των γονιών, απήγγελλα ένα ειδικό χωρίο απ' το Ιερό Κοράνι, το Αγιατό αλ Κουρσί [...] Κι έπειτα μιλούσα στον Θεό. Ευλόγησε και προστάτευσέ μας, έλεγα. Έχε καλά τον πατέρα μας και την οικογένειά μας. Κι έπειτα διόρθωνα την παράκληση μου. Όχι, έχε καλά όλο τον δρόμο μας. Ή όχι, όλη τη γειτονιά. Ευλόγησε ολόκληρο το Σουάτ. Κι έπειτα έλεγα: Όχι, ολόκληρο το Πακιστάν. Κι όχι μόνο το Πακιστάν. Όλο τον κόσμο. Πάσχιζα να βουλώσω τα αυτιά μου και φανταζόμουν τις προσευχές μου να πλέουν στον ουρανό, πετώντας προς τον Θεό [...] Εκείνο το βράδυ, που λέτε, προσευχήθηκα στο Θεό να χαρίσει και σε

μένα ένα ζευγάρι αθλητικά. Η γιαγιά μου λέει ότι αν προσευχηθείς σοβαρά, αν κρατάς τη νηστεία στο Ραμαζάνι και δεν κάνεις ζαβολιές, κι αν δε σκέφτεσαι άλλ' αντ' άλλων όταν κάνεις την προσευχή σου, τότε ο Θεός μπορεί και να σ' ακούσει.

Malala Yousafzai, Με λένε Μαλάλα

Η **Μαλάλα Γιουσαφζάι** γεννήθηκε το 1997 στο Πακιστάν. Σε ηλικία 11 ετών ξεκίνησε να γράφει (χρησιμοποιώντας ψευδώνυμο) σε μπλογκ, περιγράφοντας τη ζωή της στην πόλη Mingora, στο βορειοδυτικό Πακιστάν, μετά την κατάληψη της εξουσίας στην περιοχή από τους Ταλιμπάν, οι οποίοι απαγόρευσαν στα κορίτσια να πηγαίνουν στο σχολείο, και εξέφραζε τις απόψεις της σχετικά με το δικαίωμα των κοριτσιών στη μόρφωση. Καθώς έγινε γνωστή η ταυτότητά της, ένα πρωινό του Οκτωβρίου 2012 ένας άντρας πυροβόλησε στο κεφάλι τη Μαλάλα ενώ βρισκόταν μέσα στο σχολικό λεωφορείο, τραυματίζοντάς την πολύ σοβαρά. Η απόπειρα δολοφονίας προκάλεσε σε ολόκληρο τον κόσμο μια έκρηξη συμπαράστασης προς τη 15χρονη τότε μαθήτριά, σε ολόκληρο τον κόσμο. Το 2014 τελικά της απονεμήθηκε το Νόμπελ Ειρήνης για τον αγώνα της για το δικαίωμα των κοριτσιών στην εκπαίδευση.

Στον πολιτισμό μας, τα κορίτσια δεν αψηφούν τους άντρες της οικογένειας. Και συνειδητοποίησα ότι οι πατεράδες, οι αδελφοί και οι θείοι που ανάγκαζαν τις φίλες μου να μένουν σπίτι, το έκαναν επειδή ανησυχούσαν για την ασφάλειά τους [...]

Αλλά κάθε φορά που έπιανα τον εαυτό μου να βουλιάζει σ' ένα αίσθημα ήττας, άρχιζα κουβέντα με τον Θεό: Βοήθησέ μας να εκτιμήσουμε τις σχολικές ημέρες που μας απομένουν, Θεέ μου, και δώσε μας το θάρρος να πολεμήσουμε ακόμα πιο σκληρά για περισσότερες.

Στην ομιλία μου είπα:

Αγαπητά μου, αδέρφια,

Ένα πράγμα να θυμάστε: η ημέρα της Μαλάλα δεν είναι η δική μου μέρα. Είναι η μέρα κάθε γυναίκας κάθε αγοριού που ύψωσε τη φωνή του για τα δικαιώματά του. Χιλιάδες άνθρωποι έχουν σκοτωθεί απ' τους τρομοκράτες, κι ένα εκατομμύριο έχουν τραυματιστεί. Είμαι απλώς μία από αυτούς.

Οπότε στέκομαι εδώ ... ένα κορίτσι απ' τα πολλά.

Δε μιλάω για τον εαυτό μου, μα για όλα τα κορίτσια και τα αγόρια του κόσμου.

Υψώνω τη φωνή μου όχι για να φωνάξω, μα για να ακουστούν αυτοί που δεν έχουν φωνή.

Αυτοί που αγωνίστηκαν για τα δικαιώματά τους: το δικαίωμα να ζουν ειρηνικά.

Το δικαίωμα να τους συμπεριφέρονται με αξιοπρέπεια.

Το δικαίωμά τους στην εκπαίδευση.

Στις 9 Οκτωβρίου του 2012, μια σφαίρα των Ταλιμπάν με βρήκε στην αριστερή πλευρά του μετώπου. Πυροβόλησαν και τις φίλες μου. Νόμιζαν ότι οι σφαίρες θα μας έκαναν να σωπάσουμε. Αλλά απέτυχαν [...]

Ένα παιδί, ένας δάσκαλος, ένα μολύβι κι ένα βιβλίο μπορούν να αλλάξουν τον κόσμο.

Προτάσεις για εργασίες και δραστηριότητες στην τάξη

1. Εντοπίστε στη ζωή του Μωάμεθ τα στοιχεία εκείνα που δείχνουν πώς εξελίχθηκε η σχέση του με τον Θεό.
2. Ο Αλή είναι 12 χρόνων ζει στο Βέλγιο και είναι πιστός Μουσουλμάνος, όπως και οι γονείς και τα αδέρφια του. Έχει ξεκινήσει να αποταμιεύει χρήματα, γιατί ονειρεύεται μεγαλώνοντας να πραγματοποιήσει το προσκύνημα στη Μέκκα. Οι συμμαθητές του στην τάξη, που δεν είναι Μουσουλμάνοι, δεν μπορούν να καταλάβουν το όνειρό του. Τον ρωτούν λοιπόν κι εκείνος τους απαντά. (Τεχνική: «Ανακριτική καρέκλα»)
3. Διατρέχοντας όσα επεξεργαστήκατε για το Ισλάμ εντοπίστε στοιχεία που αναδεικνύουν την ιερότητα του Κορανίου για τους Μουσουλμάνους.
4. Αν και Μουσουλμάνος, ο Ρουμί είναι αποδεκτός και σεβαστός από πιστούς και άλλων θρησκειών. Εξηγήστε τους λόγους χρησιμοποιώντας στοιχεία από τη ζωή του και τα ποιήματά του.
5. «Ατελιέ»: Αποδώστε με χρώματα και σχήματα κάποιους στίχους του Ρουμί.
6. Συλλογικός ρόλος: Φανταστείτε ότι εκπροσωπείτε ως Μουσουλμάνοι το δικαίωμά σας για ένα δικό σας χώρο προσευχής και απευθύνετε το αίτημά σας στο δήμαρχο και τους δημοτικούς συμβούλους της πόλης σας.
7. Εξερεύνηση στο διαδίκτυο με θέμα: Περιήγηση σε ευρωπαϊκά τζαμιά.
8. Εργασία σε ομάδες: Διαβάστε προσεκτικά τα κείμενα της Ε. Σβορώνου και της Malala Yousafzai. Μπαίνοντας στη θέση των κοριτσιών εκτιμήστε τη σχέση τους με τον Θεό και τις εντολές του, καθώς και τις συνέπειες που έχει στη ζωή τους.
9. Οργανώστε κινηματογραφική προβολή μιας ταινίας μουσουλμάνου σκηνοθέτη (π.χ. «Το απαγορευμένο ποδήλατο» της Χάιφα Αλ – Μανσούρ).

«Κανένας δεν έχει το δικαίωμα να χρησιμοποιεί το άγιο λάδι της θρησκείας για την ενίσχυση της φωτιάς των ενόπλων συγκρούσεων. Η θρησκεία είναι θείο δώρο για να μαλακώνει τις καρδιές, να επουλώνει τις πληγές και να φέρνει ειρηνικά τους ανθρώπους πλησιέστερα».

Αρχιεπίσκοπος Τιράνων, Δυρραχίου και πάσης Αλβανίας Αναστάσιος (Γιαννουλάτος)

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 6

Θρησκευτικές αναζητήσεις και εμπειρίες της μακρινής Ανατολής

W.E.Garret, Βουδιστές μοναχοί στον αρχαίο ναό του Άνγκορ, Καμπότζη 1968

Αρχίσαμε τη νέα χιλιετία με πολλές ελπίδες και προσδοκίες αλλαγής. Η εσωτερική αλλαγή πρέπει να συμβεί στον εαυτό μας. Διότι μόνον όταν σύγκρουση και άρνηση φύγουν από μέσα μας, θα μπορέσουμε αληθινά να έχουμε ένα ρόλο στην εγκαθίδρυση της ειρήνης.

Sri Mata Amritanandamayi Devi (σύγχρονη Ινδή διδάσκαλος/γκουρού)

εισαγωγικό

Θρησκευτικές αντιλήψεις και πρακτικές από τη μακρινή Ανατολή, όπως η γιόγκα, το φενγκ σούι, το γινγκ και γιανγκ, τα τελευταία χρόνια ήρθαν στην Ευρώπη και συχνά οι άνθρωποι γύρω μας μιλούν γι' αυτές. Ο πολύχρωμος, εξωτικός κόσμος των θρησκειών της Ανατολής βρίσκεται πια δίπλα μας! Σε αυτόν τον κόσμο θα ταξιδέψουμε στην τελευταία θεματική ενότητα της φετινής χρονιάς.

Ο **Ινδοϊσμός**, ο **Βουδισμός** και οι **θρησκείες της Κίνας** είναι θρησκείες που ακολουθούν πάνω από δύο δισεκατομμύρια άνθρωποι. Επηρέασαν και συνεχίζουν να επηρεάζουν καθοριστικά τον πολιτισμό, τις ιδέες και τις συμπεριφορές ανθρώπων κυρίως σε μεγάλες περιοχές της Ασίας. Εξηγούν στους πιστούς τους πώς να καταπολεμούν τα πάθη, τις επιθυμίες, τις αγωνίες και τα άγχη τους. Γι' αυτό, ίσως οι «ανατολικές» διδασκαλίες αγγίζουν όλο και περισσότερους ανθρώπους σε όλο τον κόσμο. Αυτός είναι ένας παραπάνω λόγος να ασχοληθούμε μαζί τους.

Και σε αυτήν την ενότητα οι πληροφορίες είναι πολλές. Ισάριθμες είναι και οι ευκαιρίες που σας δίνονται για μια πρώτη γνωριμία με τον πολιτισμό που γέννησαν αυτές οι θρησκείες, όπως αυτός αποτυπώνεται σε έργα τέχνης, παραδοσιακές αφηγήσεις, γιορτές, συνήθειες, λατρευτικούς χώρους, χειρονομίες, συμβολισμούς, συμπεριφορές και αξίες. Μέσα από αυτήν τη γνωριμία, θα μπορέσετε να ανιχνεύσετε με ποιον τρόπο αυτές οι θρησκευτικές παραδόσεις κατανοούν τον Θεό, τον άνθρωπο και τη φύση, ποιες πανανθρώπινες αξίες προβάλλουν και πώς μπορούν να συμβάλουν στην ειρηνική συνύπαρξη των ανθρώπων στη γη. Ωστόσο, ο κατάλογος των ερωτημάτων που δουλέψατε φέτος στο μάθημα των Θρησκευτικών παραμένει ανοιχτός....

περιεχόμενα

I. Ινδοϊσμός

Ινδοϊστική θρησκευτικότητα, αφηγήσεις από γενιά σε γενιά, ιεροί τόποι / ναοί / αγάλματα, λατρευτικές παραδόσεις, ιερά και τελετουργίες / προσευχή και διαλογισμός, φαντασμαγορικές γιορτές και ιερά προσκυνήματα, ιερά κείμενα και παραδόσεις, βραχμάνοι και γκουρού.

II. Βουδισμός

Η ζωή του Σιντάρτα Γκαουτάμα, βουδιστικοί ναοί και αγάλματα, πηγές / κείμενα, η ζωή του βουδιστή, λατρευτικές πρακτικές, γιορτές / προσκυνήματα, αποφθέγματα του Βούδα.

III. Θρησκείες της Κίνας

Κομφούκιος (η ζωή του, η διδασκαλία του, μνημεία)

Λάο Τσε (η ζωή του, η διδασκαλία του Τάο, κινέζικες γιορτές γεμάτες χρώματα και συμβολισμούς).

Η ιερή
συλλαβή **Ωμ**
σε ινδική γραφή:
το σύμβολο του
Ινδοϊσμού.

Ινδοϊσμός

Είναι η τρίτη μεγαλύτερη θρησκεία του κόσμου σε αριθμό πιστών, μετά τον Χριστιανισμό και το Ισλάμ, με περίπου ένα δισεκατομμύριο πιστούς. Πάνω από το 90% από αυτούς κατοικούν στην Ινδία. Η επίσημη ονομασία της ινδικής θρησκείας είναι **Βραχμανισμός**.

Οι Ινδοί θεωρούν τη θρησκεία τους αιώνια, γι' αυτό και την ονομάζουν **sanatana dharma**, δηλαδή **αιώνιο νόμο** ή **αιώνια θρησκευτική διδασκαλία**. Πιστεύουν ότι οι ρίζες της χάνονται στα βάθη των απαρχών του κόσμου, πριν ακόμη αρχίσει η ανθρώπινη ιστορία.

Η ινδοϊστική θρησκευτικότητα

Βασικές ιδέες

Ένας Ινδοϊστής μπορεί να λατρεύει έναν θεό ή πολλούς, να λατρεύει κάποιον άνθρωπο σαν θεό ή να μην τιμά κανένα θεό. Πολλές θρησκευτικές τάσεις και ομάδες υπάρχουν. Όλες βασίζονται στα ιερά κείμενα και στη διδασκαλία τους, η οποία αγκαλιάζει όλες τις πλευρές της ζωής. Θεμελιώδης αναζήτηση του Ινδοϊσμού είναι η επίτευξη της παγκόσμιας αρμονίας που διαπερνά το σύμπαν. Η υπέρτατη αρχή που περιλαμβάνει τα πάντα, ό,τι υπάρχει και δεν υπάρχει, είναι το **Brahman**.

Για την ινδική σκέψη υπάρχει διαβάθμιση των όντων, μια κλίμακα δηλαδή που αρχίζει από τα φυτά, τα ζώα και φτάνει στους υπέρτατους θεούς. Ο άνθρωπος βρίσκεται σε μια ενδιάμεση βαθμίδα και είναι δυνατόν να γεννιέται και να ξαναγεννιέται –όπως και τα άλλα όντα– παίρνοντας διάφορες μορφές ύπαρξης. Η πίστη στη **μετενσάρκωση** αποτελεί θεμελιώδες στοιχείο της ινδοϊστικής θρησκείας.

Βασική ινδοϊστική αναζήτηση είναι ο **δρόμος για τη λύτρωση**. Οι τρεις κατευθύνσεις αυτής της πορείας, όπως τους καθόρισε η ινδική σκέψη, είναι: α) η **οδός των έργων** (κάρμα γιόγκα), β) η **οδός της γνώσης** (τζνάνα γιόγκα) και γ) η **οδός της αφοσίωσης** (μπάκτι γιόγκα). Η λέξη **γιόγκα** σημαίνει άσκηση, εκγύμναση.

Ιερά κείμενα και παραδόσεις

Πρόκειται για κείμενα που διαμορφώθηκαν σε διάστημα σχεδόν δύο χιλιετηρίδων και είναι ογκώδεις συλλογές κειμένων και παραδόσεων. Αυτά είναι: **Βέδες**, **Ουπανισάντ**, τα έπη **Μαχαμπαράτα** και **Ραμαγιάνα**.

Ο δρόμος για τη λύτρωση (Μπαγκαβάτ Γκιτά)

Ο Κύριος ζει στην καρδιά κάθε δημιουργήματος ... κατάφυγε τελικά σ' αυτόν. Με τη χάρη του θα βρεις την υπέρτατη ειρήνη και την κατάσταση που είναι πέρα από κάθε αλλαγή.

Ένας ή πολλοί θεοί; (από τις Ουπανισάδες)

Ένας αναζητητής ρωτά τον σοφό Υαϊναβάλκβα (Γιαζναβάλκβα) πόσοι θεοί υπάρχουν:

- Πόσοι θεοί υπάρχουν;
- Τριακόσιες τριάντα χιλιάδες και τριακόσιες τριάντα εκατοντάδες.
- Ναι, φυσικά, είπε, αλλά σ' αλήθεια Υαϊναβάλκβα, πόσοι θεοί υπάρχουν;
- Τριάντα τρεις.

- *Ναι, φυσικά, είπε, αλλά στ' αλήθεια Υαγναβαλκγα, πόσοι θεοί υπάρχουν;*
- *Έξι.*
- *Ναι, φυσικά, είπε, αλλά στ' αλήθεια Υαγναβαλκγα, πόσοι θεοί υπάρχουν;*
- *Τρεις.*
- *Ναι, φυσικά, είπε, αλλά στ' αλήθεια Υαγναβαλκγα, πόσοι θεοί υπάρχουν;*
- *Δύο.*
- *Ναι, φυσικά, είπε, αλλά στ' αλήθεια Υαγναβαλκγα, πόσοι θεοί υπάρχουν;*
- *Ενάμισης.*
- Ναι, φυσικά, είπε, αλλά στ' αλήθεια Υαγναβαλκγα, πόσοι θεοί υπάρχουν;*
- *Ένας.*

Στον Ινδοϊσμό υπάρχουν πολυάριθμοι θεοί και θεές, καθένας από τους οποίους μπορεί να λειτουργεί διαφορετικά ανάλογα με την περίπτωση. Οι θεοί και οι θεές βρίσκονται παντού. Είναι κρυμμένοι μέσα σε μεγαλοπρεπείς ναούς και μικρούς βωμούς, εικονίζονται σε πολύπλοκα κομψοτεχνήματα και σε κοσμήματα που πουλιούνται σε πάγκους της αγοράς και σε καταστήματα, αλλά και σε ημερολόγια τοίχου και κινηματογραφικές αφίσες. Τους συναντάς στα πιο απομακρυσμένα χωριά και στις πολυπληθείς πόλεις της Ινδίας και σε ινδοϊστικές κοινότητες από την Καραϊβική έως τη Βόρεια Αμερική και τη Βρετανία, από τη Νότια Αφρική έως την Ταϊλάνδη. Είναι αγαπητοί σε όλους. Η εξάπλωσή τους και οι ανεξάντλητες αναπαραστάσεις τους αποδεικνύουν την ποικιλία και τον πλούτο του ινδικού πολιτισμού. Ωστόσο, όσους θεούς και όσες θεές κι αν λατρεύει ο Ινδός, ταυτόχρονα πιστεύει σε έναν υπέρτατο θεό, σε μια απόλυτη αλήθεια, η οποία είναι η αιώνια αρχή και το τέλος της ύπαρξης.

Βισνού και Σίβα

Είναι δύο από τις πιο δημοφιλείς και σεβάσιμες μορφές που προσέλαβε ο υπέρτατος θεός του Ινδοϊσμού. Γύρω από αυτούς αναπτύχθηκαν ιστορίες και μύθοι, καλλιεργήθηκαν λατρευτικές πρακτικές και δογματικές διδασκαλίες.

Στις απεικονίσεις τους, ο Σίβα παρουσιάζεται ως ένας ασκητής από τα Ιμαλάια και ο Βισνού σαν ένας μπλε νέος που κρατάει στα τέσσερα χέρια του έναν δίσκο, ένα σκήπτρο, ένα κοχύλι και έναν λωτό. Η λατρεία του Σίβα είναι η πιο διαδεδομένη στην Ινδία. Υπάρχουν επίσης και γυναικείες θεότητες, όπως λ.χ. η *Κάλι* και η *Ντούργκα*, που θεωρούνται «σύζυγοι» του Σίβα ή η θηλυκή όψη του.

Αβατάρα

Ο όρος σημαίνει «κάθοδο της θεότητας» στη γη. Σύμφωνα με αυτή τη διδασκαλία, όταν ο κόσμος βρίσκεται σε μεγάλη κρίση, ο Βισνού για να δώσει λύση, ενσαρκώνεται, έρχεται δηλαδή στον κόσμο παίρνοντας μια ορισμένη μορφή ανθρώπου ή ζώου. Οι αβατάρες του είναι πολυάριθμες, από τις οποίες δέκα οι πιο σημαντικές. Σε αυτές έχει εμφανιστεί ως ψάρι, ιχθύς, χελώνα, αγριόχοιρος/κάπρος, άνθρωπος-λιοντάρι, νάνος, πελεκυφόρος Ράμα, Ράμα ως Ραμάγιανα Βίσνου, Κρίσνα, Βούδας και Καλκίν.

Ράμα και Κρίσνα

Αυτοί οι θεοί είναι «αβατάρα», κάθοδοι-εκφάνσεις του Βισνού, αλλά λατρεύονται και ως ανεξάρτητες θεότητες. Ο Ράμα εικονίζεται ως πολεμιστής με τόξο και βέλη που συνοδεύεται από τη σύζυγό του *Σίτα*, τον αδελφό του *Λαξμάνα* και τον αφοσιωμένο του υπηρέτη *Χάνουμαν*, τον πιθηκόμορφο πολεμιστή βασιλιά των πιθήκων. Ο Κρίσνα συνήθως απεικονίζεται ως

ένας νεαρός βοσκός αγελάδων που παίζει φλάουτο ανάμεσά τους, παίζει με τους φίλους του ή πειράζει τα κορίτσια. Ο αγαπημένος του φίλος είναι ο Ράντα και στις ζωγραφιές και στις απεικονίσεις των ναών συχνά εικονίζονται μαζί. Κάποιες φορές ο Κρίσνα παρουσιάζεται ως ένα άτακτο μωρό ή ως ένας αρματηλάτης.

Αφηγήσεις από γενιά σε γενιά

Η ιστορία του Ράμα (Έπος της Ραμαγιάνα)

Πρόκειται για την ιστορία του πρίγκιπα Ράμα, ο οποίος ερωτεύτηκε και παντρεύτηκε μια όμορφη πριγκίπισσα τη Σίτα. Δυόμισι χιλιάδες χρόνια τώρα, η δημοφιλής ιστορία του Ράμα συνεχίζει να λέγεται και να εγγράφεται στη μνήμη των Ινδών καθώς τα παιδιά την ακούν από τους γονείς τους ή άλλους συγγενείς. Οι μαθητές τη μαθαίνουν την εποχή της γιορτής του Diwali. Οι χωρικοί την ακούν από τους αφηγητές ή την παρακολουθούν σε λαϊκές θεατρικές παραστάσεις και μαριονέτες. Τώρα πια, οι αγαπημένες τους διηγήσεις παίζονται και ξαναπαίζονται στην τηλεόραση ή σε βίντεο.

Ένας φοβερός δαίμονας, ο Ράβανα (με είκοσι χέρια και δέκα κεφάλια) που ήταν τρόμος για όλη τη χώρα και ήθελε να κάνει γυναίκα του τη Σίτα, μια μέρα την απήγαγε με το άρμα του. Η έξυπνη όμως Σίτα άφησε ίχνη από τα κοσμήματά της ώστε να τα δει ο Ράμα.

Ο Ράμα ακολουθώντας τα ίχνη συνάντησε τον Χανουμάν, βασιλιά των πιθήκων, που έγινε φίλος του και συμφώνησε να τον βοηθήσει να βρουν μαζί τη Σίτα.

Μετά από μακρόχρονη αναζήτηση, ο Χανουμάν βρήκε τη Σίτα φυλακισμένη στο νησί της Σρι Λάνκα (Κεϋλάνης) και την απελευθέρωσε. Ο Ράμα και η Σίτα ξεκίνησαν το μακρύ ταξίδι επιστροφής στη χώρα τους. Κατά τον λαϊκό θρύλο, μια γυναίκα, για να φωτίσει το δρόμο τους ώστε να βλέπουν πού πάνε, έβαλε μια μικρή λάμπα στο παράθυρό της. Κι άλλοι άνθρωποι τη μιμήθηκαν και άρχισαν να βάζουν λάμπες στα παράθυρά τους ώσπου στα παράθυρα όλου του βασιλείου υπήρχαν φώτα

που έδειχναν τον δρόμο στον Ράμα και τη Σίτα και τους καλωσόριζαν. Όταν τελικά έφτασαν στον προορισμό τους, ο Ράμα στέφτηκε βασιλιάς και η Σίτα βασίλισσά του. Όλοι στο βασίλειο ήταν πολύ χαρούμενοι. Ανάβοντας οι Ινδοί λάμπες και φωτάκια στη γιορτή του Diwali να θυμούνται ότι το φως κυριαρχεί στο σκοτάδι και το καλό στο κακό.

Ο Σίβα ως Ναταράτζα / Ένας χορός του θεού γεμάτος μηνύματα

Ο Σίβα παρουσιάζεται με **τέσσερα χέρια**, σε μια στάση εξαιρετικής ισορροπίας. Το **πάνω δεξί χέρι** του θεού κρατά ένα ντέφι. Το **πάνω αριστερό χέρι** του κρατά μια φλόγα. Το **πρόσωπο** του Σίβα απέχει εξίσου από τα δύο του χέρια κι είναι ήρεμο και απόμακρο. Το **κάτω δεξί χέρι** του είναι ανασηκωμένο σε μια θεϊκή χειρονομία. Σαν να λέει: «Μη φοβάσαι». Γύρω από αυτό

το χέρι του είναι τυλιγμένη μια κόμπρα. Τα φίδια, από την αρχαιότητα, συμβολίζουν τη γη και τη γονιμότητα και συνδέονται με θεότητες που έχουν σχέση με τη συνέχεια της ζωής. Το **κάτω αριστερό χέρι** του Σίβα περνάει εμπρός από το σώμα του και δείχνει προς τα κάτω στο **αριστερό πόδι** του που είναι ανασηκωμένο. Το **δεξί πόδι** του πατά το κορμί ενός δαίμονα. Πάνω από τα μέλη του, στέκεται το **κεφάλι** του με τα μακριά μαλλιά να απλώνονται κυματιστά, ακολουθώντας το ρυθμό του χορού. Ανάμεσα στα **μαλλιά** του βρίσκεται ένα κουλουριασμένο φίδι, ένα κρανίο, ο ποταμός Γάγγης με τη μορφή μιας γοργόνας, μια ημισέληνος και ένα στεφάνι από φύλλα. Το **πρόσωπο** του

Σίβα είναι ακίνητο πάνω από τα κινούμενα μέλη, απαθές σαν μάσκα, ήρεμο, απόμακρο και μυστηριώδες. Μόνο ένα αδιόρατο χαμόγελο πλανιέται στα χείλη του. Ο χορός του Σίβα είναι το σύμπαν που χορεύει. Ο Σίβα ως ο μεγάλος δάσκαλος της Γιόγκα και των γιόγκιν είναι ο κατεξοχήν ασκητής που με τον χορό του καταστρέφει, δημιουργεί και συντηρεί τον κόσμο.

Ανακαλύπτοντας κρυμμένες σημασίες και μηνύματα

Παρατηρήστε προσεκτικά το χορό του Σίβα και συμπληρώστε τον παρακάτω πίνακα

ΤΑ ΜΕΛΗ ΚΑΙ ΟΙ ΚΙΝΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΙΒΑ	Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΟΥΣ
	Ο ήχος της δημιουργίας
	Καταστροφή
	Προστασία και ειρήνη
	Απελευθέρωση από τις ψευδαισθήσεις του κόσμου
	Άγνοια και κακό
	Ισορροπία

Μαντουράι (Madurai): μια πόλη – ναός

Πρόκειται για μια αρχαία πόλη στον νότο της Ινδίας, η οποία είναι κάτι περισσότερο από ένας τεράστιος τόπος λατρείας. Η κύρια θεότητα που λατρεύεται στο Madurai είναι η *Μιναξί*. Ο γάμος της με τον *Sundareshvara* γιορτάζεται κάθε χρόνο συγκεντρώνοντας περίπου 50.000 προσκυνητές. Στην καθημερινή δημό-

σια λατρεία οι ιερείς του ναού, μετά την προσευχή και τις άφθονες προσφορές, μεταφέρουν τελετουργικά μια φορητή εικόνα του Sundareshvara στην κρεβατοκάμαρα της Μιναξί, όπου οι δύο θεοί θα περάσουν τη νύχτα μαζί.

Ο υψηλότερος πύργος αυτού του συγκροτήματος ναών φτάνει τα 52 μέτρα και είναι διακοσμημένος με 33.000 πολύχρωμα αγάλματα που απεικονίζουν ζώα, θεούς, δαίμονες και διάφορες σκηνές της λαϊκής θρησκευτικότητας.

Ο Χρυσός Ναός της Αμριτσάρ (κύριος ναός των Σιχ)

Βρίσκεται στην περιοχή Παντζάμπ, στο βορειοδυτικό τμήμα της Ινδίας, και ιδρύθηκε στο τέλος του 16ου αιώνα. Η ονομασία του οφείλεται στο γεγονός ότι το πάνω μέρος του οικοδομήματος είναι καλυμμένο από χρυσό. Ο ναός βρίσκεται στο κέντρο μιας τετράγωνης δεξαμενής και έχει τέσσερις πύλες οι οποίες υποδηλώνουν την πανταχού παρουσία του θεού. Στον ναό επιτρέπεται η είσοδος όλων των ανθρώπων

ανεξάρτητα από το θρήσκευμα, το φύλο και την κάστα στην οποία ανήκουν. Επίσης, υπάρχει μια κοινή κουζίνα (*Λανγκάρ*) όπου ο κάθε επισκέπτης/προσκυνητής μπορεί να γευματίσει χωρίς να πληρώσει. Το φαγητό που προσφέρεται είναι αυστηρά χορτοφαγικό και η προετοιμασία του, το σερβίρισμα, αλλά και όλη η συντήρηση της κουζίνας γίνεται από ομάδες εθελοντών. Η ιδέα ίδρυσης κοινής κουζίνας ξεκίνησε από τον πρώτο Σιχ γκουρού **Νανάκ** (θ. 1539). Κάθε μέρα 40.000 γεύματα σερβίρονται στο Λανγκάρ. Οι Σιχ δεν είναι ούτε ινδοϊστές ούτε μουσουλμάνοι.

Αμέτρητα αγάλματα και εικόνες της θεότητας

Τα αγάλματα των θεών δεν αποτελούν απομίμηση κάποιας ιδανικής ανθρώπινης μορφής, αλλά προσπάθεια να εκφραστεί το υπερφυσικό με αισθητούς συμβολισμούς. Οι καλλιτέχνες προσπαθούν με το υλικό τους – πηλό, ξύλο, μέταλλο, κεραμίδι, κυρίως όμως πέτρα – να αποδώσουν τις διάφορες όψεις της ινδικής μυθολογίας και θρησκείας. Μεγάλη υπήρξε η επιρροή της ελληνιστικής εποχής του Μ. Αλεξάνδρου στην αγαματοποιία της ευρύτερης περιοχής της γης της Ινδίας .

Λατρευτικές παραδόσεις

Η λατρευτική ζωή του Ινδοϊσμού διαφέρει από κάστα σε κάστα, από περιοχή σε περιοχή, από χωριό σε χωριό, από θεό σε θεό. Για τον ευλαβή Ινδό, αυτό που έχει σημασία είναι να λατρεύει κάτι ή κάποιον με όλη του την καρδιά. Διακρίνονται τέσσερις κατηγορίες λατρευτικής ζωής: η λατρεία στους ναούς, η οικογενειακή, η ατομική και η ομαδική.

Κάστες της ινδικής κοινωνίας / Ζωή με απόλυτα καθορισμένους ρόλους και καθήκοντα

Με τον όρο **κάστα** περιγράφεται η κοινωνική οργάνωση της Ινδίας. Τέσσερις είναι οι ινδικές κάστες/κοινωνικές τάξεις: οι *Βραχμάνοι*, οι *Ξατρίγια*, οι *Βαϊσίγια* και οι *Σούδρα*. Η κάθε μία κάστα είναι ανώτερη από την άλλη και διαθέτει μεγαλύτερο κοινωνικό κύρος. Το κύρος αυτό, θεωρητικά, δεν έχει να κάνει με την οικονομική κατάσταση κάθε κάστας, αλλά με τη θρησκευτική αγνότητά της. Επίσης, η κάθε κάστα συμμετέχει διαφορετικά

στην κατανομή της εργασίας. Οι Βραχμάνοι είναι λόγιοι και ιερείς, οι Ξατρίγια είναι άρχοντες/βασιλείς, οι Βαϊσίγια είναι έμποροι και βιοτέχνες και τέλος οι Σούδρα(ς) ασκούν τα υπόλοιπα επαγγέλματα (οικοδόμοι, τσαγκάρηδες και άλλα «ταπεινά» επαγγέλματα).

Υπάρχουν όμως και οι εκτός κάστας άνθρωποι, οι παρίες, οι Ντάλιτ ή Νταλίτ (άθικτοι, ανέγγιχτοι). Κυριολεκτικά η λέξη σημαίνει «σπασμένοι, θρυμματισμένοι άνθρωποι». Οι Νταλίτ κάνουν τα «ακάθαρτα επαγγέλματα», ζουν χωριστά και δεν επιτρέπεται να τους αγγίξει κανείς γιατί πιστεύουν πως θα μολυνθεί.

Η ινδοϊστική παράδοση έχει καθορίσει με προσοχή τα ατομικά και κοινωνικά καθήκοντα των ανθρώπων κάθε επαγγέλματος, τάξεως, κοινωνικής ομάδας. Ο κάθε άνθρωπος αναλόγως με τις πράξεις του (κάρμα) ξαναγεννιέται σε υψηλότερη ή χαμηλότερη κάστα. Η αγνότητα προϋποθέτει συγκεκριμένο τρόπο ζωής, όπως χορτοφαγία, όχι θυσίες με ζώα, γάμους μόνο από την κάστα προέλευσης, καθαριότητα, πίστη. Παλαιότερα και σε ορισμένες περιοχές οι γυναίκες μετά τον θάνατο του συζύγου τους, καίγονταν μαζί του στην νεκρική πυρά. Και σήμερα όμως οι γυναίκες των χαμηλών κυρίως καστών ή όσες είναι εκτός κάστας, για να μην στιγματιστούν και περιθωριοποιηθούν κοινωνικά, οδηγούνται σε κατ' οίκον περιορισμό μέχρι τον θάνατό τους. Κάτι βέβαια αντίστοιχο δεν προβλέπεται για τους άνδρες, οι οποίοι είναι πιο ευνοημένοι κοινωνικά.

Σπουδαίοι Ινδοί ενάντια στις κάστες

Ο **Ραμπιντρανάθ Ταγκόρ** (1861-1941), Ινδός συνθέτης, συγγραφέας και φιλόσοφος, κάτοχος του Νόμπελ Λογοτεχνίας (1913), αντιτάχθηκε σθεναρά στο σύστημα των καστών.

Ο **Μαχάτμα Γκάντι**, (1869-1948), Ινδός στοχαστής, πνευματικός ηγέτης και πολιτικός της Ινδίας, υπερασπίστηκε τα δικαιώματα των νταλίτ, φτάνοντας στο σημείο να κάνει απεργία πείνας για την υπεράσπιση των δικαιωμάτων τους.

Οι κάστες στη σημερινή Ινδία

Σήμερα, τα άτομα που ανήκουν σε μια κατώτερη κάστα έχουν χαμηλό εισόδημα και δεν μπορούν να κατέχουν γη και να συναλλάσσονται με τράπεζες. Τα παιδιά στις κατώτερες κάστες πλήττονται από τον αναλφαβητισμό και εργάζονται κάτω από σκληρές συνθήκες. Για τις γυναίκες, το σύστημα της κάστας πολλαπλασιάζει τη φτώχεια και τις σε βάρος τους διακρίσεις.

Στην Ινδία ζουν σήμερα 167 εκατομμύρια νταλίτ, οι οποίοι πέφτουν θύματα κάθε είδους διακρίσεων. Κάνουν τις πιο απαξιωτικές και ακάθαρτες δουλειές με ακάλυπτα χέρια. Παρ' λες τις δυσκολίες όμως είναι από τους πιο χαμογελαστούς ανθρώπους στον κόσμο.

Ιερά και τελετουργίες / Προσευχές και διαλογισμός

Η Ινδία είναι κατάσπαρτη από ιερά και ναούς, από τους πιο απλούς βωμούς έως τα πιο εντυπωσιακά κτίσματα. Τα σπουδαιότερα βρίσκονται σήμερα στο νότιο τμήμα της Ινδίας. Ο ιερότερος χώρος του ναού, όπου φυλάσσεται το είδωλο ή το σύμβολο του θεού, είναι συνήθως ένα μικρό κτίσμα. Ο ινδοϊστικός **ναός** είναι περισσότερο ένα *παλάτι-οίκος* του θεού, παρά οικοδόμημα για τις συνάξεις του λαού.

Στο **είδωλο** του θεού αποδίδονται καθημερινά βασιλικές τιμές. Στις επίσημες γιορτές γίνονται λιτανείες του ειδώλου και άλλες εντυπωσιακές τελετές. Αν και δεν υπάρχει επίσημη υποχρέωση για τον Ινδό να επισκέπτεται τους ναούς, εντούτοις συνηθίζει να πηγαίνει για να δώσει προσφορές, να ζητήσει κάποια χάρη, να εκπληρώσει κάποιο τάμα.

Οι περισσότερες οικογένειες διαθέτουν μια γωνιά ή και ολόκληρο δωμάτιο στο σπίτι τους, όπου τοποθετούν το είδωλο ή το ιδιαίτερο σύμβολο του προστάτη θεού ή και άλλων προσφιλών θεοτήτων ακόμη και εικόνες ιερών προσώπων. Τα σύμβολα ή τα ειδώλια του θεού δέχονται ιδιαίτερες λατρευτικές περιποιήσεις.

Χαρακτηριστικό της ινδοϊστικής λατρείας είναι η έμφαση στον **διαλογισμό** και την **περιουλογή** που αναπτύχθηκε με διάφορες ψυχοσωματικές τεχνικές. Σκοπός του διαλογισμού είναι να βοηθήσει τον πιστό να διεισδύσει στο εσωτερικό του εγώ του και να κατακτήσει την αυτοσυνειδησία.

Ο ευλαβής Ινδός, επαναλαμβάνει πολλές φορές την ημέρα –ιδιαίτερα όταν εμφανίζεται ο ήλιος στον ορίζοντα– μια σύντομη **προσευχή**: «Ωμ! Ας αναλογιστούμε το υπέροχο φως του ήλιου που ακτινοβολεί. Είθε να κατευθύνει το νου μας». Σε όλα τα μέρη της Ινδίας και σε όλες τις κάστες, ομάδες αφοσιωμένων πιστών ενός θεού ή θεών συγκεντρώνονται κατά διαστήματα, για να ψάλλουν ύμνους. Ένας άλλος τύπος ομαδικής λατρείας αφορά την απαγγελία ιερών κειμένων, που γίνεται από ειδικά επιτετραμμένους ιερείς.

Στις περισσότερες ινδοϊστικές λατρευτικές εκδηλώσεις δεσπόζουσα θέση κατέχει η **μουσική**, ενόργανη ή φωνητική. Σε στενή σχέση με τα όσα τελούνται στους ναούς αναπτύχθηκε και ο **χορός**, που για τους Ινδούς δεν αποτελεί μόνο αισθητική απόλαυση, αλλά και τρόπο συμμετοχής στη λατρεία. Με τον έντονο συμβολισμό του, ανακαλεί ιστορίες των θεών και ιερά γεγονότα. Στις μεγάλες γιορταστικές λιτανείες συμμετέχουν ομάδες μουσικών και νεαρές χορεύτριες.

Γιάντρα και Μάνταλα

Στα σανσκριτικά η λέξη **μάνταλα** σημαίνει «κύκλος», ο οποίος παριστάνεται με διάφορα γεωμετρικά σύμβολα στο εσωτερικό του και ομόκεντρους κύκλους και απεικονίζει ένα θρησκευτικό σύμπαν. Ένα άλλο σύμβολο είναι η **γιάντρα**, που αποτελείται από μια σειρά τριγώνων στη μέση πολλών ομόκεντρων κύκλων. Ο διαλογιζόμενος στοχάζεται πάνω στα σχέδια των μάνταλα και γιάντρα και μυστικές ρήσεις (**μάντρας**) προσπαθεί να

πετύχει τη λύτρωση, να σταματήσει δηλαδή τη συνέχιση των γεννήσεων και των θανάτων.

Τελετές μύησης

Πρόκειται για τελετουργίες που αποσκοπούν στην επιτυχή μετάβαση από μία φάση ζωής σε μία άλλη και τελούνται από τους Ινδούς με πολλή ευλάβεια. Οι σημαντικότερες σχετίζονται με τη γέννηση και την ονοματοδοσία των παιδιών. Αρκετές οικογένειες και κάστες συνεχίζουν να τηρούν τις παραδοσιακές τελετές, την πρώτη φορά που το παιδί βλέπει τον ήλιο, που γεύεται στερεά τροφή ή που το κουρεύουν. Ιδιαίτερη σημασία έχει η μύηση στην εφηβεία. Με αυτήν τα αγόρια των τριών ανώτερων καστών θεωρείται ότι ξαναγεννιούνται, ονομάζονται **διπλογεννημένοι** και εντάσσονται επίσημα στην ινδοϊστική κοινότητα.

Γάγγης: ο ιερός ποταμός

Στον Ινδοϊσμό σπουδαίο ρόλο διαδραματίζουν μια σειρά από ιερά αντικείμενα, φυτά δέντρα, ζώα, βουνά και ιεροί ποταμοί.

Τα **Ιμαλάια** είναι ιερό βουνό, μέρος του μυθικού βουνού Μερού που θεωρείται το κέντρο και ο ομφαλός της γης. Σε αυτό το μυθικό βουνό έχουν οι θεοί τις κατοικίες τους.

Από τους ποταμούς ιδιαίτερη είναι η σημασία του **Γάγγη** (στα σανσκριτικά ο ποταμός είναι θηλυκού γένους). Θεωρείται πως είναι το μοναδικό ποτάμι που έχει πρόσβαση και στους τρεις κόσμους: τον παράδεισο, την κόλαση και τη γη. Οι Ινδοϊστές πιστεύουν πως, όταν ο άνθρωπος πλένεται στα νερά του Γάγγη, εξαγνίζεται από τις αμαρτίες, ενώ πολλοί από αυτούς φυλάσσουν νερό από τον ποταμό στα σπίτια τους ως αποτρεπτικό του κακού. Παρά, λοιπόν, το γεγονός ότι ο Γάγγης είναι πλέον εξαιρετικά μολυσμένος, αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της ζωής και του πολιτισμού των Ινδών. Χιλιάδες Ινδοϊστές προσέρχονται στον ιερό ποταμό, είτε για να εξαγνιστούν, είτε για να αναζωογονηθούν, είτε για να χρησιμοποιήσουν τα νερά του για τις καθημερινές τους ανάγκες.

Κατά μήκος του ποταμού υπάρχουν ιερές πόλεις. Η πόλη **Βαράνασι (Μπενάρες)** θεωρείται η πιο ιερή πόλη της Ινδίας, όχι μόνο για τους Ινδοϊστές αλλά και για τους οπαδούς του Βουδισμού, καθώς εκεί κήρυξε για πρώτη φορά ο Σιντάρτα Γκαουτάμα (Βούδας). Στην πόλη υπάρχουν εκατοντάδες ναοί κτισμένοι στις όχθες του ποταμού, που συχνά πλημμυρίζουν κατά τη διάρκεια της περιόδου των βροχών. Εκτός από τους εξαγνισμούς, στο Βαράνασι τελούνται καθημερινά αποτεφρώσεις νεκρών και οι στάχτες των πτωμάτων ρίχνονται στα νερά του ποταμού, ενώ πολλές φορές στον Γάγγη ρίχνονται και ολόκληρα τα σώματα των νεκρών.

Ινδοϊστές στα νερά του Γάγγη στην ιερή πόλη Μπενάρες

Ιερά ζώα

Η πίστη στη μετενσάρκωση έχει οδηγήσει τους Ινδούς να δείχνουν σεβασμό όχι μόνο σε θεούς και σε ορισμένους ανθρώπους, αλλά και σε ζώα. Ιδιαίτερα ιερό ζώο είναι η **αγελάδα**. Σε αυτήν βλέπουν τη γενική εικόνα της ευλογίας, της διατροφής και της γενναιοδωρίας. Η αγελάδα με το γάλα της και τα προϊόντα που προέρχονται από αυτό, εξασφαλίζει

την επιβίωση του λαού. Ακόμα και τα περιττώματά της που ξεραίνονται στον ήλιο χρησιμοποιούνται ως καύσιμη ύλη από τους φτωχούς Ινδούς. Ο Γκάντι ονόμασε την αγελάδα *σύμβολο της μητρότητας και μητέρα των εκατομμυρίων*. Οι περισσότερες αγελάδες κυκλοφορούν ελεύθερες στις πόλεις και τις ταΐζουν οι πιστοί. Συχνά μάλιστα τους προσφέρουν γιρλάντες από λουλούδια και σαφράν. Για τους περισσότερους Ινδούς απαγορεύεται η βρώση βοδινού κρέατος. Ένα από τα σοβαρότερα αμαρτήματα είναι η θανάτωση της αγελάδας. Στο πέρασμα των αιώνων της έχουν αποδοθεί θρησκευτικοί συμβολισμοί. Τα πόδια της συμβολίζουν τις τέσσερις Βέδες και την παγκόσμια τάξη του σύμπαντος (Ντάρμα), ενώ τα διάφορα μέλη του σώματός της τις κοινωνικές τάξεις. Άλλα ζώα που θεωρούνται ιερά είναι ο **πίθηκος** και ο **ελέφαντας**.

Φαντασμαγορικές γιορτές και ιερά προσκυνήματα

Σε όλους τους ναούς τελούνται ετήσιες γιορτές με πολύπλοκο και φαντασμαγορικό τυπικό. Τα είδωλα ή τα σύμβολα της θεότητας οδηγούνται πάνω σε στολισμένα άρματα με πομπή σε ένα γειτονικό ποταμό, όπου τα λούζουν μέσα σε μια πανηγυρική ατμόσφαιρα. Μερικές από τις πιο δημοφιλείς γιορτές είναι οι εξής:

- **Diwali:** Φθινοπωρινή γιορτή των φώτων. Διαρκεί αρκετές μέρες. Σχετίζεται με τους θεούς Ράμα και Κρίσνα και τη θεά Λάξμι (σύζυγο του Βισνού), θεά του πλούτου και της ευτυχίας. Ανάβονται παντού μικρά φωτάκια και προσφέρονται δώρα.
- **Pongal:** Χειμωνιάτικη γιορτή που παραδοσιακά σχετίζεται με το τέλος της συγκομιδής και συχνά γιορτάζεται με πυροτεχνήματα.
- **Dashera:** Φθινοπωρινή γιορτή με θέμα την ανάμνηση του αγώνα του θεού Ράμα κατά του δαίμονα Ραβάνα. Μεγάλα ομοιώματα του Ραβάνα και των οπαδών του γεμίζονται με εκρηκτικές ύλες και πυρπολούνται με πύρινα βέλη. Σε κάποια μέρη τελούνται παραστάσεις που αφηγούνται την ιστορία από τη Ραμαγιάνα.
- **Holi:** Ανοιξιάτικη γιορτή που σχετίζεται με τον Κρίσνα και την απαλλαγή από τους δαίμονες. Περιλαμβάνει παρελάσεις μεταμφιεσμένων και φωτιές. Χρωματιστές σκόνες ή χρώματα ρίχνονται μέσα σε ένα πνεύμα ευθυμίας και χαράς.

Γιορτή Holi στο Νέο Δελχί

Ιερές αποδημίες

Πανάρχαιο είναι στην Ινδία το έθιμο των ιερών αποδημιών σε διάφορους ιερούς τόπους. Οι πιστοί συγκεντρώνονται εκεί σε συγκεκριμένο χρόνο του έτους –ίσως για τη γιορτή του τοπικού θεού ή θεάς ή για ανάμνηση κάποιου μυθικού ή ιστορικού γεγονότος. Στις ιερές αποδημίες συναντώνται πολλές χιλιάδες Ινδοί προσκυνητές από διάφορες απομακρυσμένες περιοχές και έτσι ενισχύουν την ευσέβεια και τη συλλογική τους ταυτότητα. Η πιο γνωστή αποδημία είναι η **Kumb Mela** (mela σημαίνει πανηγύρι) που γίνεται κάθε τρία χρόνια σε προσκυνηματικά κέντρα που βρίσκονται στις όχθες ιερών ποταμών. Άλλο μέρος όπου συρρέουν καθημερινά πλήθη προσκυνητών είναι το **Βαράνασι** που θεωρείται και το κέντρο του κόσμου.

Ιερά κείμενα και παραδόσεις

Πρόκειται για ογκώδεις συλλογές κειμένων και παραδόσεων που διαμορφώθηκαν σε διάστημα σχεδόν δύο χιλιετιδών και περιλαμβάνουν, μεταξύ άλλων, τις *Βέδες*, τις *Ουπανισάδες*, και τα έπη *Μαχαμπαράτα* και *Ραμαγιάνα*. Όλες οι παραδοσιακές ιστορίες και οι διδασκαλίες αυτών των γραφών μεταδίδονται από γενιά σε γενιά από ειδικούς αφηγητές σε δημόσιες απαγγελίες αλλά και διαμέσου της τάξης των βραχμάνων (ιερέων).

Για τους αφηγητές των ιερών γραφών

Μπορεί κανείς να τον δει (τον αφηγητή) κάθε απόγευμα να διαβάσει ένα βαρύ τόμο σε σανσκριτική γλώσσα στημένο πάνω σε ένα ξύλινο αναλόγιο, ή να γέρνει προς το φως της εξώπορτας μερικά παλιά χειρόγραφα από φύλλα φοινικιάς.

Όταν οι άνθρωποι θέλουν να ακούσουν μια ιστορία, στο τέλος μιας κουραστικής μέρας στα χωράφια, συναντιούνται ήσυχχα μπροστά στο σπίτι του τα βράδια, όταν το φεγγάρι φέγγει μέσα από τις φοινικιές. Αυτός είναι απολύτως αυτοσυγκεντρωμένος, γνωρίζοντας απ' έξω

τους στίχους τις 24.000 στροφές της Ραμαγιάννα, τις 100.000 στροφές της Μαχαμπαράτα και τις 18.000 στροφές της Μπαγκαβάτ Γκιντά. Αν κρατάει ανοιχτό μπροστά του ένα αντίγραφο του σανσκριτικού κειμένου, το κάνει περισσότερο για να δηλώσει στο κοινό του ότι η αφήγησή του είναι αυθεντική [...]

Ο Pandit (όπως ονομάζεται) είναι ένας άνθρωπος, που έρχεται απ' τα παλιά συνεχίζοντας τις συνήθειες και τη μεταφορά των παραδόσεων χιλιάδων χρόνων... έχει ακλόνητη πίστη στην αξιοπιστία των Βεδών, που ξεκίνησε να τις μαθαίνει όταν ήταν μόλις επτά ετών. Του πήρε δώδεκα χρόνια να μάθει τέλεια τη μουσική ανάγνωση των Βεδών.

R. K. Narayan, Gods, Demons and Others

Βραχμάνοι και γκουρού

Βραχμάνοι: μεταδίδοντας την τελετουργική γνώση

Οι βραχμάνοι (ιερείς) δεν είναι υπεύθυνοι μόνο για την απαγγελία των ιερών κειμένων, αλλά και για τις σημαντικές τελετές που αφορούν τις σχέσεις των ανθρώπων μεταξύ τους και με τους θεούς. Για παράδειγμα, η τελετή για τη γέννηση εξασφαλίζει την ομαλή είσοδο του νεογέννητου στην κοινωνία· η τελετή του γάμου εγγυάται τη σωστή ένωση του άντρα και της γυναίκας· οι τελετές που σχετίζονται με τον θάνατο διευκολύνουν τη μετάβαση της ψυχής στον άλλο κόσμο. Επίσης, οι βραχμάνοι κάνουν προσφορές στους θεούς και τους ικετεύουν να συγκροτούν τον φυσικό κόσμο και να ευεργετούν τους πιστούς τους.

Γκουρού: μεταδίδοντας την πνευματική γνώση

Γκουρού αποκαλείται το πρόσωπο που μπορεί να διαφωτίζει τους άλλους και να τους βοηθά να διασχίσουν τον ωκεανό των επαναλαμβανόμενων γεννήσεων, ώστε να αποκτήσουν την ελευθερία τους. Ποιος είναι ικανός γι' αυτό το έργο; Βραχμάνοι ή εξαιρετικά ηθικοί άνθρωποι; Στην πραγματικότητα, το κύρος του γκουρού προέρχεται περισσότερο από το **χάρισμα** παρά από την παράδοση της κάστας, την τυπική εκπαίδευση ή ακόμη και την αρετή του. Κάποιοι γκουρού δεν έχουν καμιά κοσμική ή βεδική εκπαίδευση ή είναι εντελώς αμόρφωτοι. Όλοι όμως κατέχουν μια πνευματική **γνώση** και **εμπειρία** που τους επιτρέπει να επιδρούν θετικά στους ανθρώπους

Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα γκουρού: Anandamayi Maa

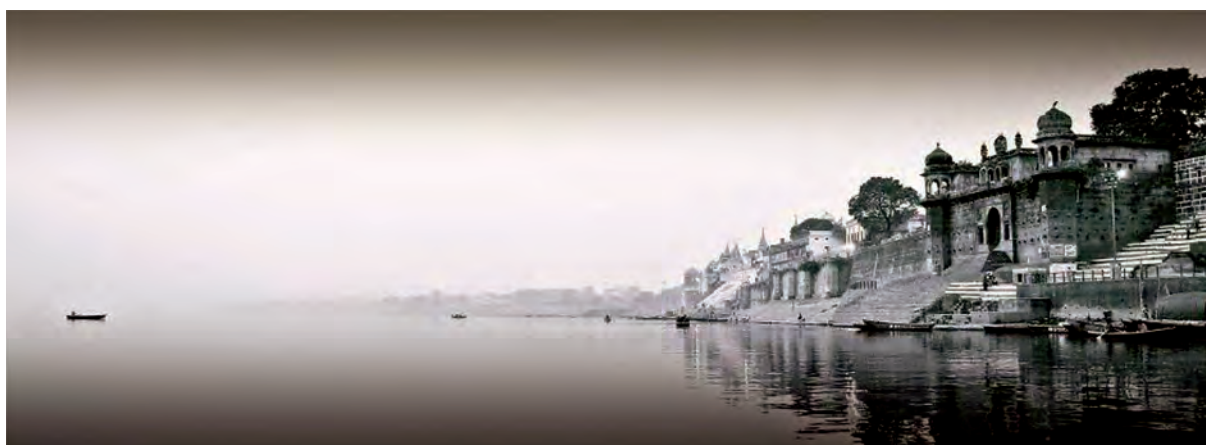
Η Anandamayi Maa (1896-1982) γεννήθηκε σε ένα χωριό στο σημερινό Μπαγκλαντές. Δεν είχε μνηθεί ούτε είχε εκπαιδευτεί, όταν ήταν νέα, για την ανάληψη οποιασδήποτε θρησκευτικής ευθύνης. Παντρεύτηκε στα 13 της και ζούσε με την οικογένεια του συζύγου της. Για χρόνια βρισκόταν εντελώς απορροφημένη σε μια κατάσταση συνεχούς διαλογισμού, απόμακρη από ό,τι συνέβαινε γύρω της. Στην ηλικία των 26 ετών βίωσε την εμπειρία μιας *εσωτερικής κλήσης*. Τότε της δόθηκε η δική της μάντρα, δηλαδή μια λέξη, ένας στίχος με τη διαρκή επανάληψη του οποίου μπορούσε να διαλογίζεται.

Όπως πολλοί άλλοι γκουρού, ταξίδεψε πολύ, έκανε μαθητές από όλες τις κάστες και μοιράστηκε μαζί τους εμπειρίες και παρατηρήσεις. Οι συμβουλές της πάνω στην πνευματική πρόοδο των ανθρώπων ήταν απλές και καθόλου απαιτητικές. Τους παρότρυνε να βρίσκουν

τακτικά χρόνο για να επικοινωνούν με την αλήθεια, να μην είναι προσκολλημένοι στις συνήθειές τους, να υπηρετούν τους άλλους ως εκδηλώσεις του θείου και να αγωνίζονται να κατακτήσουν την ηρεμία. Τους ενθάρρυνε να κάνουν ό,τι είχε κάνει και η ίδια: να ψάλλουν ή να διαλογίζονται και σταδιακά να συνειδητοποιούν την αληθινή τους φύση. Αυτό ήταν το βασικό θέμα της διδασκαλίας της: *«η υπέρτατη κλήση κάθε ανθρώπινης ύπαρξης να υψωθεί στην αυτογνωσία. Όλες οι άλλες υποχρεώσεις είναι δευτερεύουσες»*.

Η Anandamayi Maa μετέδιδε στους ανθρώπους τη γνώση που είχε αποκτήσει μέσω της εμπειρίας της, με τον τρυφερό τρόπο που οι Ινδές μητέρες εκπαιδεύουν τα παιδιά τους. Η ίδια ονόμαζε τον εαυτό της *«ένα μικρό αγράμματο παιδί»*. Σπουδαία θεωρείται η ανάλυσή της για τον χορό, που τον χρησιμοποιούσε ως μεταφορά για τη σχέση των ανθρώπων με τον Θεό. Στην *Αυτοβιογραφία ενός Γιόγκι* ο Paramhansa Yogananda που την συνάντησε, μας περιγράφει τι του είπε η ίδια για τη

ζωή της: *«Πατέρα, είναι λίγα αυτά που μπορώ να πω»*. Άπλωσε τα γεμάτα χάρη χέρια της σε μια απολογητική χειρονομία. *«Η συναισθησή μου ποτέ δεν συνδεόταν μ' αυτό το προσωρινό σώμα. Πριν έρθω σ' αυτή τη γη, Πατέρα, ήμουν το ίδιο. Σαν μικρό κορίτσι, ήμουν το ίδιο. Έγινα γυναίκα, αλλά ακόμη ήμουν το ίδιο. Όταν η οικογένεια στην οποία γεννήθηκα κανόνισε να παντρευτώ, ήμουν το ίδιο ... Και, Πατέρα, μπροστά σου αυτή τη στιγμή, είμαι το ίδιο. Κι ακόμη αν ο χορός της δημιουργίας θα αλλάξει γύρω μου μέσα στην αιωνιότητα, θα είμαι το ίδιο»*.

Ο τροχός με τις οκτώ ακτίνες (το οκταπλό μονοπάτι που οδηγεί στη φώτιση): το σύμβολο του Βουδισμού.

Βουδισμός

Ο Βουδισμός εμφανίστηκε γύρω στο δεύτερο μισό του 6^{ου} π.Χ. αιώνα στη βόρεια Ινδία, στην περιοχή του σημερινού Νεπάλ. Αποτελείται από ένα σύνολο θρησκευτικών πεποιθήσεων, φιλοσοφικών αρχών, εθίμων, θεσμών και ηθικών κανόνων, που αποδίδονται στον Βούδα και σχετίζονται με τη *σωτηρία του ανθρώπου*.

Οι ίδιοι οι Βουδιστές ονομάζουν το σύστημα που ακολουθούν **Μπού-ντα-βατσάνα**, δηλαδή *μήνυμα του Βούδα* και κυρίως **Ντάρμα**, δηλαδή *διδασκαλία, απόλυτο νόμο, πρότυπο ζωής*.

Πηγή της βουδιστικής διδασκαλίας θεωρείται ο **Σιντάρτα Γκαουτάμα**, που επονομάστηκε **Βούδας**, δηλαδή **φωτισμένος**. Είναι η μοναδική θρησκεία της οποίας ο ιδρυτής δεν παρουσιάστηκε ούτε ως προφήτης ενός Θεού ούτε ως απόστολος, και εκτός από αυτό απέφυγε ρητά να μιλήσει για τον Θεό. Ούτε βεβαίωσε ούτε αρνήθηκε την ύπαρξή του· απλώς σιώπησε.

Ο Βούδας υιοθέτησε τα βασικά πιστεύω της ινδικής θρησκείας της εποχής του: τη *μετενσάρκωση* και τον *νόμο του κάρμα* που προσδιορίζει την εξέλιξη κάθε όντος προς το καλύτερο ή το χειρότερο. Αρνήθηκε όμως την ύπαρξη της ψυχής και τις κάστες. Κεντρικός σκοπός του κηρύγματός του είναι η *απολύτρωση του ανθρώπου από τον κόσμο της φθοράς και του πόνου* που συνεχώς ανακυκλώνεται. Το κύρος του *σωτήρα* που προσέλαβε και η διδασκαλία του για τη σωτηρία του ανθρώπου, από πολύ νωρίς μεταμόρφωσαν την προσωπικότητα του Βούδα σε θεία ύπαρξη. Μετά τον θάνατο του Βούδα, ο Βουδισμός άρχισε να εξαπλώνεται με γρήγορους ρυθμούς σε όλη την Ασία.

Η ζωή του Σιντάρτα Γκαουτάμα

Ο Σιντάρτα Γκαουτάμα, γεννήθηκε στα μέσα του 6^{ου} αιώνα π.Χ. στο Λουμπίνι του Νεπάλ. Πατέρας του ήταν ο βασιλιάς Σουντονάνα και μητέρα του η βασίλισσα Μάγια. Το όνομα Σιντάρτα, σημαίνει εκείνος που πετυχαίνει τον στόχο του. Στη διάρκεια της γιορτής των γενεθλίων του, ένας ερημίτης επισκέφτηκε το παλάτι και προφήτευσε πως το παιδί όταν μεγάλωνε θα γινόταν είτε μεγάλος ηγεμόνας είτε άγιος. Πέντε ημέρες αργότερα, την ημέρα της ονοματοδοσίας, ο Βασιλιάς Σουντονάνα κάλεσε οχτώ βραχμάνους για να αποκαλύψουν το μέλλον του γιου του. Όλοι επανέλαβαν την προφητεία του ερημίτη αλλά ο νεότερος βραχμάνος ήταν ο μόνος που πρόέβλεψε ότι ο νεογέννητος πρίγκιπας θα γινόταν ο Βούδας.

Ο πρίγκιπας Σιντάρτα, μεγάλωσε μέσα σε όλες τις πολυτέλειες για τις οποίες φρόντιζε ο πατέρας του, με την προσδοκία ότι μια μέρα ο γιος του θα τον διαδεχτεί. Στην ηλικία των 16 ετών μάλιστα, τον πάντρεψε με τη Γιασοντάρα, η οποία του χάρισε ένα γιο. Μέχρι την ηλικία των 29, τα πάντα κυλούσαν ήρεμα και ο βασιλιάς

Σουντοντάνα ήταν προσεκτικός ώστε ο γιος του να μη γνωρίσει τη δυστυχία. Παρόλα αυτά όμως, ο Σιντάρτα δεν ένιωθε ικανοποιημένος από τη ζωή του.

Μια μέρα, πήρε το αλόγό του και αποφάσισε να γνωρίσει τους υπηκόους του. Ο πατέρας του είχε φροντίσει να απομακρυνθούν όλοι οι δυστυχισμένοι, γερασμένοι και άρρωστοι άνθρωποι, ώστε να μην τους συναντήσει ο γιός του. Ωστόσο, ο πρίγκιπας Σιντάρτα συνάντησε έναν γέρο, έναν άρρωστο και έναν νεκρό στην πυρά. Η τριπλή αυτή συνάντηση τον συγκλόνησε κατάβαθα· του δίδαξε τη ματαιότητα της ζωής και τον έκανε να συναισθανθεί ότι τη ζωή δεν την κυβερνά η επιθυμία και η χαρά, αλλά ο πόνος και ο θάνατος. Ότι μέχρι τώρα απολάμβανε, του φάνηκε δίχως νόημα. Βαθιά θλιμμένος από την ανθρώπινη δυστυχία, αποφάσισε πως έπρεπε να βρει έναν τρόπο να σώσει τους ανθρώπους από τον πόνο.

Λίγο αργότερα, η εμπειρία της συνάντησης με έναν ασκητή, του έδειξε ότι υπάρχει δρόμος για σωτηρία και ότι τα βαθιά ερωτήματα της ύπαρξης σχετικά με τη ζωή και τον θάνατο, μόνο η θρησκευτική ζωή μπορεί να τα λύσει. Υπό την επήρεια των συνταρακτικών του εμπειριών πήρε τη μεγάλη απόφαση. Σε ηλικία 29 ετών εγκατέλειψε το παλάτι, τη γυναίκα του και το νεογέννητο παιδί του και έφυγε για την έρημο αναζητώντας την αλήθεια της σωτηρίας. Για επτά ολόκληρα χρόνια έγινε περιπλανώμενος ασκητής. Αργότερα ο Βούδας διηγήθηκε ως εξής τη μεγάλη του απόφαση:

Έτσι λοιπόν [...]

*Ενώ ήμουν στην ακμή της ευτυχισμένης νεότητας,
στο πρώτο άνθος της ζωής,
αντίθετα προς την επιθυμία των γονέων μου,
που θρηνούσαν και έχυναν δάκρυα,
έκοψα τα μαλλιά και τα γένια μου,
ντύθηκα κίτρινα ενδύματα
και έφυγα από την εστία στον ανέστιο βίο.*

Ακολούθησαν και άλλα χρόνια σκληρής άσκησης. Πολλοί ήταν αυτοί που θαύμαζαν τις προσπάθειές του και έγιναν μαθητές του. Οι σκληρές στερήσεις κόντεψαν να οδηγήσουν τον Σιντάρτα στον θάνατο. Τότε συνειδητοποίησε πως οι ακρότητες δεν προσφέρουν καμία πρόοδο στην πνευματική ζωή και καμία απάντηση στην αναζήτηση της αλήθειας. Έτσι, ανακάλυψε τη **Μέση Οδό**, έναν ισορροπημένο τρόπο ζωής, μακριά από τις ασκητικές υπερβολές.

Στην ηλικία των 35, κατέκτησε τη **Φώτιση**. Με τη Φώτιση, κατανόησε το νόμο που διέπει τις σχέσεις των πραγμάτων μεταξύ τους, απέκτησε πλήρη επίγνωση της αιτίας της δυστυχίας, και συνειδητοποίησε τα βήματα που είναι απαραίτητα για να εξαλειφθεί. Όσα ανακάλυψε τα αποκάλεσε **Τέσσερις Ευγενικές Αλήθειες**. Ο άνθρωπος που κατανοεί αυτές τις αλήθειες μπορεί να απελευθερωθεί από τη δυστυχία. Περιγράφοντας ο ίδιος αργότερα την εμπειρία του στους μαθητές του λέει: «Αληθινά, εγώ βρήκα τη διδασκαλία την ανεξιχνίαστη, την οποία είναι δύσκολο να τη δεις και να την εννοήσεις, την καθαρή, την έξοχη, η οποία δεν αποκτάται με τον λογικό νου, τη λεπτή, η οποία μόνο από τον σοφό κατανοείται». Από τότε και μετά οι οπαδοί του έπαψαν να τον αποκαλούν με το κανονικό του όνομα και άρχισαν να αναφέρονται σε αυτόν ως τον **Βούδα**, τον **Αφυπνισμένο** ή **Φωτισμένο**.

Για σαράντα περίπου χρόνια ο Βούδας διέσχισε με τους μαθητές του ολόκληρη την περιοχή της μέσης λεκάνης του Γάγγη και έφτασε ως τις υπώρειες των Ιμαλαΐων κηρύττοντας ανεξαρτέτως σε φτωχούς και πλούσιους, σε δικαίους και αδικούς, σε σοφούς και αγράμματους και σε ανθρώπους από όλες τις κάστες. Χωρίς να στραφεί εναντίον των καστών, με τη στάση του ουσιαστικά τις κατήργησε. Ένα μεγάλο πλήθος από μαθητές τον ακολουθούσαν. Εξασφάλιζαν την τροφή τους με την επαιτεία και σε αντάλλαγμα πρόσφεραν τη διδασκαλία τους.

Ίδρυσε **μοναστήρια** κοντά σε πόλεις, μέσα σε ιδιωτικά δάση που του τα είχαν παραχωρήσει πλούσιοι οπαδοί και φίλοι του. Στην κοινότητα των μοναχών επικρατούσε πλήρης ισότητα. Η μόνη διαβάθμιση ήταν η αρχαιότητα προσχώρησης των μοναχών στην κοινότητα. Σύντομα ο Βούδας ίδρυσε και τάξη γυναικών μοναχών.

Στην ηλικία των 80, αισθάνθηκε τον επερχόμενο θάνατό του και θέλησε να επιστρέψει στην ιδιαίτερη πατρίδα του. Στο δρόμο της επιστροφής αρρώστησε και σταμάτησε εξαντλημένος στα περίχωρα μιας πόλης. Στον απαρηγόρητο μαθητή που τον φρόντιζε είπε: *«Αρκετά Άναντα, δεν πρέπει να θλίβεσαι και να θρηνείς! Δεν έχω ήδη επανειλημμένως κηρύξει ότι κάθε λύπη και κάθε χαρά μεταβάλλεται και χωρίζεται από μας και σ' άλλα μετατρέπεται; Πώς θα μπορούσε να περιμένει κανείς, ώστε αυτό που γεννιέται, που δημιουργείται, που είναι συνδεδεμένο με αιτίες και προορισμένο για τον θάνατο να μην πεθάνει; Αυτό είναι πράγμα αδύνατο»*. Τις τελευταίες στιγμές της ζωής του, ο Βούδας ρώτησε τους θλιμμένους μοναχούς του αν είχαν κάποια ερώτηση ή την ανάγκη να τους διασαφηνίσει κάποιο σημείο της διδασκαλίας διώχνοντας κάθε αμφιβολία. Απάντησαν πως δεν είχαν καμία. Τα τελευταία λόγια του Βούδα ήταν: *«Όλα τα σύνθετα πράγματα χάνονται. Αγωνιστείτε επιμελώς για την απελευθέρωσή σας»*. Στη συνέχεια, ειρηνικά έκλεισε τα μάτια του. Το σώμα του αποτεφρώθηκε και τα εναπομείναντα λείψανά του τοποθετήθηκαν σε **στούπες** που ανοικοδομήθηκαν προς τιμήν του.

Βουδιστικοί ναοί και αγάλματα

Χαρακτηριστικά δείγματα της βουδιστικής τέχνης σε όλες τις χώρες που επικράτησε ο Βουδισμός είναι οι **στούπες**. Πρόκειται για μεγαλοπρεπή και θολωτά μνημειακά κτίσματα, συνήθως με σχήμα κώδωνος, λωτού ή χρυσαλλίδας. Σε όλη την κεντρική και ανατολική Ασία δεσπόζουν σε ποικίλους ρυθμούς εντυπωσιακές και πολυώροφες **παγόδες**, καθώς και χαρακτηριστικοί βουδιστικοί ναοί και **μοναστήρια**.

Η χρυσή στούπα στη Σουενταγκόν (15^{ος} αι.) στο Μιανμάρ είναι το χρυσό σήμα κατατεθέν του Βουδισμού, ένα θρησκευτικό και ταυτόχρονα εθνικό μνημείο. Θεωρείται ότι χτίστηκε πάνω από τα λείψανα του Βούδα.

Βουδιστικό μοναστήρι στο Θιβέτ

Αναρίθμητα είναι τα αγάλματα του Βούδα και σε όλα τα μεγέθη: από τις μινιατούρες που κοσμούν δωμάτια έως τα τεράστια γλυπτά, που στήθηκαν σε περίοπτα μέρη ή λαξεύτηκαν σε βράχους και βουνά. Για τον σκοπό αυτό χρησιμοποιήθηκαν όλα σχεδόν τα υλικά: ξύλο, πηλός, μάρμαρο, πολύτιμοι λίθοι, ορείχαλκος. Επίσης, διαμορφώθηκαν διάφοροι τύποι απεικόνισης του Βούδα: με γαλήνιο χαμόγελο και μεγάλη κοιλιά υποδηλωτική της αφθονίας, σε στάση διαλογισμού, καθισμένου πάνω σε λωτό κ.ά.

Πηγές / κείμενα

Η ιερή γραμματεία του Βουδισμού είναι μια απέραντη περιοχή, μια ολόκληρη βιβλιοθήκη κειμένων, προϊόν επίμονου και διεισδυτικού στοχασμού από τον 1^ο αι. π.Χ. έως τον 8^ο αι. μ.Χ.: **Τριπιτάκα** (Τρία καλάθια), **Κινεζική Τριπιτάκα**, **Θιβετιανή γραμματεία**.

Η ζωή του βουδιστή

Οι άνθρωποι πρέπει (α) να σέβονται κάθε μορφή ζωής και να αποφεύγουν την οποιαδήποτε βλάβη της, (β) να μην παίρνουν ό,τι δεν τους προσφέρεται, (γ) να απέχουν από κάθε μορφή ασέλγειας, (δ) να μην ψεύδονται και (ε) να μην πίνουν οινοπνευματώδη ποτά.

Οι μοναχοί οφείλουν να τηρούν πέντε ακόμη υποχρεώσεις: (στ) να τρώνε με μέτρο και όχι ύστερα από τις μεσημεριανές ώρες, (ζ) να μην παρακολουθούν χορούς, τραγούδια ή θεατρικές παραστάσεις, (η) να μη χρησιμοποιούν στεφάνια, αρώματα, κρέμες ή κοσμήματα, (θ) να αποφεύγουν τα ψηλά ή φαρδιά κρεβάτια, (ι) να μη δέχονται ως προσφορά από τους ανθρώπους χρυσό ή ασήμι.

Βασικό ιδανικό και χαρακτηριστικό γνώρισμα του Βουδισμού αποτελεί ο **μοναχισμός**. Άλλωστε ο ίδιος ο Βούδας υπήρξε ασκητής και ίδρυσε μοναχική

αδελφότητα, τη *Sangha*. Στις βουδιστικές χώρες ο αριθμός των μοναχών ήταν πάντα μεγάλος. Στο Θιβέτ υπήρξαν εποχές, κατά τις οποίες το ¼ του πληθυσμού ζούσε σε μοναστήρια. Ο μοναχός ονομάζεται *bhiksu*, δηλαδή επαίτης, ζητιάνος. Η *Sangha*, η βουδιστική μοναχική κοινότητα, παραμένει ο πυρήνας του βουδιστικού κόσμου και τα μοναστήρια οι πνεύμονες του Βουδισμού.

Ο Βούδας για τους πραγματικούς βραχμάνους

Δε γίνεται κανείς βραχμάνος απ' τις κοτσίδες, ούτε απ' την πατριά, ούτε απ' την κάστα. Όποιος έχει μέσα του την αλήθεια και τη δικαιοσύνη, αυτός είναι καθαρός, αυτός είναι βραχμάνος. Όποιος μένει χωρίς εχθρότητα ανάμεσα σ' αυτούς που είναι εχθρικοί, ήρεμος ανάμεσα σ' αυτούς που κραδαίνουν ραβδιά, χωρίς προσκόλληση ανάμεσα σ' αυτούς που προσκολλώνται στα αντικείμενα των αισθήσεων, αυτόν τον αποκαλώ βραχμάνο.

Vinayapitaka / το καλάθι της μοναστικής πειθαρχίας

Λατρευτικές πρακτικές

Από χώρα σε χώρα και κυρίως από σχολή σε σχολή, εμφανίζονται πολλές ιδιοτυπίες στη λατρευτική ζωή του Βουδισμού. Η αντιπροσωπευτικότερη μορφή της βουδιστικής θρησκευτικότητας είναι ο **διαλογισμός** και ο **αυτοβουθισμός**, μια μέθοδος που ο Βουδισμός κληρονόμησε από την ινδική παράδοση και την ανέπτυξε ιδιαίτερα. Υπάρχουν βουδιστικές τελετουργίες στις οποίες οι συμμετέχοντες, καθώς διαλογίζονται, χρησιμοποιούν **μάνταλα** και **μάντρας**, τυποποιημένες δηλαδή ιερές φράσεις που συμπυκνώνουν μια αλήθεια. Για να γίνει σωστά ο διαλογισμός, απαιτείται η υπακοή σε έναν πεπειραμένο διδάσκαλο, γκουρού ή λάμα, που έχει παραλάβει αυτήν τη γνώση από άλλους γκουρού.

Η ευσέβεια και η λατρεία των Βουδιστών στρέφεται σε τρία κυρίως πράγματα: τα **ιερά λείψανα**, το **ιερό δέντρο «μπόντι»** και το **άγαλμα του Βούδα**. Και τα τρία δεσπόζουν σε κάθε βουδιστικό μοναστήρι.

Η δοξολογική αναφορά του ονόματος του Βούδα αποτελεί την αφετηρία κάθε λατρευτικής εκδήλωσης. Ως έκφραση ευσέβειας προσφέρονται λουλούδια, φώτα (καντήλια, κεριά), τροφές, ποτά και άλλα χρήσιμα πράγματα για τους μοναχούς. Βασικό στοιχείο της βουδιστικής ευσέβειας είναι η απαγγελία ιερών κειμένων και η προσεκτική ακρόαση κηρυγμάτων.

Ο Δαλάι Λάμα

Δαλάι Λάμα είναι ο τίτλος που δίνεται στον έναν από τους δύο ηγέτες του Θιβετιανού Βουδισμού. Ο σημερινός 14^{ος} Δαλάι Λάμα, είναι ο **Τεντζίβ Γκιάτσο**, που κέρδισε το Νόμπελ Ειρήνης το 1989 και είναι γνωστός για τον διαιρετική του αγώνα υπέρ των Θιβετιανών μετά την κινεζική κατοχή, μέσα και έξω από το Θιβέτ. Έχει ταξιδέψει σε όλο τον κόσμο, υποστηρίζοντας την ανάγκη για την ευημερία των Θιβετιανών, διδάσκοντας Θιβετιανό Βουδισμό και μιλώντας για τη σημασία της συμπόνιας ως πηγής για μια ευτυχισμένη ζωή.

Δαλάι Λάμα (Tenzin Gyatso)

Όσο περισσότερο κατανοούμε ο ένας τη νοοτροπία του άλλου, τόσο πιο πολλά μπορούμε να μάθουμε ο ένας για τον άλλον. Και τόσο ευκολότερα μπορούμε να αναπτύξουμε τον σεβασμό και την ανεκτικότητα στη δική μας ζωή και στη συμπεριφορά μας προς αλλήλους. Αυτό οπωσδήποτε θα βοηθήσει στην αύξηση της ειρήνης και της φιλίας ανά τον κόσμο.

Γιορτές – προσκυνήματα

Οι περισσότερες μέρες που συμπίπτουν με πανσέληνο έχουν ορισθεί ως βουδιστικές γιορτές και είναι αφιερωμένες στην ανάμνηση ενός γεγονότος της ζωής του Βούδα ή της ιστορίας του Βουδισμού. Π.χ. η γιορτή **Βεσάκα** είναι αφιερωμένη στην ανάμνηση της γέννησης και του φωτισμού του Βούδα.

Προσφιλείς στους Βουδιστές είναι επίσης οι **αποδημίες σε ιερούς τόπους**, οι οποίες θεωρούνται ότι προσφέρουν πολλά ευεργετήματα στους προσκυνητές. Κατά την παράδοση, ο ίδιος ο Βούδας όρισε ως προσκυνήματα για τους πιστούς του τη γενέτειρά του, το Λουμπίνι του Νεπάλ, το ήρεμο πάρκο των ελαφιών κοντά στο Μπενάρες όπου κήρυξε πρώτη φορά κ.ά. Εκτός από τα προσκυνήματα στην Ινδία, στις διάφορες χώρες όπου επικρατεί ο Βουδισμός τα φημισμένα βουδιστικά μοναστήρια προσελκύουν χιλιάδες πιστούς.

Αποφθέγματα του Βούδα

- Ζήσε τη ζωή σου με τον ίδιο τρόπο που θα ήθελες τα παιδιά σου να ζήσουν τη δική τους.
- Δεν θα τιμωρηθείς για το θυμό σου, θα τιμωρηθείς από το θυμό σου.
- Το να κρατάς θυμό είναι σαν να αρπάζεις ένα αναμμένο κάρβουνο για να το πετάξεις σε κάποιον. Αυτός που καίγεται είσαι εσύ.
- Να μη βυθίζεσαι στο παρελθόν, να μην κάνεις όνειρα για το μέλλον, να επικεντρώνεις τη σκέψη σου στην παρούσα στιγμή.
- Να είσαι ανοιχτός, και η ζωή θα είναι πιο εύκολη.

Ένα κουταλάκι αλατιού σε ένα ποτήρι νερό κάνει το νερό να μην πίνεται. Ένα κουταλάκι αλατιού σε μια λίμνη δεν έχει καμιά σημασία.

- Το κακό που κάνεις μένει σε σένα. Το καλό που κάνεις επιστρέφεις σε σένα.

Οι έξι τυφλοί (λαϊκή ινδική αφήγηση από το Lokaprajna ptisutra)

Σε ένα χωριό της Ινδίας ζούσαν ένας τυφλός μαχαραγιά και πέντε σοφοί άνθρωποι, επίσης τυφλοί. Οι συγχωριανοί τους τους σέβονταν και τους βοηθούσαν. Επειδή ήταν τυφλοί και δεν μπορούσαν να δουν με τα μάτια τους τον κόσμο, χρησιμοποιούσαν όλες τις άλλες αισθήσεις τους και κυρίως τη φαντασία τους. Επίσης χρησιμοποιούσαν τα μάτια των άλλων, γι' αυτό άκουγαν προσεκτικά τις ιστορίες που τους έλεγαν. Άκουγαν και όσους είχαν ταξιδέψει σε μακρινές χώρες. Έτσι μπορούσαν να γνωρίσουν τον κόσμο και τη ζωή έξω από τον τόπο τους. Οι πέντε σοφοί άκουγαν με ενδιαφέρον όλες τις ιστορίες, αλλά κυρίως εκείνες που αφορούσαν ελέφαντες. Ο πρώτος τυφλός φανταζόταν τον ελέφαντα σαν έναν τεράστιο βράχο. Ο δεύτερος τον φανταζόταν σαν έναν τεράστιο κορμό δέντρου, ο τρίτος πίστευε ότι μοιάζει με μεγάλο φίδι, ο τέταρτος με ιπτάμενο χαλί και ο πέμπτος με χοντρό σωλήνα.

Μια μέρα ένας ελέφαντας μπήκε με βήμα βαρύ στο χωριό και στάθηκε στην πλατεία. Όλοι έτρεξαν να δουν αυτό το τεράστιο και θορυβώδες πλάσμα φωνάζοντας: «Ένας ελέφαντας! Ένας ελέφαντας!» Ο μαχαραγιάς, μαζί με τους πέντε τυφλούς σοφούς, έφτασε στην πλατεία και ζήτησε να του τον περιγράψουν. Οι τυφλοί προχώρησαν για να δουν με τα μάτια της αφής το πλάσμα για το οποίο συζητούσαν και σκέφτονταν τόσο καιρό, και άρχισαν να το αγγίζουν. Ο πρώτος ψηλάφισε την πλευρά του τεράστιου ζώου. «Ο ελέφαντας είναι ένας πολύ ψηλός βράχος με σκληρή επιφάνεια!» δήλωσε. Ο δεύτερος άντρας άγγιξε τα πόδια του ελέφαντα. «Είναι όπως τον φανταζόμουν, ένας τεράστιος κορμός δέντρου!» αναφώνησε. Ο τρίτος έπιασε την ουρά του. «Ο ελέφαντας είναι ένα τεράστιο φίδι», είπε. Ο τέταρτος τυφλός έπιασε το τεράστιο αυτί του ελέφαντα. «Πιστεύω ότι ο ελέφαντας είναι ένα μαγικό χαλί που μπορεί να πετάξει πάνω από τα βουνά και τα δάση!» δήλωσε ικανοποιημένος. Ο πέμπτος, που κατά σύμπτωση έπιασε την προβοσκίδα, απέρριψε όλα όσα είπαν οι προηγούμενοι και υποστήριξε ότι όλοι έκαναν λάθος και ότι στην πραγματικότητα ήταν ένας μεγάλος ελαστικός σωλήνας. Ο μαχαραγιάς, που δεν μπορούσε να βγάλει άκρη, άκουσε έναν πιτσιρίκο να λέει: «Την αλήθεια θα τη βρεις, αν τη θέση σου αλλάξεις!» Τότε οι πέντε τυφλοί άλλαξαν θέσεις. Και τότε άρχισαν να μην είναι τόσο σίγουροι και να προβληματίζονται, ώσπου κατάλαβαν ...

«Ο καθένας μας είχε ακουμπήσει μόνο ένα μέρος του ζώου και είδε αυτό που ήθελε να δει», είπε ο ένας. «Ο καθένας αναγνώρισε αυτό που σκεφτόταν από πριν», είπε ο άλλος. «Για να μάθουμε ποια είναι η αλήθεια, θα πρέπει να συνδέσουμε όλα τα κομμάτια», είπε ο τρίτος, κι έτσι συνέχισαν να συζητούν στο δρόμο για το σπίτι.

Ο μαχαραγιάς χαμογέλασε ευχαριστημένος, γιατί αναγνώρισε για άλλη μια φορά πόσο σοφοί ήταν οι πέντε τυφλοί που συνειδητοποίησαν ότι για να καταλάβουν την αλήθεια για τον ελέφαντα έπρεπε να δουν τόσο με τα δικά τους μάτια όσο και με τα μάτια του άλλου.

Chimo Iwagami, τέως πρόεδρος της Βουδιστικής Ομοσπονδίας

Για τον Βουδισμό, το θεμέλιο της πραγματοποίησης της ειρήνης δεν έγκειται στην ισορροπή-ση δυνάμεων, αλλά στην υπερνίκηση του φυσικού μας ενστίκτου να σκεπτόμαστε με όρους «εμείς και αυτοί».

Θρησκείες της Κίνας

ο Κομφουκισμός και ο Ταοϊσμός γεννήθηκαν γύρω στον 6^ο π.Χ. αιώνα και από τότε δέσποσαν στο θρησκευτικό και κοινωνικό στερέωμα της Κίνας. Ιδρυτής του πρώτου ήταν ο Κομφούκιος και του δεύτερου ο Λάο-Τσε.

Κομφούκιος

Η ζωή του (551 π.Χ. – 479 π.Χ.)

Ο Κομφούκιος γεννήθηκε στην πόλη Τσούφου, στην κινεζική επαρχία Σαντόνγκ, σε μια περίοδο κοινωνικής αναρχίας και αβεβαιότητας. Ο πατέρας του ήταν ένας σοβαρός και γενναίος άνθρωπος με ευγενική καταγωγή. Ο Κομφούκιος ήταν μόλις τριών ετών, όταν πέθανε ο πατέρας του κι αναγκάστηκε να καλλιεργήσει τις ικανότητές του προκειμένου να αντιμετωπίσει την ανέχεια.

Παντρεύτηκε στα δεκαεννιά του χρόνια και απέκτησε έναν γιο και μία κόρη. Εργάστηκε ως υπάλληλος σε δημόσιες θέσεις (υπεύθυνος αποθηκών και επιθεωρητής δημοσίων αγροκτημάτων). Στα εικοσιτρία του χρόνια έχασε τη μητέρα του και αποσύρθηκε τρία χρόνια για να την πενθήσει. Το διάστημα

αυτό ήταν μια περίοδος περισυλλογής και σπουδής. Αργότερα άρχισε να παραδίδει μαθήματα, με τα οποία απέκτησε σύντομα φήμη και διασυνδέσεις με αριστοκρατικούς κύκλους. Το μεγαλύτερο μέρος της ζωής του το αφιέρωσε στη μελέτη, στη διδασκαλία και στα ταξίδια. Πολλοί νέοι συγκεντρώθηκαν κοντά του για να σπουδάσουν ιστορία, φιλοσοφία, ηθική και τις θεμελιώδεις αρχές σχετικά με τη διοίκηση και την κοινωνική συμπεριφορά. Λέγεται ότι οι μαθητές του έφταναν τους 3.000. Ο Κομφούκιος δεν έζησε με τους μαθητές του σε κοινότητα, όπως ο σύγχρονός του Βούδας στην Ινδία, κέρδισε όμως την αφοσίωση και τον σεβασμό τους. Βασική του μέθοδος διδασκαλίας ήταν οι ερωταποκρίσεις.

Ο Κομφούκιος δεν ίδρυσε νέα θρησκεία. Από πολύ νωρίς στη ζωή του κατάλαβε, ότι η μοναδική σωτηρία για τη ζωή των ανθρώπων ήταν η ριζική μεταρρύθμιση του συστήματος διακυβέρνησης της χώρας. Η εξουσία έπρεπε να περιέλθει στα χέρια φωτισμένων ηγετών και οι κρατικές υπηρεσίες να εκτελούνται από ηθικούς και ευσυνείδητους υπαλλήλους. Για την επίτευξη αυτού του σκοπού ο Κομφούκιος θεώρησε αναγκαία τόσο την αναζωπύρωση των παλιών παραδόσεων και εθίμων, που είχαν ατονήσει, όσο και την αποκατάσταση του ιερού κοινωνικού οργανισμού της αρχαίας εποχής.

Με μια μικρή ομάδα μαθητών του ταξίδεψε για δεκατέσσερα ολόκληρα χρόνια σε κινεζικά κρατίδια και έκανε επισκέψεις σε διάφορους ηγεμόνες επιδιώκοντας να τους επηρεάσει. Ήταν πια 67 ετών, όταν κλήθηκε να βοηθήσει στη διακυβέρνηση της χώρας. Οι μειωμένες του όμως δυνάμεις δεν του το επέτρεψαν. Έτσι, κατέφυγε στη διδασκαλία με σκοπό την αναμόρφωση και την ταξινόμηση του υλικού που είχε μαζέψει. Ο ίδιος έδωσε το διάγραμμα της

ζωής του με αυτά τα λόγια: «Στα δεκαπέντε μου χρόνια έβαλα την καρδιά μου στη σπουδή. Στα τριάντα είχα σταθεροποιηθεί γερά. Στα σαράντα δεν είχα πια αμφιβολίες. Στα πενήντα γνώριζα το θέλημα του Ουρανού. Στα εξήντα ήμουν έτοιμος να το αποδεχτώ. Στα εβδομήντα μπορούσα να ακολουθώ τις επιθυμίες της καρδιάς μου, χωρίς να καταπατώ το δίκαιο» (Ανάλεκτα 2, 4).

Το 482 π.Χ. έχασε τον μοναχογιό του και τον επόμενο χρόνο τον αγαπημένο του μαθητή, απώλειες που του στοίχισαν ιδιαίτερα. Τρία χρόνια μετά, στα 73 του, πέθανε κι ο ίδιος. Τον έθαψαν στη γενέτειρά του Τσου φου και πολλοί αφοσιωμένοι μαθητές του τον θρήνησαν επί τρία χρόνια.

Χρειάστηκαν μερικοί αιώνες για να αναγνωρισθεί η διδασκαλία του Κομφούκιου. Από το 141 π.Χ. με διάταγμα του κινέζου αυτοκράτορα ο Κομφουκιανισμός έγινε επίσημη θρησκεία και φιλοσοφία του κράτους. Το 59 μ.Χ. με αυτοκρατορικό διάταγμα ο Κομφούκιος έγινε αντικείμενο θρησκευτικής λατρείας. Με την πάροδο των αιώνων ανεγέρθηκαν ιερά σχεδόν σε κάθε πόλη προς τιμήν του μεγάλου δασκάλου. Από τότε ως το 1912 η διδασκαλία του Κομφούκιου καθόριζε τους επίσημους θεσμούς της κινεζικής αυτοκρατορίας.

Η διδασκαλία του

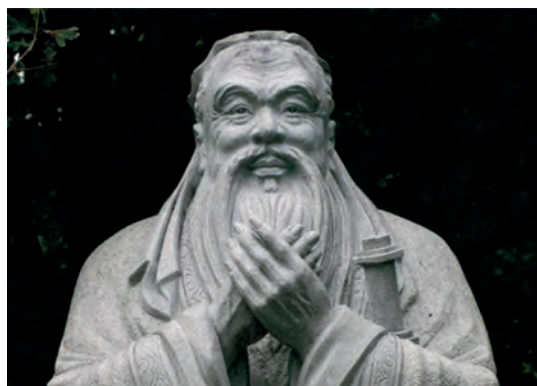
Οι διδασκαλίες του Κομφούκιου είναι συγκεντρωμένες στα **Ανάλεκτα**, μια συλλογή από σκέψεις και απαντήσεις του σε ερωτήματα, που επιμελήθηκαν οι μαθητές του –πιθανόν και μαθητές των μαθητών του. Ο Κομφούκιος θεωρούσε την ανθρώπινη φύση αφετηριακά καλή, η οποία όμως χρειάζεται να διαπαιδαγωγηθεί για να καλλιεργήσει αυτήν τη φυσική της αγαθότητα. Επιδιώκοντας να διαμορφώσει ανθρώπους ευγενείς και αξιοπρεπείς, το βασικό του ενδιαφέρον ήταν οι **αρμονικές σχέσεις των ανθρώπων**. Η κατεξοχήν αρετή για τον Κομφούκιο είναι η **ανθρωπιά**, με την οποία συνδέονται άμεσα: α) η δικαιοσύνη, β) ο υικός σεβασμός, γ) η αδελφική στοργή, δ) η πιστότητα και η αμοιβαιότητα στις σχέσεις, που καθορίζεται από την προτροπή: «Μην κάνεις στους άλλους ό,τι δε θα ήθελες να κάνουν σε σένα» και ε) οι ευγενικοί τρόποι. Οι αρετές αυτές αποτελούν γνώμονα για την ορθή συμπεριφορά στις πέντε βασικές ανθρώπινες σχέσεις: ηγεμόνα με υπηρέτη, πατέρα και γιου, άντρα και γυναίκας, γέρου και νέου, φίλου προς τον φίλο.

Ο Κομφούκιος δεν μπορεί να θεωρηθεί θρησκευτικός ηγέτης, αλλά **ηθικοδιδάσκαλος**. Αντιμέτωπος τη θρησκεία ως απαραίτητο στοιχείο για την τάξη μέσα στο κράτος και την κοινωνία. Αποδέχθηκε την πατροπαράδοτη κινεζική ευσέβεια, με τη βεβαιότητα ότι υπάρχει στο σύμπαν μια υπέρτατη δύναμη που στηρίζει τη δικαιοσύνη και την αρμονία, και στερέωσε τη διάχυτη κινεζική πίστη στον Ουρανό και τα *προγονικά πνεύματα*. Ο Ουρανός, ως υπέρτατη ύπαρξη, καθορίζει τις ηθικές εντολές για τους ανθρώπους και τον σκοπό και τον προορισμό του κόσμου. Αυτόν τον **δρόμο του Ουρανού (Τάο)** οφείλουν να βαδίζουν όλοι οι άνθρωποι. Αληθινή ζωή σημαίνει ζωή με το θέλημα του Ουρανού. Άλλωστε ο Κομφούκιος πίστευε ότι από τον Ουρανό είχε λάβει κι ο ίδιος την αποστολή του.

Από τα Ανάλεκτα του Κομφούκιου

- *Ο Τσι Τσαγκ ρώτησε τον Κομφούκιου για την τέλεια ανθρωπιά [ρεν]. Είπε ο Κομφούκιος: «Όποιος μπορεί να πραγματώνει οπουδήποτε τις Πέντε Αρετές, είναι τέλειος άνθρωπος». Παρακάλεσε να τις ακούσει. Είπε ο Κομφούκιος: «Σεβασμός, γενναιοδωρία, ειλικρίνεια, εξυπνάδα, ευσπλαχνία: Σεβαστικός; Δεν ταπεινώνεσαι. Γενναιοδωρος; Κερδίζεις το πλήθος. Ειλικρινής; Σ' εμπιστεύονται οι άνθρωποι. Έξυπνος; Επιτυχάνεις πολλά. Ευσπλαχνικός; Αρκεί αυτό για να 'χεις στην υπηρεσία σου άλλους».*
- «Ο άριστος είναι σταθερός γιατί έχει αρχές, όχι γιατί έχει πείσμα».
- «Ό,τι αναζητεί ο άριστος στον εαυτό του, ο μικρός άνθρωπος το αναζητεί στους άλλους».

Μνημεία

Τα κτήρια του Κομφουκισμού είναι αφιερωμένα κυρίως στη μνήμη του Κομφούκιου. Η πόλη Τσού-φου είναι γεμάτη με πολιτιστικά κειμήλια, από τα οποία τα πιο γνωστά είναι ο Ναός του Κομφούκιου, το Νεκροταφείο του Κομφούκιου και η Οικογενειακή Έπαυλη του Κομφούκιου. Πρόκειται για μνημεία Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς.

Λάο-Τσε

Η ζωή του (6ος αι. π.Χ.)

Πρόκειται για μια θρυλική κινεζική προσωπικότητα του 6^{ου} αι. π.Χ. και το όνομά του σημαίνει ο **γερο-διδάσκαλος**. Είναι τόσο λίγα και αμφιλεγόμενα τα στοιχεία που αναφέρονται σχετικά με τη ζωή του, ώστε να αμφισβητείται το αν υπήρξε ιστορικό πρόσωπο. Ωστόσο, οι περισσότεροι μελετητές δέχονται ότι ο πυρήνας του βιβλίου **Τάο Τε Τσιγκ** ή **Κινγκ**, που συνδέθηκε με το όνομά του πρέπει να αποδοθεί σε μια πολύ σημαντική ιστορική μορφή, την οποία ταυτίζουν με τον Λάο-Τσε.

Στη βιογραφία του που συντέθηκε γύρω στο 100 π.Χ., λέγεται ότι γεννήθηκε το 604 π.Χ. σε ένα χωριό της επαρχίας Χου, στη νότια Κίνα. Είχε θέση αρχειοφύλακα, ίσως ιστοριογράφου, στο παλάτι. Απογοητευμένος από την παρακμή του αυτοκρατορικού οίκου εγκατέλειψε στα γεράματά του τη θέση και την πατρίδα του και έφυγε προς τα δυτικά της Κίνας. Κατά τη βιογραφία του, στο φυλάκιο των συνόρων ο αξιωματικός της φρουράς τον παρακάλεσε, προτού να εγκαταλείψει τη χώρα, να του

αφήσει γραπτή τη διδασκαλία του. Ο γερο-διδάσκαλος εκπλήρωσε την επιθυμία του αξιωματικού και έγραψε ένα βιβλίο σε δύο τμήματα, στο οποίο ανέπτυξε τη διδασκαλία του για

το **Τάο** και την **Τε** σε 5000 λέξεις. Έπειτα έφυγε και κανείς δε γνωρίζει τι απέγινε. Παραδόσεις αναφέρουν ότι έζησε ως ερημίτης μέχρι τα βαθιά γεράματα. Ωστόσο, όσο ομιχλώδης είναι η ιστορία του, τόσο λαμπερό εμφανίζεται το πρόσωπό του μέσα στους ταοϊστικούς θρύλους. Στις κινεζικές απεικονίσεις παρουσιάζεται σαν γέρος με πρόσωπο μικρού παιδιού. Ο θρύλος τον θέλει να γεννιέται ώριμος γέροντας. Η μορφή του Λάο-Τσε δεν έπαψε να είναι σεβαστή σε όλα τα στρώματα της κινεζικής κοινωνίας. Για τον λαό έγινε άγιος και θεοποιήθηκε. Μια επιγραφή του 165 μ.Χ. τον περιγράφει «*συναιώνιο με τα φωτεινά σώματα*», δηλαδή τον ήλιο, τη σελήνη, τα άστρα.

Το βιβλίο που «έγραψε» είναι το περίφημο **Τάο-τε-Τσινγκ** ή **Κινγκ**, το πιο βαθύ και αινιγματικό κείμενο της κινεζικής γραμματείας. Είναι γραμμένο σε έμμετρο και πεζό συγχρόνως λόγω με απλή και λακωνική έκφραση και διαιρείται σε 81 κεφάλαια. Στο βιβλίο συγκεντρώνεται η αποφθεγματική σοφία των προηγούμενων διδασκάλων για το Τάο και γίνεται πλούσια χρήση της λαϊκής θυμοσοφίας.

Η διδασκαλία του Τάο

Το σύμβολο του γιανγκ και γιν που παίζει σπουδαίο ρόλο στην κινεζική σκέψη.

Δεν υπάρχει αντίστοιχη ελληνική λέξη για τη μετάφραση του όρου Τάο. Το Τάο είναι αθέατο, άφατο, ασύλληπτο, απρόσωπο. Όλα δημιουργούνται από το Τάο και επιστρέφουν σε αυτό.

Επίσης, υπάρχουν κάποιες αρχέγονες δυνάμεις, το **Γιανγκ** και το **Γιν**, οι οποίες είναι αντίθετες, αλλά αλληλοσυμπληρώνονται. Οι δυνάμεις αυτές είναι η φωτεινή και η σκοτεινή δύναμη, το θετικό και το αρνητικό, το αρσενικό και το θηλυκό, ο ουρανός και η γη, το χρονικό και το τοπικό. «*Ένα μέρος γιν και ένα μέρος γιανγκ, αυτό είναι το Τάο*». Από την κίνηση και την αντίθεση του γιανγκ και του γιν προήλθε το κάθε τι στον κόσμο.

Ο Λάο-Τσε κράτησε αρνητική στάση στη γνώση, τη δράση, τη δόξα, τον πλούτο. Αναγνωρίζοντας ότι υπάρχει μια απόλυτη **ενότητα στο σύμπαν**, ακολούθησε μια ασκητική στάση. Η **απλότητα** γι' αυτόν είναι το ιδανικό. Θέλει τον άνθρωπο ταπεινό, πράο κι ευχαριστημένο με τα λίγα. Η στάση που προτείνει είναι αυτή της απάθειας και ησυχίας. Η επιστροφή στη φύση και η εγκατάλειψη του τεχνητού και συμβατικού πολιτισμού θα οδηγήσει τα πράγματα και τις συνθήκες του κόσμου να κυβερνώνται από μόνα τους, ήρεμα και αυθόρμητα. Η περίφημη θέση του, το *γου γουέι* (απραξία), θα μπορούσε να συνοψιστεί στην παρότρυνση «*μην κάνεις τίποτε*» ή «*κάνε το κάθε τί μην κάνοντας τίποτε*».

Αμφισβήτησε τη σημασία της ανθρώπινης σοφίας και της πολιτικής επιβολής, εξύμνησε το αυθόρμητο, το φυσικό. Το ιδεώδες των ταοϊστών ήταν μια μικρή πολιτεία-κράτος που δεν κάνει πολέμους. Έδειξε το παράλογο, τη ματαιότητα και τους κινδύνους που κρύβονται πίσω από τον εγωισμό, τους τύπους και την υπερβολική οργάνωση.

Έχω τρεις θησαυρούς και τους φυλάω καλά.
Ο πρώτος είναι η συμπόνια,
ο δεύτερος η λιτότητα, και ο τρίτος
να μην είμαι πρώτος και καλύτερος.
Μονάχα ο συμπονετικός μπορεί να είναι γενναίος
και όποιος είναι λιτός μπορεί να είναι γενναιόδωρος
και μόνον όποιος δεν τολμά να πάρει την πρώτη θέση
μπορεί να γίνει πρώτος στο κράτος.
Σήμερα οι άνθρωποι είναι γενναίοι χωρίς να είναι συμπονετικοί,
γενναιόδωροι χωρίς να είναι λιτοί
και ορμούν μπροστά χωρίς να συλλογίζονται τους πίσω.
Αυτός είναι ο δρόμος του θανάτου.
Ο συμπονετικός άνθρωπος νικά στις μάχες του
και σώζει ό,τι υπερασπίζεται με αγάπη.

Όταν γεννιέται ο άνθρωπος είναι τρυφερός και αδύναμος,
όταν πεθαίνει είναι σκληρός και αλύγιστος.
Έτσι είναι όλα τα πράγματα.
Τα δέντρα και τα φυτά όσο ζουν είναι ευλύγιστα και τρυφερά
κι όταν πεθαίνουν γίνονται ξερά και σκληρά.
Το σκληρό και το αλύγιστο
είναι σύντροφοι του θανάτου.
Το τρυφερό και το αδύνατο
είναι σύντροφοι της ζωής.
Το αλύγιστο όπλο σπάει
και το σκληρό δέντρο θα κοπεί.
Γι' αυτό ό,τι είναι σκληρό και μεγάλο
θα ριχτεί κάτω,
κι ό,τι είναι ευλύγιστο και αδύνατο
θ' ανέβει ψηλά.

Η λέξη σοφός
στα κινέζικα

Δώσε παντού ζωή και τροφή. Ό,τι δημιουργείς μη το κατέχεις. Μη προσδοκάς ανταμοιβή απ' ό,τι ωφελείς. Γίνε οδηγός, μην είσαι αφέντης. Αυτή είν' η αληθινή αρετή.

Κομφούκιος και Λάο Τσε:

δου αλληλοσυμπληρούμενες πλευρές του κινεζικού χαρακτήρα

Όσο διαφορετικούς δρόμους κι αν ακολουθούν οι ιδέες του Κομφούκιου και του Λάο-Τσε, εντούτοις, και οι δύο στοχαστές συμφωνούν στον τονισμό της **αξίας του μέτρου**, υπογραμμίζοντας ότι τα άκρα φέρουν το αντίθετο από αυτό που επιδιώκεται. Συχνά οι απόψεις του Ταοϊσμού και του Κομφουκιανισμού αλληλοσυμπληρώνονται.

Κινέζικες γιορτές γεμάτες χρώματα και συμβολισμούς

Η κινέζικη Πρωτοχρονιά

Είναι η πιο σημαντική από τις παραδοσιακές κινεζικές γιορτές. Περιλαμβάνει μια μεγάλη περίοδο εορτασμών που αρχίζουν την πρώτη ημέρα του κινέζικου ημερολογίου, και ολοκληρώνονται με τη **γιορτή των φαναριών**, τη δέκατη πέμπτη μέρα.

Ο χορός του δράκου

Ο δράκος είναι το κατεξοχήν συμβολικό μυθικό ζώο των Κινέζων. Είναι το σύμβολο του Γιανγκ, της αρσενικής δύναμης, γι' αυτό και είναι το συμβολικό ζώο του αυτοκράτορα. Συνδέεται με το νερό, που εξασφαλίζει τη γονιμότητα, με τη βροχή, τα ποτάμια και την Ανατολή. Σαν χρυσός δράκος σχετίζεται με τον ήλιο. Σαν ασημένιος δράκος σχετίζεται με τη σελήνη. Στις αρχές Ιουνίου λαμβάνει χώρα η «Γιορτή του δράκου», οπότε και τελούνται οι χοροί του δράκου.

Ο γιος και το άλογο (Λαϊκό κινεζικό παραμύθι)

Σ' ένα χωριό της Κίνας ζούσε ένας αγρότης που είχε έναν γιο και ένα άλογο. Ήταν ευχαριστημένος, γιατί είχε βοήθεια σε όλες τις δουλειές του σπιτιού: στα κτήματα, στο κόψιμο και στο φόρτωμα των ξύλων το χειμώνα, στο μάζεμα και στο κουβάλημα των φρούτων το καλοκαίρι. Μια μέρα ο γιος, που ήταν στα χωράφια, άφησε το άλογο ελεύθερο για να βοσκήσει. Όταν το φώναξε για να το φορτώσει και να γυρίσουν στο σπίτι, το άλογο είχε εξαφανιστεί. Το παλικάρι στενοχωρημένο γύρισε στο σπίτι και είπε στον πατέρα του τι συνέβη. Τα νέα κυκλοφόρησαν γρήγορα σε όλο το χωριό. Την άλλη μέρα όλοι οι συγχωριανοί πήγαν στο σπίτι του άτυχου αγρότη και του είπαν στενοχωρημένοι: «Πω πω, τι άτυχος που είσαι! Τώρα πώς θα κάνεις τις δουλειές σου;» Ο αγρότης, ψύχραιμος τους απάντησε: «Θα δούμε... Ένα είναι σίγουρο, ότι όλα είναι περαστικά».

Πρωί πρωί την άλλη μέρα, ο γιος βγήκε να ψάξει το άλογο. Έψαχνε για μέρες, αλλά μάταια. Ώσπου μια μέρα έκπληκτος είδε μπροστά του το άλογό του να είναι περιτριγυρισμένο από καμιά δεκαριά άγρια άλογα. Χωρίς να πλησιάσει πολύ, σφύριξε στο άλογό του, που ήρθε αμέσως κοντά του. Το παλικάρι πήδηξε γρήγορα πάνω στην πλάτη του αλόγου και άρχισε να τρέχει προς το σπίτι. Παραξενεμένος από το θόρυβο πολλών ποδοβολητών, γύρισε και είδε τα άγρια άλογα να τον ακολουθούν. Έφτασε τρέχοντας στο στάβλο, άνοιξε την πόρτα και μαζί με το άλογό του μπήκαν και τα δέκα άγρια άλογα.

Το παλικάρι χαρούμενο έτρεξε στο σπίτι και είπε στον πατέρα του τι συνέβη. Τα νέα κυκλοφόρησαν γρήγορα σε ολόκληρο το χωριό. Την άλλη μέρα όλοι οι συγχωριανοί πήγαν στο σπίτι του τυχερού αγρότη και του είπαν χαρούμενοι: «Πω πω, τι τυχερός που είσαι! Τώρα θα κάνεις τις δουλειές σου εύκολα και θα γίνεις πλούσιος πουλώντας τα άλογα». Ο αγρότης, ψύχραιμος, τους απάντησε: «Θα δούμε... Ένα είναι σίγουρο, ότι όλα είναι περαστικά».

Τις επόμενες μέρες ο γιος προσπαθούσε να εξημερώσει τα άλογα. Πέρασαν αρκετές ημέρες και νύχτες μέχρι να τα καταφέρει, αλλά ήταν ευχαριστημένος γιατί του έμενε να εξημερώσει μόνο ένα άλογο, το πιο ατίθασο. Αφού παιδεύτηκε όλη μέρα, κατάφερε επιτέλους να το ιππεύσει. Ενθουσιασμένος άρχισε να φωνάζει απ' τη χαρά του. Το άλογο τρόμαξε και πέταξε τον αναβάτη του κάτω. Το παλικάρι κατάλαβε από τους πόνους ότι έσπασε το πόδι του. Έτσι καβάλα στο άλογό του γύρισε στο σπίτι στενοχωρημένο και διηγήθηκε στον πατέρα του τι είχε συμβεί. Γρήγορα τα νέα μαθεύτηκαν σε όλο το χωριό. Την άλλη μέρα οι συγχωριανοί στενοχωρημένοι είπαν στον αγρότη: «Πω πω, τι άτυχος που είσαι! Τώρα ποιος θα σε βοηθάει στις δουλειές σου;» Ο αγρότης, ψύχραιμος, τους απάντησε: «Θα δούμε... Ένα είναι σίγουρο, ότι όλα είναι περαστικά».

Δεν πέρασε πολύς καιρός, όταν κηρύχτηκε πόλεμος με τη γειτονική χώρα. Ήρθαν οι αξιωματικοί να επιστρατεύσουν τους νέους άντρες του χωριού για να πάνε στον πόλεμο. Το γιο του αγρότη δεν τον πήραν, γιατί ήταν τραυματισμένος. Όταν το έμαθαν οι συγχωριανοί πήγαν στο σπίτι του και του είπαν: «Πω πω, τι τυχερός που είσαι! Μόνο ο δικός σου γιος δεν πήγε στον πόλεμο». Ο αγρότης, ψύχραιμος τους απάντησε: «Θα δούμε... Ένα είναι σίγουρο, ότι τη μια μέρα μπορεί να είμαστε τυχεροί και την άλλη άτυχοι. Και τα δύο είναι περαστικά. Σημασία έχει να καλωσορίζουμε και τα δύο και να πιστεύουμε ότι η ζωή κρατάει πάντα ένα δώρο στο χέρι της, είτε μπορούμε να το αναγνωρίσουμε είτε όχι».

Ο χαιρετισμός Νάμαστε

Το «Νάμαστε» είναι ο κατεξοχήν χαιρετισμός ή αποχαιρετισμός που χρησιμοποιείται στο Νεπάλ και στην Ινδία. Η κυριολεκτική σημασία του είναι «υποκλίνομαι σε σένα», από τη σανσκριτική λέξη «νάμας» που σημαίνει υπόκλιση, προσκύνημα, ευλαβής χαιρετισμός και το «τε» που σημαίνει σε σένα. Γίνεται με μια ελαφριά υπόκλιση με τις παλάμες και τα δάχτυλα ενωμένα με φορά προς τα πάνω, μπροστά στο στήθος. Ο χαιρετισμός αυτός σπάνια συνοδεύεται από λόγια. Θεωρείται ευγενική χειρονομία και περιέχει πολλά νοήματα, όπως: «χαιρετίζω τον θεό μέσα σου», «αναγνωρίζω ότι όλοι είμαστε ίσοι», «όλο το σύμπαν ζει μέσα σου», «το φως του θεού μέσα μου χαιρετίζει το φως του θεού μέσα σου», «το πνεύμα σου ενώνεται με το πνεύμα μου».

Προτάσεις για εργασίες και δραστηριότητες στην τάξη

ΙΝΔΟΪΣΜΟΣ

1. «Ατελιέ»: Αποδώστε εικαστικά (ζωγραφική, κολλάζ, κατασκευή) μια σκηνή από τη διήγηση του Ράμα και της Σίτα.
2. Σε κάθε πτυχή της ινδοϊστικής θρησκευτικότητας κεντρική θέση έχει η φύση (φυτά, ζώα, βουνά, ποτάμια). Βρείτε παραδείγματα.
3. Εργασία σε ομάδες: Με βάση τις πληροφορίες για τους γκουρού και την ιστορία της Μαα προσπαθήστε να αναγνωρίσετε ποια στάση ζωής προτείνουν.
4. Εργασία σε ομάδες: Περιγράψτε τις βασικές λατρευτικές πρακτικές ενός Ινδοϊστή και εξηγήστε τη σημασία τους για τη ζωή του.

ΒΟΥΔΙΣΜΟΣ

1. Με τη μέθοδο του αυτοσχεδιασμού και σε συνεργασία με τον/την διπλανό/ή σας ζωντανέψτε το διάλογο που φαντάζεστε ότι έγινε μεταξύ του Σιντάρτα με τον ασκητή.
2. Ο Σιντάρτα μετά από χρόνια σκληρής άσκησης βρέθηκε στο δίλημμα: σκληρή άσκηση ή ζωή χωρίς ακρότητες; (Τεχνική: «Κύκλος συνείδησης»)
3. Εργασία σε ομάδες: Εντοπίστε στα κείμενα και στις εικόνες, στοιχεία που φανερώνουν τον ρόλο του μοναχισμού στον Βουδισμό.
4. Εργασία σε ομάδες: Αποδώστε ένα απόφθεγμα του Βούδα με την τεχνική «Δυναμική Εικόνα».
5. Σε συνεργασία με τον/την διπλανό/ή σας να επισημάνετε την αλήθεια ζωής που αναδεικνύεται μέσα από την αφήγηση «οι έξι τυφλοί». Αναγνωρίστε τη σχέση της με τη ζωή και τη διδασκαλία του Βούδα.

ΚΟΜΦΟΥΚΙΟΣ / ΛΑΟ ΤΣΕ

1. Εργασία σε ομάδες: Εντοπίστε στα κείμενα στοιχεία που αποδεικνύουν το σημαντικό ρόλο του Κομφούκιου και του Λάο Τσε στη θρησκευτική και κοινωνική ζωή των Κινέζων.
2. Σε συνεργασία με τον/την διπλανό/ή σας αναγνωρίστε και αποτιμήστε τις αξίες ζωής που προβάλλονται από τα *Ανάλεκτα* και από το *Ταό Τε Τσίγκ*.
3. Εργασία σε ομάδες: Με τη μέθοδο του αυτοσχεδιασμού παρουσιάστε μια σκηνή από το παραμύθι «Ο γιος και το άλογο». Στη συζήτηση που ακολουθεί αναγνωρίστε αξίες του Τάο.
4. Φανταστείτε ότι έχετε μπροστά σας τον μικρό Ινδό της φωτογραφίας και σας χαιρετά. Τι συναισθήματα σας προκαλεί; Με ποιον χαιρετισμό από τη δική σας παράδοση θα απαντούσατε;
 - Δημιουργήστε έναν κατάλογο με κοινά στοιχεία των θρησκειών της Ανατολής.
 - Πολλοί σύγχρονοι Ευρωπαίοι έλκονται από τις ανατολικές θρησκείες. Παρουσιάστε παραδείγματα και εξηγήστε τις αιτίες.
 - Διοργανώστε στο σχολείο μια μέρα γνωριμίας με τις θρησκείες (φαγητό, μουσική και τραγούδια, χορός, αφηγήσεις, προβολές κ.α.)

Πηγές εικονιστικού και λοιπού βοηθητικού υλικού

ΠΗΓΕΣ

- Αγία Γραφή, Ελληνική Βιβλική Εταιρία, Αθήνα 1997.
- Αγίου Πορφυρίου Καυσοκαλυβίτου, *Βίος και Λόγοι*, εκδ. Ι.Μ. Χρυσοπηγής, Χανιά ¹¹2013.
- Αγίου Φραγκίσκου της Ασίζης Άπαντα. Αποτυπώσεις πνευματικής ζωής, Εισαγωγή-μτφρ.-σχόλια Π. Αρ. Υφαντής, εκδ. Μαΐστρος 2010.
- Αμμιανός Μαρκελλίνος, *Η ζωή και το έργο του Ιουλιανού. Ιστορία 353-378 μ.Χ.*, εκδ. «Ευάνδρος», Αθήνα 2010.
- Άννα Κομνηνή, *Αλεξιάς*, εκδ. Γεωργιάδη, Αθήνα.
- Αυγουστίνος Ιπώνος, *Εξομολογήσεις*, μτφρ. Φρ. Αμπατζοπούλου, εκδ. Πατάκη, Αθήνα τ. 1 1999, τ. 2 ²2000.
- Βασίλειος Καισαρείας, *Ασκητικά Διατάξεις*: PG 31, 1321-1428.
Ο ίδιος, *Προς πλουτούντας*: PG 31, 277-304.
Ο ίδιος, *Προς τους νέους όπως αν εξ ελληνικών ωφελούντο λόγων*: PG 31, 563-590.
Ο ίδιος, *Ότι ουκ εστιν αίτιος των κακών ο Θεός*: PG 31, 329-354.
- Γρηγόριος Ναζιανζηνός, *Κατά Ιουλιανού Α΄*: PG 35, 531-664.
Ο ίδιος, *Εις εαυτόν*: PG 35, 827-832.
Ο ίδιος, *Περί φιλοπρωχίας λόγος*: PG 35, 857-910.
Ο ίδιος, *Επιτάφιος εις Μέγαν Βασίλειον*: PG 36, 493-606.
- Γρηγόριος Νύσσης, *Τι των Χριστιανών όνομα ή επάγγελμα*: PG 46, 237-250.
Ο ίδιος, *Περί θεότητος Γιού και Πνεύματος λόγος*: PG 46, 553-576.
- Δαυΐδ Παφλαγόνος, *Βίος Ιγνατίου Αρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως* : PG 105, 487-574.
- Ειρηναίος Λυώνος, *Έλεγχος και ανατροπή της ψευδωνύμου γνώσεως*: PG 7, 433-1224.
- Ευσέβιος Καισαρείας, *Εκκλησιαστική Ιστορία*: PG 20, 45-906.
Ο ίδιος, *Εις τον βίον Κωνσταντίνου*: PG 20, 905-1316.
Ο ίδιος, *Εις τον Κωνσταντίνον Τριακονταετηρικός*: PG 20, 1315-1440.
- Θεία Λειτουργία του Μ. Βασιλείου: *Ιερατικόν*, επιμ. Κων. Παπαγιάννη, εκδ. Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα 2002⁴, σ. 147-181.
- Θεία Λειτουργία του Χρυσοστόμου: *Ιερατικόν*, επιμ. Κων. Παπαγιάννη, εκδ. Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα 2002⁴, σ. 109-144.
- Ιουλιανός, Άπαντα 3. *Κατά Γαλιλαίων Α΄* - Επιστολές, μτφρ. Θ. Γ. Μαυρόπουλος, Βουρνάς, εκδ. Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2012.
- Ιουστινιανός Κώδιξ, *Corpus Iuris Civilis*, εκδ. Hugues de la Porte, Lionne 1560.
- Ιουστινιανός, *Νεαράι: μετά παραπομπών εις τα σχετικά χωρία των Βασιλικών και της Εξαβίβλου του Αρμενοπούλου*, Τύποις Εκδοτικής Εταιρείας, Αθήνα 1898.
- Ιουστίνος, *Απολογία Α΄*: PG 6, 396A , 416C-420B.
Ο ίδιος, *Απολογία Β΄*: PG 6, 441-470.
- Ισαάκ του Σύρου, *Τα σωζόμενα ασκητικά*, μτφρ. Καλλινίκου Παντοκρατορινού, Θεσσαλονίκη 1976 (φωτοτυπική ανατύπωση της εκδόσεως 1871).
- Ιωάννης Χρυσόστομος, *Λόγος εις τον μακάριον Βαθύλαν* : PG 50, 527-534.
Ο ίδιος, *Περί του μη δημοσιεύειν τα αμαρτήματα των αδελφών, μηδέ κατεύχεσθαι των εχθρών*: PG 51, 353-364.
- Κλήμης Αλεξανδρείας, *Στρωματεΐς*: PG 8, 685-1382.
- Μάξιμος ο Ομολογητής, *Περί αγάπης εκατοντάδες α΄ - δ΄*: Φιλοκαλία Β΄, 4-51.
- Παλλάδιος Ελενουπόλεως, *Λαυσαϊκή Ιστορία*: PG 34, 1001-1260.
- Συνέχεια Θεοφάνη, *Corpus scriptorum historiae byzantinae*, επιμ. Niebuhr Barthold Georg, τ. 45, εκδ. E. Weberi, Bonnae 1838.
- Τάκιτος, *Χρονικά*, Εισαγωγή-μτφρ.-σχόλια Ν. Πετρόχειλος, εκδ. ΜΙΕΤ, Αθήνα 2012.
- Τερτυλλιανός, *Απολογητικός*, Εισαγωγή-μτφρ.-σχόλια Α. Θεοδωράκης, εκδ. Κάκτος, Αθήνα 2004.

ΘΕΟΛΟΓΙΚΕΣ ΜΕΛΕΤΕΣ / ΔΟΚΙΜΙΑ

- Αγουρίδης Σ., *Ο Χριστιανισμός έναντι Ιουδαϊσμού και Ελληνισμού κατά τον Β΄ αι. μ.Χ.*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1997.
- Αρχ. Τιράνων Αναστάσιος (Γιαννουλάτος), *Θεός εμφανώθη εν σαρκί...*, εκδ. Μαΐστρος, Αθήνα 2006.
- Αργυρίου Αστ., «*Εκκλησία, Οίκουμένη, Πολιτική*», στο *Χαριστήρια στον Μητροπολίτη Αδριανουπόλεως Δαμασκηνό*, Αθήνα, 2007.
- Αρχιμ. Σωφρόνιος, *Ο Γέροντας Σιλουανός του Άθω*, Ι.Μ. Τιμίου Προδρόμου του Έσσεξ, 1978
- Οικουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαίος, *Συνάντηση με το Μυστήριο. Μια σύγχρονη ανάγνωση της Ορθοδοξίας*, μτφρ. Πολυξένη Τσαλίκη-Κιοσόγλου, εκδ. Ακρίτας, Αθήνα 2011.
- Αρχιμ. Βασίλειος (Γοντικάκης), *Λειτουργικός τρόπος*, Ι.Μ. Ιβήρων, Άγιον Όρος 2000.
Ο ίδιος, *Φως Χριστού φαίνει πάσι*, εκδ. Ι.Μ. Ιβήρων / Αρμός, Καρυές 2002.
Ο ίδιος, *Το Κάλλος θα σώση τον κόσμο*, εκδ. Ι.Μ. Ιβήρων, Άγιον Όρος 2005.
- Garile A., «Ο αυτοκράτορας, οι σύνοδοι και η εκκλησιαστική τάξη», στο Π. Υφαντής (επιμ.), *Χριστιανικός βίος και πολιτική εξουσία*, εκδ. Αρμός, Αθήνα 2015, σ. 117-127.
- Γλύκατζη-Αρβελέρ Ε., *Η πολιτική ιδεολογία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*, μτφρ. Τ. Δρακοπούλου, εκδ. Ψυχογιός, Αθήνα ⁴1992.

- Η ίδια, *Πόσο ελληνικό είναι το Βυζάντιο; Πόσο βυζαντινοί οι Νεοέλληνες;*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 2016.
- Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τμ. Ζ', Εκδοτική Αθηνών, σ. 398-423.
- Μητρ. Περγάμου, Ιωάννης (Ζηζιούλας), *Ελληνισμός και Χριστιανισμός. Η συνάντηση των δύο κόσμων*, εκδ. Αποστολική Διακονία, Αθήνα 2003.
- Κογκούλης Ι.– Οικονόμου Χ.– Σκαλτσής Π., *Το Βάπτισμα*, εκδ. Ο.Χ.Α. Λυδία, Θεσσαλονίκη 1002.
- Κόλτσου Α., «Η γλώσσα της χριστιανικής γραμματείας», *Ιστορία της Ορθοδοξίας*, τμ. 2, σ. 452-539.
- Κόντογλου Φ., *Η πολεμένη Ρωμιοσύνη*, εκδ. Αστήρ, Αθήνα 1963.
- Μαρκόπουλος Θ., *στο σχολείο με ... χαρτί και καλαμάρι*, εκδ. Καλειδοσκόπιο, Αθήνα 1999.
- Ματσούκας Ν., *Οικουμενική Θεολογία*, εκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2005.
- Νικόδημος ο Αγιορείτης, *Ομολογία πίστεως, ήτοι απολογία δικαιοσύνης*, Εν Βενετία 1819.
- Ντεκάστρο Μ., *Βυζαντινή Τέχνη. Οδηγός για παιδιά*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1990.
- Η ίδια, *Διαβάζοντας τις βυζαντινές εικόνες*, εκδ. Νέοι Ακρίτες, Αθήνα 1992.
- Παλιούρας Α., *Εισαγωγή στη Βυζαντινή Αρχαιολογία*, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα 1998.
- Παπαδόπουλος Σ., Γρηγόριος ο Θεολόγος. Σπουδή του βίου και του έργου του, εκδ. Αρμός, Αθήνα 1991.
- Παπαθανασίου Θ., *Κοινωνική δικαιοσύνη και Ορθόδοξη Θεολογία. Μια προκήρυξη*, εκδ. Ακρίτας, Αθήνα 2001.
- Πατριαρχική Απόδειξις της Α.Π.Θ. του Οικουμενικού Πατριάρχου κ. Δημητρίου επί τοις Χριστουγέννοις», *Εκκλησία 66* (1989).
- Ράνσιμαν Σ., *Βυζαντινός Πολιτισμός*, μτφρ. Δ. Δετζώρτζη, εκδ. Ερμείας, Αθήνα 1978.
- Ο ίδιος, *Η βυζαντινή θεοκρατία*, μτφρ. Ι. Ροηλίδης, εκδ. Δόμος, Αθήνα 1982.
- Σιαμάκης Κ., *Εξωχριστιανικές μαρτυρίες για το Χριστό και τους Χριστιανούς*, εκδ. Ι. Μ. Εδέσσης, Πέλλης και Αλωπίας, Θεσσαλονίκη 1995.
- Σμέμαν Αλ., *Για να ζήσει ο κόσμος*, μτφρ. Ζ. Λορεντζάτος, εκδ. Αθηνά/σύνορο, Αθήνα 1970.
- Ο ίδιος, *Πιστεύω*, μτφρ. Στ. Κομνηνός, εκδ. Ακρίτας, Αθήνα 1996.
- Αρχιμ. Σωφρόνιος, *Ο Γέροντας Σιλουανός του Άθω*, έκδ. Ι.Μ. Τιμίου Προδρόμου, Έσσεξ Αγγλίας ²1978.
- Υφαντής Π. Αρ., *Όψεις και κριτήρια αγιότητας στην Ορθόδοξη Ανατολή και τη Χριστιανική Δύση*, Ηράκλειο 2004.
- Ο ίδιος, *Κλήση, Πορεία, Μετοχή. Η πνευματική οντολογία της χριστιανικής αγιότητας*, εκδ. Αρμός 2010.
- Ware K., *Αρχή Ημέρας. Η ορθόδοξη προσέγγιση της Δημιουργίας*, μτφρ. Ν. Τσιρώνη, Ιερόν προσκύνημα αγίου Γεωργίου του εν Ιωαννίνους, 2007.
- Ο ίδιος, *Η Ορθόδοξη Εκκλησία*, μτφρ. Ι. Ροηλίδης, εκδ. Ακρίτας, Αθήνα 1996.
- Ο ίδιος, *Ο Ορθόδοξος Δρόμος*, μτφρ. Μ. Πάσχου, εκδ. Επτάλοφος, Αθήνα 1983.
- Ο ίδιος, *Πώς να εισέλθω στην καρδιά;*, μτφρ. Π. Τσαλίκη-Κιοσόγλου, εκδ. εν πλω, Αθήνα 2015.
- Ο ίδιος, «Διά της Δημιουργίας στον Δημιουργό», στο Ware K., Παπαθανασίου Α., Touraille J., *Εκκλησία και Κόσμος*, Κέντρο Μελετών
- Ι.Μ. Κύκκου, Λευκωσία 2002.

ΘΡΗΣΚΕΙΟΛΟΓΙΚΑ

- Αρχιεπ. Τιράνων και πάσης Αλβανίας Αναστάσιος (Γιαννουλάτος), *Ίχνη από την αναζήτηση του Υπερβατικού. Συλλογή θρησκευολογικών μελετημάτων*, εκδ. Ακρίτας, Αθήνα 2004.
- Ο ίδιος, *Συνύπαρξη: Ειρήνη, φύση, φτώχεια, τρομοκρατία, αξίες*, εκδ. Αρμός, Αθήνα 2015.
- Ο ίδιος, *Ισλάμ. Θρησκευολογική επισκόπησης*, εκδ. Πορευθέντες, Αθήνα 2002.
- Boonstra J., Jansen H., Kniesmeyer J. (Eds.), *Antisemitism. A History Portrayed*, Anne Frank Foundation, Gravenhage 1989.
- Βούδας, μτφρ. Ν. Τσουκαλά, εκδ. *Πλέθρον*, Αθήνα 1985.
- Εμρέ Γ., «Το Ντιβάν», *ΣΥΝΑΞΗ* τχ. 20, σ. 102-104.
- Ζιάκα Α., "Η έννοια του σώματος στο Ισλάμ", στο *Φιλία και Κοινωνία*, Τιμητικός τόμος στον Γρ. Δ. Ζιάκα (επιμ. Π. Παχής), εκδ. Βάνια, Θεσσαλονίκη, 2008.
- Η ίδια, "Μουσουλμανικές ρήσεις και κατανοήσεις περί θρησκείας και πολιτικής" στο *Θρησκεία και Πολιτική*, Συναντήσεις 6, Στ. Ζουμπουλάκης (επιμ.), εκδ. Άρτος Ζωής, Αθήνα, 2016.
- Ζιάκας Γρ., *Ισλάμ. Θρησκεία και Πολιτεία*, εκδ. Κ. Σφακιανάκη, Θεσσαλονίκη ³2003.
- Ο ίδιος, *Θρησκείες και Πολιτισμοί της Ασίας*, εκδ. Κ. Σφακιανάκη, Θεσσαλονίκη ²2008.
- Klostermaier K., *Buddhism. A Very Short Introduction*, Oxford University Press, Oxford 1999.
- Knott K., *Hinduism. A Very Short Introduction*, Oxford University Press, Oxford 2000.
- Κομφούκιος, *Ανάλεκτα*, μτφρ. Σ. Χαλικιάς, εκδ. Ίνδικτος, Αθήνα 2001.
- Μαριόρας Μ., *Στα Μονοπάτια του Ισλάμ. Μουσουλμανικές προσεγγίσεις*, εκδ. Πεδίο, Αθήνα 2014.
- Miller J., *Taoism: A Short Introduction*, Oneworld, Oxford 2003.
- Μπαγκαβάτ Γκιτά, Το θείο τραγούδι*. Ανθολογία, μτφρ. Γ. Ζωγραφάκης, εκδ. Δωδώνη, Αθήνα 1983.
- Narayan R. K., *Gods, Demons and Others*, Penguin Books, 2001.
- Ουπανισάδες. Ιερά ινδικά κείμενα, μτφρ. Σ. Σκαρτσής, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 2009.
- Paramhansa Yogananda, *Αυτοβιογραφία ενός Γιόγκι*, μτφρ. Ρ. Καρακατσάνη, εκδ. Κάκτος, Αθήνα 1991.
- Pearl C. (Rv.) και Brookes R. S. (Rv), *Βασικές Αρχές του Ιουδαϊσμού*, μτφρ. Μ. Κρίστης, εκδ. Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος, Αθήνα 1997.
- Ruthven M., *Islam. A Very Short Introduction*, Oxford University Press, New York 1997.
- Solomon N., *Judaism. A Very Short Introduction*, Oxford University Press, 2000.

Τζελαλαντίν Ρουμί, *Στον κήπο του Αγαπημένου*, μτφρ. Κ. Κολύμβα, εκδ. Αρμός, Αθήνα 2003.
Το *Ιερό Κοράνιο*, μτφρ. Γ. Πεντάκης, εκδ. Δημιουργία/Α. Α. Χαρίσης, Αθήνα 2¹⁹⁹⁵.
Το *Ταό Τε Τσινγκ* στα ελληνικά, μτφρ. Δ. Πατσιλιάς, εκδ. Καλέντης, Αθήνα 2014.
Hattstein M., *Ιστορία των Θρησκειών του Κόσμου*, μτφρ. Δ. Ρισάκη, εκδ. Ελευθερουδάκης, Αθήνα 2006.

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑ

Αμπατζοπούλου Φρ., *Η λογοτεχνία ως μαρτυρία. Έλληνες πεζογράφοι για τη γενοκτονία των Εβραίων*, εκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1995.
Άντρις Ί., *Ο θάνατος στον τεκέ του Σινάν*, μτφρ. Ζ. Μούτις, εκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1998.
Γκάαρντερ Γ., *Ο κόσμος της Σοφίας*, μτφρ. Μ. Αγγελίδου, εκδ. Λιβάνης-Νέα Σύνορα, Αθήνα 1994.
Ελύτης Οδ., *Ήλιος ο πρώτος*, εκδ. Ίκαρος, Αθήνα 1974
Ζέη Α., *Ο μεγάλος περίπατος του Πέτρου*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2011
Καβάφης Κ. Π., *Ποιήματα (1919-1933)*, τμ. Β', εκδ. Ίκαρος, Αθήνα 1970.
Καζαντζάκης Ν., *Ο Χριστός ξανασταυρώνεται*, εκδ. Καζαντζάκη, Αθήνα 2010.
Καρούζος Ν., *Τα ποιήματα*, τ. Α', εκδ. Ίκαρος, Αθήνα 1993.
Κάτζολα-Σαμπατάκου Β., *Δε θέλω να μου λένε τι να κάνω*, εκδ. Μίνωας, Αθήνα 2014.
Coelho P., *Ο Αλχημιστής*, μτφρ. Μ. Φερρέρα-Χαδιρόγλου, εκδ. Λιβάνης, Αθήνα 1996.
Μουρίκη Κ., *Ο Γκασμέντ με τη φλογέρα*, εκδ. Παπαδόπουλος, Αθήνα 2004.
Μπών Τζ., *Το αγόρι με τη μπλε πυτζάμα*, μτφρ. Α. Μοσχονά, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 2006.
Ντε Σαιντ-Εξυπερύ Α., *Ο Μικρός Πρίγκιπας*, μτφρ. Σ. Τσίρκας, εκδ. Ηριδανός, Αθήνα 1983.
Σαίξπηρ Ουιλ., *Ο έμπορος της Βενετίας*, μτφρ. Ε. Μπελιές, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1999.
Σαρή Ζ., Ε.Π., εκδ. Πατάκη, ²⁶Αθήνα 2016.
Η ίδια, *Ο κύριός μου*, εκδ. Πατάκη, Αθήνα ¹⁷2016.
Σβορώνου Ε., *Σκληρό καρδί*, εκδ. UNHCR / Καλειδοσκόπιο, Αθήνα ²2016.
Τασιόπουλος Β., *Γιατί απέναντι;*, εκδ. Σύγχρονοι Ορίζοντες, Αθήνα 2013.
Το ημερολόγιο της Άννας Φρανκ, μτφρ. Ρ. Χάτχουτ, εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2012.
Υφαντής Γ., *Μυστικοί της Ανατολής*, εκδ. Πατάκη, Αθήνα, 2000.
Χριστιανόπουλος Ντ., *Οι προγραμματισμένοι στο χαμό. Ποιήματα Θεσσαλονικέων ποιητών για την καταστροφή των Εβραίων της Θεσσαλονίκης*. Επιλογή, εκδ. Διαγώνιος, Θεσσαλονίκη 1990.
Yousafzai M., *Με λένε Μαλάλα*, μτφρ. Α. Κορτώ, εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2015.

ΑΠΟ ΣΧΟΛΙΚΑ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΑ

Καριώτογλου Α. –Ροδίτης Γ., *Εκκλησία μια νέα κοινωνία σε πορεία (Γ' Γυμνασίου)*, Ο.Ε.Δ.Β. Αθήνα ⁷1992.
Τσακσίρας Λ. – Ορφανουδάκης Ζ. – Θεοχάρη Μ., *Ιστορία Ρωμαϊκή και Βυζαντινή (Β' Γυμνασίου)*, Ο.Ε.Δ.Β., Αθήνα ²⁴2005.
ΥΠΕΠΘ/ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ, *Με το Χριστό στον αγώνα (Ε' Δημοτικού)*, Ο.Ε.Δ.Β., Αθήνα ²1995.

ΠΗΓΕΣ ΕΙΚΟΝΙΣΤΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ

Από βιβλία

Αχείμαστου – Ποταμιάνου Μ., *Βυζαντινές Τοιχογραφίες*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1995.
Βοκοτόπουλος Π., *Βυζαντινές Εικόνες*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1995.
Εκπαιδευτική Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, *Οι Θρησκείες*, τ. 21, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1992.
Engagement Calendar, Ημερολόγιο Unicef, 1979.
Engagement Calendar, Ημεροδείκτης Unicef, 1986.
Ημερολόγιο 1996, Ι.Μ. Βατοπαιδίου, Άγιον Όρος.
Ημερολόγιο 2000, Ι.Μ. Βατοπαιδίου, Άγιον Όρος.
Καλαφάτης Σ., Άθως. *Τα χρώματα της πίστης*, εκδ. Άγρα, Αθήνα 2014.
Κόντογλου Φ., *Έκφρασις της Ορθοδόξου Εικονογραφίας*, Τόμος Α' και Β', εκδ. Αστήρ, Αθήναι, 1979.
Μπαλτογιάννη Χρ., *Εικόνες Μήτερ Θεού*, εκδ. Αδάμ, Αθήνα 1994.
National Geographic, *Οι καλύτερες φωτογραφίες*, εκδ. ΤΟ ΒΗΜΑ, χ.χ.
Ντε Σαιντ-Εξυπερύ Α., *Ο Μικρός Πρίγκιπας*, μτφρ. Θ. Δαρβίνη, εκδ. Καθημερινή, Αθήνα 2016.
Ντουάνο Ρ., *Icons*, κείμεν. Ζαν-Κλωντ Γκωτράν, εκδ. Taschen/Γνώση, χ.χ.
Sullivan L. E., *Η θρησκευτική παράδοση του Εβραϊσμού*, μτφρ. Δ. Παπαβασιλείου, εκδ. Κυβέλη, Αθήνα, 2002.
Das Judentum, Text und Folien, Religionspädagogisches Seminar der Diözese Regensburg, 1994.
Der Islam, Folien und Erläuterungen, Religionspädagogisches Seminar der Diözese Regensburg, 1993.

Εικονιστικό Υλικό από το ΙΕΠ για το μάθημα των Θρησκευτικών

- Θ 1: Σύμβολα κατακομβίων - Κατακόμβη Αγ. Καλλίστου
- Θ 2: Έλληνες φιλόσοφοι, Μπάντσκοβο Βουλγαρίας – Ιουλιανός - Ναός του Ηφαίστου, Αθήνα - Άγιος Δημήτριος, Θεσσαλονίκη - Πορτρέτα Φαγιούμ - Ο Χριστός, Ι.Μ. Αγ. Αικατερίνης του Σινά
- Θ 3: Από τη Μονή Φιλανθρωπικών - Άγιος Σιλουανός
- Θ 4: Η Φιλοξενία του Αβραάμ, Αντρέι Ρουμπλιώφ - Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Στρασβούργο

Θ 5: Το τείχος των δακρύων και το τέμενος του Ομάρ στη σημερινή Ιερουσαλήμ - Η Κάμπα στη Μέκκα

Θ 6: Το σύμβολο του γιανγκ και γιν

Εικονιστικό Υλικό από το Διαδίκτυο

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 1

- Φωτογραφία ενότητας <https://gr.pinterest.com/pin/466192998901094943>
- Άννα Φρανκ <http://www.historyextra.com/article/people-history/7-facts-anne-frank-diary-life-house>
- Η γιορτή, Μπ. Πυλαρινός http://pilarinos.blogspot.gr/2008/10/blog-post_19.html
- Ο λευκός άγγελος, Ιερά Μονή Μιλέσεβα <http://www.romfea.gr/psaltiki-kai-politismos/12587-eisagogikai-kalosorisma>
- Η μεταστροφή του Απ. Παύλου, Oleg Shurkus <https://gr.pinterest.com/garykovacik/christs-apostles/>
- Ο Απ. Παύλος συγγράφει τις επιστολές του, Valentin de Boulogne <http://www.jesuswalk.com/philippians/artwork-st-paul.htm>
- Ο Ιουστινιανός και η συνοδεία του, Άγ. Βιτάλιος Ραβέννα <http://www.wikiwand.com/el>
- Κωνσταντινούπολη <http://www.newsbomb.gr/ellada/ethnika/story/700167/san-simera-h-alsi-tis-konstantinoupolis>
- Βασιλική της Τριερ <https://selidesistorias.wordpress.com/2015/02/26/από-τη-ρώμη-στο-βυζάντιο-μέρος>
- Χριστός η Άμπελος, Θεοφάνης ο Κρης <http://www.pi-schools.gr/lessons/aesthetics/eikastika/afises/index.php?id=25&v=21>
- Μ. Ξεοφώντος https://panosz.wordpress.com/2013/03/08/agion_oros-15/
- Άγιος Νικόδημος ο Αγιορείτης, Φ. Κόντογλου <http://www.alavastron.net/2016/06/Index-Nikodimos-Exomologitarion.html>
- Στις κορυφές των βράχων, Μετέωρα, φωτ. Κ. Μπαλάφας <http://www.pentapostagma.gr/2013/10/kostas-mpalafas-fotografos.html>

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 2

- Φωτογραφία ενότητας <http://alexiptoto.com>
- Παιδικό παιχνίδι http://iteakarditsas.blogspot.gr/2015/04/blog-post_17.html
- Φιλενάδες, Θ. Τριανταφυλλίδη <http://monsieurcocosse.blogspot.gr/2014/01/blog-post.html>
- παιδάκια αγκαλιασμένα <https://www.flickr.com/photos/fotografazio/4115541695>
- Απ. Παύλος, ψηφιδωτό, Ραβέννα <http://www.byzantineathens.com/alphapiomicronsigmatauomicronlambdaomicronsigma-ri-alphaupsilonlambdaomicronsigma.html>
- Ο απόστολος Παύλος κηρύττει στον Άρειο Πάγο, Σπύρος Βασιλείου <http://www.monastiria.gr/arthografia/paterika-eklisiastika/i-poreia-tou-apostolou-paulou-stin-ellada/>
- Πάπυρος P52 <https://norfid.wordpress.com>
- Μεγαλογράμματη βυζαντινή γραφή http://vizantinonistorika.blogspot.gr/2013/09/blog-post_3.html
- Ιουστίνος ο Φιλόσοφος <http://www.impantokratoros.gr>
- Μ. Βασίλειος <http://www.pemptousia.gr/2011/12/thelo-na-miliso-gia-ton-agio-basilio/>
- Γρ. ο Θεολόγος (Ντέτσανι) <https://iconandlight.wordpress.com/2014/01/page/2/>
- Ι. Χρυσόστομος <http://www.pentapostagma.gr/2015/06>
- Οι Τρεις Ιεράρχες ως μοναχοί Θεολόγοι, Γ. Κόρδης <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=10211499607187026&set=a.2108711918586.126921.1269234149&type=3&theater>
- Φωτογραφίες με εικόνες βίας <http://www.triklopodia.gr> http://www.ethnos.gr/arxiki_selida/arthro/giannis_mpeprakis_o_maximos-2232916
- Ερείπια του αρχαίου ναού του Δία στην Ολυμπία <http://gr.depositphotos.com/32551669/stock-photo-the-temple-of-zeus-ruins.html>
- Αγία Σοφία <http://www.dogma.gr/diafora/periigitheite-eikonika-sti-thryliki-agia-sofia-stin-poli>
- Η προδοσία (λεπτομέρεια), Ι.Μ. Βατοπαϊδίου <http://ktdrus.gr/index.files/pravoslavve.html>
- Η προδοσία (λεπτομέρεια), Θεοφάνης ο Κρης, <http://agioritikesmnimes.pblogs.gr/tags/eikona-gr.html>
- Φώτης Κόντογλου, Γ. Κόρδης http://theologosgr.blogspot.gr/2013/07/blog-post_6337.html

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 3

- Φωτογραφία ενότητας <https://gr.pinterest.com/pin/382172718364905400/>
- Παιδιά στη σκάλα <https://gr.pinterest.com/pin/375980268867147236/>
- παιδιά <http://aromalefkadas.gr/%CF%80%CE%B1%CE%B9%CF%87%CE%BD%CE%AF%CE%B4%CE%B9%CE%B1->
- Άνθρωπος – θάλασσα – ήλιος <http://www.runningnews.gr/item.php?id=19933>
- Φωτογραφία, Don Mc Cullin <http://theredlist.com/wiki-2-16-601-795-view-war-reporting-photojournalism-profile-mccullin-don.html#photo>
- Η Αγία Τριάς, Γ. Κόρδης <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=10209423314321002&set=a.1230033352171.36033.1269234149&type=3&theater>
- Ο Ευαγγελισμός, Sorin Dimitrescu <https://www.wikiart.org/en/sorin-dimitrescu/the-annunciation-study-5>
- Παλαιοχριστιανικό Βαπτιστήριο Στόβων, ΠΓΜΔ <http://cityculture.gr/2016/07/stovi-ke-iraklia-ligkistis-isopolitides-polis-tis-makedonias-tin-periodo-tis-isteris-archeotitas>
- Φωτ. Ζαχαρίας Στέλλας <http://blog.visitgreece.gr/el/%CE%BA%CE%B1%CF%80%CE%BF%CE%B9%CE%B5%CF%83->
- Πουλιά <https://gr.pinterest.com/pin/442971313325491743/>

- Από τη θεία λειτουργία <https://www.facebook.com/PhotoKontos/photos/a.627049090828631.1073741883.135671403299738/627477520785788/?type=3&theater>
- Νεκρή φύση Louis Melendez <https://gr.pinterest.com/trentacapilli/luis-mel%C3%A9ndez/>
- Χέρια, Χ. Μποκόρος https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A7%CF%81%CE%AE%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%82_%CE%9C%CF%80%CE
- Κιβωτός του κόσμου <http://newpost.gr/ellada/577316/h-kibwtos-toy-kosmoy-kai-h-ellhnikh-omospondia-athlhtismoy-kwfw-n-enwnoyn-tis-dynameis-toys>
- Παιδιά με μπαλόνια <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=724982820914165&set=ecnf.100002073612985&type=3&theater>
- Τοπίο <https://gr.pinterest.com/pin/345651340120576730/>
- Βαν Γκονγκ <http://www.lifo.gr/team/bitsandpieces/38948>
- Π. Κλεέ, Ψάρια <https://gr.pinterest.com/pin/134404370104708877/>
- Π. Κλεε, Πουλιά <https://gr.pinterest.com/pin/157485318195317757/>
- Κ. Μαλέας, Ελαιόδεντρα στη Μυτιλήνη http://annagelopoulou.blogspot.gr/2015/07/blog-post_29.html
- Φωτογραφίες με ζώα <https://www.flickr.com/photos/baalands/2351165060/> <https://gr.pinterest.com/pin/292452569538272828/>
- Αγ. Σιλουανός http://imverias.blogspot.gr/2012/05/blog-post_1873.html
- Τζιότο, Κήρυγμα του Αγ. Φραγκίσκου στα πουλιά <http://purplepassionflower.blogspot.gr/2016/03/blog-post.html>
- Κ. Παρθένης, Χορός Άνοιξης <http://galaxiakoidioniro.blogspot.gr/2015/05/k-1878-1967.html>
- Α. Κιλεσσόπουλος http://sfrang2.blogspot.gr/2011/01/blog-post_16.html

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 4

- Φωτογραφία εισαγωγικό <http://themetapicture.com/thinking-together/>
- Πέτρος και Παύλος <http://www.saint.gr/642/saint.aspx>
- Πέταγμα, Goran Stamenkovic <https://gr.pinterest.com/pin/188658671861778850/>
- Α' Οικουμενική Σύνοδος, Μ. Δαμασκηνός <https://gr.pinterest.com/pin/160440805453223442>
- Αγ. Γρηγόριος Νύσσης, Μονή Χώρας https://en.wikipedia.org/wiki/Gregory_of_Nyssa
- Αγ. Γρηγόριος ο Παλαμάς, Μονή Χώρας http://agiosvasileiospeiraiws.blogspot.gr/2011_03_01_archive.html
- Αγ. Αθανάσιος, Φ. Κόντογλου http://aktines.blogspot.gr/2015/01/blog-post_732.html
- Αγ. Γρηγόριος ο Θεολόγος, Μονή Χώρας <http://www.easypedia.gr/el/articles/%CE%B3/%CF%81/%CE%B7/50f3.html>
- Η επιστροφή του άσωτου γιού, Soichi Watanabe <https://gr.pinterest.com/pin/60869032437857950/>
- Φωτογραφία με σαουρό <http://www.newsbeast.gr/travel/destinations/arthro/668295/i-kuriaki-tou-pasha-se-olo-ton-kosmo>
- Αγία και Μεγάλη Σύνοδος, Κρήτη 2016 http://aktines.blogspot.gr/2016/01/blog-post_909.html

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 5

- Φωτογραφία ενότητας <http://www.protothema.gr/travelling/article/510248/>
- Το άστρο του Δαυίδ https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%86%CF%83%CF%84%CF%81%CE%BF_%CF%84%CE%BF%CF%85_%CE%94%CE
- Σοφάρ <http://katohika.gr/diethni/xameno-sofar-kerato-kriariou-anakoinosei-eleusi-messia>
- Εβραίοι προσευχόμενοι <http://eclass31.weebly.com/>
- Παιδί με φλογέρα <https://ainafetst.wordpress.com/2013/04/19/tendre/>
- Στρατόπεδο Άουσβιτς – Μπίρκεναου <https://el.wikipedia.org/wiki/>
- Χάρτης Παγκόσμιας κατανομής Ισλαμικών πληθυσμών <http://www.liberal.gr/arthro/73606/apopsi/arthro/i-oikonomia-tou-islam-ta-prota-chronia-kai-pos-epirease-tin-dusi.html>
- Το κοράνιο <http://www.hitandrun.gr/pio-sichnes-anafores-se-via-skotomous-ke-katastrofes-sti-vivlo-apo-oti-sto-korani-simfona-erevna>
- Μικρό παιδί προσεύχεται <https://mulpix.com/post/1141525163516824466.html>
- Μουσουλμάνοι προσευχόμενοι <http://www.newsonly.gr/arxiki/arthro/epixeiroun-na-mplokaroun-to-tzami-ston-botaniko-128912858>
- Μουσουλμάνος προσευχόμενος <http://storyofgod.natgeotv.com/gr>
- Μάστζιντ αλ-Χαράμ (Το μεγάλο Τέμενος) στη Μέκκα <https://gr.pinterest.com/airenejimenez/la-meca>
- Ιμάμης http://eugpapanikolaou.blogspot.gr/2014/02/blog-post_2139.html
- Περιστρεφόμενοι δερβίσηδες <http://www.musicheaven.gr/html/modules.php?name=News&file=article&id=3726>
- Μαλάλα Γιουσαφζάι <http://www.paraskhnio.gr/sti-malala-gioysafzai-to-vraveio-zaxa/>

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 6

- Η ιερή συλλαβή Ωμ <http://searchofpoetry.blogspot.gr/2013/06/3.html>
- Η ιστορία του Ράμα <https://www.dreamstime.com/stock-images-rama-his-wife-sita-wood-carving-image6705534>
- Ο Σίβα <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGYM-B111/539/3550,14573>
- Madurai <http://touristikos-odigos.blogspot.gr/2015/10/meenakshi-33000.htm>
- Ο Χρυσός Ναός της Αμριτσάρ https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A7%CF%81%CF%85%CF%83%CF%8C%CF%82_%CE%9D_%CE%B1%CF%8C%CF

- Ρ. Ταγκόρ – Μ. Γκάντι <https://cmmr65.wordpress.com/2014/10/31/a-few-halloween-costume-ideas-for-introverts>
- Ινδοϊστής διαλογίζεται <http://www.samsam.net/godsdiensten/boeddhisme/>
- Μάνταλα http://obviousmag.org/archives/2007/12/criacao_e_destr.html
- Βαρανάσι <http://www.iitbhu.ac.in/RRTECE2017>
- Ιερές αγελάδες <https://www.nikona.gr>
- Γιορτή Holi στο Νέο Δελχί <https://neverthoughtabout.wordpress.com>
- Γκουρού <http://www.iefimerida.gr/news/145037>
- Anandamayi Maa <https://gr.pinterest.com/jay1124/anandamayi-ma>
- Ινδία <http://signaturetrvl.blogspot.gr/2015/03/blog-post.html>
- Ο τροχός με τις οχτώ ακτίνες http://to-periodiko-mas.blogspot.gr/2013/01/blog-post_17.html
- Ο Σιντάρτα Γκαουτάμα <https://el.wikipedia.org/wiki>
- Χρυσή στούπα Σουενταγκόν <http://www.heronia.com/destinations/>
- Βουδιστικό μοναστήρι στο Θιβέτ <http://www.versustravel.eu/proorismos/87/thibet>
- Χαμογελαστός Βούδας <https://pixabay.com/el/σιντάρτα-γκαουτάμα>
- Βουδιστές μοναχοί <http://www2.iefimerida.gr/news/20135/%CE%B1%CF%85%CF%84%CE%BF%CF%80%CF%85%CF%81%CF%80%CE>
- Δαλάι Λάμα <http://www.express.co.uk/news/world/608103/Dalai-Lama>
- Βούδας με σηκωμένο χέρι http://taxydromos.gr/m/m_article.php?id=160960
- Κομφούκιος <http://filosofoi-tou-dromou.blogspot.gr/2015/02/551-479-x.html>
- Άγαλμα Κομφούκιου <https://www.sansimera.gr/quotes/authors/38>
- Λάο Τσε http://www.holoong.com/original-painting-laozi-authentic-work-figure-painting_vs6209.html
- Η λέξη σοφός στα κινέζικα <https://onthewaytoithaca.wordpress.com/category/%CE%B8%CF%81%CE%B7%CF%83%CE%BA%CE%B5%CE%AF>
- Κινέζικη πρωτοχρονιά <http://www.iefimerida.gr/content/249635/protohronia-stin-kina>
- Ο χορός του δράκου <http://www.thestorypedia.com>
- Χαιρετισμός «Νάμασσε» <https://travel.eleftheriaonline.gr>

Βάσει του ν. 3966/2011 τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου, του Λυκείου, των ΕΠΑ.Λ. και των ΕΠΑ.Σ. τυπώνονται από το ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν στη δεξιά κάτω γωνία του εμπροσθόφυλλου ένδειξη «ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΜΕ ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΗΣ». Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δεν φέρει την παραπάνω ένδειξη θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946,108, Α').

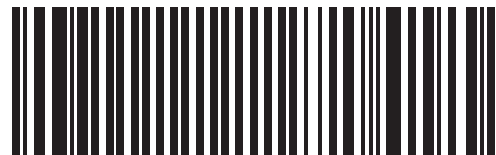
Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων / ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.

Κωδικός Βιβλίου: 0-21-0188
ISBN 978-960-06-5487-5

ITYE
"ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ"

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ
ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ & ΕΚΔΟΣΕΩΝ

(01) 000000 0 21 0188 0